

रोहिणी गाउँपालिकाको प्रथम आवधिक योजना (२०७९/०८०—२०८३/०८४)

रोहिणी गाउँपालिकाको आवधिक विकास योजना

**Periodic Development Plan of Rohini Rural
Municipality**

(आ.व.२०७९/८० - २०८३/८४)

रोहिणी गाउँपालिका
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
रुपन्देही, लुम्बिनी प्रदेश

रोहिणी गाउँपालिकाको प्रथम आवधिक योजना (२०७९/०८०—२०८३/०८४)

प्रकाशक	रोहिणी गाउँपालिका, गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय रुपन्देही, लुम्बिनी प्रदेश, नेपाल
प्राविधिक सहयोग	इन्स्टीच्युट अफ हिमालयन रिसर्च एन्ड इन्टिग्रेट डिवलभमेन्ट प्रा. लि., काठमाण्डौ
सर्वाधिकार©	प्रकाशकमा
आवरण तस्वीर	रोहिणी गाउँपालिका, रुपन्देही, लुम्बिनी प्रदेश
प्रकाशन मिति	

विषयसूची:

परिच्छेद १: परिचय.....	1
१.१ पृष्ठभूमि.....	1
१.२ आवधिक योजनाको उद्देश्य.....	1
१.३ आवधिक विकास योजना तर्जुमा बिधि तथा प्रक्रिया	2
१.३.१ आव धिक योजना तयारि अभिमुखीकरण तथा योजना तर्जुमा बृहत कार्यशाला गोष्ठी	2
१.३.२ वस्तुस्थिति विवरणका लागि तथ्यांक संकलन अभिमुखीकरण	2
१.३.३ योजना तर्जुमा कार्यशाला.....	2
१.३.४ दिर्घकालिन सोच निर्धारण तथा वस्तुस्थिति विश्लेषण कार्यशाला गोष्ठी.....	2
१.३.५ योजना दस्तावेज तयारि.....	2
१.३.६ मस्यौदा प्रस्तुति तथा सुझाव संकलन कार्यशाला तथा दस्तावेज तयारि.....	2
परिच्छेद २: गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण.....	3
२.१ गाउँपालिकाको परिचय.....	3
२.२ ऐतिहासिक चिनारी तथा नामकरण	3
२.३ भौगोलिक स्थिती.....	4
२.३ प्राकृतिक स्रोत तथा सम्पदा	4
२.४ भू-उपयोग तथा मानव बसोबास	4
२.५ सामाजिक तथा सांस्कृतिक अवस्था	5
२.५.१ वडा अनुसार जनसंख्या तथा घरधुरी वर्गीकरण	5
२.५.२ लिंगका आधारमा जनसंख्याको वर्गीकरण	6
२.५.३ धर्मका आधारमा जनसंख्याको वर्गीकरण	6
२.५.४ भाषागत रुपमा जनसंख्याको विवरण.....	7
२.५.५ शैक्षिक तहका आधारमा वर्गीकरण	7
२.६ आर्थिक अवस्था र क्रियाकलाप.....	8
२.६.१ पेशाका आधारमा वर्गीकरण	8

२.६.२ बसोवास गरेको स्थान सम्बन्धी विवरण	9
२.६.३ भौतिक पूर्वाधार	9
२.६.४ व्यवसायीक सिप तालिम लिने दक्ष जनसक्ति	10
२.६.५ आफ्नो उत्पादनले खानपुग्ने समयका आधारमा परिवारको वर्गीकरण.....	10
२.७ खानेपानी तथा सरसफाईको अवस्था.....	11
२.७.१ गाउँपालिकामा खानेपानीका प्राथमिक स्रोतहरु.....	11
२.७.२ सरसफाइ तथा स्वच्छताको अवस्था	11
२.७.३ फोहर मैलाको व्यवस्थापन.....	12
२.७.४ सार्वजनिक शौचालय.....	12
२.८ इन्धन, उर्जाको श्रोत र प्रयोगको अवस्था	13
२.८.१ घरधुरी अनुसार खाना पकाउन प्रयोग गर्ने इन्धनका स्रोतहरु.....	13
२.८.२ परिवारले प्रयोग गर्ने वत्तीका मुख्य स्रोतहरु.....	13
२.९ वातावरण तथा प्राकृतिक प्रकोपको अवस्था	14
२.१० सुशासन तथा संस्थागत व्यवस्थापन.....	14
परिच्छेद ३: सोच तथा विकासको अवधारणा	15
३.१ पृष्ठभूमि.....	15
३.२ सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य.....	15
३.३ परिमाणात्मक लक्ष्य.....	16
परिच्छेद ४: आर्थिक क्षेत्र	18
४.१ कृषि.....	18
४.१.१ पृष्ठभूमि.....	18
४.१.२ संभावना तथा अवसर	18
४.१.३ समस्या तथा चुनौती.....	18
४.१.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति	19
४.१.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य	20

४.१.७ आवधिक योजना अवधिमा कार्यान्वयन गरिने कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण.....	22
४.१.८ जोखिम पक्ष तथा अनुगमन	24
४.२ पशुपंक्षी विकास.....	25
४.२.१ पृष्ठभूमी.....	25
४.२.२ संभावना तथा अवसर	25
४.२.३ समस्या तथा चुनौती.....	25
४.२.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति	25
४.२.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य	27
४.२.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको अनुमान	28
४.२.७ आवधिक योजना अवधिमा कार्यान्वयन गरिने कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण.....	28
४.२.८ जोखिम पक्ष तथा अनुगमन.....	30
४.३ पर्यटन तथा संस्कृति.....	31
४.३.१ पृष्ठभूमी.....	31
४.३.२ संभावना तथा अवसर	31
४.३.३ समस्या तथा चुनौती.....	31
४.३.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति	31
४.३.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य.....	33
४.३.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको अनुमान.....	33
४.३.७ आवधिक योजना अवधिमा कार्यान्वयन गरिने कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण.....	33
४.३.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान.....	34
४.४ सिंचाई.....	35
४.४.१ पृष्ठभूमी.....	35
४.४.२ संभावना तथा अवसर	35
४.४.३ समस्या तथा चुनौती.....	35
४.४.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति	35

४.४.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य	36
४.४.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको अनुमान.....	37
४.४.७ आवधिक योजना अवधिमा कार्यान्वयन गरिने कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण.....	37
४.४.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान.....	38
४.५ उद्योग, ब्यापार तथा ब्यबसाय र रोजगारी	39
४.५.१ पृष्ठभूमी	39
४.५.२ संभावना तथा अवसर	39
४.५.३ समस्या तथा चुनौती.....	39
४.५.४ विषय क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति.....	39
४.५.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य	41
४.५.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको अनुमान.....	41
४.५.७ आवधिक योजना अवधिमा कार्यान्वयन गरिने कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण.....	41
४.५.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान.....	43
४.६ सहकारी तथा वित्तीय सेवा.....	44
४.६.१ पृष्ठभूमी	44
४.६.२ संभावना तथा अवसर	44
४.६.३ समस्या तथा चुनौती.....	44
४.६.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति	44
४.६.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य	45
४.६.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको अनुमान.....	45
४.६.७ आवधिक योजना अवधिमा कार्यान्वयन गरिने कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण.....	46
४.६.८ जोखिम पक्ष तथा अनुगमन	47
परिच्छेद ५: सामाजिक विकास क्षेत्र.....	48
५.१ शिक्षा	48
५.१.१ पृष्ठभूमि.....	48

५.१.२ संभावना र अवसर.....	48
५.१.३ समस्या र चुनौती.....	48
५.१.४ विषय क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति.....	49
५.१.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य.....	52
५.१.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको आवधिक अनुगमन.....	52
५.१.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण	52
५.१.८ जोखिम पक्ष तथा अनुगमन.....	54
५.२ जनस्वास्थ्य तथा पोषण	55
५.२.१ पृष्ठभूमि.....	55
५.२.२ संभावना र अवसर	55
५.२.३ समस्या र चुनौती.....	55
५.२.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति	55
५.२.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य.....	58
५.२.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको आवधिक अनुमान	59
५.२.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण	59
५.१.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान.....	61
५.३ खानेपानी तथा सरसफाई.....	63
५.३.१ पृष्ठभूमि.....	63
५.३.२ संभावना र अवसर	63
५.३.३ समस्या र चुनौती.....	63
५.३.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति	63
५.३.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य.....	65
५.३.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको आवधिक अनुमान	66
५.३.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण	66
५.३.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान.....	68

५.४ महिला, बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण	68
५.४.१ पृष्ठभूमि.....	68
५.४.२ संभावना र अवसर	68
५.४.३ समस्या र चुनौती.....	68
५.४.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति	68
५.४.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य.....	71
५.४.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको आवधिक अनुमान	72
५.४.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण	72
५.४.८ जोखिम पक्ष तथा अनुगमन.....	74
५.५ युवा तथा खेलकुद र नवप्रवर्तन.....	75
५.५.१ पृष्ठभूमि.....	75
५.५.२ संभावना र अवसर	75
५.५.३ समस्या र चुनौती.....	75
५.५.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति	76
५.५.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य.....	77
५.५.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको आवधिक अनुगमन.....	78
५.५.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण	78
५.५.८ जोखिम पक्ष तथा अनुगमन.....	80
५.६ कला, भाषा, साहित्य र संस्कृति	81
५.६.१ पृष्ठभूमि.....	81
५.६.२ संभावना र अवसर	81
५.६.३ समस्या र चुनौती.....	81
५.६.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति	81
५.६.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य.....	82
५.६.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको आवधिक अनुमान	82

५.६.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण	82
५.६.८ जोखिम पक्ष तथा अनुगमन.....	83
परिच्छेद ६: पूर्वाधार विकास.....	84
६.१ सडक, पूल तथा यातायात.....	84
६.१.१ पृष्ठभूमि.....	84
६.१.२ संभावना तथा अवसर	84
५.१.३ समस्या र चुनौति.....	84
६.१.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति	84
६.१.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य	86
६.१.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको अनुमान.....	87
६.१.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण	88
६.१.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान.....	89
६.२ आवास, वस्ती, भवन तथा शहरी विकास	90
६.२.१ पृष्ठभूमि.....	90
६.२.२ संभावना तथा अवसर	90
५.२.३ समस्या र चुनौति.....	91
६.२.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति	91
६.२.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य	93
६.२.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको अनुमान.....	93
६.२.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण	93
६.२.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान.....	95
६.३ विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा	96
६.३.१ पृष्ठभूमि.....	96
६.३.२ संभावना तथा अवसर	96
६.३.३ समस्या र चुनौति.....	96

६.३.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति	96
६.३.५ विषय क्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य	98
६.३.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा श्रोतको अनुमान	98
६.३.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण	98
६.३.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान	99
६.४ सूचना, संचार र प्रविधि	100
६.४.१ पृष्ठभूमि	100
६.४.२ संभावना तथा अवसर	100
५.४.३ समस्या र चुनौति	100
६.४.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति	100
६.४.५ विषय क्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य	102
६.४.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको अनुमान	102
६.४.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण	103
६.४.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान	104
परिच्छेद ७: वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन योजना	105
७.१ वन तथा जैविक विविधता	105
७.१.१ पृष्ठभूमि	105
७.१.२ संभावना र अवसर	105
७.१.३ समस्या तथा चुनौती	105
७.१.४ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य तथा रणनीति	106
७.१.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य	107
७.१.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको आवधिक अनुमान	108
७.१.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण	109
७.१.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान	110
७.२ वातावरण संरक्षण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन	111

७.२.१ पृष्ठभूमि.....	111
७.२.२ संभावना र अवसर.....	111
७.२.३ समस्या तथा चुनौती.....	111
७.२.४ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य तथा रणनीति.....	111
७.२.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य.....	113
७.२.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको आवधिक अनुमान.....	114
७.२.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण.....	114
७.२.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान.....	115
७.३ भूसंरक्षण तथा जलाधार ब्यबस्थापन.....	116
७.३.१ पृष्ठभूमि.....	116
७.३.२ संभावना र अवसर.....	116
७.३.३ समस्या तथा चुनौती.....	116
७.३.४ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य तथा रणनीति.....	116
७.३.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य.....	117
७.३.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा श्रोतको आवधिक अनुमान.....	118
७.३.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण.....	118
७.३.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान.....	119
७.४ विपद ब्यबस्थापन तथा जलवायू परिवर्तन अनुकुलन.....	120
७.४.१ पृष्ठभूमि.....	120
७.४.२ संभावना र अवसर.....	120
७.४.३ समस्या तथा चुनौती.....	120
७.४.४ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य तथा रणनीति.....	120
७.४.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य.....	122
७.४.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा श्रोतको आवधिक अनुमान.....	123
७.४.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण.....	123

७.४.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान.....	124
परिच्छेद- ८ सुशासन तथा संस्थागत क्षमता विकास र सेवा प्रवाह.....	125
८.१ नीति, ऐन तथा सुशासन.....	125
८.१.१ पृष्ठभूमि.....	125
८.१.२ विद्यमान स्थिति तथा संभावना.....	125
८.१.३ समस्या तथा चुनौति	125
८.१.४ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति तथा प्रमुख कार्यक्रम	125
८.१.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य	126
८.१.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा श्रोतको अनुमान.....	127
८.१.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण	127
८.१.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान.....	129
८.२ संगठन तथा क्षमता विकास.....	130
८.२.१ पृष्ठभूमि.....	130
८.२.२ विद्यमान स्थिति तथा संभावना.....	130
८.२.३ समस्या तथा चुनौति	130
८.२.४ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति तथा प्रमुख कार्यक्रम	130
८.२.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य	132
८.२.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको अनुमान.....	133
८.२.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण	133
८.२.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान.....	134
८.३ राजस्व तथा स्रोत परिचालन.....	135
८.३.१ पृष्ठभूमि.....	135
८.३.२ विद्यमान स्थिति तथा संभावना.....	135
८.३.३ समस्या तथा चुनौति	135
८.३.४ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति तथा प्रमुख कार्यक्रम	135

८.३.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य	136
८.३.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको अनुमान.....	137
८.३.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण	137
८.३.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान.....	138
८.४ योजना र विकास ब्यबस्थापन	139
८.४.१ पृष्ठभूमि.....	139
८.४.२ विद्यमान स्थिति तथा संभावना.....	139
८.४.३ समस्या तथा चुनौति	139
८.४.४ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति तथा प्रमुख कार्यक्रम	140
८.४.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य	141
८.४.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण	142
८.४.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान.....	144
परिच्छेद ९: कार्यान्वयन एबम् अनुगमन तथा मूल्यांकन	145
९.१ स्रोत ब्यबस्थापन तथा योजना कार्यान्वयन	145
९.१.१ पृष्ठभूमि.....	145
९.१.२ संस्थागत व्यवस्था तथा मानव संसाधन योजना.....	145
९.१.३ विषयक्षेत्र अनुसार अनुमानित बजेट	145
९.१.४ स्रोत अनुमान तथा प्रक्षेपण	146
९.१.५ समग्र स्रोत व्यवस्थापन प्रक्षेपण	147
९.१.६ स्रोत परिचालन रणनीति.....	147
९.१.७ योजना कार्यान्वयन.....	148
९.१.८ कार्यान्वयन प्रकृया	149
९.२ अनुगमन तथा मूल्यांकन.....	151
९.२.१ पृष्ठभूमि.....	151
९.२.२ वर्तमान अवस्था	151

९.२.३ प्रमुख समस्या र चुनौती.....	151
९.२.४ सम्भावना र अवसर.....	151
९.२.५ प्रमुख कार्यक्रम	153
९.२.६ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको जिम्मेवारी.....	153
९.२.७ अपेक्षित उपलब्धि.....	154
अनुसूचीहरू.....	156
अनुसूची १: कार्यक्रम/आयोजना तथा क्रियाकलापको प्रति इकाई लागत निकाल्ने ढाँचा.....	156
अनुसूची २: विषय क्षेत्रगत खर्चको अनुमान तथा प्रक्षेपण	158
अनुसूचि : भौतिक पूर्वाधार आयोजना/क्रियाकलापको स्थानगत विवरण	161

परिच्छेद १: परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ अनुसार गाउँपालिका तथा गाउँपालिकाले आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका विषयमा स्थानीय स्तरको विकासका लागि आवधिक, वार्षिक तथा रणनीतिक विषय क्षेत्रगत मध्यकालिन तथा दीर्घकालिन योजना बनाई लागू गर्नु पर्ने व्यवस्था गरेको छ। यसै सन्दर्भमा, स्थानीय तहको योजना तर्जुमासम्बन्धी कार्यान्वयनमा एकरूपता तथा सहजताका लागि संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन जारी गरेको छ।

गाउँपालिकाको समष्टिगत सामाजिक तथा आर्थिक विकासका लागि लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू निर्धारण गरी निश्चित अवधिभित्र सो हासिल गर्न उपयुक्त लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, सिद्धान्त, तथा प्राथमिकताहरू पहिचान एवम् परिभाषित गरिएको दस्तावेजलाई आवधिक गाउँ विकास योजना भनिन्छ।

आवधिक योजनाले मुलुकमा राजनीतिक स्थायित्व पश्चात् नागरिकको ठूलो अपेक्षालाई साकार पार्न गाउँपालिकाहरूलाई स्पष्ट सोच, खाका, प्राथमिकतासहित तोकिएको दिशातर्फ डोहोर्‍याउने सहयोग पुर्‍याउने हुनाले आवधिक योजनाको भूमिका आफैंमा महत्वपूर्ण रहेको छ। यसका अतिरिक्त विद्यमान कानूनअनुसार गाउँपालिका र गाउँपालिकाले संविधान, प्रचलित कानून तथा नीतिगत व्यवस्था बमोजिम स्थानीयस्तरको विकासका लागि आवधिक, वार्षिक, रणनीतिक क्षेत्रगत मध्यकालीन तथा दीर्घकालीन विकास योजनालगायत मध्यमकालीन खर्च संरचना समेत तर्जुमा गर्नु पर्ने व्यवस्था रहेको छ।

स्थानीय तहको योजना तर्जुमाका क्रममा दीगो विकास लक्ष्य र संघीय तथा प्रादेशिक योजनासँग तादम्यता जरुरी हुन्छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले स्थानीय सरकारले आफ्नो योजना तर्जुमा गर्दा नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारको नीति, लक्ष्य, उद्देश्य, समय सीमा र प्रक्रियासँग अनुकूल हुने गरी सुशासन, वातावरण, बालमैत्री, जलवायु परिवर्तन अनुकूलन, विपद् व्यवस्थापन, लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण जस्ता अन्तरसम्बन्धित विषयलाई ध्यान दिनु पर्ने व्यवस्था गरेको छ। सोही व्यवस्थाअनुसार उत्पादनमूलक तथा छिटो प्रतिफल दिने, गरिबी निवारण, जीवनस्तर सुधार, रोजगारी वृद्धि, जनसहभागिता प्रवर्द्धन, समावेशी, दीगो विकास र स्थानीय संस्कृति संरक्षण जस्ता विषयलाई प्राथमिकता दिनुपर्ने कुरालाई जोड दिएको देखिन्छ। नेपालको संविधान बमोजिम स्थानीय तहलाई प्राप्त अधिकार एवम् कानून बमोजिम स्थानीय तहको योजना तर्जुमा सम्बन्धी जिम्मेवारी तथा अधिकारलाई समेत मनन गरी यो योजना तर्जुमा गरिएको छ।

संघीय शासन व्यवस्था अनुसार जनताको सबैभन्दा नजिकको सरकारका रूपमा स्थानीय सरकारले समृद्धि र सुशासनको जनआकांक्षालाई दिशानिर्देश गर्न आवधिक योजनाको आवश्यकता रहेको छ। गाउँपालिका क्षेत्रका समष्टिगत आर्थिक, सामाजिक विकासका लागि लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू निर्धारण गरी निश्चित अवधिभित्र सो हासिल गर्न उपयुक्त सिद्धान्त, नीति, रणनीति तथा प्राथमिकताहरू पहिचान एवम् परिभाषित मार्गचित्र नै आवधिक विकास योजना हो। स्थानीय तहको आवधिक योजनाले निश्चित अवधिका लागि गाउँपालिकालाई आफूले चाहेको गन्तव्यतर्फ डोहोर्‍याउने काम गर्दछ। नेपालको संविधान र कानून बमोजिम स्थानीय तहले आफ्नो अधिकार क्षेत्रका विषय र क्षेत्रलाई समेट्ने गरी स्थानीय तहको आर्थिक सामाजिक विकासको लागि आवधिक विकास योजना तर्जुमा गर्नु पर्दछ।

१.२ आवधिक योजनाको उद्देश्य

स्थानीय तहमा योजनाबद्ध विकासका लागि गाउँपालिकाको नेतृत्वमा सरकारी, गैरसरकारी, सहकारी, समुदायमा आधारित संस्था तथा निजी क्षेत्रलाई एकै स्थानमा ल्याई एकीकृत तथा समष्टिगत विकास प्रक्रियालाई मार्गदर्शन गर्नु नै आवधिगाउँ विकास योजना तर्जुमाको मुख्य उद्देश्य हो। यो योजना आ.व.२०८०/०८१ – २०८४/०८५ सम्मको पाँच वर्षको अवधिका लागि तर्जुमा गरिएको छ। यो योजना योजना तर्जुमाका निर्दिष्ट उद्देश्यहरू देहायअनुसार छन् :

- दीर्घकालिन सोच उन्मुख रही समष्टिगत लक्ष्य, रणनीतिक कार्यक्रम तथा बजेट अनुमान सहितको विकासको रणनीतिक दस्तावेज तयार गर्ने,
- स्थानीय तहका विकासका साभेदार तथा सरोकारवालाहरूको सहभागितामा गाउँपालिकाको एकीकृत, नतिजामुलक र योजनाबद्ध विकासको मार्गचित्र तयार गर्ने,
- विषय क्षेत्रगत रणनीतिक योजना, मध्यमकालीन खर्च संरचना तथा वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तयारी कार्यलाई निर्देशित गर्ने,
- आवधिक योजनाको कार्यान्वयनका लागि वार्षिक कार्यान्वयन योजना, अनुगमन र समीक्षा सूचकहरूको खाका तयार पार्ने
- अन्य तहको सरकार, विकास साभेदार, समुदाय, सहकारी तथा निजी क्षेत्रको लगानी प्रवर्द्धनका लागि मार्ग प्रशस्त गर्ने।

१.३ आवधिक विकास योजना तर्जुमा बिधि तथा प्रक्रिया

यस गाउँपालिकाको विस्तृत स्वरूपको आवधिक विकास योजना देहायको विधि तथा प्रक्रिया अनुसार तर्जुमा गरिएको छ ।

१.३.१ आवधिक योजना तयारि अभिमुखीकरण तथा योजना तर्जुमा बृहत कार्यशाला गोष्ठी

आवधिक योजना तर्जुमा गर्ने गाउँपालिकाको निर्णय बमोजिम गाउँपालिकाको आयोजनामा २०७९ साल मंसिर २९ मा आवधिक योजना तर्जुमाका लागि प्रारम्भिक कार्यशाला गोष्ठी आयोजना गरिएको थियो । यस योजना तर्जुमा गोष्ठी गाउँपालिकाका अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, वडाध्यक्ष, कार्यपालिका सदस्यहरू कर्मचारी तथा सरोकारवालाहरूको उपस्थिति रहेको थियो । उक्त गोष्ठीमा आवधिक योजना निर्माणका कानुनी आधार, व्यवहारिक आवश्यकता, योजना तर्जुमाको प्रस्तावित कार्ययोजना, आवधिक योजनाको खाका तथा वस्तुस्थिति विवरण संकलनको विधि प्रक्रियाका बारेमा जानकारी गराइएको थियो ।

१.३.२ वस्तुस्थिति विवरणका लागि तथ्यांक संकलन अभिमुखीकरण

प्रारम्भिक कार्यशाला गोष्ठीपश्चात् मंसिर २९ देखि २८ मा आवधिक योजना तर्जुमाका लागि वस्तुस्थिति विवरणका तथ्यांक संकलन गर्न वडा भेला गरि प्रश्नावली तथा तत्पश्चात् संकलन गर्नको आवश्यक पर्ने फारामहरू, तथ्यांक संकलन गरिएको थियो ।

१.३.३ योजना तर्जुमा कार्यशाला

आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला गोष्ठी गाउँपालिकाका अध्यक्ष, उपाध्यक्षलगायत पदाधिकारी, कर्मचारी तथा सरोकारवालाहरूको उपस्थितिमा २०७९ साल कार्तिक माघ २५ गते गाउँपालिकाकै कार्यालयमा कार्यशाला सञ्चालन गरिएको थियो । उक्त कार्यशालामा आवधिक योजनाका विषयवस्तुका बारेमा जानकारी गराइसकेपश्चात् सहभागीहरूलाई आर्थिक विकास, सामाजिक विकास, पूर्वाधार विकास, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन र संस्थागत विकास, सुशासन तथा सेवा प्रवाह गरी पाँच विषयगत क्षेत्रअनुसार वर्गीकरण गरी विषय क्षेत्रगत योजनाका लागि वस्तुस्थिति विश्लेषण गर्ने, विषय क्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति तय गर्ने, नतिजा खाका तय गर्ने तथा कार्यक्रम बजेट तयार गर्न आवश्यक छलफल गरिएको छ । सम्बन्धित विषयगत क्षेत्रका पदाधिकारी तथा सरोकारवालाहरू सम्बन्धित विषय क्षेत्रमा आवद्ध भई सम्बन्धित प्राविधिक टोलीका सम्बन्धित विषय विज्ञले सहजीकरण गर्नुभएको थियो ।

१.३.४ दीर्घकालिन सोच निर्धारण तथा वस्तुस्थिति विश्लेषण कार्यशाला गोष्ठी

गाउँपालिकाको आयोजनामा २०७९ साल माघ २५ गते आवधिक योजना तर्जुमाको चरण अन्तर्गत दीर्घकालीन सोच निर्धारण तथा स्थिति विश्लेषण कार्यशाला गोष्ठी आयोजना गरिएको थियो । कार्यशाला गोष्ठीले विद्यमान संभावना र अवसर, समस्या एवम् चुनौती तथा रणनीतिक रूपमा चाल्नुपर्ने कदमहरूको वस्तुपरक विश्लेषणको आधारमा गाउँपालिकाको समग्र विकासको दीर्घकालीन सोच निर्धारण गरिएको थियो ।

१.३.५ योजना दस्तावेज तयारि

आवधिक योजना तयारीका क्रममा विभिन्न चरणहरूबाट प्राप्त विवरण, सुझाव एवम् निश्कर्षका आधारमा आवधिक योजना दस्तावेजको मस्यौदा तयार गरिएको छ । योजना दस्तावेजलाई मुख्य दश परिच्छेदमा विभाजन गरिएको छ जस अनुसार परिचय, आवधिक योजनाको अवधारणा तथा दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्यहरू, आर्थिक विकास योजना, संस्कृति तथा पर्यटन योजना, सामाजिक विकास योजना, पूर्वाधार विकास योजना, वन तथा वातावरण योजना, विपद् व्यवस्थापन योजना, सुशासन तथा संस्थागत विकास योजना र वित्तीय व्यवस्था तथा कार्यान्वयन योजना रहेका छन् । आवधिक योजनाको प्रारम्भिक लेखनका लागि आवश्यक सूचना एवम् तथ्यांक विभिन्न सरोकारवाला समितिहरूबाट प्राप्त भएपश्चात् उक्त सूचनाका आधारमा योजनाविद् तथा विषयविज्ञहरूको टोलीले आवधिक योजनाको मार्गदर्शनबमोजिम निर्दिष्ट खाका तयार गरिएको थियो ।

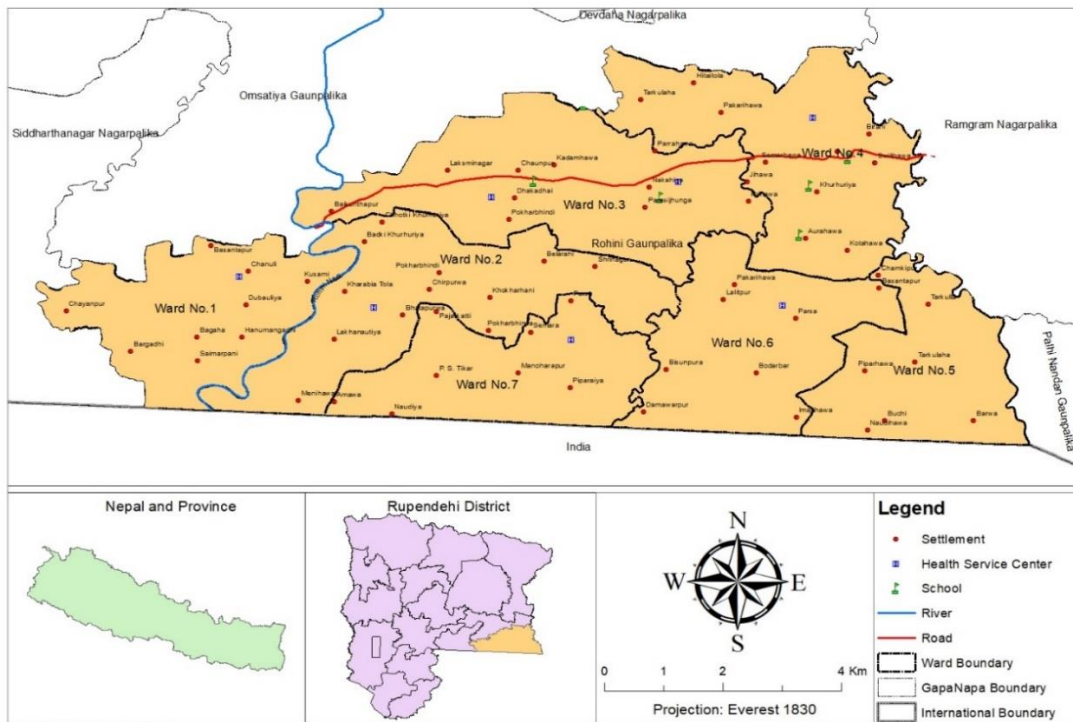
१.३.६ मस्यौदा प्रस्तुति तथा सुझाव संकलन कार्यशाला तथा दस्तावेज तयारि

स्थानीय तहको आवधिक योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, योजनाको स्तरीय ढाँचा, सहभागितामूलक कार्यशाला, विषयविज्ञको सुझाव र परामर्शका आधारमा तयार योजनाको मस्यौदा दस्तावेजलाई गाउँपालिकाका पदाधिकारी, कर्मचारी र सरोकारवालाहरूलाई दस्तावेज उपलब्ध गराई सुझाव प्राप्त गरियो । कार्यशालामा प्रस्तुती, विषय क्षेत्र समूह तथा बृहत् समूह छलफल र परामर्श गरी आवधिक योजनालाई पूर्ण बनाउन आवयक सुझाव प्राप्त गरियो । कार्यशाला तथा सरोकारवालाबाट प्राप्त सुझाव तथा पृष्ठपोषणलाई समावेश गरी गाउँपालिकाको आवधिक विकास योजनाको दस्तावेजलाई अन्तिम रूप प्रदान गरिएको छ ।

परिच्छेद २: गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण

२.१ गाउँपालिकाको परिचय

रोहिणी गाउँपालिका लुम्बिनी प्रदेश प्रमुख शहर बुटवल देखि करिब ३० कि.मि. को दुरीमा रहेको यस गाउँपालिका २०७१ सालमा साविकका ६ गाउँ विकास समितिहरू (धकधई, बगाहा, पजरकट्टी, पोखरभिण्डी, छिपागढ र बोदवार) लाई मिलाएर बनाईएको थियो। यो गाउँपालिका पूर्वीपश्चिम हुलाकि सडक (परासी रोड)को उत्तरदक्षिण भएर फैलिएको छ। हाल यस गाउँपालिकाको कार्यालय २७° २८' ०८" देखि २७° ३१' ५९" उत्तर अक्षांश र ८३° २७' ५३" देखि ८३° ३६' ५०" पूर्वी देशान्तर सम्म अवस्थित यो गाउँपालिका समून्द्र सतहदेखि करिब १०८ मिटरको उचाइमा छ। कुल क्षेत्रफल ६४.६२ वर्ग किलोमिटर रहेको यस गाउँपालिका पूर्वमा नवलपरासी पश्चिम जिल्लाको रामग्राम नगरपालिका र पल्ली गाउँपालिका, पश्चिममा सिद्धार्थनगर नगरपालिका उत्तरमा ओमसतिया गाउँपालिका र दक्षिणमा छिमेकि राष्ट्र भारत अवस्थित छन्।

चित्र नं. २.१ रोहिणी गाउँपालिकाको अवस्थिति नक्शा

संघीय गणतान्त्रिक नेपालको लुम्बिनी प्रदेशमा अवस्थित यस गाउँपालिकालाई प्रशासनिक रूपमा ७ वटा वडाहरूमा विभाजन गरिएको छ। राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार यस गाउँपालिकाको ६३४९ घरपरिवार र कुल जनसंख्या ४३२७७ रहेको छ जस मध्ये पुरुष संख्या २१८३६ र महिला संख्या २१४४१ रहेको छ जुन २०६८ सालको जनगणनामा ५६५४ घरपरिवार र ३७१७५ कुल जनसंख्या रहेको थियो। यस गाउँपालिका अधिकांश मानिस पशु पालन र कृषि पेशामा संलग्न रहेको छन्। यस गाउँपालिका क्षेत्रफल ६४.६२ वर्ग कि.मि. रहेको छ। भौगोलिक हिसाबले तराईको समथरिलो भूभाग रहेको यस गाउँपालिका अन्तरगतका सबैवडा कार्यालयहरू सम्म मोटर बाटोको सुविधा पुगेको छ। पशुपालन व्यवसायका दृष्टिले बाख्रा पालन व्यवसायको प्रबल सम्भावना बोकेको यस गाउँपालिकामा अन्य पशुपालनको पनि सम्भावना त्यत्तिकै रहेको देखिन्छ। कृषि व्यवसाय तर्फ खाद्य बालिमा धान, मकै, गहुँ र तोरीको उत्पादन हुन्छ। यस गाउँपालिका भूवनावट समथर र उर्वरा जमिन एवं उष्ण हावापानी का कारण खाद्य तथा नगदे बालि उत्पादन लागीका लागी उत्तम रहेको छ।

२.२ ऐतिहासिक चिनारी तथा नामकरण

हालको देवदह ऐतिहासिक बृद्धकालिन देवदह हो भन्ने कुरालाई पुष्टी गर्ने प्रमाणका रूपमा अनवर्त बगिरहने रोहिणी नदिको नाम बाट यस गाउँपालिकाको नामकरण गरिएको हो। ऐतिहासिक महत्व भएको विभिन्न मन्दिर तथा धार्मिक स्थलको

संरक्षण, रोहिणी नदि बाट सिंचाई, ब्यवासायिक कृषिमा जोड दिन सकेको खण्डमा गाउँपालिकाले रोजगारीको सिर्जना गर्न गरि आर्थिक र सामाजिक क्षेत्रमा ठुलो योगदान पुग्ने देखिन्छ। यातायात तथा संचार को राम्रो बिकाश भएको ले साना तथा ठुला उद्योग खोल्न सकिने जसले गर्दा स्थानिय को आय र रोजगारी दुवै बढ्ने संभावना रहेको छ। रोहिणी नदिको दुवै तर्फका बगर तथा कटान क्षेत्रमा वृक्षा रोपण गरेमा नदि कटान रोकिने, वातावातावरण सुधार हुने, स्थानिय स्तर घास दौराको आवश्यकता समेत पुरा हुन सक्ने सम्भावना छ।

२.३ भौगोलिक स्थिति

यो गाउँपालिका रुपन्देहि जिल्लाको दक्षिणी एवं तराई भूभागको तल्लो क्षेत्र हो जुन हिमालयको बाहिरी फेद, शिवालिक पहाड र इन्डो-गंगाको मैदानको उत्तरमा अवस्थित छ। यस गाउँपालिका भूबनावट समथर र उर्वरा जमिन एवं उष्ण हावापानीका रहेको छ। यस क्षेत्रको भौगर्बिक संरचना मुख्यतया बालुवा, माटो, गिट्टी र कंकडहरु रहेका छन्। प्रत्येक वर्ष खोला नालाहरुद्वारा बगाएर ल्याइएका ताजा बालुवा, माटो, निक्षेपणले गर्दा यहाको माटोको उर्वरता अधिक रहेको छ। चुरे पर्वत श्रेणी उद्गम भएका रोहिणी खोला र महुवा खोला यस गाउँपालिकामा बग्ने मुख्य मौसमी खोलाहरु हुन्। भूमिगत पानी सतह राम्रो भएको यस गाउँपालिकामा भूमिगत सिंचाईको प्रचुर संभावना रहेको छ।

२.३ प्राकृतिक स्रोत तथा सम्पदा

समथर र उर्वरा जमिन यस गाउँपालिकाको सबैभन्दा महत्वपूर्ण र बहुमूल्य प्राकृतिक स्रोतहरु मध्ये एक हो। यो मानव जातीका लागि एक महत्वपूर्ण प्राकृतिक सम्पत्ति हो, यसको यथोचित प्रयोग बाट उन्नत आर्थिक र सामाजिक विकासका साथै समुन्नत जीविकोपार्जनका लागि महत्वपूर्ण भूमिका निर्धारण गर्दछ। यसका अतिरिक्त सबै प्रकारका मानविय गतिविधिहरु र उत्पादन वा विकास को आधारभूत आवश्यकता भूमि को उपयोग मा निर्भर गर्दछ। भूमि को दिगो उपयोग गरि जल, जमिन र जंगलको संरक्षण गर्दै वातावरणको रक्षा गर्न सकिन्छ। कृषि जमिन, जंगल, चरण, आवस, पार्क तथा सार्वजनिक उपयोगका क्षेत्रहरुको संरक्षण गर्दै त्यहाँ बस्ने बासिन्दाहरु को आर्थिक र सामाजिक अवस्थामा सुधार गर्न सहयोग पुर्‍याउँछ। यी स्रोतहरु को उच्चतम प्रयोगले व्यक्तिगत तथा समाजीक लाभ र उन्नती को लागी सहयोग पुर्‍याउँदछ। भूमिको दुरुपयोग, अति प्रयोग रोक्दै र भूमि र पर्यावरणीय संसाधनहरु को दिगो उपयोग पर्यावणीय सन्तुलनको लागि महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ। यस गाउँपालिकामा रोहिणी खोला र महुवा खोला र अन्य खोलाले ओगटेको क्षेत्र १.६२ प्रतिशत रहेको छ भने लगभग ३० हेक्टर भूमि वनजंगलले ओगटेको छ। यस गाउँपालिकामा खोलाहरुबाट समुचित रुपले बालुवा उत्खनन् गरि गाउँपालिकाको आयआर्जन बढाउन सकिन्छ।

२.४ भू-उपयोग तथा मानव बसोबास

भू-उपयोगले खाद्य सुरक्षा, जैवीक विविधता र विश्वव्यपी परिवर्तनका साथै मानिसहरुको सामाजिक आर्थिक र पर्यावरणीय प्रणालीमा महत्वपूर्ण प्रभाव पारेको छ। समय परिवर्तन सगै कुनै एक निश्चित स्थानको भू-उपयोग अर्को प्रकार को भू-उपयोग द्वारा पूर्ण वा आंशिक प्रतिस्थापन भएको हुन सक्दछ, उदाहरणको लागि वन कटान भई कृषि भूमि मा वृद्धि हुनु। योजनावद्ध भू-उपयोगले खाद्य सुरक्षा, सामाजिक र आर्थिक विकासमा, भूमि व्यवस्थापन र विकास मा एक महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ।

भू-उपयोगको सम्बन्ध विभिन्न प्राकृतिक घटनाहरु जस्तै जलवायु परिवर्तन, खाद्य सुरक्षा, मानव स्वास्थ्य, शहरीकरण, जैविक विविधता, बसाइसराई, पानीको उपलब्धता र गुणस्तर, पारिस्थितिकी प्रणालि सगै रहेको छ। यस प्रकार भू-उपयोग स्थानीय र विश्वव्यपी परिवर्तन को एक महत्वपूर्ण कारण हो।

यस गाउँपालिका को भु- बनोट समथर एकै खालको छ र समतल भु-भाग र उर्वर मलिलो माटोक कारण यहाँ प्रसस्त कृषि उत्पादन हुन्छ तर आजभोली घर घडेरीका लागि जमिन लपटिंग हुदै गएकोले उत्पादन दिन प्रतिदिन घट्दै जानुका साथसाथै वातावरण मा पनि असर परेको छ यहाँ मौसम अनुसारका खेति १२ महिना गर्न सकिन्छ मुख्य बालि धान, गहुँ, मकै, मास, मसुरो, रहर, आलस, तोरी, मम्फुली, आलु आदि हुन्छ। आज भोलि ब्यवासाहिक रुपमा तरकारी खेति, पशुपालन, कुखुरापालन गरिदै आएको छ उत्पादित खाधन्न तथा तरकारी नजिकै हाटबजारहरु, धकधई, भैरहवा र बुटवलमा बेचबिखन गरिन्छ।

तालिका नं २.१: घरधुरी र जनसंख्याको वर्गीकरण

क्र. स.	भू-उपयोग	क्षेत्रफल	प्रतिशत
१	कृषि	५९७२	९२.४२
२	व्यापार व्यावसाय	५०.३	०.७७८
३	पुरातात्विक तथा सांस्कृतिक सम्पदा	०.४२	०.००६

क्र. स.	भू-उपयोग	क्षेत्रफल	प्रतिशत
४	वन	२७.८९	०.४३२
५	खोलानाला	१०६.१	१.६४१
६	औद्योगिक क्षेत्र	४१.७८	०.६४७
७	सार्वजनिक उपयोग क्षेत्र	८४.४२	१.३०६
८	आवासिय क्षेत्र	१७९.२	२.७७२
	जम्मा	६४६२	१००

स्रोत: नापि विभाग, काठमाण्डौ, २०७५

यस गाउँपालिका को वर्तमान भू-उपयोग नक्शा (चित्र २.२) मा देखाइएको छ। कुल ६४६२ हेक्टर जमिन मध्ये ९२.४ % क्षेत्रफल कृषि र ०.४३ % वन रहेको छ। आवासीय क्षेत्रले गाउँपालिका को २.७८% क्षेत्र लाई ओगटेको छ। त्यसै गरी, नदी र ताल क्षेत्र कुल क्षेत्र को १.६१% रहेको छ। खानि तथा खनिज क्षेत्र पहिचन गरिएको छैन।

२.५ सामाजिक तथा सांस्कृतिक अवस्था

यस गाउँपालिकाको पार्श्वचित्र २०७६ बाट प्राप्त तथ्यांकको आधारमा समग्र गाउँपालिकाको जनसांख्यिक, पारिवारिक आर्थिक अवस्था (कृषि तथा पशु पंक्षीबाट हुने उत्पादन) तथा अन्य सामाजिक पूर्वाधार (खानेपानी, विद्युत, शौचालय, भवन आदी) को विश्लेषण प्रस्तुत गरिएको छ।

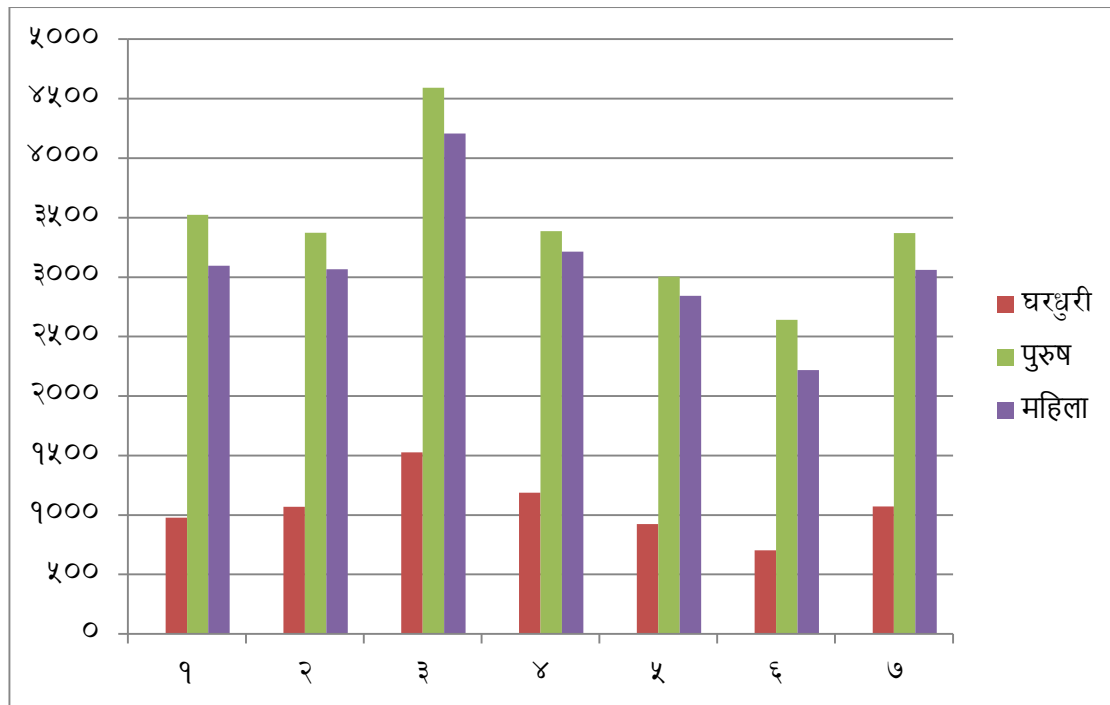
२.५.१ वडा अनुसार जनसंख्या तथा घरधुरी वर्गीकरण

रोहिणी गाउँपालिकाको पार्श्वचित्र २०७६ अनुसार यस गाउँपालिकामा घरधुरीको संख्या जम्मा ७४६२ रहेकोछ भने कुल जनसंख्या ४५५९२ जना रहेका छन्। सबैभन्दा बढी घरधुरी वडा नं.३ मा २०.४६ प्रतिशत रहेका देखिन्छ। त्यसै गरी दोस्रोमा वडा नं. ४ (१५.९१) र सबै भन्दा कम घरधुरी वडा नं. ६ मा रहेको छ। त्यस्तै जनसंख्याको विवरण हेर्दा यस गाउँपालिकामा सबभन्दा बढी जनसंख्या वडा नं. ३ मा देखिन्छ तर घरधुरी र जनसंख्याको औसत पारिवारिक संख्यालाई नियाल्दा वडा नं. ६ (प्रति परिवार ६.९१ जना) सबैभन्दा बढी रहेको छ। वडागत रुपमा घरधुरी तथा जनसंख्याको विस्तृत विवरण निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएकोछ।

तालिका नं २.२: वडागत घरधुरी र जनसंख्याको वर्गीकरण

वडा नं.	घरधुरी र		पुरुष	प्रतिशत	महिला	प्रतिशत	जम्मा	प्रतिशत	परिवार संख्या
१	९७८	१३.११	३५२३	१४.७५	३०९६	१४.२६	६६१९	१४.५२	६.७७
२	१०६९	१४.३३	३३७२	१४.१२	३०६६	१४.१२	६४३८	१४.१२	६.०२
३	१५२७	२०.४६	४५९१	१९.२२	४२०८	१९.३९	८७९९	१९.३	५.७६
४	११८७	१५.९१	३३८६	१४.१८	३२१४	१४.८१	६६००	१४.४८	५.५६
५	९२५	१२.४	३००३	१२.५७	२८४४	१३.१	५८४७	१२.८२	६.३२
६	७०३	९.४२	२६४१	११.०६	२२१९	१०.२२	४८६०	१०.६६	६.९१
७	१०७३	१४.३८	३३६९	१४.११	३०६०	१४.१	६४२९	१४.१	५.९९
जम्मा	७४६२	१००	२३८८५	१००	२१७०७	१००	४५५९२	१००	६.११

स्रोत: रोहिणी गाउँपालिक को गाउँ प्रोफाइल, २०७६

चित्र नं. २.२ : वडागत घरधुरी र जनसंख्याको वितरण

२.५.२ लिंगका आधारमा जनसंख्याको वर्गीकरण

लिंगका आधारमा यस गाउँपालिकाको जनसंख्यालाई ३ समूहमा विभाजन गरिएको छ । जसमा सबभन्दा बढी जनसंख्याको ५२.३९ प्रतिशत पुरुष र ४७.६१ प्रतिशत महिला जनसंख्या रहेको छ । वडागत रुपमा लिंगका आधारमा गरिएको वर्गीकरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. २.३ : घरधुरी र जनसंख्याको वर्गीकरण

Ka	1	2	3	4	5	6	7	hDdf
k"?"if	५३.२२%	५२.३८%	५२.९७%	५१.३०%	५१.३६%	५४.३४%	५२.४०%	५२.३९%
Dlxfnf	४६.७८%	४७.६२%	४७.८३%	४८.७०%	४८.६४%	४५.६६%	४७.६०%	४७.६१%

स्रोत:रोहिणी गाउँपालिका को गाउँ प्रोफाइल, २०७६

२.५.३ धर्मका आधारमा जनसंख्याको वर्गीकरण

गाउँपालिका क्षेत्रभित्र बसोवास गर्ने मानिसहरु मा सबभन्दा बढी हिन्दु धर्म (७८ प्रतिशत) रहेको छ भने देशमा मुस्लिम धर्म मान्नेहरुको संख्या रहेको छ । विभिन्न धर्म तथा धर्ममा आस्था राख्ने जनसंख्याको विस्तृत विवरण वडागतरुपमा तल उल्लेखित तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. २.३: धर्मका आधारमा जनसंख्याको वर्गीकरण

क्र.स.	धर्म	जनसंख्या	प्रतिशत
१	हिन्दु	३५७०७	७८.३२%
२	बौद्ध	२०१	०.४४%
३	मुस्लिम	९४८५	२०.८०%
४	बोन	११	०.०२%
५	जैन	२२	०.०५%
६	क्रिश्चियन	११७	०.२६%
७	अन्य	४९	०.११%
	जम्मा	४५५९२	१००.००%

स्रोत:रोहिणी गाउँपालिका को गाउँ प्रोफाइल, २०७६

२.५.४ भाषागत रूपमा जनसंख्याको विवरण

गाउँपालिकाक्षेत्र भित्र बसोबास गर्ने मानिसले बोल्ने भाषालाई आधार बनाएर गरेको सर्भेक्षणमा १९ प्रकारका भाषाहरुको प्रयोग गर्ने मानिसहरु बसोबास रहेको पाइयो जस मध्ये अधिकांस भोजपुरी भाषा प्रयोग गर्ने जनसंख्या अर्थात् ८९ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । देश्रोमा अवधि भाषा र तेश्रो स्थानमा नेपालीभाषा प्रयोग गर्नेको बाहुल्यता रहेको देखिन्छ । प्रस्तुत तालिकामा गाउँपालिकाभित्र बसोबास गर्ने जनसमुदायले प्रयोग गर्ने भाषा तथा उक्त भाषा प्रयोग गर्ने कुल जनसंख्याको विस्तृत विवरण उल्लेख गरिएकोछ ।

तालिका नं २.४: भाषाका आधारमा जनसांख्यिक वर्गीकरण

क्र. स.	भाषाका	जम्मा	प्रतिशत
१	भोजपुरी	४०६००	८९.०५%
२	अवधि	४६२३	१०.१४%
३	नेपाली	१९१	०.४२%
४	थारु	७८	०.१७%
५	मुसलमान	२३	०.०५%
६	भुजेल	१६	०.०४%
७	माभी	११	०.०२%
८	अछामी	१०	०.०२%
९	मनाङे	९	०.०२%
१०	नेवारी	७	०.०२%
११	मगही	७	०.०२%
१२	आठपहरिया	५	०.०१%
१३	हिन्दी	४	०.०१%
१४	वाजुरेली	३	०.०१%
१५	आसामी	१	०.००%
१६	बेल्हार	१	०.००%
१७	मगर	१	०.००%
१८	राजवंशी	१	०.००%
१९	माल्पाँडे	१	०.००%
जम्मा		४५५९२	१००.००%

स्रोत:रोहिणी गाउँपालिक को गाउँ प्रोफाइल, २०७६

२.५.५ शैक्षिक तहका आधारमा वर्गीकरण

रोहिणी गाउँपालिकामा रहेका जम्मा १५ वटा सामुदायिक, ११संस्थागत, १२ विद्यालयहरु तथा कलेजहरु मध्ये १७ वटा आधारभूत तहका (३-५) विद्यालय, १० वटा आधारभूत तह (कक्षा ८), ५ वटा माध्यमिक तहका (कक्षा १०) विद्यालय र ७ वटा माध्यमिक तहका (कक्षा १२) विद्यालय छ । खानेपानी सुविधा उपलब्ध पानी शुद्धीकरणको कुनै पनि प्रक्रिया नअपनाई सिधै प्रयोग गर्ने गरेको पाइयो।

यस गाउँपालिकाक्षेत्र भित्र शैक्षिक तहको सर्भेक्षणबाट आधारभूत तह पूरा गर्नेको संख्या सबभन्दा बढी देखिन्छ । दोश्रोमा माध्यमिक तहका विद्यार्थीको संख्या र तेश्रोमा पूर्व प्राथमिक तहको संख्या देखिन्छ । गाउँपालीका भित्र वडा नं. ६ मा लेखपढगर्न नसक्ने निरक्षरको संख्या सबै भन्दा बढी देखिन्छ ।

साधारण लेखपढ गर्ने सम्मलाई साक्षर मान्दा कुल जनसंख्याको (५वर्ष मुनीलाई नसमेत्दा) कुल जनसंख्याको ६७.९०% जनसंख्या साक्षर रहेको देखिन्छ । वडागतरूपमा शैक्षिक तह र त्यस अर्न्तगतपर्ने जनसंख्याको विस्तृत विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं २.५: तहगत रूपमा शैक्षिक स्थिति

शैक्षिक तह	वडा नं. (प्रतिशतमा)							जम्मा प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६	७	

पढाई शुरु नगरेको (नाबालक)	८.८३	१३.२९	८.८२	७.५०	९.५४	८.६३	७.६३	९.८२
लेखपढ गर्न नसक्ने (निरक्षर)	१९.०३	१३.६९	१३.७६	१९.१७	१४.२४	२५.७९	९.९३	१५.३१
साधारण लेखपढ (साक्षर)	७.०३	९.७५	६.८६	३.१३	८.०४	२.००	०.०७	६.०६
पूर्व प्राथमिक (कक्षा १ भन्दा कम)	३.८६	३.७६	६.४४	३.८०	६.५०	२.८८	२४.८	७.५८
आधारभूत तह (कक्षा १ देखि ८)	४९.९३	४१.८४	३६.५७	४०.६	४०.८	५४.७५	४४.७	४२.६९
प्राविधिक एलएलसी	०.१४	०.६९	०.००	०.००	०.००	०.००	०.१७	०.२०
माध्यमिक तह (कक्षा ९ देखि १२)	१०.९०	१४.२९	२५.६६	२२.८७	१९.०६	५.७६	११.३९	१६.५७
स्नातक तह	०.२८	२.३०	१.६६	२.५६	१.२७	०.१८	०.९८	१.४७
स्नातकोत्तर	०.००	०.३५	०.२२	०.२८	०.५३	०.००	०.१४	०.२६
एमफिल र विद्यावारिधी (पिएचडि)	०.००	०.०६	०.०२	०.०९	०.००	०.००	०.१४	०.०४
जम्मा प्रतिशत	१००	१००	१००	१००	१००	१००	१००	१००

स्रोत:रोहिणी गाउँपालिक को गाउँ प्रोफाइल, २०७६

२.६ आर्थिक अवस्था र क्रियाकलाप

गाउँपालिकाको अर्थतन्त्र मुख्यतया: कृषि, वन, मत्स्यपालन, उद्योग, पानी, निर्माण, थोक, खुद्राबजार, होटल, रेस्टुरेन्ट, पर्यटन तथा सेवा जस्ता क्षेत्रमा निर्भर भएको देखिन्छ। उपयुक्त हावापानी, माटोको वनोट तथा समतल भएको यस गाउँपालिका कृषिको लागि उपयुक्त उर्वर माटो भएको तराईको क्षेत्र भएको हुँदा गाउँपालिकामा अधिकांश घरपरिवार प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा कृषि व्यवसायमा संलग्न रहेका छन्। गाउँका सबै वडाहरूमा रणनीतिक तथा शहरी सडक सञ्जालका कारण पालिका सबै वडा तथा जिल्ला भित्रका सबै नगरपालिका/नगरपालिकाहरूमा पहुँच सहज बनाएको छ। जिल्लाको विकासका लागि विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय संस्थाहरू कार्यरत रहनु, सुशासन तथा पारदर्शिताका लागि विभिन्न ऐन, कानून, नीति, नियम कार्यान्वयनमा रहनु लगायत विभिन्न अवसरहरू गाउँपालिकाको विकासका सकारात्मक पक्षहरू रहेका छन्। मील, फर्निचर उद्योग, क्रसरउद्योग, कुखुरापालन, पशुपालन आदि यस गाउँपालिकामा रहेका केही साना तथा घरेलु उद्योग व्यवसायहरू हुन्। यस गाउँ पालिकाका मानिसहरू उल्लेखनीय रूपमा औद्योगिक विकास तर्फ लागि रहेका देखिन्छ। यस गाउँ पालिकाको अर्को मुख्य आर्थिक आधार वैदेशिक रोजगार रहेको देखिन्छ। यद्यपि यो त्यति सकारात्मक भने होइन।

यस गाउँ पालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा यहाँका सहकारी संस्थाको भूमिका महत्वपूर्ण रहेको छ। सहकारी संस्थाहरूले स्थानीयस्तरको बचतलाई गाउँ पालिकाबाट बाहिर जानबाट रोकी स्थानीय क्षेत्रमा विभिन्न आयमूलक कार्यमा लगानी गरिरहेका छन्। यस गाउँ पालिकामा जम्मा ६९ वटा सहकारी संस्था र २० वटा बैकले आर्थिक गतिविधि सञ्चालन गरिरहेका छन्।

२.६.१ पेशाका आधारमा वर्गीकरण

गाउँपालिका क्षेत्रभित्र बसोबास गर्ने गाउँबासीहरूले अपनाएका पेशाको विश्लेषण गर्दा सर्भेक्षणबाट प्राप्त हुन आएका विवरण अनुसार धेरै जसो महिलाहरू गृहिणी भएको पाईयो । मुख्य पेशा कृषी तथा पशुपालनमा ६८६० आवद्ध छन् । पेशा विद्यार्थी बताउने जनसंख्या ६७५० रहेछन् । गाउँपालिका भित्र बसोबास गर्ने मानिसहरूले अपनाएका पेशा तथा पेशामा आवद्ध जनसंख्याको विस्तृत विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं २.६ : पेशाको आधारमा जनसंख्याको वितरण

पेशा	जनसंख्या	प्रतिसत
उद्योग तथा व्यापार	१३९४	३.९१
कृषि तथा पशुपालन	६८६०	१९.२२

गृहणी	१०९९०	३०.८०
ज्याला/मजदुरी	४७३८	१३.२८
नोकरी/जागीर	११४२	३.२०
विद्यार्थी (अध्ययनरत)	६७५०	१८.९२
वेरोजगार	१९५९	५.४९
वैदेशिक रोजगारी	१६६४	४.६६
व्यावसायिक कार्य (पत्रकार, वकिल, परामर्श, ठेक्कापट्टा, पुजारी आदि)	७	०.०२
अन्य	१८०	०.५०
जम्मा	३५६८४	१००

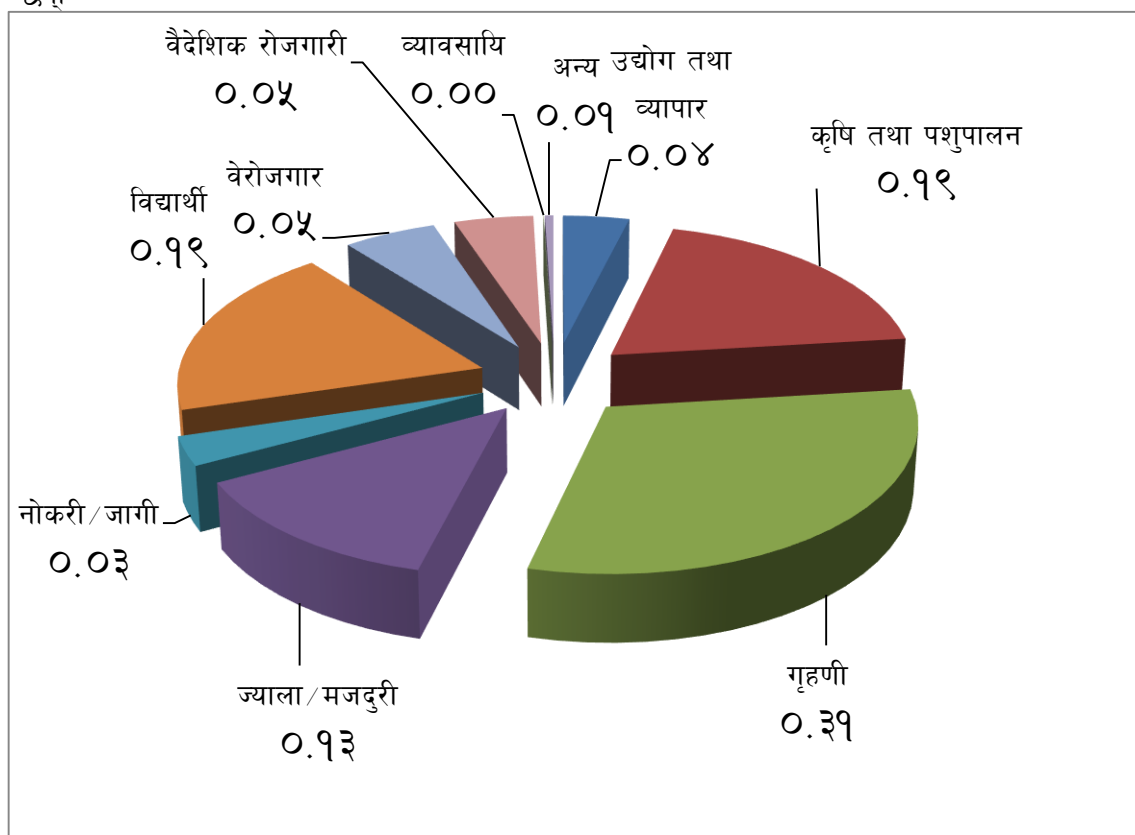
स्रोत: रोहिणी गाउँपालिकाको गाउँ प्रोफाइल, २०७६

२.६.२ बसोवास गरेको स्थान सम्बन्धी विवरण

रोहिणी गाउँपालिका को गाउँ प्रोफाइल, २०७६ अनुसार यस गाउँपालिकामा कूल जनसंख्या मध्ये सर्भेक्षण स्थलमानै बसोवास गरेको जनसंख्या ९६ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। कामको शिलशिलामा स्वदेशकै अन्य स्थानमा बसोवास गर्नेको संख्या ०.७९ रहेको पाईन्छ। विदेशमा बसोवास गरिराखेका जनसंख्या २.६२ छन्। यस रोहिणी गाउँपालिकामा २०७६ सालको चैत्रमसान्त सम्म दर्ता भएको व्यक्तिगत घटनाको अवस्था हेर्दा एक वर्षमा १०८५ जन्मदर्ता, १९४ मृत्युदर्ता, ३४२ विवाह दर्ता भएको देखिन्छ।

२.६.३ भौतिक पूर्वाधार

रोहिणी गाउँपालिका गाउँ प्रोफाइल २०७५ अनुसार यस नगरपालिका भित्रका सबै वडाहरुमा सडक सञ्जाल पुगेको छ। नगरपालिकामा भौतिक पूर्वाधारको क्षेत्रमा मुख्य गरी, हुलाकीलोक मार्ग र अन्य सहायक मार्गहरु रहेका छन्। विद्युतको पहुँच सबै वडामा करिव ९५ प्रतिशत घरमा छ भने सञ्चारको क्षेत्रमा नेपाल टेलिकम र एनसेलले सेवा प्रदान गरिरहेका छन्।

चित्र नं. २.३ : पेशाको आधारमा जनसंख्याको वितरण

२.६.४ व्यवसायीक सिप तालिम लिने दक्ष जनसक्ति

कुनै ठाउँ वा गाउँपालिका सुविधा सम्पन्न हुन र विकासको गति लिनको निमित्त सो ठाउँमा दक्ष जनसक्तिको उपलब्धता हुनु अत्यान्त जरुरी हन्छ । यस गाउँपालिकामा सिलाई बुनाई, बुटिक, सृंगार, पार्लर आदि सम्बन्धि तालिम लिने जनसंख्या सबैभन्दा (८६३) बढि रहेको छ। यस गाउँपालिकामा रहेका दक्ष जनसक्तिको विवरण निम्नलिखित छन् ।

तालिका नं २.७ : व्यवसायीक सिप तालिम लिने दक्ष जनसक्ति

व्यवसायिक सीप तालिम	वडाहरु							जम्मा
	१	२	३	४	५	६	७	
इलेक्ट्रीकल र इलेक्ट्रोनिक्स	१	१९	९७	८	७६	७	२१	२२९
सिलाई बुनाई, बुटिक, सृंगार, पार्लर आदि	३६	१६	४२९	८	१०५	२१	९६	८६३
निर्माण सम्बन्धी		१६	७७	३	४६		४२	१८४
अटोमोवाइल र मेकानिक्स		५	६५	२	१४	११	५	१०२
कृषि सम्बन्धी (जेटी, जेटीएर खाद्य प्रसोधन आदि)			३०	२	५	१२	६	५५
जनस्वास्थ्य सम्बन्धी	२	१	५४	१	२०	२	४	८४
पशुस्वास्थ्य सम्बन्धी			३३				५	३८
वन सम्बन्धी			६		१	६	४	१७
पर्यटन टुर गाइड, ट्राभल र सत्कार		२	१३		१६	२	९	४२
कला सम्बन्धी		६	५७		४०	१	३२	१३६
अन्य	१०	१०	८०७	२४७	६१२	४८६	५१०	३७८४
जम्मा	१४	१२३	१६६८	२७१	९३५	५४८	७३४	५५३४

स्रोत:रोहिणी गाउँपालिक को गाउँ प्रोफाइल, २०७६

२.६.५ आफ्नो उत्पादनले खानपुग्ने समयका आधारमा परिवारको वर्गीकरण

आफ्नो उत्पादनले १ देखि ३ महिना सम्म मात्र खान पुग्ने परिवारको संख्या ८ प्रतिशत, ६ महिना सम्म पुग्ने १६ प्रतिशत देखिन्छ भने ९ महिना भन्दा बढी समय खान पुग्ने परिवार ४८ प्रतिशत रहेका छन् । वडागत रुपमा आफ्नो उत्पादनले खानपुग्ने आधारमा रहेका परिवारको संख्या विस्तृतमा तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं २.८ : आफ्नो उत्पादनले खान पुग्ने समयावधि

समया अवधि	वडाहरु							जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६	७		
३ महिना सम्म	४३२	७	३८	१२५	९१	५५	२०५	९५३	८.०२
४ देखि ६ महिना सम्म	१३२	२५०	५२	११६	१२३	१८९	२४३	११०३	१६.४८
७ देखि ९ महिना सम्म	४४	३९४	११८	४५९	१५२	३४१	३३८	१८४७	२६.९३
९ महिना भन्दा माथि	३७०	४१८	१३१८	४८७	५६०	११८	२८७	३५५९	४८.५७
जम्मा	९७८	१०६९	१५२७	११८७	९२५	७०३	१०७३	७४६२	१००

स्रोत:रोहिणी गाउँपालिक को गाउँ प्रोफाइल, २०७६

२.७ खानेपानी तथा सरसफाईको अवस्था

२.७.१ गाउँपालिकामा खानेपानीका प्राथमिक स्रोतहरू

खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता (वास) प्रतिवेदन २०७७ अनुसार यस गाउँपालिकामा ९१ प्रतिशत घरधुरिहरूले सुरक्षित पानि (ट्युबवेल्, ५० मि. भन्दा माथि) प्रयोग गरेका छन् । खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता (वास) प्रतिवेदनबाट प्राप्त घरधुरी सर्वेक्षण प्रतिवेदन अनुसार पानीको प्रयोगका आधारमा वडागत विवरण तपसिलको रहेको छ। यसैगरि पानीको पर्याप्तताको सर्वेक्षण गर्दा सबैकामका लागि पुग्छ भन्ने घरपरिवार ९५.७ प्रतिशत रहेका छन् भने ३.१ प्रतिशत घरपरिवारमा पिउन, भान्सा तथा सरसफाइ गर्न पुग्ने रहेका छन्, र १.२ प्रतिशत घरपरिवारमा पिउन मात्र पुग्ने रहेका छन्।

तालिका नं २.९ : खानेपानीका प्राथमिक स्रोतहरू

वडा	असुरक्षित मूल	आकाले पानी	सतहको पानी (खोला, ताल, खोल्सा, नहर)	योजनाको निजि धारा	योजनाको सार्वजनिक धारा	संरक्षित मुहान	ट्युबवेल् (५० मि. भन्दा माथि)	ट्युबवेल् (५० मि. भन्दा कम)	जम्मा
१		२	१	१	९	१	८०१	१६	८३१
२					३		९२९		९३२
३	२	१	३	१३६	२४	१	७८७	५	१२३१
४	२		१०				८३०		८४२
५	१	२					४७७		४८०
६							६६२		६६२
७	४	१	३		१	१	७८७	५	८०२
जम्मा	९	६	१७	१३७	३७	३	५२७३	२६	५७८०
प्रतिशत	०.१६	०.१०	०.२९	२.३७	०.६४	०.०५	९१.२३	०.४५	१००

स्रोत:रोहिणी गाउँपालिकको खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता (वास) प्रतिवेदन २०७७

२.७.२ सरसफाइ तथा स्वच्छताको अवस्था

खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता (वास) प्रतिवेदन २०७७ अनुसार यस गाउँपालिकामा हालसम्म पनि करिब ६.४ प्रतिशत घरपरिवार शौचालय विहीन रहेको देखिन्छ र ७३ प्रतिशत घर परिवारको पक्कि शौचालय, २०.६ प्रतिशत कच्ची शौचालय रहेका छन्।गत असोज १३, २०७६ का दिनमा राष्ट्रलाई नै खुला दिसामुक्त राष्ट्र घोषणा गरी सकेको अवस्थामा पनि रोहिणी गाउँपालिकाले तदारुकताका साथ खुला दिसामुक्तको अवस्थामा पुग्न अपरिहार्य भएको छ। यस गाउँपालिकामा घरायसी चर्पीको अवस्था तपसिलको देखिएको छ।

तालिका नं २.१० : घरधुरी सर्वेक्षणमा वडागत शौचालयको विवरण

शौचालयको व्यवस्था	वडाहरू							जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६	७		
आफ्नै एक खाल्डो ढल	७	४८	३१५	९	४	२	७	३२९	५७.

शौचालयको व्यवस्था	वडाहरू							जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६	७		
जोडिएको पक्किचर्पी (लेदो प्रशोधन नगरिएको)									
आफ्नै एक खाल्डे पक्कि चर्पी (लेदो प्रशोधन नगरिएको)	४२७	६६८	११३	३१३	११		१७१	१७३३	३००.
आफ्नै दुइ खाल्डे पक्किचर्पी	७८५	३१०	४८०	६०१	५३१	१०७	११	२८२५	४८९.
आफ्नै सेप्टी कटंकी जोडिएको पक्कि चर्पी (लेदो प्रशोधन नगरिएको)	५१९	८२३	१३३	१७२	११५	३३		१७९५	३११.
कच्ची चर्पी	३३	२९	५१	७४	२३	४२८		६३८	११०.
गोबरग्याँस जडित शौचालय	१०४	७९	४०	११५	४		१	३४३	५९.
चर्पी नभएको	४७	४९	७०	५१	११०	२७३	१७३	७७३	१३४.
जमिनसम्म पक्कि तर बाहिरी संरचना नभएको	४६	२	१२३	९	१४३	७४	२९९	८४८	१४७.

स्रोत: रोहिणी गाउँपालिकाको खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता (वास) प्रतिवेदन २०७७

खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता (वास) प्रतिवेदन २०७७ अनुसार यस गाउँपालिकामा घरवरिपरिको सरसफाइको अवस्था सर्वेक्षणमा करिब ४.० प्रतिशत घरहरू मात्र एकदम सफा रहेका छन्, ९६.० प्रतिशत घरहरू फोहोर र मध्यम अवस्थामा रहेका छन्। करिब ७० प्रतिशत घरधुरीमा शौचालय वरिपरि हातधुने सुविधा छैन भने ३० प्रतिशत स्थानमा मात्र साबुन सहितको हातधुने सुविधा छ।

२.७.३ फोहोर मैलाको व्यवस्थापन

खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता (वास) प्रतिवेदन २०७७ अनुसार यस गाउँपालिकामा घरबाट निस्केको तरल फोहोर करिब ५३.० प्रतिशत घरपरिवारले करेशावारीमा, खुला ठाउँ, २४७.० प्रतिशत घरपरिवारले जमिनमा गाड्ने गरेका छन्। ठोस फोहोर व्यवस्थापनको अवस्था भन्ने कहाली लाग्दो नै छ, करिब १०० प्रतिशत घरपरिवारको फोहोर व्यवस्थापन स्वयंले नै गर्ने गरेको पाइयो। घरपरिवारमा करिब ५.६ प्रतिशत घरपरिवारले कुहिने नकुहिने फोहोर र पुन प्रयोग अलग अलग गर्ने गरेका ४.५ करिब प्रतिशत घरपरिवारले कुहिने र नकुहिने फोहोर अलग-अलग गर्ने गरेका र सबै किसिमका फोहोर एकै स्थानमा संकलन गर्ने गरेको छन्।

२.७.४ सार्वजनिक शौचालय

खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता (वास) प्रतिवेदन २०७७ अनुसार यस गाउँपालिका भित्र जम्मा ३ वटा सार्वजनिक शौचालयहरू छन् भने ती ३ वटा मध्ये पनि केवल २ वटा मात्र सञ्चालन मा रहेका छन् र एक वटा शौचालय सम्पूर्ण रूपले राम्रो भए पनि सञ्चालनमा रहेको छैन। शौचालयहरूमा पानीको व्यवस्थापनका लागि हातेपम्प जडान गरिएको छ। तथापि

सञ्चालनमा आएका २ वटा सार्वजनिक शौचालयहरू मध्ये २वटा को नै सरसफाइको अवस्था सन्तोषजनक रहेको छैन। सार्वजनिक शौचालय प्रयोगका लागि १ वटा शौचालयमा निशुल्क छ भने अर्को २ वटा शौचालय प्रयोग गरे वापत शुल्क निर्धारण गरिएको छ। प्रयोगमा आएका २ वटै सार्वजनिक शौचालयहरूमा १वटामा मात्र हातधुने सुविधा छ भने अर्को मा मात्र महिनावारी व्यवस्थापन र अपाङ्ग मैत्री सुविधा छ। सार्वजनिक शौचालयहरूको मर्मत संभार तथा सञ्चालन एउटा चुनौतीको रूपमा रहेको छ।

२.८ इन्धन, उर्जाको स्रोत र प्रयोगको अवस्था

२.८.१ घरधुरी अनुसार खाना पकाउन प्रयोग गर्ने इन्धनका स्रोतहरू

इन्धनको स्रोतको विश्लेषण गर्दा ५९ प्रतिशत घरधुरीले एल.पि. ग्यास प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ। दाउरा ग्यास प्रयोग गर्ने घरधुरी ४२ प्रतिशत रहेका छन् भने गुईठा प्रयोग गर्ने घरधुरी ४ प्रतिशत अन्य स्रोत नगन्य मात्रामा रहेको देखिन्छ।

तालिका नं २.११ : खाना पकाउन प्रयोग गर्ने इन्धनका स्रोतहरू सम्बन्धि विवरण

खाना पकाउने इन्धन	वडाहरू							जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६	७		
एल पि ग्यास	१० ६	७३९	८२६	९८८	३८०	२३	७४२	३८०३	५२.५ ८
गूइठा	०	३९	५०	०	११७	१	२१	२२८	४.०१
दाउरा	७६ ७	२९१	६४६	१९५	४२३	६७८	२८२	३२८१	४२.५ १
मट्टितेल	०	०	५	५	१	१	१०	२३	०.२९
वायोग्यास	१० ६	०	०	०	३	०	१९	१२७	०.६१
जम्मा	९७ ८	१०६९	१५२७	११८७	९२५	७०३	१०७३	७४६२	१००

स्रोत:रोहिणी गाउँपालिक को गाउँ प्रोफाइल, २०७६

२.८.२ परिवारले प्रयोग गर्ने बत्तीका मुख्य स्रोतहरू

गाउँपालिकाको घरधुरी सर्भेक्षण अनुसार बत्तीको मुख्य स्रोतका रूपमा विद्युत प्रयोग गर्ने परिवार ९३ प्रतिशत देखिन्छ, त्यसैले गाउँपालिकाका घरधुरीहरूमा विद्युतको पहुँच राम्रो रहेको देखिन्छ। त्यस्तै दोश्रोमा मट्टितेलको प्रयोग गर्ने संख्या ज्यादै न्यून अर्थात् ५.७ प्रतिशत रहेको छ भने वायोग्यास र सोलारको प्रयोग गर्ने घरधुरीको संख्या निकै कम देखिन्छ। वडागत रूपमा बत्तीको मुख्य स्रोतको विवरण तल तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं २.१२ : परिवारले प्रयोग गर्ने बत्तिका मुख्य स्रोतहरू

बत्तिका मुख्य स्रोतहरू	वडाहरू							जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६	७		
जलविद्युत	८६ ३	१०१५	१४७२	११६८	८४७	६६६	९३८	६९७०	९३.५८
	०	०	३	०	१	०	१५	२०	०.२९
वायोग्यास	११५	५१	४७	१४	७०	३५	११६	४४८	५.७६
मट्टितेल	०	१	०	५	६	१	२	१४	०.१९
सोलार	०	२	५	०	१	०	२	१०	०.१३
जम्मा	९७ ८	१०६९	१५२७	११८७	९२५	७०३	१०७३	७४६२	१००

२.९ वातावरण तथा प्राकृतिक प्रकोपको अवस्था

राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय अध्ययन अनुसन्धानले नेपाल विश्वमा नै जलवायु परिवर्तनको असरको उच्च जोखिममा रहेको बताइ रहेका छन्। एकल प्रयास ले मात्र जलावायु परिवर्तनको असरलाई रोक्न नसकिने हुँदा जलवायु परिवर्तन लाई आत्मसात गर्दै अनुकूलनको तयारी अवस्थामा र हनुको विकल्प छैना तसर्थ निम्न उल्लेखित कार्यहरु सञ्चालन नगरी जल वायु परिवर्तनका असरहरुको अनुकूलन गरिने छ ।

१. जलाधार क्षेत्रहरुको संरक्षण र प्रवर्धन गर्दै उच्च क्षेत्रहरुमा पानी पुनर्भरण पोखरीहरु निर्माण गर्ने,
२. वृक्षारोपण तथा वनसंरक्षण गर्ने,
३. मानिसहरुलाई पानीको समुचित प्रयोगमा चेतना अभिवृद्धिका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,,
४. परम्परागत मूलहरुको संरक्षण गर्ने,
५. खोलानालाहरु नियन्त्रणका लागि जैविक बाँधहरु निर्माण गर्न प्रश्रय दिने,
६. प्लाष्टिक जन्यवस्तुको अधिक प्रयोगमा नियन्त्रण गर्ने ।

२.१० सुशासन तथा संस्थागत ब्यबस्थापन

क) स्थानीय नीति, ऐन तथा सुशासनको अवस्था

रोहिणी गाउँपालिकालाई संस्थागत विकास तथा सुशासन तथा सेवाग्राहीमैत्री गाउँपालिका निर्माण गर्नको लागि पालिकाले हाल सम्म थुप्रै स्थानीय ऐन, नीति नियमावली, कार्यविधि, निर्देशिका, मापदण्ड, आचारसंहिता र रणनीति तयार गरी कार्यान्वयन तथा अभ्यासमा रहेका छन् । सविधान तथा प्रचलित कानूनअनुसार गाउँसभाबाट न्यायीक समिति, विधान समिति, लेखा समिति र कार्यपालिकाबाट योजना तर्जुमा र अन्य विषयगत समितिहरु गठन भई तत्सम्बन्धी विषयमा क्रियाशिल रहेका छन् । नागरिक, लक्षित समुदाय र नागरिक समाज समेतको सहभागितामा सहभागितामूलक योजना तर्जुमाको अभ्यास गरी सभाबाट स्वीकृत नीति तथा बजेट र कार्यक्रमलाई बजेट पुस्तिका, वेबसाइट र सूचना पाटीमार्फत् सार्वजनिक गर्ने अभ्यास भैरहेको छ । गाउँपालिकामा ७ वटा शाखाबाट सेवा प्रवाह भइरहेको छ । नागरिक, लक्षित समुदाय र नागरिक समाज समेतको सहभागितामा सहभागितामूलक योजना तर्जुमाको अभ्यास गरी सभाबाट स्वीकृत नीति तथा बजेट र कार्यक्रमलाई बजेट पुस्तिका, वेबसाइट र सूचना पाटीमार्फत् सार्वजनिक गर्ने अभ्यास भैरहेको छ ।

ख) संगठन तथा क्षमता विकास

नेपाल सरकारबाट सिफारिस संगठन संरचना तथा कर्मचारी दरबन्दी लागु गरी प्रशासनिक तथा विषयगत सेवा प्रवाहको व्यवस्था मिलाइएको छ । न्यायीक समिति, विधान समिति, लेखा समिति र कार्यपालिकाबाट विषयगत समितिहरु गठन भई क्रियाशिल रहेका छन् । गाउँ कार्यपालिका कार्यालयमा शाखा, उपशाखा, एकाई/सेवा केन्द्रहरु स्थापना भई सुचारु रहेका छन् । गाउँ कार्यपालिका कार्यालय, वडा कार्यालय र स्वास्थ्य संस्थाहरुमा गरी ३१ जना कर्मचारी कार्यरत रहेका छन् । नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र सहयोगी निकायहरुको सहयोग र सहजीकरणमा संघीय शासन प्रणाली, कानून निर्माण, विषयगत सेवा प्रवाह, योजना तर्जुमा सम्बन्धमा पदाधिकारी र कर्मचारीको क्षमता विकासका कार्य गरिएको छ ।

ग) स्रोत परिचालन

स्रोत परिचालनका लागि वार्षिक रूपमा आर्थिक ऐन तथा विनियोजन ऐन, व्यवसाय दर्ता, वर्गीकरण र नविकरण, सम्पत्ति कर व्यवस्थापन कार्यविधि निर्माण भई कार्यान्वयन भैरहेका छन् । गाउँपालिकाले नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारबाट करिव एक करोड समपुरक तथा विशेष अनुदान रकम प्राप्त गरी लगानी गर्न सफल भएको छ । गाउँपालिका, प्रदेश तथा नेपाल सरकारका सम्बन्धित निकायसँग साभेदारी गर्न गैर सरकारी संस्था तथा विकास साभेदारहरुबाट प्राप्त स्रोत लगानी तथा परिचालन भैरहेको छ । गाउँपालिकामा नेपाल सरकारबाट प्राप्त हुने राजस्व बाँडफाँट र प्रदेश सरकारबाट बाँडफाँट भई आउने राजस्व र अन्तर सरकारी वित्त हस्तान्तरणको रकम प्राप्त गर्न समन्वय र पैरवी गरी सार्वजनिक स्रोत परिचालन गर्न ध्यान दिएको छ ।

घ) योजना ब्यबस्थापन

योजना व्यवस्थापनको क्षेत्रमा यस गाउँपालिकाले विभिन्न योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन तथा योजना अनुशासन कायम गर्ने दिशामा महत्वपूर्ण उपलब्धि हासिल गरेको देखिन्छ । कृषि विकास योजना, उद्यम विकास योजना, खानेपानी तथा सरसफाई योजना तर्जुमाका साथै स्थानीय गौरवका आयोजना छनौट एवं महत्वपूर्ण आयोजनाको डि.पि.आर. तयार भई कार्यान्वयनमा रहेका छन् । सहभागितामूलक योजना तर्जुमाको अभ्यास गरी सभाबाट स्वीकृत बजेट तथा नीति कार्यक्रमलाई वेबसाइट र सूचना पाटीमार्फत् सार्वजनिक गर्ने अभ्यास भैरहेको छ । संघीय सरकार, प्रदेश सरकार तथा गैर सरकारी संस्थाहरूसँग समन्वय, सहकार्य र साभेदारी गरी विकास कार्यक्रम तथा आयोजनाहरु कार्यान्वयन भइ रहेका छन् । स्वीकृत नीति, ऐन तथा नियमको व्यवस्थाका आधारमा वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरी आयोजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने र सोअनुसार प्रक्रिया तथा नियमपालना अनुगमनको अभ्यास भैरहेको छ ।

परिच्छेद ३: सोच तथा विकासको अवधारणा

दिगो विकास लक्ष्य, पन्ध्रौँ राष्ट्रिय योजनाका उद्देश्यहरू, नेपालको दीर्घकालीन सोच र सुदुर पश्चिम प्रदेश सरकारले लिएका आफ्ना दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्य सँग तादम्यता गर्दै रोहिणी गाउँपालिकाको पञ्चवर्षिय आवधिक विकास योजना तयार गरिएको छ । गाउँ कार्यपालिकाको नेतृत्व, राजनीतिक नेतृत्व, विषयगत शाखा तथा विकासका सरोकारवालाहरूको सहभागितामा रोहिणी गाउँपालिकाको समग्र विकास प्रकृतिलाई मार्गदर्शन प्रदान गर्ने उद्देश्यको साथ दीर्घकालीन सोच तयार गरिएको छ ।

३.१ पृष्ठभूमि

संघीय शासन प्रणाली अनुरूप गाउँपालिकाले नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारले अवलम्बन गरेका समष्टिगत आर्थिक नीति र दीर्घकालीन सोचसँग तादात्म्यता हुने गरी योजना तर्जुमा गरेको छ । कतिपय आर्थिक नीति कार्यान्वयन गर्न तीनै तहकाबीच एकीकृत रूपमा जानुपर्ने अपरिहार्य रहेको छ । राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक संकल्प, समृद्धि र समुन्नतिका लागि सार्वजनिक क्षेत्रका अतिरिक्त सहकारी क्षेत्र र निजी क्षेत्रसँग समेत सहकार्य साझेदारीका कार्यहरूलाई सँगसँगै लिएर जानुपर्ने अवस्था रहेको छ । संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकारका नीति, योजना, बजेट तथा कार्यक्रम प्रभावकारी ढंगले कार्यान्वयन गर्न तीनै तहले तर्जुमा गर्ने नीति, योजना, बजेट तथा कार्यक्रममा सामञ्जस्यता हुनु आवश्यक हुन्छ । यो आवधिक विकास योजना रोहिणी गाउँपालिकाको समग्र विकासका लागि तयार गरिएको आयोजना दस्तावेज हो, जसले निर्दिष्ट लक्ष्य हासिल गर्नका लागि निश्चित अवधि भित्र गर्नुपर्ने कार्य तथा रणनीतिहरूको बारेमा विश्लेषण गरेको छ । यसले स्थानीय समुदायका जन गुनासो, आवश्यकता र ती आवश्यकता पूर्ति गर्न आवश्यक स्रोतको विश्लेषण गर्नुका साथै चुनौती समाधानका क्षेत्रमा के कस्ता जोखिमहरू आउन सक्छन् भन्ने बारेमा विश्लेषण गर्दछ । गाउँपालिका भित्र आर्थिक, सामाजिक, भौतिक, वातावरणीय तथा सुशासनको क्षेत्रमा समावेशी विकास गर्नका लागि आवधिक योजनाले अल्पकालिन तथा दीर्घकालिन महत्वका आयोजना बनाउने गर्दछ जसको परिणाम स्वरूप उपेक्षित वर्गले समेत विकासमा अपनत्व लिने वातावरण तयार हुन्छ । यसका लागि पनि यो योजनाको निर्माणका क्रममा सबै वर्गको साझा संलग्नतालाई मध्यनजर राख्दै वडास्तरबाट योजना संकलन गरी यस आवधिक योजनामा समावेश गरिएका छन् ।

३.२ सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य

गाउँ विकासको हाल सम्मको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा उल्लिखित नीति तथा प्राथमिकता, राजनीतिक दलको चुनावी घोषणापत्र, सोच, लक्ष्य, उद्देश्य तथा रणनीति निर्धारणको लागि भएको कार्यशाला गोष्ठी र उक्त गोष्ठीमा निर्धारण गरिएको प्राथमिकता तथा रणनीति र विषय क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य र रणनीतिलाई यस आवधिक योजनाको समष्टिगत सोच, लक्ष्य उद्देश्य तथा रणनीति विषय क्षेत्रगत सोच, उद्देश्य तथा रणनीतिका रूपमा उल्लेख गरिएको छ । गाउँपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना, गाउँ स्थिति पत्र (प्रोफाइल), तथा चालु आर्थिक वर्षको नीति तथा कार्यक्रम, पन्ध्रौँ राष्ट्रिय योजना, लुम्बिनी प्रदेश सरकारको प्रथम आवधिक योजना एवं राष्ट्रिय, प्रदेश र गाउँपालिकाको विषयगत नीतिलाई समावेश गरिएको छ । सो अनुसार यस प्रथम आवधिक योजनाको समष्टिगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य तथा रणनीति र कार्यनीति देहाय बमोजिम तय गरिएको छ ।

गाउँ विकासको दीर्घकालीन सोच

“कृषि, पूर्वाधार र औद्योगिक नगरी: समावेशी, स्वच्छ र समृद्ध रोहिणी ”

गाउँ विकासको लक्ष्य

- “व्यवसायिक, औद्योगिक ,सुशासनयुक्त र समृद्ध रोहिणीको आधार तयार गर्ने ”

गाउँ विकासको उद्देश्य

गाउँपालिकाको समग्र आर्थिक, सामाजिक तथा भौतिक विकासको लागि लगानी वृद्धि गरी उपरोक्त लक्ष्य हासिल गर्न देहायअनुसारको उद्देश्य लिईएको छः

- १ .कृषि तथा औद्योगिक क्षेत्रको उत्पादन, रोजगारी र आयमा समावेशी, गुणात्मक र दिगो वृद्धि गर्नु,
- २स्वस्थ ., सृजनशील र सीपयुक्त मानव पुँजीको निर्माण गर्नु,
- ३ .आधारभूत भौतिक पूर्वाधारको विकास सहित अन्तरआवद्धता सहज, सुरक्षित र व्यवस्थित बनाउने
- ४वन ., जैविक विविधता तथा जलाधार क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन र विपद् उत्थानशिलता प्रवर्द्धन गर्ने
- ५ .गाउँपालिकाको सुशासन ,सेवा प्रवाह, विकास उपलब्धी र जवाफदेहिताको स्थितिमा गुणात्मक वृद्धि गर्नु

गाउँ विकासको रणनीति

गाउँ विकासको उल्लिखित सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्ने देहायअनुसारका आठ प्रमुख रणनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछ :

- १) कृषि उद्यम तथा औद्योगिक क्षेत्र प्रवर्द्धन गर्न सकिने तुलनात्मक लाभका क्षेत्रको पहिचान गरी लगानी, रोजगारी तथा आम्दानीका अवसर वृद्धि गर्ने,
- २) पर्यटकीय क्षेत्रको पहिचान र विकास मार्फत भ्रमण तथा पर्या पर्यटन प्रवर्द्धन गर्ने ,
- ३) कृषि, पशुपंक्षी र वनजन्य उपजको व्यवसायीकरण, विविधीकरण र औद्योगिकरण गर्ने ,
- ४) गुणस्तरीय शिक्षा, आधुनिक प्रविधि सहितको स्तरीय स्वास्थ्य सेवा, सुदृढ सरसफाई तथा खानेपानी सुविधा, सहज सामाजिक सुरक्षा पहुँच र उपभोग सुनिश्चित गर्ने,
- ५) अत्यावश्यक भौतिक पूर्वाधारको गुणस्तरीय विस्तार र स्तरोन्नति गर्ने ,
- ६) विकास योजना चक्र तथा नतिजालाई वातावरणमैत्री, उत्थानशील र दिगो बनाउने,
- ७) सार्वजनिक, सहकारी, निजी क्षेत्र, समुदाय र नागरिक समाजको समन्वय, साझेदारी र सहकार्यलाई अभिवृद्धि गर्ने,
- ८) सुशासन प्रवर्द्धन ,सेवा प्रवाह, आयोजना व्यवस्थापनसंस्थागत , क्षमता विकास तथा आन्तरिक राजस्व सुदृढ गर्ने।

३.३ परिमाणात्मक लक्ष्य

“समृद्ध नेपाल र सखी नेपाली ”को राष्ट्रिय सोच तथा संकल्प र लुम्बिनी प्रदेशको प्रथम आवधिक योजना तथा गाउँ विकासको सोच र लक्ष्य अनुरूप आगामी आवधिक योजना अवधिको प्रमुख लक्ष्य तथा नतिजा सूचक सहितको परिमाणात्मक लक्ष्य निर्धारण गरिएको छ । सो अनुसार समष्टिगत लक्ष्यहरूको विद्यमान स्थिति तथा आगामी ५ वर्षको अपेक्षित उपलब्धि तालिका २.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ । प्रस्तुत लक्ष्य प्रत्येक २ वर्षको अन्तरालमा निर्धारण गरिएकोले बार्षिक समिक्षा वा मध्यावधि समिक्षा गर्दा सो बिषयलाई मध्यनजर राखी गर्नु पर्दछ ।

तालिका ३.१ आवधिक योजनाको प्रमुख परिमाणात्मक लक्ष्य

क.स.	सूचकलक्ष्य/	एकाई	मध्यमकालीन लक्ष्य			
			आधार वर्ष २०७८ ०७९/	आ ब. २०७९०८०/	आ ब. २०८१०८/२	आ ब. २०८३०८/४
१	कृषिक्षेत्रमा रोजगारी	संख्या	६८६०	७०००	७३००	७७००
२	खाद्यान्न बाली उत्पादन	मे टन.	५६०००	६९५००	७३०००	७६३००
३	उद्योगबाट रोजगारीको सिर्जना (हजारमा)	संख्या	१३९४	१५००	१६५०	१८००

४	पर्यटन आगमन (हजारमा)	संख्या	२	२३.	३	३५.
५	पर्यटन क्षेत्रमा रोजगारी	संख्या	१६०	१८५	२१०	२४०
६	आधारभूत खानेपानी उपलब्ध घरपरिवार	प्रतिशत	६५	७२	७७	८२
७	वर्षभरी सिंचित क्षेत्रफल (हजारमा)	हेक्टर	२५	३०	३४	३८
८	जम्मा सडक निर्माण लम्बाई	कि .मी.	११५	१४०	१५५	१७०
९	इन्टरनेट प्रयोगकर्ता जनसंख्या	प्रतिशत	३८	४२	५५	६०
१०	उच्च शिक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थी	संख्या	३८४	४१५	४७०	५१०
११	प्राविधिक शिक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थी	संख्या	९१	१४७	१९६	३१२
१२	विद्यालय वचैमा छोड्ने दर	प्रतिशत	८	६	५	४
१३	विद्यालय बाहिर रहेका वर्ष १५-५१) बालबालिका	प्रतिशत	१०	७	६	३
१४	प्रारम्भिक बालकक्षामा अध्ययनरत ४-५ वर्ष उमेर समुहका बालबालिका	जना	१५४५	१६००	१६५०	१६५०
१५	कक्षा ८ को निरन्तरता दर	प्रतिशत	१००	१००	१००	१००
१६	कक्षा १० को निरन्तरता दर	प्रतिशत	९१	९२	९३	९४
१७	आधारभूतस्तरको खानेपानीबाट लाभान्वित घरपरिवार	संख्या	७४६०	७७००	७७२०	७७३०
१८	सरसफाई सुविधा उपलब्ध घरपरिवार	प्रतिशत	३०	३३	३५	४०

परिच्छेद ४: आर्थिक क्षेत्र

नेपालको संविधानले सुनिश्चित गरेको खाद्य सुरक्षा, मर्यादित र सुरक्षित रोजगारी र आयको अधिकार कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकार, प्रदेश सरकारका साथै र स्थानीय सरकारको पनि महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । यसलाई मुर्तरूप दिन संवैधानिक व्यवस्था, संघ, प्रदेश तथा स्थानीय नीति, कानून, योजना र लक्ष्यको आधारमा स्थानीय सरकारले योजनाबद्ध प्रयास गर्नु आवश्यक रहेको छ । यस गाउँपालिकाको समग्र आर्थिक विकासको अग्रणी क्षेत्र पर्यटन, कृषि, पशु, उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय, सहकारी एवं कृषि पर्यटन रहेका छन् ।

यस गाउँपालिकाको उत्पादन, रोजगारी र आयको प्रमुख संभाव्य स्रोतका रूपमा रहेको कृषि, पशु, उद्योग व्यवसाय, पर्यटन, वित्तीय व्यवस्थापन जस्ता क्षेत्रमा विकासका प्रयासलाई डोहोर्न्याउन यस क्षेत्रको विद्यमान अवस्था, समस्या तथा चुनौती समेत विषय क्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य र सो को प्राप्तिका लागि अवलम्बन गर्नु पर्ने रणनीति र विषय क्षेत्रगत प्रमुख कार्यक्रमहरू सहितको आर्थिक विकास योजना निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.१ कृषि

४.१.१ पृष्ठभूमी

वर्तमान संविधानले सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रको सहभागिता तथा विकासबाट समाजवाद उन्मुख स्वतन्त्र र समृद्ध अर्थतन्त्रको निर्माण गर्ने राज्यको आर्थिक उद्देश्यका रूपमा अङ्गीकार गरेको । खाद्य सुरक्षा, सम्पत्ति तथा रोजगारीको हक लाई मौलिक हक अन्तरगत राखिएको छ । नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारको साथसाथै स्थानीय सरकारको सहकार्यमा उक्त अधिकार सुनिश्चित गर्न योजनाबद्ध ढंगले प्रयास गर्न आवश्यक छ । यस तथ्यलाई मनन गर्दै गाउँ क्षेत्रको योजनाबद्ध र सन्तुलित विकासको लागि कृषि क्षेत्रको विकास र प्रवर्द्धन मार्फत उत्पादन, रोजगारी र आय वृद्धि गर्न उपयुक्त योजना तर्जुमा एवम् सोको कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ । यस गाउँपालिकाको सन्दर्भमा आर्थिक विकासका प्रयासहरूलाई मार्गदर्शन गर्न यस सम्बन्धी संभावना र अवसर, समस्या तथा चुनौति र चाल्नु पर्ने कदम सहितको संक्षिप्त विश्लेषण देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.१.२ संभावना तथा अवसर

लुम्बिनी प्रदेशको औद्योगिक नगरी भैरहवाको निकटमा अवस्थित रोहिणी गाउँपालिका कृषि तथा पशुपालनको दृष्टिले प्रसिद्ध रहनुका साथै कृषि, आवास तथा औद्योगिक विकासको प्रचुर सम्भावना बोकेको क्षेत्र हो । ७ वटा वडामा विभाजन गरिएको यस रोहिणी गाउँपालिकाको पश्चिममा सिद्धार्थनगर नगरपालिका, रुपन्देही, उत्तरमा ओमसतिया गाउँपालिका, रुपन्देही, पूर्वमा रामग्राम नगरपालिका तथा पाल्हीनान्दन गाउँपालिका नवलपरासी र दक्षिणमा भारतसँग जोडिएको छ । यस गाउँपालिकाको मुख्य प्रवेशद्वार तथा व्यापारिक केन्द्रको रूपमा भैरहवा बजार रहेको छ । कृषि तथा औद्योगिक विकासमा प्रचुर सम्भावना रहेको तथा विकासको गतिमा तिब्र रूपमा लम्कदै गरेको यस गाउँपालिकाको सबै वडा कार्यालय केन्द्रसम्म पक्कि सडकको पहुँच बिस्तार भएको छ । यस क्षेत्रका अधिकांश मानिस कृषि पेशामा आवद्ध रहेका छन् । कूल घर परिवार संख्या ७४६२ रहेको यस गाउँपालिकामा खाद्य सुरक्षातर्फ आफ्नै उत्पादनले वर्षैभरी खान पुग्ने परिवार झन्डै ४९ प्रतिशत, ७ देखि ९ महिना खान पुग्ने परिवार संख्या २७ प्रतिशत, ४ देखि ६ महिना खान पुग्ने परिवार झन्डै १६ प्रतिशत रहेको छ भने करिब ८ प्रतिशत परिवारलाई आफ्नो उत्पादनले ३ महिना भन्दा कम समयलाई खाना पुग्ने तथ्यांक रहेको छ (श्रोत: गाउँ पार्श्वचित्र) ।

४.१.३ समस्या तथा चुनौती

रोहिणी गाउँपालिकाभित्र भूउपयोग नीतिको अभावमा खेतीयोग्य र हरित क्षेत्र खुम्चदै जानुका साथै अब्यवस्थित बस्ती विस्तारका कारण खेतीयोग्य जमिनमा हास हुँदै जान सक्ने जोखिम रहेको छ । परम्परागत निर्वाहमुखी खेती प्रणालीका कारण खाद्यन्त्र आत्मनिर्भरतामा कमी रहेको छ । समयमा गुणस्तरीय बीउ, मल र प्राविधिक सेवा उपलब्ध नहुनुले कृषि क्षेत्रको विकासमा असहजता सृजना गरेको छ । यसैगरी कृषि प्राविधिक जनशक्तिको कमी, माटोको नियमित परीक्षण हुन नसक्नु तथा स्थानीय स्तरमा बीउ उत्पादन, संरक्षण र उपयोग हुन नसक्नु, लागत लाभको दृष्टिकोणमा खेती प्रणाली खर्चिलो हुनु, सिँचाई सुविधा कमी हुँदा मौसमी खेती हुनु, पकेट खेती विकास कार्यक्रम तथा प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम सञ्चालन नहुनु यस क्षेत्रका समस्याका रूपमा

रहेका छन्। यसका साथै व्यवसायिक ज्ञान एवम् सूचनाको कमी, आधुनिक तथा महिलामैत्री प्रविधिको अभाव, वित्तीय सेवा पहुँचमा कमी, कृषि बिमाको अभ्यासको कमी, बजार अनिश्चिता, संकलन केन्द्र लगायतका पूर्वाधारहरू कमी यस क्षेत्रका मुख्य चुनौतीको रूपमा रहेका छन् ।

४.१.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

सोच

- दिगो खाद्य सुरक्षा र कृषि अर्थतन्त्रको निर्माण

लक्ष्य

कृषिको आधुनिकीकरण एवम् व्यावसायिकताको विकासद्वारा कृषि क्षेत्रलाई प्रतिस्पर्धी र आत्मनिर्भर बनाउने ।

उद्देश्य

गाउँपालिकाका कृषि तथा खाद्य सुरक्षा उपक्षेत्रको उद्देश्यहरू देहायअनुसार रहेका छन्:

१. कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गरी गाउँपालिकाको निर्यात प्रवर्द्धन गर्नु ।
२. निर्वाहमुखी कृषि प्रणालीलाई दिगो र व्यावसायिक प्रणालीमा रूपान्तरण गर्नु ।
३. जैविक खेतीको प्रवर्द्धनमार्फत कृषि क्षेत्रको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता वृद्धि गरी अर्थतन्त्रमा टेवा पुऱ्याउनु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई योजनाको समष्टिगत लक्ष्य तथा उद्देश्य र विषय उपक्षेत्रगत लक्ष्य-उद्देश्य हासिल गर्न केन्द्रित रहनेगरी देहायअनुसारका उपक्षेत्रगत रणनीति तथा कार्यनीति अवलम्बन गरिनेछ;

रणनीति र कार्यनीति

तालिका ४.१.१: कृषि तथा पशुपालनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गरी गाउँपालिकाको निर्यात प्रवर्द्धन गर्नु ।	
१.१: कृषि क्षेत्रको उत्पादकत्व वृद्धि र आधुनिकीकरण गर्ने ।	१. दिगो कृषि विकासकालागि आवश्यक नीति, ऐन र नियमहरू तर्जुमा तथा संसोधन गरी प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिनेछ । २. कृषि वस्तु उत्पादन अभिवृद्धि गर्न कृषि जन्य वस्तुको व्यावसायिक उत्पादनका लागि उपयुक्त र दिगो सिँचाई सुविधा लगायतका आवश्यक पूर्वाधारको पहुँच बढाइनेछ । ३. उन्नत प्रविधि (श्रेसिंग मेशीन, जोत्ने, साइनारे, आदि)मा सुलभ कृषि कर्जाको व्यवस्था मिलाइनेछ । ४. कृषिमा आधुनिकीकरणका लागि आवश्यक कृषि औजारको व्यवस्था गरिनेछ । ५. खेती योग्य जग्गालाई बाँझो राख्ने प्रवृत्ति निरुत्साहित गर्दै बाँझो रहेका कृषि भूमिको दिगो उपयोगकालागि उपयुक्त योजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।
उद्देश्य २: निर्वाहमुखी कृषि प्रणालीलाई दिगो र व्यावसायिक प्रणालीमा रूपान्तरण गर्नु ।	
२.१: तुलनात्मक लाभ हुन सक्ने स्थानीय बालीनाली र आधारभूत खाद्यवस्तुको उपभोगमा आत्मनिर्भरता हासिल गर्ने ।	१. खाद्य तथा अन्य कृषि उत्पादनमा आत्म निर्भरताकालागि उत्पादन पकेट क्षेत्र विकास गरी सघन व्यावसायिक खेती प्रणाली अघि बढाइनेछ । २. कृषि उपज उत्पादन, प्रशोधन, भण्डारण एवम् वितरण प्रणालीमा नयाँ प्रविधिको विकासको अनुसरण, अवलम्बन र आधुनिकीकरण गरिनेछ । ३. उत्पादन र भण्डारणका क्रममा हुने हानी नोक्सानीलाई न्यूनीकरण गर्न कृषि उपज सङ्कलन तथा भण्डारण केन्द्रको स्थापना गरिनेछ । ४. निजी तथा सहकारी क्षेत्रको संलग्नता बढाउँदै करार सम्झौतामा आधारित तथा सहकारी खेतीलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	५. मूल्य शृङ्खला पद्धति अनुसार उत्पादनदेखि बजारीकरणसम्मका कार्यक्रमहरू एकीकृत रूपमा सञ्चालन गरिनेछ । ६. खाद्यान्न उत्पादन न्युन भएका पोषण असुरक्षित स्थानहरूमा स्थानीय स्तरमै उत्पादन गर्न सकिने कृषिजन्य उत्पादन (जौ, फापर, जुनेलो, लट्टे, सिमि, भट्ट, कोदो, सुन्तला, अदुवा, कफी) प्रवर्द्धन तथा उपयोगमा जोड दिइनेछ । ७. सुरक्षित खानपान र पौष्टिकतत्वका स्रोत तथा उपयोगबारे सचेतनात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: जैविक खेतीको प्रवर्द्धनमार्फत कृषि क्षेत्रको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता वृद्धि गरी गाउँपालिकाको अर्थतन्त्रमा टेवा पुऱ्याउनु ।	
३.१: जलवायु परिवर्तन र प्रकोपबाट पर्ने नकारात्मक असर न्यूनीकरण गर्दै वातावरणमैत्री कृषि प्रविधिको विकास र विस्तार गर्ने ।	१. प्राङ्गारिक खेतीलाई प्रोत्साहित गरी उत्पादित वस्तुलाई बजारीकरणमा जोड दिइनेछ । २. जलवायु परिवर्तनसँगै कृषिमा अनुकूलन गरी कृषि जैविक विविधताको संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा उपयोगमा वृद्धि गरिनेछ । ३. लोपोन्मुख तथा रैथाने विउबिजन र बालीजन्य जैविक विविधता संरक्षणमा स्थानीय समुदायको अग्रसरतालाई प्रोत्साहन गरिनेछ । ४. कृषि अध्ययन तथा अनुसन्धानमा आधारित वातावरणमैत्री कृषि प्रविधिको विकास एवम् विस्तार गरिनेछ । ५. कृषि उपजको अधिकतम उत्पादन एवम् उत्पादकत्व वृद्धिकालागि स्थानीय साधन स्रोत र जैविक प्रविधिको उपयोग गरिनेछ ।

४.१.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

कृषि तथा खाद्य सुरक्षा उपक्षेत्रको उपक्षेत्रगत सूचक र आवधिक लक्ष्य देहायअनुसार तालिका ४.१ मा प्रस्तुत गरिएको छ । तालिका ४.१.२ नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोत: छलफल, प्रोफाइल, मध्यमकालीन खर्च संरचना र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	आवधिक योजना अबधिको लक्ष्य				
			०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४
कृषि तथा पशुपालन क्षेत्रमा रोजगार	संख्या	७०००	७३००	७७००	७९४०	७९५०	७२५०८३
उद्योग र व्यवसाय क्षेत्रमा रोजगार	संख्या	१५००	१६५०	१८००	१५८५	१५८५	१६६४
नोकरी	संख्या	१२००	१२७०	१३५०	१४००	१५००	१५८०
पर्यटन तथा सेवा क्षेत्रमा रोजगार	संख्या	१८५	२१०	२४०	२८०	३२०	३९८
वैदेशिक रोजगारीमा गएका व्यक्ति	संख्या	१५५४	१३६०	१२५०	१२००	११२०	१०९०
ज्याला मजदुरी	संख्या	४५५०	४४००	४२००	४१००	४०००	३९००

आफ्नो उत्पादनबाट वर्षभरी खान पुग्ने परिवार	संख्या	३७२०	३८५०	४०००	४१००	४२००	४३००	
खेती गरिएको जमिन	हेक्टरमा	५४५०	५५००	५५५०	५६००	५६५०	५७००	
साना किसानको औषत वार्षिक आय	रु.हजार मा	१०५	११५	१२०	१३०	१३६	१४०	
तरकारी उत्पादन	मे.टन	१३०० ०	१३७० ०	१४६० ०	१४५० ०	१४८० ०	१५०० ०	
अन्नवाली	मे.टन	४७०० ०	४९५० ०	५२०० ०	५३०० ०	५५०० ०	५६०० ०	
फलफुल उत्पादन	मे.टन	३५५०	३८५०	४२००	४३००	४५००	४७००	
नगदे वाली उत्पादन	मे.टन	६३००	६६५०	७०५०	७१००	७२००	७३००	
संचालित कृषि संकलन केन्द्र	संख्या	०	१	१	१	२	३	

४.१.७ आवधिक योजना अबधिमा कार्यान्वयन गरिने कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

आर्थिक विकास क्षेत्र अन्तर्गतका कृषि तथा खाद्य सुरक्षा उपक्षेत्रगत रूपमा आवधिक योजना अबधिमा संचालन हुने शीर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, देहायअनुसार तालिका ४.३ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ४.३ कृषि विकास उपक्षेत्रका कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.न	कार्यक्रम तथा आयोजना	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजनाको कूल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र बार्षिक लक्ष्य (रु. लाखमा) आ.ब.					जिम्मेवार निकाय
					०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	
१	कृषि तथ्याङ्क व्यवस्थापन, परिचयपत्र वितरण र विकास योजना तर्जुमा कार्यक्रम	रु. लाख	नभएको	१४	३	५	२	२	२	कार्यपालिका कृषि शाखा, वडा कार्यालय, सङ्घ तथा प्रदेश विषयगत मन्त्रालय
२	कृषि प्रविधि तथा कृषक अनुदान कार्यक्रम (मकैवाली, धानवाली, मसलावाली, माहुरी पालन, गहुँ बालि)	रु. लाख	मागमा आधारित	१६४.२३	२५	३०	३३	३६.३	३९.९३	
३	जैविक मल तथा रोग एबम् किरा फट्याग्रा नियन्त्रणकोलागि विषादी प्रवर्द्धन कार्यक्रम	रु. लाख	मागमा आधारित	३०.५२६	५	५.५	६.०५	६.६५५	७.३२१	कार्यपालिका, कृषि शाखा, वडा कार्यालय, सङ्घ तथा प्रदेश विषयगत मन्त्रालय
४	कृषि उपजको गुणस्तर तथा विषादी परीक्षण, नियन्त्रण र नियमन सम्बन्धि कार्यक्रम	रु. लाख	०	१८.३१५	३	३.३	३.६३	३.९९३	४.३९२	कार्यपालिका कृषि शाखा, वडा कार्यालय, सङ्घ तथा प्रदेश
५	प्राङ्गारिक मल उद्योग निर्माण कार्यक्रम	रु. लाख	५	६१.०५१	१०	११	१२.१	१३.३१	१४.६४	

रोहिणी गाउँपालिकाको प्रथम आवधिक विकास योजना २०७९

६	सिंचाईमा कृषक अनुदान कार्यक्रम	रु. लाख	१०	९१.५७७	१५	१६.५	१८.१ ५	१९.९ ७	२१.९६	विषयगत मन्त्रालय
७	तरकारी बाली मिनीकीट वितरण तथा पकेट क्षेत्र प्रबर्द्धन कार्यक्रम	रु. लाख	८	६७.१५६	११	१२.१	१३.३१	१४.६ ४	१६.११	कार्यपालिका कृषि शाखा, वडा कार्यालय, सङ्घ तथा प्रदेश विषयगत मन्त्रालय
८	माटो परिक्षण शिविर संचालन कार्यक्रम	रु. लाख	०	१२.२१	२	२.२	२.४२	२.६६२	२.९२ ८	
९	तेलहन बाली विकास कार्यक्रम शसर्त समेत	रु. लाख	१२	९१.५७७	१५	१६.५	१८.१ ५	१९.९ ७	२१.९६	
१०	धान (चैते समेत) बाली प्रबर्द्धन कार्यक्रम	रु. लाख	२०	१५२.६३	२५	२७.५	३०.२ ५	३३.२८	३६.६	कार्यपालिका कृषि शाखा, वडा कार्यालय, सङ्घ तथा प्रदेश विषयगत मन्त्रालय
११	बिभिन्न स्थानमा कृषि हाटबजार निर्माण	रु.लाख	२२	१५२.६३	२५	२७.५	३०.२ ५	३३.२८	३६.६	
१२	धान बाली पकेट विकास कार्यक्रम	रु.लाख	५	३६.६३१	६	६.६	७.२६	७.९८ ६	८.७८	कार्यपालिका कृषि शाखा, वडा कार्यालय, सङ्घ तथा प्रदेश विषयगत मन्त्रालय
१३	केरा खेति प्रबर्द्धन तथा बजारीकरण कार्यक्रम	रु.लाख	७	६१.०५१	१०	११	१२.१	१३.३१	१४.६ ४	
१४	फलफुल खेति विकास कार्यक्रम	रु.लाख	१०	६१.०५१	१०	१७	१८.७	२०.५ ७	२२.६ ३	
१५	मकै बाली पकेट विकास कार्यक्रम	रु.लाख	१२	७३.२६१	१२	१३.२	१४.५ २	१५.९ ७	१७.५ ७	कार्यपालिका, कृषि शाखा, वडा

१६	चिस्यान केन्द्र निर्माण	रु.लाख	-	१०८	२०	३०	३७	२१	०	कार्यालय, सङ्घ तथा विषयगत मन्त्रालय
१७	कृषक, समूह तथा सहकारी क्षमता विकास कार्यक्रम	रु.लाख	५	३०.५२६	५	५.५	६.०५	६.६५५	७.३२१	
जम्मा				१२५४	२०२	२४०	२६४	२७१	२९८	

स्रोत: विषयगत शाखा तथा आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला छलफल

४.१.८ जोखिम पक्ष तथा अनुगमन

यस उपक्षेत्रको कार्यक्रम र आयोजना कार्यान्वयनमा सम्बन्धित निकाय बीच क्रियाशिल समन्वय, श्रोत व्यवस्थापन, योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन र सेवा प्रवाहमा प्रभावकारिता बृद्धि हुनेछ। गाउँपालिका क्षेत्रमा कृषिको व्यवसायीकरण, कृषि पर्यटन, जैविक तथा वातावरणमैत्री कृषि प्रवर्द्धन, फूलखेती समेत उच्च मूल्यका कृषि उपजको प्रवर्द्धन, खाद्य स्वच्छता, पोषण र माटो व्यवस्थापन लगायत कृषि क्षेत्रको तथ्याङ्क व्यवस्थापन प्रणालीद्वारा कृषि उत्पादन, व्यवसायीकरण र औद्योगीकरणको वातावरण निर्माण हुनेछ।

संघ र प्रदेश सरकार र सहयोगी संस्थाहरु बीच प्रभावकारी सहयोग, समन्वय र सहकार्य, संगठनात्मक र मानव श्रोत र सेवा व्यवस्थापन, कृषि प्रविधि, विउविजन, यान्त्रिकीकरण, भरपर्दो सिंचाई प्रणाली, भूस्वामित्व, पूर्वाधार र बजारीकरण जस्ता कार्यहरुको एकीकृत व्यवस्थापन हुन नसके अपेक्षित नतिजा हासिल हुन नसक्ने जोखिम उत्पन्न हुन सक्दछ। यसका अलवा जलवायु परिवर्तनको असर, कृषि उपजको आयात र कृषि जमीन उपयोगमा परिवर्तन यस क्षेत्रका संभावित जोखिम पक्षको रूपमा रहेका छन्। छिमेकी मूलक भारतबाट आयातित उपजसँग प्रतिस्पर्धा र कृषि उपजको गुणस्तर र न्यून उत्पादन परिमाण पनि यस क्षेत्रका जोखिम पक्षका रूपमा देखिएका छन्।

४.२ पशुपंक्षी विकास

४.२.१ पृष्ठभूमी

गाउँपालिकामा करिब ६५ प्रतिशत घरपरिवार कृषि तथा पशुपालनमा संलग्न रहेको देखिन्छ । व्यावसायिक फर्मको विकास मार्फत पशुपालन क्षेत्रलाई कृषकको आमदानीको मुख्य स्रोतको रूपमा अझै पूर्ण विकास गर्न नसकेको अवस्था विद्यमान देखिन्छ। कृषि तथा पशुपालन क्षेत्रमा ७००० जना रोजगार सृजना भएको छ । कुल ८ वटा कृषि तथा पशुपालन पकेट क्षेत्र रहेका छन् भने ६२६ वटा कृषि तथा पशुपालन समूह कृषाशिल रहेका छन्। पशु विकासका लागि गाउँपालिका क्षेत्रमा पर्याप्त चरन क्षेत्रको विकास गर्न सकिने, पशुजन्य उत्पादनको बजारको सम्भावना रहेको एवं उत्पादकत्व वृद्धि, बजार पूर्वाधारको विकास, उत्पादनमा संलग्न किसानहरुको व्यावसायिक दक्षता अभिवृद्धि जस्ता कार्य गर्न सकेमा यस क्षेत्रमा पशुपालन कार्यलाई थप व्यावसायिक बनाउन सकिने देखिन्छ। गाउँपालिका क्षेत्रभित्र पशुपंक्षी पालन क्षेत्रमा रहेका अवसर, समस्या तथा चुनौति र चाल्नु पर्ने कदम सहितको संक्षिप्त विश्लेषण देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ।

४.२.२ संभावना तथा अवसर

लुम्बिनी प्रदेशको औद्योगिक नगरी भैरहवाको निकटमा अवस्थित रोहिणी गाउँपालिका पशुपालनको दृष्टिले प्रसिद्ध रहनुका साथै उन्नत प्रविधि, नश्वर र आहार तथा खोर व्यवस्थापन आदिद्वारा पशुपंक्षीपालनलाई व्यवसायीकरण गरी उत्पादकत्व वृद्धि, बजार पूर्वाधारको विकास, उत्पादनमा संलग्न किसानहरुको व्यावसायिक दक्षता अभिवृद्धि जस्ता कार्य गर्न सकेमा गाउँपालिकामा पशुपालन कार्यलाई थप व्यावसायिक, उत्पादन र आयमूलक बनाउन सकिने सम्भावना देखिन्छ। यसका अतिरिक्त गाउँपालिका क्षेत्रभित्र माछा पालन व्यवसायको समेत राम्रो अवसर रहेको छ । औद्योगिक क्षेत्रको रूपमा परिचित भैरहवाको समीपमा रहेको रोहिणी गाउँपालिका कृषि तथा पशुपालनको विकासको पर्याप्त उर्वर भूमि रहेको साथै प्रदेश राजधानी तथा प्रदेश भित्रका र छिमेकि मित्र राष्ट्रको विभिन्न बजारसँग सहज पहुँच रहेको छ ।

४.२.३ समस्या तथा चुनौती

रोहिणी गाउँपालिकाभित्र पशुपालन क्षेत्रमा अझै पनि परम्परागत वा निर्वाहामुखी प्रणालीबाट पशुपंक्षीपालनको अभ्यास रहेको छ। उन्नत जातको पशुपालनको अभ्यास न्यून रहेको छ भने परम्परागत गोठ तथा व्यवस्थापन प्रणाली अभ्यासमा रहेको छ । व्यवस्थित पशु चरण क्षेत्र, सरल कर्जाको व्यवस्था, उत्पादकत्व वृद्धि, बजार पूर्वाधारको विकास, उत्पादनमा संलग्न किसानहरुको व्यावसायिक दक्षता अभिवृद्धि जस्ता कार्यको कमीका यस क्षेत्रका समस्या रूपमा रहिरहेको छ। पशुपालनको क्षेत्रमा काम गर्ने दक्ष जनशक्तिको कमी, पशु स्वास्थ्य सेवाको गुणस्तरमा कमी, नश्वर सुधारको कमी तथा पशु-पंक्षी विमा कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनको अभाव मुख्य समस्याको रूपमा रहेको छ। यसै गरी माछा पालन व्यवसायको प्रचुर सम्भावना भएता पनि यस क्षेत्रमा माछा पालन व्यवसायिक रूपमा विकास हुन सकेको छैन । समग्र कृषि तथा पशुपालन विकास र विस्तारको लागि एकिकृत गुरुयोजना तयार हुन सकेको छैन।

४.२.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

सोच

“पशुपंक्षीजन्य उद्यम मार्फत समृद्ध कृषक”

लक्ष्य

पशुपंक्षीजन्य उत्पादन, बजारीकरण, रोजगारी र आयमा समतामूलक, गुणात्मक र दिगो वृद्धि गर्ने

उद्देश्य

गाउँपालिकाका पशुपंक्षी विकास उपक्षेत्रको उद्देश्यहरु देहाय अनुसार रहेका छन्:

१. पशुपंक्षी एवं माछाजन्य उत्पादनको वृद्धि, व्यवसायीकरण, विविधिकरण र औद्योगिकरण गर्नु,
२. पशुपंक्षी एवं माछाजन्य व्यवसायमा संलग्न कृषक र कृषक समूहको क्षमता विकास तथा रोजगारमूलक उद्यमको रूपमा प्रवर्द्धन गर्नु,

रणनीति तथा कार्यनीति

गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई योजनाको समष्टिगत एवम विषय उपक्षेत्रगत लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्न केन्द्रित रहनेगरी देहायअनुसारका उपक्षेत्रगत रणनीति अवलम्बन गरिनेछ;

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: पशुपंक्षी एवं माछाजन्य उत्पादनको वृद्धि, व्यवसायीकरण, विविधिकरण र औद्योगिकरण गर्नु।	
१.१: पशुपंक्षीजन्य क्षेत्रको व्यवसायीकरण, आधुनिकीकरण, र विशिष्टीकरण गरी उत्पादनमा वृद्धि गर्ने,	● पशुपंक्षी एवम माछाजन्य व्यवसायको आधुनिकीकरण र बजारीकरणका लागि आवश्यक नीति, ऐन, नियम, निर्देशिका, कार्यविधि एवम योजना तर्जुमा तथा संसोधन गरी प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिनेछ । ● पशुपंक्षी तथा माछाजन्य उत्पादन वृद्धि र व्यावसायिक सहजताका लागि आवश्यक भौतिक एवम प्रविधिगत पूर्वाधार र औजारको निर्माण तथा बिकास गरिनेछ । ● पशुपंक्षी तथा माछा पालन मार्फत स्थानीय जनताको आयस्तरमा सुधार गर्न पकेट क्षेत्र पहिचान तथा घोषणा (माछा, बाख्रा, बंगुर, भैसी, गाई, कुखुरा आदि पकेट क्षेत्र) गरी तत् सम्बन्धी सेवा, सुविधा र प्रविधि एकीकृत रूपमा उपलब्ध गराउने व्यवस्था कार्यान्वयन गरिनेछ । ● गाई, भैसी, बंगुर, स्थानीय जातको माछा र बाख्रापालनमा केन्द्रित गरी नमूना फर्महरु मोडेलको रूपमा सञ्चालन गरिनेछ । ● कुखुरा तथा पंक्षी पालन फर्महरुलाई थप प्रोत्साहन गरी उत्पादन वृद्धि र बजार व्यवस्थापनमा जोड दिइनेछ । ● उन्नत नस्लका प्रजननयोग्य बोका, राँगो, साढे वितरण र कृत्रिम गर्भाधान कार्यक्रम सञ्चालन र विस्तार गरिनेछ ।
१.२ आवश्यक पूर्वाधारको विकास सहित पशुपंक्षीजन्य उपजको बजार प्रवर्द्धन गर्ने ।	● पशुपंक्षीजन्य उत्पादनको बजार प्रवर्द्धन एवं निकासी वृद्धि गर्न उत्पादनको विविधीकरणका लागि प्रोत्साहित गरिनेछ । ● पशुपंक्षीजन्य उत्पादन बजारीकरणको लागि सूचना प्रविधिमा कृषकहरुको पहुँच वृद्धि गर्नुका साथै सहकारीहरुलाई परिचालन गर्ने नीति अवलम्बन गरिनेछ । ● पशुपंक्षीजन्य उत्पादनहरुको बजारीकरण गर्न पशु हाटबजार, संकलन केन्द्र स्थापना तथा विस्तार सम्बन्धी आयोजना तथा कार्यक्रम सञ्चालनमा जोड दिइनेछ ।
१.३ पशुपंक्षी माछाजन्य रोगको निदानको लागि स्वास्थ्य तथा उपचार सेवाको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने ।	● प्रत्येक वडामा दक्ष पशु प्राविधिकको व्यवस्था गरी पशुपंक्षी उपचारलाई सुनिश्चित गरिने छ । ● पशुपंक्षी व्यवसायलाई प्रवर्द्धन गर्न स्थानीयस्तरमा तालिम प्राप्त प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्दै जाने नीति लिइने छ । ● पशुपंक्षीहरुमा लाग्ने रोग तथा महामारी नियन्त्रणका लागि आवश्यक पर्ने खोप, औषधी र परजीवी नियन्त्रणको व्यवस्था मिलाउँदै लगिनेछ । ● खुल्ला मासु विक्री वितरण तथा ओसारपसार नियन्त्रणका लागि एक मापदण्ड बनाई त्यसको नियमन गरिनेछ ।
उद्देश्य २ पशुपंक्षी एवं माछाजन्य व्यवसायमा संलग्न कृषक तथा समुहको क्षमता विकास तथा रोजगारमूलक उद्यमको रूपमा प्रवर्द्धन गर्नु।	

रणनीति	कार्यनीति
२.१ कृषकलाई पशुपन्छी पालन तथा पशुपन्छीजन्य व्यवसायमा प्रेरित गरी आत्मनिर्भर हुने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	- युवाको विदेश पलायन रोक्न तथा विदेशबाट फर्किएका र बेरोजगार युवालाई पशुपन्छी पालनमा युवा लाक्षित कार्यक्रमलाई प्राथमिकताका साथ सञ्चालन गरिनेछ । - व्यावसायिक पशुपन्छी पालनका साथै स्थानीय जातका माछा पालन तथा मौरी पालनका लागि अनुदान तथा सहूलियत ऋणको व्यवस्था गरिनेछ । - विपन्न परिवारलाई पशुपन्छी पालनकालागि प्रोत्साहन कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
२.२ कृषक एवं पशुपालनमा आधारित समूह तथा संस्थाहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरी कृषकलाई उद्यमी बनाउने ।	- छरिएर रहेका साना किसानहरूलाई समूहमा आवद्ध गरी व्यवसाय संचालन सम्बन्धी ज्ञान, सीप र प्रविधि हस्तान्तरण गरिनेछ । - पशुपालक कृषक, समुह र सहकारी संस्थाहरूलाई व्यवसायउन्मुख तालिम, भ्रमण र व्यावहारिक सेसन सञ्चालन गरिनेछ । - पशुपालन समूह, सहकारी तथा फर्महरूको सीप, क्षमता अभिवृद्धि एवं व्यावसायिकता विकासमा सहजीकरण गरिनेछ । - उत्कृष्ट कृषक, पशुपालन समुह, समिति र सहकारीहरूलाई पुरस्कृत गरी पशुपालन पेशामा आकर्षण वृद्धि गरिनेछ ।

४.२.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

आर्थिक विकास क्षेत्रको विषय क्षेत्रगत सूचक र आवधिक लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ४.२.१ पशुपंक्षी विकास उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोत: पार्श्वचित्र, छलफल, आयोजना तथा कार्यक्रम र बजेट तथा सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	आवधिक योजना अवधिको लक्ष्य					जम्मा
			०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	
कुखुरा/पन्छीको वार्षिक मासु उत्पादन	मे.टन	८१	८५	९०	१००	१००	१०५	
अन्डाको वार्षिक उत्पादन (लाखमा)	संख्या	६९	७५	७९	८३	९१	९६	
खसी, वोकाको वार्षिक मासु उत्पादन	मे.टन	१२८५	१३५०	१४१८	१४८८	१६३७	१७१९	
राँगाको वार्षिक मासु उत्पादन	मे.टन	१५९	१७५	१८४	१९३	२१२	२२३	
वार्षिक दूध उत्पादन (हजार)	लिटर	६२७	६५०	६८३	७१७	७८८	८२८	
भैसी र गाई फार्म	संख्या	५०	५९	६२	६५	७२	७५	
कुखुरा फार्म	संख्या	३०	३९	४१	४३	४७	५०	
ठुला डेरी	संख्या	२	२	२	२	२	३	
बाखा फार्म	संख्या	७	८	८	९	१०	१०	

४.२.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको अनुमान

आर्थिक विकास क्षेत्रको पशुपंक्षी तथा मत्स्य विकास उपक्षेत्रको खर्चको अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ।
तालिका ४.२.२ पशुपंक्षी तथा मत्स्य विकास उपक्षेत्रको खर्चको अनुमान

बजेट तथा खर्च अनुमान रु.लाखमा					
आ.ब.०७९/०८०	आ.ब.०८०/०८१	आ.ब.०८१/०८२	आ.ब.०८२/०८३	आ.ब.०८३/०८४	जम्मा
१८०	२४९	२५५	२७१	२९२	१२४७

स्रोत: प्रस्तावित कार्यक्रम तथा क्रियाकलापको प्राथमिकीकरण र अनुमानित लागत, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा र आर्थिक प्रशासन शाखा ।

४.२.७ आवधिक योजना अबधिमा कार्यान्वयन गरिने कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

आर्थिक विकास क्षेत्र अन्तर्गतको पशुपंक्षी तथा मत्स्य विकास उपक्षेत्रगत रूपमा आवधिक योजना अबधिमा संचालन हुने शीर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, देहायअनुसार तालिका ४.२.३ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ४.२.३ कृषि विकास उपक्षेत्रका कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि. न.	कार्यक्रम तथा आयोजना	एकाई	आधार बर्षको अवस्था	योजनाक कूल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र बार्षिक लक्ष्य (रु. लाखमा) आ.ब.					जिम्मेवार निकाय
					०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	
१	पशुपंछी पकेट विकास कार्यक्रम (गाई, भैसी, बाख्रा, कुखुरा, बंगुर)	रु.लाख मा	८	४८	७	९	१०	१०	१२	कार्यपालिका, पशु सेवा शाखा, वडा कार्यालय, सङ्घ तथा प्रदेश विषयगत मन्त्रालय
२	पशु स्वास्थ्य सेवा कार्यक्रम	रु.लाख मा	२५	१६८	३०	३२	३३	३५	३८	
३	पशु विकास सेवा कार्यक्रम (नस्ल सुधार र प्रविधि प्रयोग समेत)	रु.लाख मा	३०	१९६	३४	३५	३९	४२	४७	
४	पशु आहार व्यवस्थापन कार्यक्रम	रु.लाख मा	७	५५	९	१०	११	१२	१३	
५	पशु सेवा प्रसार कार्यक्रम	रु.लाख मा	५	२४	५	४	४	५	५	कार्यपालिका, पशु सेवा शाखा, वडा कार्यालय, सङ्घ तथा प्रदेश विषयगत मन्त्रालय
६	क्षमता विकास कार्यक्रम	रु.लाख मा	३	१७	३	३	३	४	४	
७	उत्पादनमा आधारित (दुध, मासु र माछा) अनुदान कार्यक्रम	रु.लाख मा	६०	४३५	७०	८५	८९	९४	९७	
८	कृषकको मागमा आधारित अनुदान कार्यक्रम	रु.लाख मा	१२	१२०	१२	२५	२६	२८	२९	
९	पशु हाटबजार व्यवस्थापन कार्यक्रम	रु.लाख मा	५	३७	५	७	८	८	९	कार्यपालिका, पशु सेवा शाखा, वडा कार्यालय, सङ्घ तथा प्रदेश विषयगत मन्त्रालय

१०	छाडा चौपाया व्यवस्थापन कार्यक्रम	रु.लाख मा	१०	५१	५	१०	११	१२	१३	
११	प्रयोगशाला सेवा कार्यक्रम	रु.लाख मा	१२	३०	०	१५	५	५	५	कार्यपालिका, पशु सेवा शाखा, वडा कार्यालय, सङ्घ तथा प्रदेश विषयगत मन्त्रालय
१२	नियमन, मूल्यांकन कार्यक्रम	रु.लाख मा	२	१०	०	२	२	२	३	
१३	मस्त्यपालन प्रवर्द्धन कार्यक्रम	रु.लाख मा	१०	५६	०	१२	१३	१५	१६	

४.२.८ जोखिम पक्ष तथा अनुगमन

यस क्षेत्रको कार्यक्रम र आयोजना कार्यान्वयनमा सम्बन्धित निकाय बीच क्रियाशिल समन्वय, श्रोत व्यवस्थापन, योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन र सेवा प्रवाहमा प्रभावकारिता बृद्धि हुनेछ । गाउँपालिका क्षेत्रमा पशु नस्ल सुधार र पशु आहार व्यवस्थापन लगायत पशुपंक्षी विकास क्षेत्रको तथ्याङ्क व्यवस्थापन प्रणालीद्वारा पशुपंक्षीजन्य उत्पादनको ,व्यवसायीकरण र औद्योगीकरणको वातावरण निर्माण हुनेछ ।

संघ र प्रदेश सरकार र सहयोगी संस्थाहरु बीच प्रभावकारी सहयोग, समन्वय र सहकार्य, संगठनात्मक र मानव श्रोत र सेवा व्यवस्थापन पशु आहार, पूर्वाधार र बजारीकरण जस्ता कार्यहरुको एकीकृत व्यवस्थापन हुन नसके अपेक्षित नतिजा हासिल हुन नसक्ने जोखिम उत्पन्न हुन सक्दछ । छिमेकी मूलक भारतबाट आयातित उपजसँग प्रतिस्पर्धा र पशुपंक्षीजन्य उपजको गुणस्तर र न्यून उत्पादन परिमाण पनि यस क्षेत्रका जोखिम पक्षका रुपमा देखिएका छन् ।

४.३ पर्यटन तथा संस्कृति

४.३.१ पृष्ठभूमी

वर्तमान संविधानले सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रको सहभागिता तथा विकासबाट समाजवाद उन्मुख स्वतन्त्र र समृद्ध अर्थतन्त्रको निर्माण गर्ने राज्यको आर्थिक उद्देश्यका रूपमा अङ्गीकार गरेको। रोजगारीको हक लाई मौलिक हक अन्तरगत राखिएको छ। नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारको साथसाथै स्थानीय सरकारको सहकार्यमा उक्त अधिकार सुनिश्चित गर्न योजनाबद्ध ढंगले प्रयास गर्न आवश्यक छ। यस तथ्यलाई मनन गर्दै गाउँ क्षेत्रको योजनाबद्ध र सन्तुलित विकासको लागि पर्यटन क्षेत्रको विकास र प्रवर्द्धन मार्फत रोजगारी र आय वृद्धि गर्न उपयुक्त योजना तर्जुमा एवम् सोको कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ। यस गाउँपालिकाको सन्दर्भमा पर्यटन विकासका प्रयासहरूलाई मार्गदर्शन गर्न यस सम्बन्धी संभावना र अवसर, समस्या तथा चुनौति र चाल्नु पर्ने कदम सहितको संक्षिप्त विश्लेषण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ।

४.३.२ संभावना तथा अवसर

नेपालको प्रमुख पर्यटकीय गन्तव्य तथा विश्वकै पवित्र तिर्थस्थल लुम्बिनीको निकटमा अवस्थित रोहिणी गाउँपालिका पर्यटन विकासको प्रचुर सम्भावना बोकेको क्षेत्र हो। आकर्षक वन तथा उद्यान क्षेत्र, ऐतिहासिक एवम् धार्मिक सम्पदा, भौगोलिक अवस्थिति आदिको विस्तृत अध्ययनको आधारमा पर्यटन विकासका कार्यक्रममा जोड दिनु पर्ने देखिन्छ। रोहिणी गाउँपालिका क्षेत्रलाई कृषि पर्यटनको रूपमा विकास गर्न सकिने प्रचुर सम्भावना रहेको छ। माछा पालन व्यवसायलाई कृषि पर्यटनसँग आवद्ध गर्न सकिने अवसर रहेको छ।

४.३.३ समस्या तथा चुनौती

रोहिणी गाउँपालिकाभित्र भित्र पर्ने पर्यटकीय स्थल, सम्पदा र उपजको पहिचान, नक्शाकन, संरक्षण र व्यवस्थापन हुन सकेको छैन। महत्वपूर्ण पर्यटकीय क्षेत्र, सम्पदा र उपजलाई ध्यान दिई अत्यावश्यक पूर्वाधार तथा सेवा सुविधा विकास र विस्तार लगायत पर्यटकीय विकास सम्बन्धी स्पष्ट योजना नहुनु समस्याको रूपमा रहेको देखिन्छ। विद्यमान पर्यटकीय सम्पदा, विशेषता, सेवा सुविधा बारेमा सूचना र प्रचारको कमी रहेको छ। मौलिक संस्कृति तथा सम्पदाको पहिचान तथा संरक्षणमा पर्याप्त ध्यान पुगेको छैन। सांस्कृतिक धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलको खोज, लेखन तथा प्रचार प्रसारको कमी रहेको छ। मौलिक कला तथा सीपको हस्तान्तरण तथा बजारीकरणमा कमी रहेको छ। सांस्कृतिक परिवर्तन तथा मौलिकतामा हास हुँदै गएको छ। स्थानीय प्रतिभाको सम्मान तथा प्रोत्साहनमा कमी रहेको छ।

४.३.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

सोच

“दिगो पर्यटन, सम्पदा संरक्षण तथा रोजगारी प्रवर्द्धन मार्फत गरिवी निवारण ”

४.७.४ लक्ष्य

पर्यटकीय पूर्वाधारको विकास तथा प्रचार प्रसार र सम्पदा संरक्षण मार्फत पर्यटन उद्योग सेवाको विशिष्टीकरण गर्ने

उद्देश्य

गाउँपालिकाका पर्यटन विकास उपक्षेत्रको उद्देश्यहरू देहायअनुसार रहेका छन्:

- १। पर्यटकीय क्षेत्रको पहिचान, संरक्षण र पर्यटकीय सेवाको विकास, विस्तार तथा विविधिकरण मार्फत रोजगारीको अवसर सिर्जना गर्नु।
- २। विभिन्न धर्म, भाषा, संस्कृति, कला, साहित्य र परम्पराको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नु।

रणनीति तथा कार्यनीति

गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई योजनाको समष्टिगत तथा विषय उपक्षेत्रगत लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्न केन्द्रित रहनेगरी देहायअनुसारका उपक्षेत्रगत रणनीति तथा कार्यनीति अवलम्बन गरिनेछ;

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: पर्यटकीय क्षेत्रको पहिचान, संरक्षण र पर्यटकीय सेवाको विकास, विस्तार तथा विविधिकरण मार्फत रोजगारीको अवसर सिर्जना गर्नु ।	
१.१: स्थानीय प्राकृतिक एवम् धार्मिक सम्पदा तथा सांस्कृतिक विशिष्टताको पहिचान, अध्ययन, अनुसन्धान, संरक्षण एवं प्रवर्द्धन र प्रचार प्रसार मार्फत पर्यटन क्षेत्रको विकास गर्ने ।	• स्थानीय ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक सम्पदाको विवरण संकलन गरी संरक्षण तथा प्रवर्द्धन मार्फत पर्यटन क्षेत्रको विकास गरिनेछ । • स्थानीय मौलिक कला तथा संस्कृतिको जगेर्ना गर्न महोत्सव तथा प्रदर्शनीको नियमित आयोजनाका साथै मौलिक संग्राहलय स्थापना गरिनेछ । • स्थानीय सम्पदा, कला, भाषा, संस्कृति र रहनसहन समेटिएको डकुमेन्ट्री निर्माण गरी सार्वजनिक गरिनेछ । • पर्यटकीय स्थान विशेषका बारेमा सोधकर्ता, अनुसन्धानकर्ता, नियात्राकारको भ्रमण आयोजना गर्ने र खोजमूलक लेख तथा साहित्यिक लेखरचना पत्रपत्रिका लगायतका संचार माध्यममा प्रकाशित गर्ने व्यवस्था गरिनेछ । • वेबसाइट, युट्युव, फेसबुक, ट्वीटर, इन्स्टाग्राम जस्ता सामाजिक सञ्जालको प्रयोग गरी आवश्यक प्रचार प्रसार गरिनेछ ।
१.२ पर्यटन क्षेत्रको विशिष्टीकरण तथा दिगो पर्यटन पूर्वाधारको विकासको माध्यमद्वारा रोजगारी सिर्जना र आय वृद्धि गर्ने ।	• पर्यटन व्यवसायीहरूलाई विषयगत इन्स्ट्रक्टर झिकाई स्थानीय स्तरमै पेशागत तालिमको व्यवस्था गरिनुका साथै भइरहेका व्यवसायहरूको स्तरोन्नतिकालागि सहूलियत दरको पुँजीको खोजी गरिदिनेछ । • विशेष पर्यटकीय स्थलहरूको पहिचान गरी पूर्वाधार निर्माणको विस्तृत योजना प्रतिवेदन तयार गरि कार्यान्वयन गरिनेछ । • स्थानीय संस्कृति एवं रितिरिवाजको प्रवर्द्धन सहित प्रविधिमैत्री होमस्टे कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ । • कृषि तथा माछा पकेट क्षेत्रजस्ता एकीकृत कृषि फर्म सहित कृषि उद्यम र पर्यटन पूर्वाधार विकाससँग एकीकृत गरी पर्यटन विकासको कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । • प्राकृतिक, दृश्यावलोकन, धार्मिक, सांस्कृतिक कृषि र ग्रामीण जनजीवनमा आधारित दिगो पर्यटनको विकास गरिनेछ । • पर्यटन विकासमा विशेष गरी युवा, महिला र लक्षित वर्गमा रोजगारी सृजना र आय वृद्धि गरिनेछ । प्राप्त आय लक्षित समुदायसम्म पुऱ्याउन लक्षित वर्ग र समुदायको अग्रसरतालाई महत्व दिइनेछ ।
उद्देश्य २: विभिन्न धर्म, भाषा, संस्कृति, कला, साहित्य र परम्पराको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नु ।	
२.१: सबै जात जाति र समुदायका धर्म, भाषा, संस्कृति, कला, साहित्य र पुरातात्विक एवम् मौलिक सम्पदा तथा परम्पराको संरक्षण, सम्बर्द्धन र विकास गरी भावी पुस्तामा हस्तान्तरण हुने व्यवस्था गर्ने ।	• धार्मिक, सांस्कृतिक सहिष्णुता कायम राख्दै प्रत्येक समुदायको धार्मिक एवम् सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण, सम्बर्द्धन र प्रवर्द्धन गर्न बहुसांस्कृतिक ग्रामको स्थापना र विकास गरिनेछ । • बहुसांस्कृतिक ग्राममा रहने संग्रहालयमा स्थानीय कला, भाषा, लिपि, संस्कृति र ऐतिहासिक वस्तुहरू प्रदर्शनको व्यवस्था मिलाइनेछ । • भाषा, कला र संस्कृतिको संरक्षण, सम्बर्द्धन र विकास गर्ने नीति, नियम, योजन तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । • धर्म, भाषा, संस्कृति, कला, साहित्य र मौलिक परम्पराको विकासमा उल्लेखनीय योगदान गर्ने व्यक्तित्वहरूको नामबाट निर्मित संरचनाहरूको नामकरण गरिनुका साथै यस क्षेत्रबाट सामाजिक, सांस्कृतिक रूपान्तरणमा विशिष्ट योगदान गर्ने व्यक्तित्वलाई सम्मानित र पुरस्कृत गरिनेछ ।

	- विभिन्न धार्मिक सम्पदा एवम् तीर्थस्थलहरूलाई व्यवस्थापकीय सुधार गरी दिगो रूपमा सञ्चालन गरिनेछ । - परम्परादेखि लाग्दै आएका ठूला मेलाहरूको उचित व्यवस्थापन गर्ने प्रबन्ध मिलाइनेछ । - मौलिक भाषा, लोक संगीत, संस्कृति र कला सम्बन्धी सामग्री आधारभूत तहको स्थानीय पाठ्यक्रममा समावेश गरिनेछ ।
२.२: भाषा, कला, साहित्य र संस्कृतिका खोज अनुसन्धान गरी धार्मिक एवम् साँस्कृतिक पर्यटनको प्रवर्द्धन गर्दै आर्थिक समृद्धिमा टेवा पुऱ्याउने ।	- विभिन्न जातजाति र भाषाभाषीको मौलिक एवम् परम्परागत धर्म, संस्कृतिको संरक्षण र विकास गर्न खोज अनुसन्धान गरिनेछ । - भाषा र संस्कृतिको विकास गरी भाषा र संस्कृतिलाई पर्यटन प्रवर्द्धनसँग जोडिनेछ । - गाउँपालिका क्षेत्र भित्र रहेका सम्पदाहरूको खोज, अन्वेषण गरी संरक्षण गरिनेछ । - भाषा, कला, नृत्य, नाट्यकला, लिपि र संस्कृतिलाई अभ्यास र स्थलीय सघनताका आधारमा सामुहीकरण गरी विकास र संरक्षणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

४.३.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

पर्यटन तथा संस्कृति विषय उपक्षेत्रगत सूचक र आवधिक लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ४.३.१ पर्यटन तथा संस्कृति उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	आवधिक योजना अवधिको लक्ष्य					
			०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	जम्मा
पर्यटन विकास								
भ्रमण गर्ने वार्षिक पर्यटक (अन्तरिक)	संख्या हजारमा	६०	८५	८७	८९	९२	९८	
भ्रमण गर्ने वार्षिक पर्यटक (बाह्य)	संख्या हजारमा	२	२.५	२.९०	३.५०	४	५	
पर्यटन क्षेत्र (पार्क तथा धार्मिक स्थल सहित)	संख्या	५	६	८	९	१०	११	
जम्मा बजेटको पर्यटन क्षेत्रमा लगानी	प्रतिशत	१	१.२	१.८	२.२	२.५	३	
पर्यटन क्षेत्रमा रोजगारी	संख्या	५५	६०	७५	८५	९०	९५	

(स्रोत: योजना तर्जुमा छलफल तथा तथ्यांक संकलन, प्रस्तावित कार्यक्रम तथा बजेट र सम्बन्धित शाखा)

४.३.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको अनुमान

पर्यटन तथा संस्कृति विकास उपक्षेत्रको खर्चको अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ४.३.२ पर्यटन तथा संस्कृति विकास उपक्षेत्रको खर्चको अनुमान

स्रोत: प्रस्तावित कार्यक्रम तथा क्रियाकलापको प्राथमिकीकरण र अनुमानित लागत, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा र आर्थिक प्रशासन शाखा

४.३.७ आवधिक योजना अवधिमा कार्यान्वयन गरिने कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

पर्यटन तथा संस्कृति विकास उपक्षेत्र अन्तर्गतका आयोजना तथा कार्यक्रम र विषय उपक्षेत्रगत रूपमा आवधिक योजना अवधिमा संचालन हुने शीर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ४.३.३ पर्यटन तथा संस्कृति विकास उपक्षेत्रका कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.न	कार्यक्रम तथा आयोजना	एकाई	आधार बर्षको अवस्था	योजनाको लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र बार्षिक लक्ष्य (रु. लाखमा) आ.ब.					जिम्मेवार निकाय
					०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	
१	संस्कृति तथा पर्यटन पूर्वाधार विकास कार्यक्रम	रु लाखमा	२५	१६९	३०	३२	३३	३६	३८	कार्यपालिका, कृषि शाखा, वडा कार्यालय, सङ्घ तथा प्रदेश विषयगत मन्त्रालय
२	गाउँपालिका क्षेत्र भित्रको सडक खण्ड सौन्दर्यकरण कार्यक्रम	रु लाखमा	३	५६	१०	११	११	१२	१३	
३	गाउँपालिका क्षेत्रमा पार्क निर्माण	रु लाखमा	१५	१६९	३०	३२	३३	३६	३८	कार्यपालिका, कृषि शाखा, वडा कार्यालय, सङ्घ तथा प्रदेश विषयगत मन्त्रालय
४	१ वडा १ बाल उद्यान (७ उद्यान)	रु लाखमा	५	४९	५	१०	११	१२	१२	
५	होमस्टे बिस्तार तथा संचालन कार्यक्रम	रु लाखमा	३	३८	३	८	८	९	१०	कार्यपालिका, कृषि शाखा, वडा कार्यालय, सङ्घ तथा प्रदेश विषयगत मन्त्रालय
६	कृषि पर्यटन प्रवर्द्धन कार्यक्रम (माछा केन्द्रित)	रु लाखमा	२	२४	२	५	५	६	६	

४.३.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

पर्यटन उपक्षेत्रको प्रस्तावित कार्यक्रम र आयोजनाको प्रभावकारी र नतिजामुखी कार्यान्वयन भएको खण्डमा गाउँपालिका क्षेत्रको आर्थिक सामाजिक क्षेत्रको विकासमा टेवा पुग्ने, रोजगारीको अवसर वृद्धि हुने, स्थानीय उत्पादनको बजारीकरणमा सहयोग पुग्ने तथा समग्र पर्यटकिय क्षेत्रको विकास र विस्तारमा सहयोग पुग्ने अनुमान गरिएको छ । प्रस्तावित योजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनमा सामाजिक तथा सांस्कृतिकरूपमा समुदायको एकरूपता कायम र सम्बन्धित निकाय बीच क्रियाशिल समन्वय, श्रोत व्यवस्थापन, योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन र सेवा प्रवाहमा प्रभावकारिता बृद्धि हुन नसकेको खण्डमा लक्ष्य हासिल हुन नसक्ने जोखिम रहन्छ । संघ र प्रदेश सरकार र सहयोगी संस्थाहरु बीच प्रभावकारी सहयोग, समन्वय र सहकार्य, संगठनात्मक र मानव श्रोत र सेवा व्यवस्थापन, निजि क्षेत्रसँगको समन्वय, सहकार्य, सेवा व्यवस्थापन र अन्य क्षेत्रसँग एकीकृत अनुगमन सहितको कार्य संचालन नभएमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल नहुने जोखिम रहन्छ ।

४.४ सिंचाई

४.४.१ पृष्ठभूमी

वर्तमान संविधानले सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रको सहभागिता तथा विकासबाट समाजवाद उन्मुख स्वतन्त्र र समृद्ध अर्थतन्त्रको निर्माण गर्ने राज्यको आर्थिक उद्देश्यका रूपमा अङ्गीकार गरेको। यस तथ्यलाई मनन गर्दै गाउँ क्षेत्रको योजनाबद्ध र सन्तुलित विकासको लागि उद्योग व्यवसाय, पर्यटन, सिंचाई र कृषि क्षेत्रको विकास र प्रवर्द्धन मार्फत उत्पादन, रोजगारी र आय वृद्धि गर्न उपयुक्त योजना तर्जुमा एवम् सोको कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ । यस गाउँपालिकाको सन्दर्भमा आर्थिक विकासका प्रयासहरूलाई मार्गदर्शन गर्नसहयोगी हुने सिंचाई सम्बन्धी संभावना र अवसर, समस्या तथा चुनौति र चाल्नु पर्ने कदम सहितको संक्षिप्त विश्लेषण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.४.२ संभावना तथा अवसर

गाउँपालिकामा परम्परागत रूपमा चलिआहेका राजकुलो लगायतका अन्य सिंचाई आयोजनाबाट सिंचाई भैरहेको छ। हाल प्रयोगमा रहेका सिंचाई प्रविधिहरूमा कुलो तथा थोपा सिंचाई रहेका छन्। सिंचाईका लागि यस गाउँपालिकामा रहेका खोला नालाहरूबाट सिंचाईको दिगो व्यवस्थापनबाट खेतीयोग्य भूमिमा सिंचाई सुविधा विस्तार गर्न सकिने संभावना रहेको छ । आर्थिक विकासको प्रमुख साधन मध्ये सिंचाई एक प्रमुख क्षेत्र हो ।

४.४.३ समस्या तथा चुनौती

रोहिणी गाउँपालिकाभित्र पानीको सिमित स्रोतका कारण संचालित अन्य सिंचाई आयोजनाहरू विस्तार हुन नसक्नु तथा संकलन पोखरी, भूमिगत सिंचाई र लिफ्ट प्रणाली जस्ता वैकल्पिक सिंचाई आयोजना सञ्चालन हुन नसकेको देखिन्छ । यसका साथै व्यवसायिक ज्ञानको साथै पूर्वाधारहरू कमी यस क्षेत्रका मुख्य चुनौतीको रूपमा रहेका छन् ।

४.४.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

सोच

“दिगो, सन्तुलित र व्यवस्थित सिंचाई”

लक्ष्य

दिगो सिंचाई सुविधाको विकास र विस्तार मार्फत उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने

उद्देश्य

गाउँपालिकाका सिंचाई विकास उपक्षेत्रको उद्देश्य देहायअनुसार रहेका छन्:

- परम्परागत सिंचाइ संरचनामा सुधार गर्दै दिगो तथा वैकल्पिक सिंचाई सुविधाको विकास र विस्तार गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई योजनाको समष्टिगत तथा विषय उपक्षेत्रगत लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्न केन्द्रित रहनेगरी देहायअनुसारका उपक्षेत्रगत रणनीति तथा कार्यनीति अवलम्बन गरिनेछ;

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: परम्परागत सिंचाइ संरचनामा सुधार गर्दै दिगो तथा वैकल्पिक सिंचाई सुविधाको विकास र विस्तार गर्नु ।	
१.१: परम्परागत सिंचाइ संरचनामा सुधार र व्यवस्थापनबाट खाद्य असुरक्षित क्षेत्रहरूलाई प्राथमिकतामा राखी सिंचाइको पहुँच वृद्धि गर्ने ।	• परम्परागत सिंचाइका स्रोतहरूको विवरण तयार गरी उपरोक्त स्रोतहरूको क्षमताको प्राविधिक टोलीबाट मूल्याङ्कन गराइ संरक्षण र विकास गर्ने कार्यको थालनी गरिनेछ । • आधारभूत सिंचाइको पहुँच वृद्धिको लागि खाद्य असुरक्षित क्षेत्रहरूको पहिचान गरी प्राथमिकताको निर्धारण गरी संरचना निर्माणको तथा व्यवस्थापनका लागि वित्तीय स्रोतको व्यवस्था गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
१.२: आधारभूत सिँचाइको पहुँच नपुगेका कृषिजन्य क्षेत्रहरूमा वैकल्पिक स्रोतहरूको व्यवस्थापन गरी सिँचाइको पहुँच वृद्धि गर्ने ।	- सिँचाइको पहुँच नपुगेका कृषिजन्य क्षेत्रहरूको विवरण तयार तथा सिँचाइका वैकल्पिक स्रोतहरूको पहिचान गरी सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ। सिँचाई आयोजनाका मुहानहरूको संरक्षण गरिनेछ। - प्राथमिकताको आधारमा वैकल्पिक सिँचाइ संरचना निर्माणको लागि आवश्यक स्रोतको व्यवस्थापन गरी कार्यान्वयन गरिनेछ। - सतह सिँचाइको सम्भावना नभएको क्षेत्रमा लिफ्टिङ प्रणालीबाट सिँचाइ गर्ने योजना कार्यान्वयन गरिनेछ । - संरचना निर्माणको लागि उपभोक्ताको लागत सहभागिताका साथै निजी वा अन्य क्षेत्रसँग साझेदारी गरिनेछ। - सिँचाइ आयोजनाहरू दिगो संचालनको लागि कृषक तथा समुदायको क्षमता वृद्धि गरिनुका साथै आवश्यक संस्थागत व्यवस्था गरिनेछ ।
१.३ खेतीयोग्य जमिन भएको तर सिँचाइको पहुँच नपुगेको वा अपर्याप्त भएको क्षेत्रमा प्राथमिकताको आधारमा सिँचाइको पहुँच वृद्धि गरिनेछ ।	- निर्माण सम्पन्न पश्चात समुचित प्रयोगमा नआएका विद्यमान विभिन्न सिँचाई प्रणालीको संरक्षण, मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति गरी पूर्ण प्रयोगमा ल्याइनेछ - एकै योजनाबाट समुदायमा खानेपानी र सिँचाइको व्यवस्थापन गर्न सम्भव भएको अवस्थामा त्यस्ता योजनालाई प्राथमिकता दिइनेछ । - सिँचाइको लागि प्राथमिकताको आधारमा साना जलाशय, पोखरी आदि संरचना तयार गरिनेछ । - सिँचाइका संरचनाको विस्तार तथा दिगो व्यवस्थापनको लागि उपभोक्ताको सहभागिता सुनिश्चित गरिनुका साथै सामूहिक कोषको व्यवस्था गरिनेछ।
१.४ : दिगो सिँचाइ प्रणालीको लागि संरचनाको विकास र व्यवस्थापन गर्ने।	- सिँचाइ योजनाको सञ्चालन र व्यवस्थापनलाई दिगो बनाउन सिँचाइ सेवा शुल्क निर्धारण गरी सञ्चालन र उपयोग गर्न कानुनी व्यवस्था गरिनेछ । - दिगो सिँचाइको व्यवस्थापनको लागि उपभोक्ता र समुदायको क्षमता वृद्धि गरिनेछ । - सिँचाइ पुगेका क्षेत्रमा उत्पादकत्व बढाउन सकिने खालका नगदेबाली, फलफूल तथा खाद्यवस्तुको उत्पादनलाई प्रोत्साहित गरिनेछ

४.४.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

सिँचाई विकास उपक्षेत्रको सूचक र आवधिक लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका सिँचाई विकास उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	आवधिक योजना अबधिको लक्ष्य					जम्मा
			०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	
सिँचाई								
जमीनको उत्पादकत्व प्रति रोपनी (वार्षिक औषत कुल कृषि उत्पादन)	मे.टन	१२.३४	१३	१३	१३	१३	१४	
१२ है महिना सिँचाई हुने क्षेत्र	प्रतिशत	२५	३०	३०	३१	३१	३२	

(स्रोत: योजना तर्जुमा छलफल तथा तथ्यांक संकलन, प्रस्तावित कार्यक्रम तथा बजेट र सम्बन्धित शाखा)

४.४.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको अनुमान

सिंचाई विकास उपक्षेत्रको खर्चको अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका सिंचाई विकास उपक्षेत्रको खर्चको अनुमान

स्रोत: प्रस्तावित कार्यक्रम तथा क्रियाकलापको प्राथमिकीकरण र अनुमानित लागत, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा र आर्थिक प्रशासन शाखा

४.४.७ आवधिक योजना अबधिमा कार्यान्वयन गरिने कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सिंचाई विकास विषय उपक्षेत्रगत रूपमा आवधिक योजना अबधिमा संचालन हुने शीर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, देहायअनुसार तालिका ४.४.३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका सिंचाई विकास उपक्षेत्रका कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.न	कार्यक्रम तथा आयोजना	एकाई	आधार बर्षको अवस्था	योजनाको कूल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र बार्षिक लक्ष्य (रु. लाखमा) आ.ब.					जिम्मेवार निकाय
					०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	
१	लिफ्ट सिंचाई आयोजना वार्षिक बढीमा १ वटा (लागत सहभागितामा आधारित)	रु.लाख	६०	५१५	१००	९०	९५	११५	११५	कार्यपालिका, कृषि शाखा, वडा कार्यालय, सङ्घ तथा प्रदेश विषयगत मन्त्रालय
२	साना सिंचाई अनुदान कार्यक्रम	रु.लाख	१५	१३४	२५	२६	२७	२८	२८	
३	कुलो तथा पोखरी संरक्षण, मर्मतसंभार र स्तरोन्नति (बेदौली र झुम्का कुलो समेत)	रु.लाख	१०	५८	१०	११	११	१२	१४	कार्यपालिका, कृषि शाखा, वडा कार्यालय, सङ्घ तथा प्रदेश विषयगत मन्त्रालय
४	सिंचाई ड्याम निर्माण तथा मर्मत र बेदौली डाडा नहर निर्माण (वडा न.५)	रु.लाख	१५	६२	२५	२६	५	३	३	

५	पक्कि कुलो निर्माण वडा न ६	रु.लाख मा	०	४२	०	५	७	१०	२०	
६	हिरागंज चोक देखि उत्तर बाटोमा नहर निर्माण	रु.लाख मा	०	१७	०	५	५	७	०	कार्यपालिका, कृषि शाखा, वडा कार्यालय, सङ्घ तथा प्रदेश विषयगत मन्त्रालय
७	भैरहवा लुम्बिनी भूमिगत जलसिंचाई आयोजनाका शाखा नहर सिंचाई मर्मत तथा संरक्षण	रु.लाख मा	१५	१२७	२५	२०	२५	२७	३०	

४.४.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

सिंचाई उपक्षेत्रमा प्रस्तावित कार्यक्रम र आयोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन मार्फत थप कृषियोग्य भूमि सिंचित हुने बाह्रै महिना सिंचाई सुविधा उपलब्ध भई उत्पादकत्व तथा उत्पादन वृद्धि हुन गई कृषि क्षेत्रको समग्र विकासमा सघाउ पुग्नुका साथै गरिवी निवारणमा योगदान पुग्ने अनुमान गरिएको छ । यस क्षेत्रको कार्यक्रम र आयोजना कार्यान्वयनमा सम्बन्धित निकाय बीच क्रियाशिल समन्वय, श्रोत व्यवस्थापन, योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन र सेवा प्रवाहमा प्रभावकारिता वृद्धि हुनेछ ।

संघ र प्रदेश सरकार र सहयोगी संस्थाहरु बीच प्रभावकारी सहयोग, समन्वय र सहकार्य, संगठनात्मक र मानव श्रोत र सेवा व्यवस्थापन भरपर्दो सिंचाई प्रणाली, संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकार, सहकारी, सहयोगी संस्था नीजि क्षेत्रसँगको समन्वय, सहकार्य, सेवा व्यवस्थापन र अन्य क्षेत्रसँग एकीकृत अनुगमन सहितको कार्य संचालन नभएमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल नहुने जोखिम रहन्छ ।

४.५ उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय र रोजगारी

४.५.१ पृष्ठभूमी

वर्तमान संविधानले सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रको सहभागिता तथा विकासबाट समाजवाद उन्मुख स्वतन्त्र र समृद्ध अर्थतन्त्रको निर्माण गर्ने राज्यको आर्थिक उद्देश्यका रूपमा अङ्गीकार गरेको। खाद्य सुरक्षा, सम्पत्ति तथा रोजगारीको हक लाई मौलिक हक अन्तरगत राखिएको छ। नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारको साथसाथै स्थानीय सरकारको सहकार्यमा उक्त अधिकार सुनिश्चित गर्न योजनावद्ध ढंगले प्रयास गर्न आवश्यक छ। यस तथ्यलाई मनन गर्दै गाउँ क्षेत्रको योजनावद्ध र सन्तुलित विकासको लागि उद्योग व्यवसाय, पर्यटन र कृषि क्षेत्रको विकास र प्रवर्द्धन मार्फत उत्पादन, रोजगारी र आय वृद्धि गरी गरिवी निवारण गर्न उपयुक्त योजना तर्जुमा एबम् सोको कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ। यस गाउँपालिकाको सन्दर्भमा आर्थिक विकासका प्रयासहरूलाई मार्गदर्शन गर्न उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय, रोजगारी र गरिवी निवारण सम्बन्धी संभावना र अवसर, समस्या तथा चुनौति एबम् चाल्नु पर्ने कदम सहितको संक्षिप्त विश्लेषण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ।

४.५.२ संभावना तथा अवसर

लुम्बिनी प्रदेशको औद्योगिक नगरी भैरहवाको निकटमा अवस्थित रोहिणी गाउँपालिका व्यापार तथा व्यवसाय र औद्योगिक विकासको प्रचुर सम्भावना बोकेको क्षेत्र हो। गाउँपालिका क्षेत्रमा बजार केन्द्रहरू विकास हुँदै गएका छन् भने रोहिणी क्षेत्र व्यापार तथा व्यवसायका लागि समेत व्यापारिक केन्द्रको रूपमा विकास हुन सक्ने सम्भावना बोकेको क्षेत्र हो। रोहिणी गाउँपालिकाको आर्थिक विकासको प्रमुख साधन मध्ये श्रम शक्ति एक हो। रोजगारीका प्रशस्त संभावना तथा अवसर उपलब्ध रहेको यस गाउँका मुख्य क्षेत्रहरूमा व्यापार, सेवा क्षेत्र, कृषि तथा पशुपंक्षी पालन, निर्माण क्षेत्र, पर्यटन, उद्योग तथा कलकाखानाको विकास मार्फत मर्यादित श्रमको प्रवर्द्धन गर्दै रोजगारी सिर्जना मार्फत गरिवी निवारण गर्नुपर्ने अवस्था रहेको देखिन्छ। भूउपयोग नीतिको कार्यान्वयन तथा भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्था जस्ता कुराहरूको प्रवर्द्धन गर्न सकेमा उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय सिर्जना र विकास मार्फत गाउँपालिकाको आर्थिक विकासमा ठूलो टेवा पुग्ने सम्भावना रहेको छ।

४.५.३ समस्या तथा चुनौती

रोहिणी गाउँपालिकाभित्र उद्योग, व्यापार तथा व्यवसायको दर्ता, नविकरण, कर तथा दस्तुर असुली र नियमनलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्ने देखिन्छ। गाउँपालिकामा उद्योग व्यवसायमा संलग्न जनसंख्या सम्भावनाको आधारमा न्यून रहेको छ भने सञ्चालनमा रहेका उद्योगहरू तथा परम्परागत व्यवसायलाई आधुनिकीकरण गर्न नसक्नु, वित्तीय पहुँच सहज नहुनु, विशेषज्ञ स्तरको दक्ष जनशक्तिको उपलब्धता नहुनु प्रमुख समस्याको रूपमा रहेको देखिन्छ। वित्तीय पहुँच सहज नहुनु, विशेषज्ञ स्तरको दक्ष जनशक्तिको उपलब्धता नहुनु रोजगारी सिर्जनाका प्रमुख समस्याको रूपमा रहेको देखिन्छ।

४.५.४ विषय क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

सोच

“स्थानीय सिप र कलामा आधारित तथा आधुनिक रोजगारमूलक उद्योग, व्यवसायको प्रवर्द्धन समृद्ध सियारी”

लक्ष्य

औद्योगिक वातावरणको निर्माण तथा स्थानीय सीप एवं कच्चा पदार्थमा आधारित लघु, घरेलु तथा साना उद्योगको सिर्जना र विकास मार्फत उत्पादन, रोजगारी र आयमा समतामूलक, गुणात्मक र दिगो वृद्धि गर्ने

उद्देश्य

गाउँपालिकाका उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय एबम् श्रम तथा रोजगारी उपक्षेत्रको उद्देश्यहरू देहायअनुसार रहेका छन्:

१. उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय र आपूर्ति व्यवस्थाको विकास तथा विस्तार गर्नु,

२. स्थानीयस्तरमा उपलब्ध रोजगारीको विस्तार तथा रोजगारमूलक उद्यमको प्रवर्द्धन मार्फत गरिवी निवारण गर्नु रणनीति तथा कार्यनीति

गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई योजनाको समष्टिगत तथा बिषय उपक्षेत्रगत लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्न केन्द्रित रहनेगरी देहायअनुसारका उपक्षेत्रगत रणनीति तथा कार्यनीति अवलम्बन गरिनेछ;

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय र आपूर्ति व्यवस्थाको विकास तथा विस्तार गर्नु ।	
१.१: लघु, साना, मझौला तथा ठूला उद्योग सञ्चालनका लागि आवश्यक पूर्वाधार तथा वातावरण तयार गर्ने ।	• उद्योग, व्यवसाय तथा सेवा सम्बन्धी नीति तर्जुमा तथा योजना कार्यान्वयन गरिनेछ • सम्भाव्यता अध्ययनको आधारमा लघु, घरेलु तथा साना उद्योगहरूको स्थापना र पुनरुत्थानमा जोड दिईनेछ । • लघु, साना, मझौला तथा ठूला उद्योग सञ्चालनका लागि आवश्यक पूर्वाधारको विकास र विस्तार गर्न विशेष कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वयन गरिनेछ । • नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरी गाउँपालिकाको उपयुक्त क्षेत्रमा औद्योगिक ग्राम स्थापना गरी औद्योगिक विकासको ठोस आधार तयार गरिनेछ । • उद्योग वाणिज्य सङ्घ लगायत सरोकारवाला सङ्घ संस्थाको सहकार्यमा व्यापार प्रवर्द्धन गर्ने नीति अवलम्बन गरिनेछ ।
१.२ अत्यावश्यक सामग्रीको सहज आपूर्तिको सुनिश्चितता गर्ने ।	• सुपथ मुल्य पसल सञ्चालनकालागि सहज कर्जा तथा नियमित अनुगमनको व्यवस्था मिलाइनेछ । • गाउँपालिका भित्रको सम्पूर्ण आपूर्ति व्यवस्थालाई प्रभावकारी बनाउन उच्चस्तरीय बजार अनुगमनको संयन्त्र परिचालित गरिनेछ ।
उद्देश्य २: स्थानीयस्तरमा उपलब्ध रोजगारीको विस्तार तथा रोजगारमूलक उद्यमको प्रवर्द्धन गर्नु ।	
२.१: स्थानीय स्रोतमा आधारित कच्चा पदार्थको प्रशोधन गर्न तथा उद्योग सञ्चालन गर्न सहजिकरण एवम् प्रोत्साहन मार्फत रोजगारीको अवसर सिर्जना गर्ने ।	• स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित घरेलु एवम् मझौला उद्योग स्थापना र व्यावसायिक संचालनमा विशेष प्रोत्साहन मार्फत रोजगारी सिर्जना गरिनेछ । • स्थानीय रुपमा उपलब्ध हुने कच्चा पदार्थको प्रशोधन गर्ने कार्यलाई प्रोत्साहन गरिनेछ । • निजी-सहकारी लगानी मैत्री वातावरण निर्माण गर्न आवश्यक संस्थागत संयन्त्र बनाई क्रियाशील गरिनेछ । • उद्योगी, व्यवसायी एवम् लगानीकर्तालाई उद्योग दत्तदिखि स्थानान्तरण सम्मका सेवाहरू सहज उपलब्ध गराइनेछ । • कृषि, पशु, माछा र वनमा आधारित उत्पादन र प्रशोधन सम्बन्धी उद्योगको स्थापना र सञ्चालन गरिनेछ । • बेरोजगार तथा वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केका युवालाई लक्षित गरी कृषि, पशुपालन, उद्योग, पर्यटन, निर्माण व्यवसायमा आधारित उद्यम व्यवसायका सीप र उद्यमशिलता विकास सम्बन्धी कार्यक्रम संचालन गरिनेछ । • उद्योग व्यवसायमा महिला, दलित तथा अति विपन्न नागरिकको सहभागिता प्रोत्साहन गर्न लक्षित कार्यक्रम संचालन गरिनेछ । • श्रमको सम्मान, उचित पारिश्रमिक र श्रममैत्री कार्यस्थलको निर्माण गरिनेछ,
२.२ स्थानीय उत्पादनको गुणस्तरीयता सुनिश्चित गर्दै बजार प्रवर्द्धन गर्ने ।	• औद्योगिक उत्पादनको गुणस्तरमा सुधार गर्न गुणस्तर परीक्षण सम्बन्धी व्यवस्था गरिनेछ । • तुलनात्मक लाभका वस्तुहरूको उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउन सम्बन्धित निकायसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ । • तुलनात्मक लाभका वस्तु तथा सेवाहरूको पहिचान गरी निर्यातयोग्य हुने वस्तु तथा सेवाको उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्न आवश्यक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

४.५.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय एवम् श्रम तथा रोजगारी उपक्षेत्रको सूचक र आवधिक लक्ष्य देहाय अनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ४.५.१ उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय एवम् श्रम तथा रोजगारी उप क्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	आवधिक योजना अवधिको लक्ष्य					जम्मा
			०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	
उद्योग र व्यवसाय क्षेत्रमा रोजगार	संख्या	१३९४	१५००	१५१५	१५३०	१५३०	१६०७	
नोकरी	संख्या	११४२	१२००	१२१२	१२२४	१२२४	१२८५	
सेवा क्षेत्रमा रोजगार	संख्या	१००	१०५	११५	१३०	१४०	१५०	
वैदेशिक रोजगारीमा गएका व्यक्ति	संख्या	१६६४	१५५४	१५७०	१५३५	१५५	१४५०	
ज्याला मजदुरी	संख्या	४७३८	४५५०	४५०६	४४५०	४३६०	४२७३	

स्रोत: योजना तर्जुमा छलफल तथा तथ्यांक संकलन, प्रस्तावित कार्यक्रम तथा बजेट र सम्बन्धित शाखा

४.५.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको अनुमान

उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय उपक्षेत्रको खर्चको अनुमान देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय उपक्षेत्रको खर्चको अनुमान

स्रोत: प्रस्तावित कार्यक्रम तथा क्रियाकलापको प्राथमिकीकरण र अनुमानित लागत, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा र आर्थिक प्रशासन शाखा ।

४.५.७ आवधिक योजना अवधिमा कार्यान्वयन गरिने कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय एवम् श्रम तथा रोजगारी उपक्षेत्रको विषय उपक्षेत्रगत रूपमा आवधिक योजना अवधिमा संचालन हुने शीर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, देहाय अनुसार तालिका मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ४.५.३ उद्योग, ब्यापार तथा व्यवसाय उपक्षेत्रको कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि. न.	कार्यक्रम तथा आयोजना	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजनाको कूल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र बार्षिक लक्ष्य (रु. लाखमा) आ.ब.					जिम्मेवार निकाय
					०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	
१	औधोगिक ग्राम स्थापना (१)	रु.लाख	५	२६	१५	५	२	२	२	कार्यपालिका, सम्बन्धित शाखा , वडा कार्यालय, सङ्घ तथा प्रदेश बिषयगत मन्त्रालय
२	कृषिमा आधारित उद्ध्योग संचालन प्रबर्द्धन कार्यक्रम (माछा, दुग्ध, केरा)	रु.लाख	१०	१०६	१५	२०	२२	२३	२५	
३	लघु तथा घरेलु उद्दम विकास	रु.लाख	२४	१७५	३०	३२	३५	३७	४१	
४	व्यवसाय दर्ता तथा नविकरण कार्यविधि/निर्देशिका तर्जुमा	रु.लाख	२	१२	३	२	२	२	३	
५	लक्षित बर्ग व्यवसाय प्रबर्द्धन कार्यक्रम	रु.लाख	३	३२	५	६	७	७	८	कार्यपालिका, सम्बन्धित शाखा , वडा कार्यालय, सङ्घ तथा प्रदेश बिषयगत मन्त्रालय
६	उद्दमशिलता क्षमता विकास कार्यक्रम	रु.लाख	३	३७	५	७	८	८	९	
७	गाउँस्तरीय रोजगार प्रबर्द्धन योजना तर्जुमा	रु.लाख	०	१२	५	३	२	१	१	कार्यपालिका, सम्बन्धित शाखा , वडा कार्यालय, सङ्घ तथा प्रदेश बिषयगत मन्त्रालय
८	सुचिकृत श्रमिक सिपमुलक तालिम र प्रविधि हस्तान्तरण संचालन कार्यक्रम	रु.लाख	३	५४	५	१०	११	१३	१५	
९	श्रमिक सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम	रु.लाख	३	४०	५	८	८	९	१०	

सि. न.	कार्यक्रम तथा आयोजना	एकाई	आधार बर्षको अवस्था	योजनाको कूल लक्ष्य	अनुमानित स्रोत र बार्षिक लक्ष्य (रु. लाखमा) आ.ब.					जिम्मेवार निकाय
					०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	
१०	रोजगार सेवा केन्द्रमा सुचिकृत मध्ये गाउँपालिकाको योजना मार्फत थप ४० जनालाई १०० दिन रोजगारी	रु.लाख	०	९८	०	२४	२४	२५	२५	कार्यपालिका, सम्बन्धित शाखा , वडा कार्यालय, सङ्घ तथा प्रदेश बिषयगत मन्त्रालय
११	दिगो रोजगारीको लागि घरेलु तथा साना उद्योग स्थापना तथा संचालन प्रोत्साहन कार्यक्रम	रु.लाख	५	४२	०	१०	१०	११	११	
१२	रोजगार सम्बाद मंच स्थापना	रु.लाख	०	४	०	१	१	१	१	
१३	श्रमको सम्मान राष्ट्रको अभिमान कार्यक्रम	रु.लाख	०	४	०	१	१	१	१	कार्यपालिका, सम्बन्धित शाखा , वडा कार्यालय, सङ्घ तथा प्रदेश बिषयगत मन्त्रालय
१४	माध्यमिक तहमा उद्धमशिलता तथा रोजगारी सचेतना कार्यक्रम	रु.लाख	०	२९	५	५	६	६	७	

४.५.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

उद्योग तथा व्यवसाय र रोजगार क्षेत्रमा लगानी प्रबर्द्धन मार्फत गाउँपालिकाको यस क्षेत्रको कार्यक्रम र आयोजना कार्यान्वयनमा सम्बन्धित निकाय बीच क्रियाशिल समन्वय, श्रोत व्यवस्थापन, योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन र सेवा प्रवाहमा प्रभावकारिता बृद्धि हुनेछ। गाउँपालिका क्षेत्र भित्रका युवाहरूलाई स्थानीय, राष्ट्रिय अन्तराष्ट्रिय बजारको माग अनुसारको ज्ञान, सीप र प्रविधि प्रदान गर्न, क्षमता तथा उद्यमशिलता विकास गरी रोजगारीको अवसरमा परिचालन गर्न आवश्यक छ । यसै गरि गाउँपालिकामा विस्तार हुन सक्ने उद्योग तथा व्यापार क्षेत्रको पहिचान गरी निजि क्षेत्रलाई आकर्षित गर्नुका साथै लगानीमैत्री वातावरण सिर्जना गर्न सकेमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुन सक्ने अनुमान गर्न सकिन्छ ।

संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकार, सहकारी, सहयोगी संस्था निजि क्षेत्रसँगको समन्वय, सहकार्य, सेवा व्यवस्थापन र अन्य क्षेत्रसँग एकीकृत अनुगमन सहितको कार्य संचालन नभएमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल नहुने जोखिम रहन्छ।

४.६ सहकारी तथा वित्तीय सेवा

४.६.१ पृष्ठभूमि

वर्तमान संविधानले सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रको सहभागिता तथा विकासबाट समाजवाद उन्मुख स्वतन्त्र र समृद्ध अर्थतन्त्रको निर्माण गर्ने राज्यको आर्थिक उद्देश्यका रूपमा अङ्गीकार गरेको। नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारको साथसाथै स्थानीय सरकारको सहकार्यमा उक्त अधिकार सुनिश्चित गर्न योजनावद्ध ढंगले प्रयास गर्न आवश्यक छ । यस तथ्यलाई मनन गर्दै गाउँ क्षेत्रको सहकारी र यसमा आवद्ध नागरिकको एकीकृत योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन र प्रवर्द्धन मार्फत उत्पादन, रोजगारी र आय वृद्धि गर्न उपयुक्त योजना तर्जुमा एवम् सोको कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ । यस गाउँपालिकाको सन्दर्भमा आर्थिक विकासका प्रयासहरूलाई मार्गदर्शन गर्न सहकारी तथा वित्तीय सेवा सम्बन्धी संभावना र अवसर, समस्या तथा चुनौति र चाल्नु पर्ने कदम सहितको संक्षिप्त विश्लेषण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.६.२ संभावना तथा अवसर

रोहिणी गाउँपालिकामा रहेका सहकारी संस्थाको लगानीलाई कृषि, पशुपालन तथा व्यवसाय र रोजगारी प्रवर्द्धनको क्षेत्रमा आकर्षण गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ । कृषि सहकारी तथा विभिन्न बचत समुहको क्षमता वृद्धि कार्यक्रम संचालित गरिएको र आगामी दिनमा थप प्रोत्साहित गरिने हुदा यस क्षेत्रको लगानी उत्पादनशिल क्षेत्रमा केन्द्रित हुने अवसर रहेको छ । गाउँपालिका भित्र रहेका बैंक तथा वित्तीय संस्था संगको सहकार्यमा नागरिक हरूमा वित्तीय साक्षरता वृद्धि तथा वित्तीय क्षेत्रमा पहुँच विस्तार गर्न सकिने अवसर रहेको छ ।

४.६.३ समस्या तथा चुनौती

सहकारी संचालक कर्मचारी एवम् पदाधिकारीहरूको क्षमतामा कमी, सहकारीहरूको नियमित एवम् प्रभावकारी अनुगमन नहुनु, वित्तीय संस्थाबाट लिइने ऋणको सदुपयोग हुन नसक्नु एवम् व्यवसायको लागि ऋणको जोखिम उठाउने क्षमतामा कमी, स्थानीय समुदायमा आम्दानी तथा बचतको अभ्यासमा कमी रहनु यस क्षेत्रको चुनौतीको रूपमा रहेका छन् । गाउँपालिकामा हाल सञ्चालनमा रहेका बैंक, वित्तीय संस्था तथा सहकारी संस्थाहरूबाट कृषि, पशुपालन, उद्योग व्यवसाय क्षेत्रमा लगानीको कमी देखिन्छ । यसैगरी साना किसान, व्यवसायी, युवा, महिला तथा लक्षित वर्गमा वित्तीय पुँजी तथा सेवाको पहुँच कमी रहेको अवस्था छ । कम आय भएका र स्थायी सम्पत्ति नभएका परिवार र व्यक्तिका लागि वित्तीय सेवा तथा कर्जा प्रवाह पहुँच पुग्न सकेको छैन ।

४.६.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

सोच

“वित्तीय सेवामा पहुँच तथा औपचारिक क्षेत्रमा कारोबार”

लक्ष्य

बैंक, सहकारी तथा वित्तीय सेवामा स्थानीयको सहज पहुँच कायम गर्ने

उद्देश्य

गाउँपालिकाका बैंक तथा वित्तीय सेवा उपक्षेत्रको उद्देश्यहरू देहायअनुसार रहेका छन्:

- वित्तीय सेवामा गाउँवासीको पहुँच वृद्धि गर्दै नागरिकको हितमा परिचालित गर्न समन्वय गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई योजनाको समष्टिगत तथा विषय उपक्षेत्रगत लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्न केन्द्रित रहनेगरी देहायअनुसारका उपक्षेत्रगत रणनीति तथा कार्यनीति अवलम्बन गरिनेछ;

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १ वित्तीय सेवामा गाउँवासीको पहुँच वृद्धि गर्दै नागरिकको हितमा परिचालित गर्न समन्वय गर्नु।	

रणनीति	कार्यनीति
१.१ गाउँपालिका क्षेत्र भित्रका नागरिकको वित्तीय सेवामा सहज पहुँच विस्तार तथा सुदृढ गर्ने ।	• वित्तीय साक्षरताका कार्यक्रम सञ्चालन गर्न वित्तीय संस्थाहरूलाई प्रोत्साहन गरिनेछ • वडाका विभिन्न भागमा बसोवास गर्ने अशक्त, असहाय, जेष्ठ नागरिकहरूको वित्तीय सेवामा पहुँच सुनिश्चित गर्न घुम्टि बैँकिङ प्रणाली सञ्चालन गर्न समन्वय गरिनेछ • वडा र बस्तीस्तरमा व्यावसायिक परामर्श तथा उद्यमशीलता तालिमसँग वित्तीय साक्षरताको कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । • संस्थागत तथा औपचारिक क्षेत्र मार्फत आर्थिक कारोबार प्रवर्द्धन गर्न जनचेतनामूलक कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
१.२ सहकारी क्षेत्रलाई व्यवस्थित, भरोसायोग्य र सदस्यको अधिकतम हितमा परिचालन गर्ने गरी प्रवर्धन एवं विकास गर्ने ।	• कृषि क्षेत्रमा बैँकिङ लगानी वृद्धि गर्न पैरवी गरिनेछ । • सहकारीहरूलाई व्यावसायिक उत्पादन, संकलन र बजारीकरण कार्यमा क्रियाशिल बनाइने छ । • आवश्यकता अनुसार सहकारीहरू बीचमा गाभ्ने प्रक्रियालाई सहजीकरण गरिनेछ • कृषि तथा महिला लक्षित सहकारीको संस्थागत क्षमता विकास र विस्तार गर्न प्रोत्साहन मूलक कार्यक्रम संचालन गरिनेछ । • गाउँपालिका भित्र संचालित सहकारीलाई सदस्यको अधिकतम हितमा परिचालन गर्न आवश्यक कानुनी संस्थागत, नीतिगत र कार्यक्रमगत व्यवस्था गरिनेछ ।

४.६.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

सहकारी तथा वित्तीय सेवा क्षेत्रको विषय उपक्षेत्रगत सूचक र आवधिक लक्ष्य देहाय अनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ४.६.१ सहकारी तथा वित्तीय सेवा क्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	आवधिक योजना अवधिको लक्ष्य					जम्मा
			०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	
सहकारीमा आबद्ध जनसंख्या	प्रतिशत	४३	४५	५०	५४	५९	६२	
सहकारीमा आबद्ध परिवार	प्रतिशत	५५	६२	६८	७२	७८	८४	
सुपथ मुल्य सहकारी पसल संचालन	संख्या	०	१	३	४	५	७	
वित्तीय संस्थामा खाता हुने परिवार	प्रतिशत	६०	६५	७३	८०	८८	९५	
वित्तीय सचेतना कार्यक्रम (बार्षिक)	संख्य	०	२	५	७	७	७	

स्रोत: योजना तर्जुमा छलफल तथा तथ्यांक संकलन, प्रस्तावित कार्यक्रम तथा बजेट र सम्बन्धित शाखा

४.६.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको अनुमान

सहकारी तथा वित्तीय सेवा क्षेत्रको खर्चको अनुमान देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ४.६.२ सहकारी तथा वित्तीय सेवा क्षेत्रको खर्चको अनुमान

स्रोत: प्रस्तावित कार्यक्रम तथा क्रियाकलापको प्राथमिकीकरण र अनुमानित लागत, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा र आर्थिक प्रशासन शाखा ।

४.६.७ आवधिक योजना अबधिमा कार्यान्वयन गरिने कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सहकारी तथा वित्तीय सेवा बिषय उपक्षेत्रगत रुपमा आवधिक योजना अबधिमा संचालन हुने शीर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, देहाय अनुसार छ।

तालिका ४.३ सहकारी तथा वित्तीय सेवा उपक्षेत्रका कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि. न.	कार्यक्रम तथा आयोजना	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजनाको लक्ष्य	अनुमानित बार्षिक लक्ष्य (रु. लाखमा) आ.ब.					जिम्मेवार निकाय
					०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	
१	समुह, समिति तथा सहकारी संस्था प्रबर्द्धन कार्यक्रम	रु.लाख	३	४६	३	१०	१०	११	१२	कार्यपालिका, कृषि शाखा, वडा कार्यालय, सङ्घ तथा प्रदेश बिषयगत मन्त्रालय, सहकारी संघ संस्था
२	कर शिक्षा तथा सहकारी व्यवसाय योजना तर्जुमा तालिम	रु.लाख	०	२१	०	५	५	५	६	
३	साना उद्यमी व्यवसायी प्रवर्द्धन कार्यक्रम	रु.लाख	३	१९	३	३	४	४	५	
४	कृषि सहकारीको क्षमता वृद्धि तथा प्रविधि हस्तान्तरण कार्यक्रम	रु.लाख	३	५५	३	१०	१२	१५	१५	
५	सहकारी मार्फत रोजगारीका लागि कर्जा कार्यक्रम	रु.लाख	०	३८	०	५	८	१०	१५	
६	वित्तीय साक्षरता प्रवर्द्धन कार्यक्रम	रु.लाख	०	१७	०	३	४	५	५	
७	आयआर्जन मुलक व्यवसाय संचालनको लागि सहूलियत ब्याजमा कर्जा कार्यक्रम	रु.लाख	०	९५	०	१५	२५	२५	३०	कार्यपालिका, कृषि शाखा, वडा कार्यालय, सङ्घ तथा प्रदेश बिषयगत मन्त्रालय, सहकारी संघ संस्था
८	एक घर कम्तिमा एक खाता अभियान (वित्तीय पहुँच वृद्धि)	रु.लाख	०	९	०	२	२	२	३	

४.६.८ जोखिम पक्ष तथा अनुगमन

यस क्षेत्रको कार्यक्रम र आयोजना कार्यान्वयनमा सम्बन्धित निकाय बीच क्रियाशिल समन्वय, श्रोत व्यवस्थापन, योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन र सेवा प्रवाहमा प्रभावकारिता बृद्धि हुनेछ । संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकार, सहकारी, सहयोगी संस्था नीजि क्षेत्रसँगको समन्वय, सहकार्य, सेवा व्यवस्थापन र अन्य क्षेत्रसँग एकीकृत अनुगमन सहितको कार्य संचालन नभएमा अपेक्षित उपलब्ध हासिल नहुने जोखिम रहन्छ ।

परिच्छेद ५: सामाजिक विकास क्षेत्र

५.१ शिक्षा

५.१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले सामाजिक विकास क्षेत्र अन्तर्गतको आधारभूत एवम् माध्यमिक शिक्षाको हकलाई मौलिक हकको रूपमा प्रत्याभूत गरेको छ । राज्यको निर्देशक सिद्धान्त तथा नीतिमा सबै वर्ग तथा क्षेत्रका जनताको शिक्षा तथा स्वास्थ्यमा पहुँच सुनिश्चिताका लागि निर्देशित गरेको छ भने सामाजिक, आर्थिक, भौगोलिक तथा सांस्कृतिक रूपले पिछ्छिएको वर्गको हितको लागि विशेष व्यवस्था गरेको छ । शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाई, लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण, युवा तथा खेलकुद र कला, भाषा, साहित्य र संस्कृति जस्ता उप-क्षेत्रहरू समेटिएको सामाजिक क्षेत्रको विकास समग्र विकासको गुणात्मक तथा गतिशिल आयाम हो । नेपालले लिएको दिगो विकास लक्ष्य अन्तर्गत सबैको लागि गुणस्तरीय शिक्षा समावेश गरिएको छ ।

वर्तमान १५ औँ राष्ट्रिय योजनाले समतामूलक सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक संरचना निर्माण र गुणस्तरीय जीवनयापनको लागि अवसर प्रदान गर्ने कुरालाई महत्व दिएको छ । लुम्बिनी प्रदेशको पहिलो आवधिक योजनाले सामाजिक विकासलाई विकासको मुख्य चालकका रूपमा लिएको देखिन्छ ।

५.१.२ संभावना र अवसर

वर्तमान संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने हकलाई मौलिक हकका रूपमा सुनिश्चित गरेको छ । नेपालले लिएको दिगो विकास लक्ष्यअनुसार सन् २०३० सम्ममा सबैलाई गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता प्रदान गर्ने रहेको देखिन्छ । लुम्बिनी प्रदेश सरकारले शिक्षाको विकास र विस्तार गरी समन्यायिक र समावेशी पहुँच सुनिश्चित गर्ने शिक्षा क्षेत्रको क्षेत्रगत लक्ष्य लिएको छ । रोहिणी गाउँपालिकाले शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि आफ्नो शिक्षा क्षेत्रको १० वर्षे रणनीतिक योजना मार्फत पूर्वाधार, जनशक्ति तथा विद्युतीय सूचना प्रविधिको उपयोगलाई उच्च महत्व दिएको छ । पूर्ण साक्षर घोषणा भएको रोहिणी गाउँपालिकाभित्र प्राविधिक सामुदायिक उच्च विद्यालय सञ्चालन प्राथमिकतामा रहेको छ ।

भैरहवा तथा बुटवलको निकट रहेको रोहिणी गाउँपालिकाका विद्यार्थीको लागि उच्च शिक्षा सम्मको पहुँच सहज रहेको छ । भैरहवा र बुटवल क्षेत्रमा आधुनिक शिक्षालयहरू रहेका छन् ।

लुम्बिनी प्रदेशको बुटवल-भैरहवा क्षेत्रको निकट रहेको यस गाउँपालिकामा सामाजिक क्षेत्रको शिक्षा लक्षित कार्यक्रम संचालन गर्न सकिने प्रचुर सम्भावना रहेको छ । यस गाउँपालिका भौगोलिक र अन्तरआबद्धताको दृष्टिले रणनीतिक स्थानमा अवस्थित रहेको छ । सुगमता र पूर्वाधारको दृष्टिकोणबाट समेत सुगम रहेको यस गाउँपालिका शैक्षिक सुविधाको केन्द्रको रूपमा विकास गर्न सकिने अवसर रहेको देखिन्छ ।

५.१.३ समस्या र चुनौती

शैक्षिक पूर्वाधारको स्तरोन्नति तथा विद्यालय शिक्षामा सहज पहुँच स्थापित हुँदै गएको भएता पनि गुणस्तरीय शिक्षाको प्रत्याभूति हुन सकेको छैन । यसै गरी विद्यालयमा भर्ना भएका विद्यार्थीलाई विद्यालयमा टिकाई राख्न मुख्य चुनौती रहेको छ । गाउँपालिकामा शिक्षक दरबन्दी अत्यन्त न्यून भएको कारण आन्तरिक स्रोतबाट विद्यालयमा शिक्षक व्यवस्थापनको लागि ठुलो बजेट विनियोजन गर्नुपर्दा विकास निर्माणमा प्रतक्ष्य प्रभाव पर्न गएको छ । अर्को तर्फ निजी तथा सामुदायिक विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तरमा समानता नहुनु, गरिविको कारण विद्यालय भर्ना भएता पनि निरन्तर विद्यालय नजानु र घरमा पर्याप्त शैक्षिक गतिविधिमा संलग्न हुन नसक्नु समस्या विद्यमान रहेको छ । विद्यालय शिक्षामा जीवन उपयोगी, रोजगारमूलक र प्राविधिक ज्ञान सिपको कमीले

गर्दा शैक्षिक बेरोजगारी तथा प्रतिभा पलायनको अवस्था कायमै रहेको छ । अभिभावक सचेतनाको अभाव समेत शिक्षा क्षेत्रको समस्याको रूपमा रहेको छ ।

गाउँपालिका क्षेत्रमा हालसम्म स्थानीय पाठ्यक्रम तयार हुन सकेको छैन । बालविकास केन्द्रमा कक्षाकोठा व्यवस्थापन, जनशक्ति, सरसफाई, सिकाइ सामग्री तथा पूर्वाधारको कमी रहेको छ । सामुदायिक विद्यालयमा बालमैत्री तथा अपांगमैत्री विद्यालयमा भवन, फर्निचर, घेरावार, शौचालय, स्वच्छ खानेपानीको व्यवस्थामा कमी रहेको छ । नियमित मूल्याङ्कन प्रणाली र शैक्षिक गुणस्तरको मापदण्डमा अस्पष्टताका कारण शैक्षिक गुणस्तर सुधारमा कठिनाई भएको छ । प्राविधिक तथा उच्च शिक्षामा सम्बन्धन प्राप्ति तथा सञ्चालनमा आर्थिक तथा व्यवस्थापकीय कठिनाई रहेको छ ।

५.१.४ विषय क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

दीर्घकालिन सोच

- सभ्य र शिक्षित रोहिणी

लक्ष्य

- शिक्षित, सभ्य र सृजनशील मानव पुँजीको निर्माण गर्ने

उद्देश्य

गाउँपालिकाको शिक्षा विकास उपक्षेत्रको उद्देश्यहरू देहायअनुसार रहेका छन्:

- ब्यबहारिक, गुणस्तरीय, प्राविधिक र जीवनउपयोगी शिक्षाका अवसर तयार गर्नु

रणनीति तथा कार्यनीति

शिक्षा तथा प्रविधि विकास उपक्षेत्रमा देहायअनुसारका रणनीति तथा कार्यनीति अवलम्बन गरिनेछ:

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
१. गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता गर्न संरचनागत र संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।	१. गाउँपालिका शिक्षा नीति, ऐन नियमावली तथा योजनाको कानुनी व्यवस्था गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ । २. गाउँपालिका र वडा शिक्षा समिति गठन र क्रियाशील गर्दै विद्यालय शिक्षामा पहुँच नपुगेकाको तथ्याङ्क सङ्कलन गरी पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ । ३. सबै विद्यालयहरूलाई शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली विकास गरी गाउँपालिकाको नेटवर्कमा रहने गरी एकद्वार पद्धतिबाट सञ्चालन गरिनेछ । ४. उत्कृष्ट कार्य गर्ने शिक्षक, कर्मचारी र अभिभावकलाई वार्षिक रूपमा पुरस्कार तथा सम्मानको व्यवस्था गरिनेछ । ५. विद्यालयहरूमा अन्तर-विद्यालय भ्रमण तथा सिकाइ आदानप्रदान कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । ६. गुणस्तरीय सिकाइ मापदण्ड/ढाँचा (पाठ्यक्रम, विद्यालयको सिकाइ वातावरण, शिक्षक, शिक्षण सिकाइ सामग्री, शिक्षण विधि, परीक्षा र मूल्याङ्कन, अनुगमन मूल्याङ्कन आदि) तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । ७. विद्यालयको शिक्षण सिकाइमा गुणस्तर बढाउन विद्यालय अनुगमन, मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषण प्रणालीको विकास गरिनेछ । ८. विद्यालयको उपलब्धि स्तर एवम् प्रणालीगत कार्यकुशलताको उपयुक्त मापदण्ड र सूचक तयार गरिनेछ । ९. महिला शिक्षक सुत्केरी विदामा रहँदा स्वयमसेवक वा सट्टा-शिक्षकको व्यवस्था गरिनेछ

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	१०. विद्यालयमा न्यून रहेको शिक्षक दरबन्दीलाई व्यवस्थापन गरी गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्न आवश्यकता अनुसारको दरबन्दी पदपूर्ति गरी त्यसरी कायम दरबन्दीको लागि सशर्त अनुदान प्राप्त नभए सम्म आन्तरिक स्रोतबाट व्यवस्थापन गरिनेछ। ११. विद्यालयमा आवश्यक फराकिलो कक्षा कोठा, छात्रागृह, शौचालय, खानेपानी, खेल मैदान, घेरावार लगायतका पूर्वाधारको निर्माणलाई प्राथमिकताका आधारमा अन्तर-सरकार साझेदारीमा क्रमशः सम्पन्न गर्दै लगिनेछ। १२. बालविकास केन्द्रको पूर्वाधार मापदण्ड अनुसार तयार गरिनेछ। १३. विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री तथा विपद् प्रतिरोधी रूपमा तयार गरिनेछ। १४. राष्ट्रिय कार्यक्रमका रूपमा रहेको विद्यालय नर्स कार्यक्रमलाई मा.वि तथा आधारभूत तहमा सञ्चालन गर्न पहल तथा पैरवी गरिनेछ। १५. विद्यार्थी संख्या तथा भौगोलिक दुरीका आधारमा विद्यालय समायोजन, कक्षा अपग्रेड वा घटाउने तथा आवश्यकता र औचित्यका आधारमा माध्यमिक विद्यालयहरूमा विद्यार्थी बसको व्यवस्था गरिनेछ। १६. युवा परिचालन मार्फत गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता तथा युवाहरूमा स्वयंसेवाको भावना विकास गर्न स्वयंसेवक शिक्षक परिचालन गरिनेछ।
२. प्रारम्भिक बाल विकास तह देखि उच्च शिक्षा र प्राविधिक शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न तालिम तथा क्षमता अभिवृद्धिको संस्थागत विकास गर्ने।	१. विद्यालयमा बालमैत्री वातावरण सिर्जना गर्न शिक्षकका लागि मागमा आधारित तालिमको व्यवस्था तथा सूचना प्रविधिमा आधारित शिक्षण सिकाईको लागि तालिम पाठ्यक्रमको मोड्युल बनाई विज्ञ प्रशिक्षकद्वारा तालिम सञ्चालन गरिनेछ। २. बालविकास केन्द्र तथा आधारभूत तहमा दरबन्दी कम भएका विद्यालयका शिक्षकलाई बहुकक्षा/ बहुवर्ग शिक्षण सम्बन्धी तालिम सञ्चालन गरिनेछ। ३. प्राविधिक तथा व्यावसायिक सीप प्रदान गर्न शिक्षकलाई आधुनिक, सीपयुक्त, प्रविधिमैत्री, निरन्तर सिकाइमुखी बन्न तालिम दिँदै पेशागत दक्षता बढाइनेछ। ४. विद्यालय बाहिर रहेका अति विपन्न, अनाथ तथा सीमान्तकृत वर्गका बालबालिकालाई नियमित विद्यालय शिक्षामा आवद्ध गर्न छात्रवृत्ति, आवासीय विद्यालय सञ्चालन, पोषणयुक्त दिवा खाजा, पोशाक जस्ता प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ। ५. विद्यालयका सिकाई प्रकृत्यामा सुधार गर्न नियमित शिक्षक अविभावक अन्तरक्रियाको वातावरण मिलाइनेछ। ६. विद्यार्थीहरूको अन्तरनिहित क्षमताको प्रस्फुटन गराउन विद्यालयहरूमा सह-अतिरिक्त क्रियाकलापहरूमा जोड दिइनेछ। ७. विद्यालयमा विषयगत शिक्षकद्वारा शिक्षण गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ। अङ्ग्रेजी माध्यमबाट कक्षा सञ्चालन गर्न चाहने विद्यालयका शिक्षकलाई तालिमको व्यवस्था गरिनेछ। ८. कमजोर बालबालिकालाई सुधारात्मक शिक्षण गरी सिकाइ स्तरको वृद्धि गरिनेछ।
३. विद्यालय उमेर समुहका सबै बालबालिकाका लागि शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने।	१. नियमित रूपमा विद्यालयमा छोराछोरी पठाउन अभिभावकलाई सम्मान तथा प्रोत्साहन गरिनेछ। २. दलित, अपाङ्गता भएका, आर्थिक रूपमा विपन्न तथा लक्षित समुदायका बालबालिकालाई माध्यमिक तहसम्म पोशाक, शैक्षिक सामग्री तथा खाजा भत्ताको व्यवस्थाका अतिरिक्त उच्च शिक्षा सम्म छात्रवृत्ति प्रदान गर्न लागि सिफारिस गरिनेछ। ३. विपन्न तथा लक्षित समुदायका बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्न विशेष छात्रवृत्ति कोषको स्थापना गरिनेछ। ४. प्रत्येक माध्यमिक विद्यालयमा गुणस्तरीय सेनेटरी प्याड तथा प्याड डिस्पोजल मेसिनको व्यवस्थापन गरी विद्यालयमा छात्राको नियमितता अभिवृद्धि गरिनेछ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	५. दृष्टिविहिनलाई ब्रेल लिपी तथा बहिरालाई सांकेतिक भाषामा निःशुल्क शिक्षाकोलागि जिल्ला भित्रकै स्रोत कक्षाहरूमा सिफारिस गरिनेछ भने अन्य अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूलाई स्रोत कक्षाको खोजी गरी शिक्षाको हक सुनिश्चित गरिनेछ । ६. विद्यालयमा निर्माण हुने सबै पूर्वाधार तथा संरचना (शौचालय, धारा, कक्षाकोठा, खेलमैदान,वेन्च-डेस्क, भवन लगायत)लाई अपाङ्गमैत्री, बालमैत्री र छात्रामैत्री हुनेगरी निर्माण तथा व्यवस्थापन गरिनेछ । ७. औपचारिक शिक्षा प्रणालीभन्दा बाहिर रहेका नागरिकलाई मागमा आधारित व्यावसायिक तथा प्राविधिक तालिमको व्यवस्था गर्न I.C.L.C परिचालन गरिनेछ । ८. एक विद्यालय एक पुस्तकालय तथा एक वडा—एक सार्वजनिक पुस्तकालयको स्थापना गरी जीवन पर्यन्त सिकाइको अवसर प्रदान गरी दिगो विकासको चौथो लक्ष्य पुरा गरिनेछ
४. विद्यालय शिक्षालाई गुणस्तरीय व्यवहारिक, व्यवसायिक, सीपमूलक र जीवनपयोगी बनाउने	१. प्राविधिक जनशक्तिको अवस्थाबारे अध्ययन गरी आवश्यक विद्यालयमा स्थानीय आवश्यकता अनुसारका ९—१२ को प्राविधिक धार सञ्चालन गरिनेछ । २. विद्यालयमा प्रयोगात्मक कक्षाका लागि विज्ञान प्रयोगशालाको व्यवस्था गरिनेछ । ३. माध्यमिक तह (कक्षा ११—१२) मा विज्ञान विषय अध्यापन गर्ने सामुदायिक विद्यालयको स्तरोन्नति एवम् विद्यार्थी प्रोत्साहन कार्यक्रम लागु गरिनेछ । ४. प्राविधिक शिक्षाको कक्षा सञ्चालन हुने शैक्षिक संस्थालाई आवश्यक पूर्वाधार, जनशक्ति एवम् सामग्रीले सम्पन्न गराइ सिकाईको उपयुक्त वातावरण तयार गर्न अन्तर—सरकार समन्वय र सहकार्य गरिनेछ । ५. संघीय सरकारको पढ्दै कमाउँदै भन्ने नीति बमोजिम विद्यालयमा प्रविधि, कृषि, पशुपालन तथा उद्यम व्यवसायसम्बन्धी व्यावहारिक ज्ञान समावेश गरी पठनपाठनका साथै प्रयोगात्मक अभ्यासको समुचित व्यवस्था गरिनेछ । ६. विद्यार्थीहरूलाई आगलागी, जलउत्पन्न प्रकोप, महामारीलगायतका विपद् व्यवस्थापनसम्बन्धी आधारभूत जानकारी र व्यवस्थापनसम्बन्धी अभ्यास गराइनेछ । ७. ख्यातीप्राप्त प्रेरक व्यक्तित्व, उद्यमी, कृषक, कालिगड तथा सिल्पीहरूसँग साप्ताहिक कार्यक्रमअन्तरगत अन्तरक्रिया तथा सीप हस्तान्तरणका अवसर उपलब्ध गराइनेछ । ८. उच्च शिक्षामा प्राविधिक विषयलाई प्राथमिकता दिई उच्च दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्न गाउँपालिका भित्र कम्तीमा एउटा पोलीटेक्नीकल शिक्षालय स्थापना गरिनेछ ।
५. शिक्षण सिकाई, प्रशासनीक कार्य तथा अनुगमनमा विद्युतीय सूचना प्रविधिको उपयोग गर्ने	१. सबै माध्यमिक विद्यालयमा कम्प्युटर ल्यावको व्यवस्था गर्दै इन्टरनेटको पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ । शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको अधिकाधिक प्रयोग हुने गरी विषय विज्ञको भर्चुअल कक्षाको व्यवस्था गरिनेछ । २. अन्तर—सरकार सहकार्यमा विद्यालयलाई आधुनिक सूचना प्रविधि विस्तार तथा सुविधा सम्पन्न गरिनेछ । ३. विद्यालयमा विद्युतीय पुस्तकालय, विज्ञान प्रयोगशाला, विद्युतीय हाजिरीको स्थापनासहित समूहमा मोबाइल म्यासेजिङ तथा शैक्षिक मोबाइल एपको उपयोग गरी शैक्षिक उपलब्धिहरूलाई महसुस योग्य गराइनेछ । ४. इन्टरनेट सुविधा विस्तार गरी शिक्षक तथा विद्यार्थीलाई इन्टरनेटको माध्यमबाट अध्ययन तथा खोज गर्न सक्ने क्षमता विकास गरिनेछ । ५. विद्युतीय सूचना प्रविधिको उपयोग गरी सिकाई कार्यलाई प्रभावकारी गराउने शिक्षकका लागि अभिमूखीकरण साथै प्रविधिको व्यवस्था गरिनेछ ।

स्रोत: दश वर्षे रोहिणी शैक्षिक योजना (योजनामा भएको विस्तृत विवरणलाई संक्षेपीकरण तथा समुहकृत गरी तयार गरिएको)

५.१.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

शिक्षा विकास उपक्षेत्रगत सूचक र आवधिक लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका शिक्षा विकास उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक तथा आवधिक लक्ष्य

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	आवधिक लक्ष्य				
			०७९/०८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४
शिक्षा							
प्राविधिक शिक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थी	संख्या	८१	१२५	१७६	२१५	२४०	२६०
उच्च शिक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थी	संख्या	३८४	४१५	४७०	५१०	५४०	५७५
विद्यालय विचैमा छोड्ने दर	प्रतिशत	१२	१०	८	५	४	३
विद्यालय बाहिर रहेका (५—१५ वर्ष) बालबालिका	प्रतिशत	१०	७	६	३	२	१
कक्षा १० को निरन्तरता दर	प्रतिशत	८१	८३	८५	८८	९०	९३
कक्षा ८ को निरन्तरता दर	प्रतिशत	१००	१००	१००	१००	१००	१००
कक्षा १० को निरन्तरता दर	प्रतिशत	९१	९२	९३.५	९५	९७	९८
वालविकासको अनुभव सहित कक्षा १ मा भर्ना हुने विद्यार्थी	प्रतिशत	५२.९	५५	५९	६१	६४	७०
खुद भर्नादर (१-५)	प्रतिशत	९७.५	९८	९८.३	९८.८	९९.२	९९.५
खुद भर्नादर (१-८)	प्रतिशत	९१.५	९३	९४	९४.५	९५.३	९६
शिक्षक विद्यार्थी अनुपात आ.वि	(१-५)	१:३१	१:२९	१:२७	१:२८	१:२५	१:२५
शिक्षक विद्यार्थी अनुपात आ.वि	(६-८)	१:९१	१:८५	१:७५	१:६५	१:५८	१:५०
शिक्षक विद्यार्थी अनुपात मा.वि	(९-१०)	१:५०	१:४७	१:४५	१:४२	१:४०	१:३८

स्रोत: दश वर्षे शैक्षिक गुरुयोजनाबाट र सम्बन्धित शाखा

५.१.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको आवधिक अनुगमन

शिक्षा उपक्षेत्रको आवधिक योजना अबधिको खर्च र स्रोतको अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ५.१.२ शिक्षा उपक्षेत्रको खर्चको आवधिक अनुमान

स्रोत: प्रस्तावित कार्यक्रम तथा क्रियाकलापको प्राथमिकीकरण र अनुमानित लागत, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा र आर्थिक प्रशासन शाखा ।

५.१.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

शिक्षा विकास उपक्षेत्रको आवधिक योजना अबधिमा संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, उद्देश्य तथा उपलब्धी सूचक देहायअनुसार तालिका ५.१.३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ५.१.३ शिक्षा विकास तर्फका कार्यक्रम/ आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि. नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	आधार बर्ष (०७८/७९) को अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य	अनुमानित बार्षिक लक्ष्य (रकम रु. लाखमा) आ.ब.					जिम्मेवार निकाय
				०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	
	शिक्षा								
१	प्रारंभिक बाल विकास र शिक्षा	२६५	१६१८	२६५	२९२	३२१	३५३	३८८	गाउँ कार्यपालिका, शिक्षा शाखा, सामाजिक विकास समिति, विद्यालय
२	आधारभूत शिक्षा	९४०	५७३९	९४०	१०३४	११३७	१२५१	१३७६	
३	माध्यमिक शिक्षा	३००	१८३२	३००	३३०	३६३	३९९	४३९	
४	उच्च शिक्षा व्यवस्थापन	१०	६६	१०	१२	१४	१५	१५	
५	प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा र सिप विकास तालिम	३५	२१४	३५	३९	४२	४७	५१	
६	पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री निर्माण तथा व्यवस्थापन (स्थानीय पाठ्यक्रम समेत)	८०	४८८	८०	८८	९७	१०६	११७	गाउँ कार्यपालिका, शिक्षा शाखा, सामाजिक विकास समिति, विद्यालय
७	शिक्षक व्यवस्थापन तथा क्षमता विकास कार्यक्रम	२५	१५३	२५	२८	३०	३३	३७	
८	विद्यालय व्यवस्थापन कार्यक्रम	४०	२४४	४०	४४	४८	५३	५९	
९	निरन्तर तथा अनौपचारिक शिक्षा कार्यक्रम	२०	१२२	२०	२२	२४	२७	२९	गाउँ कार्यपालिका, शिक्षा शाखा, सामाजिक विकास समिति, विद्यालय
१०	गुणस्तरीय सार्वजनिक शिक्षा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	३०	१८३	३०	३३	३६	४०	४४	
११	गुणस्तरीय शिक्षाका लागि सूचना तथा सचार प्रविधि प्रवर्द्धन कार्यक्रम	१९	११६	१९	२१	२३	२५	२८	
१२	शिक्षामा कम्जोर वर्ग को पहुच/ समावेशी शिक्षा , दिवा खाजा, छात्रवृत्ति सेनितरी प्याड	२५०	१५२६	२५०	२७५	३०३	३३३	३६६	

१३	संस्थागत संरचना र क्षमता विकास कार्यक्रम	२०५	१२५२	२०५	२२६	२४८	२७३	३००	गाउँ कार्यपालिका, शिक्षा शाखा, सामाजिक विकास समिति, विद्यालय
१४	शिक्षामा पहुँच एवम सिप विकास कार्यक्रम	२५	१५३	२५	२८	३०	३३	३७	
१५	विद्यालय खेलकुद विकास कार्यक्रम/खेल पूर्वाधार दिवस तथा महोत्सव समेत	३०	१८३	३०	३३	३६	४०	४४	
१६	विपद तथा आकस्मिक अवस्थामा सिकाई निरन्तरता	१०	६१	१०	११	१२	१३	१५	
१७	कार्यक्रम कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मुल्यांकन	३०	१८३	३०	३३	३६	४०	४४	

स्रोत: १० वर्षे शैक्षिक योजनाबाट समेत

५.१.८ जोखिम पक्ष तथा अनुगमन

शैक्षिक संस्थाहरूमा आवश्यक पर्याप्त भौतिक पूर्वाधार विकास र दक्ष जनशक्तिको उपलब्धता सहित गुणस्तरीय, प्रविधिमैत्री, रोजगारमुलक, जिवनउपयोगी, प्रतिस्पर्धी शिक्षा प्रणाली विकास गर्नु आजको मुख्य चुनौती रहेको छ।

आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सुविधा अझैसम्म पनि सबै वर्ग, समुदाय र क्षेत्रका जनतामा सहज, सुलभ तथा सरल रूपमा पुग्न सकेको छैन। माथि उल्लेखित समस्याहरू तथा चुनौतीहरूलाई सम्बोधन गर्न लागत प्रभावकारी कार्यक्रम तयार गरी लागू गरिनेछ। तिनै तहका सरकार, सरोकारवाला निकाय, अन्तर्राष्ट्रिय, राष्ट्रिय र स्थानीय गैर सरकारी तथा समुदायमा आधारित संस्थाहरू बीच समन्वय, सहकार्य, साझेदारी गरी उपलब्ध स्रोत साधनको उच्चतम परिचालन गरी प्रस्तावित कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन भई अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुने अपेक्षा गरिएको छ। संघीय संरचना अनुसार तर्जुमा हुनु पर्ने नीति, कानून, नियम, कार्यविधि, मापदण्ड, योजना, संस्थागत संयन्त्र तयार हुन नसकेमा तथा समयमा तयार नभएमा प्रस्तावित कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन प्रभावित भई अपेक्षित उपलब्धी हालिल नहुन सक्छ।

५.२ जनस्वास्थ्य तथा पोषण

५.२.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले सामाजिक विकास क्षेत्र अन्तर्गतको आधारभूत स्वास्थ्य तथा पोषणको हकलाई मौलिक हकको रूपमा प्रत्याभूत गरेको छ । राज्यको निर्देशक सिद्धान्त तथा नीतिमा सबै वर्ग तथा क्षेत्रका जनताको शिक्षा तथा स्वास्थ्यमा पहुँच सुनिश्चिताका लागि निर्देशित गरेको छ भने सामाजिक, आर्थिक, भौगोलिक तथा सांस्कृतिक रूपले पिछडिएको वर्गको हितको लागि विशेष व्यवस्था गरेको छ । १५ औँ राष्ट्रिय आवधिक योजनाले समतामूलक सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक संरचना निर्माण र गुणस्तरीय जीवनयापनको लागि अवसर प्रदान गर्ने कुरालाई महत्व दिएको छ । लुम्बिनी प्रदेशको पहिलो आवधिक योजनाले स्वास्थ्य तथा पोषणको सुनिश्चिततालाई विकासको मुख्य शर्तका रूपमा लिएको देखिन्छ ।

५.२.२ संभावना र अवसर

वर्तमान संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत स्वास्थ्य सुविधा प्राप्त हुने हकलाई सुनिश्चित गरेको छ । साविकको लुम्बिनी अंचलको केन्द्र भैरहवा तथा बुटवलसँगको निकटतम भौगोलिक दुरी तथा सडक यातायात सुविधाको कारण विशिष्टकृत स्वास्थ्य सेवामा रोहिणी गाउँपालिकाका नागरिकको पहुँच सहज रहेको छ । रोहिणी गाउँपालिकाबाट करिब १० कि.मि दुरीमा भिम अस्पताल र युनिभर्सल मेडिकल कलेज तथा अन्य अस्पताल रहेका छन् ।

लुम्बिनी प्रदेशको केन्द्र बुटवल-भैरहवा क्षेत्रको निकट रहेको यस गाउँपालिकामा सामाजिक क्षेत्रको शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाई, सामाजिक समावेशीकरण तथा युवा लक्षित कार्यक्रम संचालन गर्न सकिने प्रचुर सम्भावना रहेको छ । यस गाउँपालिका भौगोलिक र अन्तरआबद्धताको दृष्टिले रणनीतिक स्थानमा अवस्थित रहेको छ । सुगमता र पूर्वाधारको दृष्टिकोणबाट समेत सुगम रहेको यस गाउँपालिका शैक्षिक तथा स्वास्थ्यका सुविधाको केन्द्रको रूपमा विकास गर्न सकिने अवसर रहेको देखिन्छ ।

५.२.३ समस्या र चुनौती

जनस्वास्थ्य जस्तो संवेदनशिल विषयमा सबै गाउँपालिकावासीको सहज पहुँच नहुनु, र सबै खालका परीक्षण र सघन उपचारको व्यवस्था नहुनु जस्ता समस्या तथा चुनौतीहरू रहेका छन् । गाउँमा आधारभूत स्वास्थ्य संस्था तथा जनशक्तिको अभाव, स्वास्थ्य संस्थाबाट निस्कने फोहरमैला व्यवस्थापन गर्ने इन्सिनेरेटरको व्यवस्था नहुनु जस्ता समस्या रहेका छन् । कोभिड १९ जस्ता स्वास्थ्य सम्बन्धी महामारीको अवस्थालाई सम्बोधन छुट्टै अस्तापल, आइसोलेसन वार्ड, प्रयोगशाला तथा परीक्षण सामग्री र किट, सघन उपचार कक्ष, भेन्टीलेटर र सो अनुसारको स्वास्थ्यकर्मी व्यवस्था हुन नसकेको देखिन्छ । जनचेतनाको कमीले गर्दा विशेषगरी विपन्न वर्गका स्थानीयमा अझै पनि स्वास्थ्य समस्या लुकाउने समस्या कायम रहेको देखिन्छ । बालबालिकाको पोषण तथा नियमित तौल र स्वास्थ्य जाँचमा ध्यान दिने गरिएको देखिदैन । गाउँपालिकामा स्वास्थ्य विमा कार्यक्रममा गाउँका बासिन्दाको पहुँच अत्यन्त न्यून रहेको छ ।

५.२.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

सोच

- “गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा तथा दिगो पोषणमा पहुँचको सुनिश्चितता: सियारीको प्रतिबद्धता ”

लक्ष्य

- गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा र पौष्टिक तथा सन्तुलित खानपानको अभ्यासलाई सुलभ एवं दिगो गराउने

उद्देश्य

गाउँपालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषण उपक्षेत्रको उद्देश्य देहायअनुसार रहेका छन्

- पोषण तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाको सहज पहुँच अभिवृद्धि गर्नु,

रणनीति तथा कार्यनीति

स्वास्थ्य तथा पोषण उपक्षेत्रमा देहाय अनुसारका रणनीति एवम् कार्यनीति अवलम्बन गरिनेछः

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
१ आधारभूत स्वास्थ्य सेवालाई सहज र गुणस्तरीय बनाउने	१.१ आवश्यक एम्बुलेन्स, औषधी, उपकरण, प्रविधि र दक्ष स्वास्थ्यकर्मी सहितको प्रभावकारी एवम् जवाफदेहीपूर्ण स्वास्थ्य सेवा प्रणालीको विकास गरिनेछ । १.२ गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबैको पहुँच पुर्याउन स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम क्रमशः प्रभावकारी रूपमा लागु गरिनेछ । १.३ सर्ने वा नसर्ने रोगहरूका बारेमा प्रवर्द्धनात्मक, निरोधात्मक र उपचारात्मक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । १.४ स्वास्थ्य सेवामा सहज पहुँचकालागि आधुनिक सूचना प्रविधिको अधिकतम प्रयोग गरिनेछ । १.५ स्वास्थ्य सेवा प्रवाहलाई पारदर्शी, जवाफदेही एवम् जनउत्तरदायी बनाउन स्वास्थ्य सेवा सुशासनमा जोड दिइनेछ । १.६ गाउँपालिका भित्रका सबै स्वास्थ्य संस्थामा आधारभूत सेवा सहितको ल्याब सेवा सञ्चालन गरिनेछ । १.७ गर्भवती महिला तथा बालबालिकाकोलागि खोप तथा नियमित स्वास्थ्य जाँचको सुनिश्चितता गरिनेछ । १.८ विद्यालयहरूमा पोषण तथा जनस्वास्थ्य शिक्षा प्रवर्द्धन कार्यक्रम सञ्चालन र सेनिटरी प्याडको उपलब्धता सहज गराइनेछ ।
२ स्थानीय स्वास्थ्य संस्थाको सुदृढीकरण तथा जनशक्ति व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी गराउने ।	२.१ गाउँपालिका भित्रका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा स्वीकृत कुल दरबन्दीको सङ्ख्या यकिन गरी आवश्यक जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ । २.२ दरबन्दी अनुसार माग भई प्राप्त जनशक्ति वा गाउँपालिकाको निजी स्रोतबाट नियुक्त गरिएका स्वास्थ्यकर्मीलाई आवश्यक तालिमको व्यवस्था गरिनेछ । २.३ स्वास्थ्य सेवाको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न स्वास्थ्य संस्थाहरूका प्रतिकालय निर्माण, औषधी भण्डारण कक्ष निर्माण, विरामी कुरुवाका लागि पर्खाई कक्ष व्यवस्था लगायत आधारभूत संरचनाको व्यवस्था मिलाइनेछ । २.४ विद्युतीय हाजिरी तथा सिसि क्यामरा लगायत आधुनिक सूचना प्रविधिको उपयोग गरी तथ्याङ्क व्यवस्थापन लगायत सेवा प्रवाहको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण प्रणालीको विकास गरी नियमन गरिनेछ । २.५ बर्थिङ सेन्टर, खोप केन्द्र, स्वास्थ्य इकाइको विस्तार गरी आवश्यक दरबन्दी थप गरिनेछ । २.६ वार्षिक रूपमा स्वास्थ्य शिविरमार्फत विशिष्टकृत स्वास्थ्य सेवालाई जनस्तरमा पुर्याइनेछ । २.७ स्वास्थ्य सूचना प्रणाली) ज.क्ष.म.ज.को लाई थप प्रभावकारी बनाइनेछ। २.८ वार्षिक रूपमा स्वास्थ्यकर्मीहरूलाई क्षमता विकास तालिम, उत्कृष्ट स्वास्थ्यकर्मी/स्वास्थ्य संस्थालाई पुरस्कार तथा अतिरिक्त जिम्मेवारी बहन गर्ने स्वास्थ्यकर्मीलाई विशेष प्रोत्साहन तथा सुविधा उपलब्ध गराइनेछ । २.९ निजी र गैरसरकारी क्षेत्रमा स्थापित स्वास्थ्यसम्बन्धी व्यावसायिक सङ्घ—संस्थाहरूबीच स्वास्थ्य सेवा प्रवाह, अध्ययन, अनुसन्धान कार्यमा सहकार्यलाई बढावा दिइनेछ ।

	२.१० स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा सरकारी, निजी, सामुदायिक एवम् सहकारी क्षेत्रलाई समेट्दै गुणात्मक सेवा सुनिश्चित गराउन सुशासन कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ । २.११ महिला स्वयमसेविकाहरूको क्षमता अभिवृद्धि र प्रोत्साहन गरिनेछ । २.१२ नागरिक वडापत्रको व्यवस्था र सेवाको पारदर्शिता सम्बन्धी सफ्टवेयरको विकास र प्रयोग गरिनेछ ।
३ पोषण विशेष सेवाहरूमा समान पहुँच वृद्धि तथा उपभोगमा सुधार गर्ने।	३.१ गुणस्तरीय एवम् स्वास्थ्य वर्द्धक खाद्य पदार्थको प्रयोग बढाउँदै कुपोषण न्यूनीकरण गर्न विशेष कार्ययोजना बनाई लागु गरिनेछ । ३.२ मातृशिशु पोषण अवस्थामा सुधार ल्याउन विद्यमान बहुक्षेत्रीय पोषण सुरक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ । ३.३ " सुनौला हजार दिन " अभियानलाई निरन्तरता दिइनेछ । ३.४ नागरिक स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पार्ने खाद्यपदार्थको विज्ञापन र बजार प्रवर्द्धनमा बन्देज लगाइनेछ । ३.५ स्थानीय अर्गानिक उत्पादनको महत्त्व तथा सन्तुलित पोषणयुक्त आहार उपभोग सम्बन्धमा व्यापक जनचेतना अभिवृद्धि गरिनेछ। ३.६ नवजात शिशु मृत्युदर, शिशु मृत्युदर, बाल मृत्युदर र मातृ मृत्युदर घटाउनको लागि प्रजनन स्वास्थ्य, सुरक्षित मातृत्व, बाल तथा शिशु स्वास्थ्य सेवाहरू सञ्चालन गरिनेछ । ३.७ न्यून आय भएका तथा गरिबीको रेखामुनि रहेका परिवारहरूको पहिचान गरी ५ वर्ष मुनिका बालबालिकाको लागि पोषणयुक्त खानेकुराको प्रवन्ध मिलाइनेछ ३.८ गाउँपालिका भित्र खाद्य सुरक्षाको अवस्था सन्तोषजनक राख्न एक घर एक टनेल/करेसाबारीको व्यवस्था गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।
४ वैकल्पिक चिकित्सा प्रणालीको विकास र विस्तार गर्ने।	४.१ आयुर्वेद पद्धतिको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि उपयुक्त संरचनाको विकास र विस्तार तथा स्थानीय जडीबुटीमा आधारित औषधी तयार गरी प्रयोग तथा वितरण गरिनेछ ४.२ आयुर्वेद प्रणालीको क्रमबद्ध विकास प्रणालीको संरक्षण, विकास एवम् विस्तारका लागि दीर्घकालीन योजना तर्जुमा गरी लागू गरिनेछ । ४.३ वडास्तरमा योग, आयुर्वेद, खानपान, स्वस्थ जीवनशैली, तनाव व्यवस्थापन सम्बन्धमा शिविर सञ्चालन गरिनेछ ।
५ जनस्वास्थ्य प्रवर्द्धनका लागि समुदायस्तर सम्मको संरचना र कार्यक्रमलाई प्रभावकारी गराउने	५.१ नियमित बजार अनुगमन गरी मिति पुगेका तथा अखाद्य वस्तुको विक्री वितरण तथा उपयोगलाई नियन्त्रण गरिनेछ । ५.२ सबै वडाहरूमा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र स्थापना तथा स्वास्थ्य संस्थाका लागि आवश्यक पूर्वाधार निर्माण गरिनेछ । ५.३ आयुर्वेद तथा वैकल्पिक स्वास्थ्य कार्यक्रम, नर्सन रोगको रोकथाम सम्बन्धी चेतनामूलक कार्यक्रम, स्वास्थ्य बीमा, स्वास्थ्य जनचेतना, विपन्नका लागि असाहय रोग उपचारमा सहयोग र महिला स्वास्थ्य कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । ५.४ महामारी, जनस्वास्थ्य तथा पोषण सम्बन्धमा आम नागरिकको अपनत्व, अग्रसरता र स्वयमसेवी भूमिकालाई प्रभावकारी गराउन टोलस्तरमा स्वास्थ्य तथा सरसफाई समिति गठन गरी परिचालन गरिनेछ । ५.५ समुदायमा आधारित संस्था बाल क्लव, महिला/आमा समूह र महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरूको क्षमता विकास गरी स्वास्थ्य, पोषण तथा जीवनशैलीलाई एकीकृत गरी जनस्वास्थ्यको अवस्थामा गुणात्मक सुधार गरिनेछ । ५.६ असहाय, अतिविपन्न विरामी र जेष्ठ नागरिकहरूको नियमित स्वास्थ्य जाँच घर घर मै पुग्ने गरी स्वास्थ्य घुम्ति सेवाको प्रवन्ध गरिनेछ ।

६ स्वास्थ्य सेवालाई सहज र गुणस्तरीय बनाउन आवश्यक स्वास्थ्य पूर्वाधार निर्माण गर्ने	६.१ आवश्यकता अनुसार वर्थिङ्ग सेण्टर थप गरिनेछ । ६.२ स्वास्थ्य सेवामा नागरिकको पहुँच बढाउन स्थापना गरिएका स्वास्थ्य संस्थामा स्रोत साधन सम्पन्न गरी थप सुदृढ गर्दै सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी गराइनेछ । ६.३ स्वास्थ्य संस्थामा आवश्यकता र औचित्यका आधारमा ल्याव सेवा, अल्ट्रा साउण्ड सेवा र एम्बुलेन्सलगायत स्वास्थ्य संस्थाबाट हुने सेवाहरू थप गर्दै आवश्यक उपकरण तथा औजारको पर्याप्त व्यवस्थापन गरिनेछ । ६.४ स्वास्थ्य सेवालाई सहज तथा प्रभावकारी गराउन सामाजिक सञ्जाल तथा मोबाइल एपको उपयोगलाई विस्तार गरिनेछ ।
--	--

५.२.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

जनस्वास्थ्य तथा पोषण उपक्षेत्रगत सूचक र आवधिक लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ५.२.१ जनस्वास्थ्य तथा पोषण उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा आवधिक लक्ष्य

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	आवधिक लक्ष्य				
			०७९/०८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४
कम तौल भएका ५ वर्षमूनीका बालबालिका	प्रतिशत	६	५	४	३.५	३	२
पूर्व प्रसूति सेवा ४ पटक प्राप्त गर्ने गर्भवती	प्रतिशत	८०	८५	८८	९०	९३	९५
जन्मदा २५०० ग्रामभन्दा कम जन्मतौल भएका शिशु	प्रतिशत	१९	१८	१५	१०	८	५
स्वास्थ्य संस्थामा प्रसूती गराउने गर्भवती महिला	प्रतिशत	८१	८२	८६	८८	९२	९४
झाडापखालाको संक्रमण दर (प्रति हजारमा)	जना	२३२	२००	१८०	१५०	१००	९०
स्वाशप्रश्वासको संक्रमण दर (प्रति हजारमा)	जना	७११	६५०	५८०	४९०	३९०	२८०
परिवार नियोजनका साधनको प्रयोग दर (CPR)	प्रतिशत	१७	२५	३५	५०	५५	६०
विरामी पर्नासाथ स्वास्थ्य संस्था जाने जनसंख्या (morbidity report)	प्रतिशत	४०	४५	५०	६०	७०	८५
स्वास्थ्य संस्थामा पुग्न लाग्ने औसत समय	मिनेट	१५	१५	१२	१२	१०	१०
स्वास्थ्य सेवाको न्यूनतम सेवा मापदण्ड (MSS) को अवस्था	प्रतिशत	७४	८५	८७	९०	९५	१००
क्षयरोग जस्ता सरुवा रोगको नोटिफिकेसन दर बढाउने	प्रति लाख	१०५	१२०	१५०	१८०	२००	२४०

स्रोत: आवधिक योजना तर्जुमा गोष्ठी, प्रस्तावित आयोजना तथा कार्यक्रम र सम्बन्धित शाखा

५.२.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको आवधिक अनुमान

जनस्वास्थ्य तथा पोषण उपक्षेत्रको आवधिक खर्चको अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ५.२.२ जनस्वास्थ्य तथा पोषण उपक्षेत्रको खर्चको आवधिक अनुमान

स्रोत: प्रस्तावित कार्यक्रम तथा क्रियाकलापको प्राथमिकीकरण र अनुमानित लागत, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा र आर्थिक प्रशासन शाखा ।

५.२.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

जनस्वास्थ्य तथा पोषण उपक्षेत्रको आगामी तीन वर्ष संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, उद्देश्य तथा उपलब्धी सूचक देहायअनुसार तालिका ५.२.३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ५.२.३ जनस्वास्थ्य तथा पोषण तर्फका कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	आधार वर्ष (०७८/७९) को अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य	अनुमानित वार्षिक लक्ष्य (रु. लाखमा) आ.ब.					जिम्मेवार निकाय
				०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	
१	वडागत जनस्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम सबै	१०	५३	१०	१०	११	११	११	गाउँ कार्यपालिका, सम्बन्धित शाखा , स्वास्थ्य संस्था र अन्य सरोकारवाला निकाय
२	स्वास्थ्य सेवा प्रवर्द्धन कार्यक्रम वार्षिक	८०	४४५	८०	८५	८९	९४	९७	
३	पोषण सुधार कार्यक्रम (मातृशिशु तथा गर्भवती स्याहार एवम् भेटघाट कार्यक्रम समेत)	२५	१३२	२५	२५	२६	२८	२९	
४	स्वास्थ्य संस्था जनशक्ति व्यवस्थापन (करार) कार्यक्रम	७९	४४४	७९	८५	८९	९४	९७	
५	लक्षित वर्ग स्वास्थ्य सेवा कार्यक्रम (असाहय, विपन्न तथा जेष्ठ नागरिक स्वास्थ्य सेवा कार्यक्रम)	१३	७७	१३	१५	१६	१७	१७	
६	पाठेघर खस्ने तथा क्यान्सर स्क्रिनिंग सिविर संचालन	७	४१	७	८	८	९	९	गाउँ कार्यपालिका, सम्बन्धित शाखा , स्वास्थ्य संस्था र अन्य सरोकारवाला निकाय
७	स्वास्थ्य बिमा तथा सहायता कार्यक्रम	७	४६	७	९	९	१०	१०	
८	स्वास्थ्य संस्थाका स्थायी कर्मचारी तलब भत्ता	२७५	१२६४	२७५	२३०	२४२	२५४	२६४	
९	आमा नवजात शिशु सुरक्षा कार्यक्रम	२२	११७	२२	२२	२३	२४	२५	
१०	परिवार नियोजन तथा किशोर किशोरी प्रजनन स्वास्थ्य सेवा कार्यक्रम	४	२५	४	५	५	६	६	
११	बाल स्वास्थ्य सुधार कार्यक्रम	१७	९०	१७	१७	१८	१९	१९	

१२	बिभिन्न सरुवा तथा नसर्ने रोग र जुनोटिक रोग सम्बन्धि कार्यक्रम संचालन	८	४२	८	८	८	९	९	गाउँ कार्यपालिका, सम्बन्धित शाखा, स्वास्थ्य संस्था र अन्य सरोकारवाला निकाय
१३	आधारभूत तथा आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाको लागि औषधि खरिद कार्यक्रम	२४	१५३	२४	३०	३२	३३	३४	
१४	कार्यालय व्यवस्थापन, दिवस/समारोह आयोजना, स्वास्थ्य सेवासँग सम्बन्धित अनुगमन मूल्यांकन, क्षमता अभिवृद्धि लगायत विविध कार्यक्रम सशर्त समेत	१५	८२	१५	१५	१६	१७	२०	
१५	महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका कार्यक्रम संचालन तथा अध्ययन भ्रमण	४०	२२१	४०	४२	४४	४६	४८	
१६	नागरिक आरोग्य केन्द्रलाई आवश्यक औषधि, औजार र योगा र कार्यालय व्यवस्थापन	१०	५७	१०	११	१२	१२	१३	गाउँ कार्यपालिका, सम्बन्धित शाखा, स्वास्थ्य संस्था र अन्य सरोकारवाला निकाय
१७	आधारभूत ल्याब संचालन तथा व्यवस्थापन	१०	४४	१०	८	८	९	९	

५.१.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सुविधा अझैसम्म पनि सबै वर्ग, समुदाय र क्षेत्रका जनतामा सहज, सुलभ तथा सरल रूपमा पुग्न सकेको छैन। बढ्दो अव्यवस्थित शहरीकरणका कारण एकातिर सरुवा रोगको नियन्त्रणमा चुनौती रहेको छ भने बढ्दो खानपान र जीवनशैलीका कारण नसर्ने रोगको भार बढ्दो छ। साथै जलवायु परिवर्तनका कारण नयाँ रोग तथा प्राकृतिक प्रकोपका कारण स्वास्थ्य प्रणालीमा ठूलो चुनौती थपिएको छ। कोभिड १९ विश्वव्यापी महामारीले स्वास्थ्य क्षेत्रमा ठूलो चुनौती ल्याएको र मानवीय, आर्थिक र सामाजिक क्षति पुगेको छ। विद्यमान स्वास्थ्य सेवा प्रणाली कोभिड १९ लगायत अन्य माहामारी र अन्य स्वास्थ्य समस्यालाई सम्बोधन गर्न नसक्ने अवस्था देखिएको छ। माथि उल्लेखित समस्याहरू तथा चुनौतीहरूलाई सम्बोधन गर्न लागत प्रभावकारी कार्यक्रम तयार गरी लागू गरिनेछ। तिनै तहका सरकार, सरोकारवाला निकाय, अन्तर्राष्ट्रिय, राष्ट्रिय र स्थानीय गैर सरकारी तथा समुदायमा आधारित संस्थाहरू बीच समन्वय, सहकार्य, साझेदारी गरी उपलब्ध स्रोत साधनको उच्चतम परिचालन गरी प्रस्तावित कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन भई अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुने अपेक्षा गरिएको छ। संघीय संरचना अनुसार तर्जुमा हुनु पर्ने नीति, कानून, नियम, कार्यविधि, मापदण्ड, योजना, संस्थागत संयन्त्र तयार हुन नसकेमा तथा समयमा तयार नभएमा प्रस्तावित कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन प्रभावित भई अपेक्षित उपलब्धी हालिल नहुन सक्छ।

५.३ खानेपानी तथा सरसफाई

५.३.१ पृष्ठभूमि

नेपालले लिएको दिगो विकास लक्ष्य अन्तरगत गुणस्तरीय शिक्षा, तथा स्वास्थ्य समुन्नत समाज, लैङ्गिक समानता, स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाई र असमानता न्यूनीकरणलाई समेत समावेश गरिएको छ । खानेपानी तथा सरसफाईको क्षेत्रमा संघीय सरकार प्रदेश सरकार तथा गाउँपालिकाले उच्च प्राथमिकता रहेको छ । लुम्बिनी प्रदेशको पहिलो आवधिक विकास योजनाले स्वच्छ खानेपानी आपूर्ति र सरसफाईमा घरधुरीहरूको पहुँच सत प्रतिशत पुर्याउने उद्देश्य लिएको छ । गाउँपालिकाले सरसफाई अभियानमा जनसहभागिता अभिवृद्धि गर्ने हिसाबले “आफ्नो शहर आफै सफा गरौं” भन्ने कार्यक्रम सञ्चालन गरेको छ । खानेपानी आयोजनाको व्यवस्थापन उपभोक्ता समिति मार्फत हुने अभ्यास रहेको छ । आवश्यकता अनुरूप सार्वजनिक शौचालय निर्माण र संचालनमा जोड दिने गरिएको छ ।

५.३.२ संभावना र अवसर

खानेपानी तथा सरसफाईको क्षेत्रमा संघीय सरकार प्रदेश सरकार तथा रोहिणी गाउँपालिकाले उच्च प्राथमिकता रहेको छ । लुम्बिनी प्रदेशको पहिलो आवधिक विकास योजनाले स्वच्छ खानेपानी आपूर्ति र सरसफाईमा घरधुरीहरूको पहुँच सत प्रतिशत पुर्याउने उद्देश्य लिएको छ । रोहिणी गाउँपालिकाले सरसफाई अभियानमा जनसहभागिता अभिवृद्धि गर्ने हिसाबले “आफ्नो शहर आफै सफा गरौं” भन्ने कार्यक्रम सञ्चालन गरेको छ । रोहिणी क्षेत्र खुला दिशामुक्त क्षेत्र घोषणा भइ सकेकोछ । खानेपानी आयोजनाको व्यवस्थापन उपभोक्ता समिति मार्फत हुने अभ्यास रहेको छ । आवश्यकता अनुरूप सार्वजनिक शौचालय निर्माण र संचालनमा जोड दिने गरिएको छ ।

यस गाउँपालिका भौगोलिक र अन्तरआबद्धताको दृष्टिले रणनीतिक स्थानमा अवस्थित रहेको छ । सुगमता र पूर्वाधारको दृष्टिकोणबाट समेत सुगम रहेको यस गाउँपालिका शैक्षिक तथा स्वास्थ्यका सुविधाको केन्द्रको रूपमा विकास गर्न सकिने अवसर रहेको देखिन्छ ।

५.३.३ समस्या र चुनौती

खानेपानी तथा सरसफाईको क्षेत्रमा पछिल्ला दिनहरूमा उल्लेखनीय सुधार भएता पनि स्वच्छ खानेपानी पहुँच तथा व्यवस्थित सरसफाईका अभ्यास दिगो रूपमा स्थापित हुन सकेका छैनन् । सार्वजनिक शौचालयको व्यवस्थापनमा कठिनाई रहेको छ । शहरी तथा शहरउन्मुख क्षेत्रमा व्यवस्थित ढल निकासको कमी रहेको छ । खानेपानी तथा सरसफाई क्षेत्रमा निजी तथा सामुदायिक क्षेत्रको योगदानमा कमी रहेको छ ।

५.३.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

दीर्घकालिन सोच

- “स्वच्छ र दिगो खानेपानी तथा सरसफाईयुक्त गाउँपालिका निर्माण ”

लक्ष्य

- गाउँपालिका क्षेत्रमा सर्वसुलभ र गुणस्तरीय खानेपानी तथा पूर्ण सरसफाई सेवा विस्तार गर्ने ।

उद्देश्य

गाउँपालिकाको खानेपानी तथा सरसफाई उपक्षेत्रको उद्देश्य देहायअनुसार रहेका छन्

- स्वच्छ खानेपानीमा दिगो पहुँच र सरसफाई तथा स्वच्छता प्रवर्द्धन गर्नु,

रणनीति तथा कार्यनीति

खानेपानी तथा सरसफाई उपक्षेत्रमा देहायअनुसारका रणनीति तथा कार्यनीति अवलम्बन गरिनेछः

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
१ सबै घरपरिवारमा स्वच्छ खानेपानीको पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।	१.१ विद्यमान तथा वैकल्पिक खानेपानीका स्रोत र वितरण प्रणालीको प्राविधिक टोलीबाट मूल्याङ्कन गराइ थप व्यवस्थित र उपयोगी बनाइनेछ । १.२ खानेपानीका स्रोतको (भूमिगत जलस्रोत समेत) संरक्षण गरिनेछ । १.३ आधारभूत खानेपानीको पहुँच वृद्धिको लागि ठाउँ ठाउँमा पानी ट्यांकीको सम्भ्याव्यता अध्ययन गरी आवश्यकता अनुसार स्थापना गरिनेछ । १.४ विद्यमान खानेपानीका संरचनाको क्षमता मूल्याङ्कन तथा वृद्धि गरिनेछ । नयाँ संरचनाको लागि आवश्यक पूर्वाधार निर्माण गरिनेछ । १.५ एक घर एक धारा कार्यक्रमलाई अन्तर—सरकार समन्वय तथा साझेदारी र समुदायको सहभागिता तथा अग्रसरतामा थप प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिनेछ ।
२ आधारभूत स्वच्छ खानेपानीमा सहज पहुँच, खानेपानीको गुणस्तर बढाउन आवश्यक संरचनाहरू तयार गर्ने ।	२.१ आवश्यकता अनुसार पानी शुद्धीकरण प्रक्रियाको लागि संरचना निर्माण गरिनेछ । २.२ सामूहिक कोषको निर्माण गरी उपभोक्ताको लागत सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ । २.३ निजी वा अन्य क्षेत्रसँग साझेदारीको प्रयास गरिनेछ । २.४ व्यवस्थित खानेपानीको रेखदेख र सञ्चालनको लागि जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ । २.५ सबै खानेपानी आयोजनामा खानेपानीको नियमित गुणस्तर परीक्षण तथा सुद्धीकरणको लागि आवश्यक व्यवस्था मिलाइनेछ । २.६ नागरिकको बढी जमघट हुने सार्वजनिक स्थल तथा सरकारी कार्यालयमा यूरोगार्ड सहितको पानी सुद्धीकरण प्रणाली स्थापना गरिनेछ । २.७ खानेपानी आयोजनाको दिगोपना, संरक्षण र मर्मतसम्भारको लागि तालिम प्राप्त मर्मत सम्भार कार्यकर्ताको व्यवस्थालाई निरन्तरता दिइ उपभोक्ता समितिलाई सशक्त गराउन सहकार्य गरिनेछ ।
३ वातावरणीय स्वच्छता र पूर्ण सरसफाई अभियानलाई एकीकृत रूपमा कार्यान्वयन गर्ने ।	३.१ सार्वजनिक स्थलमा निर्माण भएका शौचालयहरूको समुचित प्रयोग र व्यवस्थापन बारे अनुगमन गरिनेछ । ३.२ समुदायका मानिसहरूको अधिक आवत जावत हुने बजार क्षेत्रमा क्रमश अपाङ्गमैत्री, बालमैत्री सार्वजनिक शौचालय तथा सार्वजनिक स्थलहरूमा स्वच्छ खानेपानीको व्यवस्था गरिनेछ । ३.३ सरसफाइ सम्बन्धी जनचेतनामुलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । ३.४ घरबाट निस्कने कुहिने प्रकृतिका फोहरमैलाबाट कम्पोस्ट मल बनाउन र अन्य फोहर व्यवस्थापन गर्न घर परिवारलाई आवश्यक प्रशिक्षणको व्यवस्था गरिनेछ । ३.५ घरबाट निस्कने फोहोर पानीलाई करेसाबारीमा उपयोग गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ ।

	३.६ प्लाष्टिकजन्य वस्तुको उपयोगलाई दुरुत्साहन गरी वैकल्पिक झोलाको रूपमा कपडा तथा जुटका झोलाको उपयोगलाई प्रवर्द्धन गर्न समुदायस्तरमा अभियान सञ्चालन गरिनेछ । ३.७ चोक, सडक किनारा लगायतका सार्वजनिक क्षेत्र तथा नीजि आवासमा हरियाली तथा सौन्दर्य कायम गर्न बगैँचा निर्माण तथा वृक्षारोपणलाई नियमित गरिनेछ । ३.८ बजार क्षेत्रको फोहोर संकलन तथा व्यवस्थापनका लागि संस्थागत संयन्त्र तयार गरिनेछ । ३.९ घरमै फोहोरलाई वर्गीकरण र व्यवस्थापन गर्ने शून्य फोहोर नीतिलाई कार्यान्वयन गर्न टोलस्तरको स्वास्थ्य तथा सरफाई समितिमार्फत खानेपानी तथा सरसफाई गतिविधिलाई एकीकृत रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
४ फोहोरमैला व्यवस्थापनलाई दिगो तथा प्रभावकारी गराउन आवश्यक आधार तयार गर्ने ।	४.१ स्वच्छ टोल पुरस्कार कार्यक्रम सञ्चालन गरी दिगो सरसफाईका लागि समुदायलाई प्रेरित गरिनेछ । ४.२ खानेपानी र सरसफाईसम्बन्धी गुरु योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । ४.३ नागरिकको बढी जमघट हुने सार्वजनिक स्थलमा पसल सहितको सार्वजनिक शौचालय निर्माण गरी पसल सञ्चालकमार्फत सरसफाई एव व्यवस्थापन प्रभावकारी गराइने छ । ४.४ विद्यालयमा विद्यार्थीहरूलाई केन्द्रित गरी सरसफाईसम्बन्धी अभिमूखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । ४.५ खुला दिशामुक्त क्षेत्र घोषणा पालना प्रभावकारी गराउँदै पूर्ण सरसफाईयुक्त क्षेत्र घोषणाका लागि आधारहरू तयार गरिनेछ । ४.६ सरसफाईको प्रवर्द्धन गर्न स्वास्थ्य स्वयम सेवक, आमा/महिला समूह, बाल क्लब र युवा क्लबलाई घरपरिवार र टोल तहमा सरसफाईको नियमित अभ्यासको रूपमा सञ्चालन गरिनेछ । ४.७ स्वच्छ तथा सरसफाईसम्बन्धी जनचेतनामूलक श्रव्य दृश्य सामाग्रीको नियमित प्रकाशन र प्रसारणको व्यवस्था गरिनेछ । ४.८ फोहोरमैलाको दिगो व्यवस्थापनको लागि आवश्यक नीतिगत तथा कानुनी व्यवस्था गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

५.३.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

खानेपानी तथा सरसफाई उपक्षेत्रको विषय उपक्षेत्रगत सूचक र आवधिक लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ५.३.१ खानेपानी तथा सरसफाई उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा आवधिक लक्ष्य (स्रोत: योजना तर्जुमा कार्यशाला र सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	आवधिक लक्ष्य			०८२/८३	०८३/८४
			०७९/०८०	०८०/८१	०८१/८२		
स्वच्छ खानेपानी सुविधा उपलब्ध घरपरिवार	संख्या	५१००	५१००	५२००	५३५०	५७२०	६२९२
सुरक्षित शौचालय भएका घरधुरी	संख्या	४५००	४५००	४८००	५०००	५७५०	६६१२
जोखिमयुक्त अवस्थामा साबुन पानीले हातधुने अभ्यास गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	३३	३३	३५	४०	४६	५२
फोहोर विसर्जन स्थल भएको घरपरिवार	प्रतिशत	१८	१८	२०	२२	२५	२९
फोहोर वर्गीकरण गरी विसर्जन गर्ने परिवार	संख्या	०	०	५०	७०	८०	९२

५.३.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको आवधिक अनुमान

खानेपानी तथा सरसफाई उपक्षेत्रको आवधिक खर्चको अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।
तालिका ५.३.२ खानेपानी तथा सरसफाई उपक्षेत्रको खर्चको आवधिक अनुमान

स्रोत: प्रस्तावित कार्यक्रम तथा क्रियाकलापको प्राथमिकीकरण र अनुमानित लागत, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा र आर्थिक प्रशासन शाखा ।

५.३.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

खानेपानी तथा सरसफाई उपक्षेत्रको आगामी पाँच वर्ष संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, उद्देश्य तथा उपलब्धी सूचक देहायअनुसार तालिका ५.३.३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ५.३.३ खानेपानी तथा सरसफाई उपक्षेत्रका कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	आधार वर्ष (०७८/७९) को अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य	अनुमानित वार्षिक लक्ष्य (रु. लाखमा) आ.ब.					जिम्मेवार निकाय
				०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	
१	खानेपानी आयोजना मर्मत तथा सुधार कार्यक्रम	२५	१३७	२५	२५	२६	२९	३२	गाउँ कार्यपालिका, सम्बन्धित शाखा , उपभोक्ता समिति र अन्य सरोकारवाला निकाय
२	खानेपानी आयोजना व्यवस्थापन (वडा न १ मा नयाँ निर्माण वडा न ३, ४, ६, ७ मा विस्तार २ र ५ मा निर्माणाधीन)	५०	२७४	५०	५०	५३	५८	६४	
३	सार्वजनिक शौचालय निर्माण/ प्रत्येक वर्ष १ वटाका दरले	०	३६	०	८	८	९	१०	
४	खानेपानी गुणस्तर परिक्षण तथा सुधार	५	२७	५	५	५	६	६	
५	सरसफाई सचेतना कार्यक्रम	५	२७	५	५	५	६	६	
६	फोहोरमैला व्यवस्थापन कार्यक्रम	१५	१४९	१५	३०	३२	३५	३८	गाउँ कार्यपालिका, सम्बन्धित शाखा , स्वास्थ्य संस्था र अन्य सरोकारवाला निकाय
७	सरसफाई प्रविधि तथा पूर्वाधार संचालन कार्यक्रम	१०	५५	१०	१०	११	१२	१३	
८	फोहोर संकलन साधन तथा सामाग्री संचालन कार्यक्रम	५	२७	५	५	५	६	६	
९	सालवसाली कार्यक्रम सशर्त समेत	५	२७	५	५	५	६	६	

५.३.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

प्रस्तावित कार्यक्रम तथा आयोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन मार्फत लक्षित उपलब्धि हासिल गर्न लागत प्रभावकारी कार्ययोजना तयार गरी लागू गरिनेछ। तिनै तहका सरकार, सरोकारवाला निकाय, अन्तर्राष्ट्रिय, राष्ट्रिय र स्थानीय गैर सरकारी तथा समुदायमा आधारित संस्थाहरु बीच समन्वय, सहकार्य, साझेदारी गरी उपलब्ध स्रोत साधनको उच्चतम परिचालन गरी प्रस्तावित कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन भई अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने अपेक्षा गरिएको छ। संघीय संरचना अनुसार तर्जुमा हुनु पर्ने नीति, कानून, नियम, कार्यविधि, मापदण्ड, योजना, संस्थागत संयन्त्र तयार हुन नसकेमा तथा समयमा तयार नभएमा प्रस्तावित कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन प्रभावित भई अपेक्षित उपलब्धि हासिल नहुन सक्छ ।

५.४ महिला, बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण

५.४.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले सामाजिक न्याय समावेशी प्रतिनिधित्वको हकलाई मौलिक हकको रूपमा प्रत्याभूत गरेको छ। राज्यको निर्देशक सिद्धान्त तथा नीतिमा सामाजिक, आर्थिक, भौगोलिक तथा सांस्कृतिक रूपले पिछडिएको वर्गको हितको लागि विशेष व्यवस्था गरेको छ। नेपालले लिएको दिगो विकास लक्ष्य अन्तरगत गुणस्तरीय शिक्षा, तथा स्वास्थ्य समुन्नत समाज, लैङ्गिक समानता, स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाई र असमानता न्यूनीकरणलाई समेत समावेश गरिएको छ। यसर्थ संबैधानिक व्यवस्था, कानुन व्यवस्था र नेपाल सरकार पक्ष राष्ट्र भई गरिएका अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौताको पूर्ण पालनाको साथै सिमान्तकृत वर्गका नागरिकको सम्मान र मुल्यवाहिकरणका लागि ३ तहका सरकारले लगानी बढाउनु पर्ने देखिन्छ । सामाजिक न्याय तथा सामाजिक सुरक्षामा सबैको पहुँच कायम गर्दै स्वस्थ तथा सभ्य संस्कृतिको विकास गरी सामाजिक सुसम्बन्धमा आधारित समाजको निर्माण गर्नु आजको मुख्य आवश्यकता रहेको छ । सामाजिक विकासलाई गुणस्तरीय जीवनयापनको आधारका रूपमा लिई संघ सरकार, प्रदेश सरकार र विकास साझेदार संस्थासँगको सहकार्य र समन्वयमा स्थानीय सरकारले अर्थपूर्ण प्रयास गर्नु पर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

५.४.२ संभावना र अवसर

नेपालको संविधानको व्यवस्था एवम् अन्य प्रचलित नीतिगत व्यवस्था र कानून बमोजिम महिला, बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, अपांग, दलित, आदिवासी जनजाति, द्वन्द्व पिडित तथा विपन्न वर्गको लागि सामाजिक न्याय तथा समानताका लागि विशेष व्यवस्था गरेको छ। लैङ्गिक हिंसा, बाल विवाह तथा बहु विवाहका घटनामा कमी हुँदै गएको छ। लक्षित वर्गका लागि रोजगारी, सीप विकास र सहभागिताका विशेष अवसर सिर्जना हुने कार्यक्रम प्राथमिकतामा पर्ने गरेका छन्।

५.४.३ समस्या र चुनौती

लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका लागि नीतिगत तथा व्यवहारिक तहबाट प्रयत्नहरु भएता पनि आर्थिक, सामाजिक तथा राजनीतिक क्षेत्रमा लक्षित वर्गको अर्थपूर्ण सहभागितामा कमी रहनुका साथै प्रभावशाली उपस्थिति हुन सकेको छैन । विपन्न वर्गको परिवारमा महिला हिंसा, बाल हिंसा तथा घरेलु हिंसाका घटना दिनहु घट्ने गरेका छन्। लक्षित वर्गको स्वरोजगारीका अवसर तथा आत्म निर्भरतामा कमी रहेको छ। लक्षित वर्गको क्षमता विकास तथा जनचेतना अभिवृद्धिका कार्यक्रम प्रयास हुन सकेका छैनन् ।

५.४.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

दीर्घकालिन सोच

- सबै प्रकारका विभेदमुक्त सभ्य, समतामूलक र समावेशी गाउँपालिका

लक्ष्य

- गाउँपालिका क्षेत्रमा हुने सबै प्रकारका विभेद, हिंसा र शोषण अन्त्य गरी लक्षित वर्गको क्षमता विकास, सामाजिक न्यायको स्थापना तथा सम्मानित जीवन यापनका अवसर सृजना गर्ने ।

उद्देश्य

गाउँपालिकाको महिला, बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण उपक्षेत्रको उद्देश्य देहायअनुसार रहेका छन्:

- आर्थिक-सामाजिक तथा सास्कृतिक रूपमा सिमान्तकृत वर्गको क्षमता, सहभागिता र आत्मविश्वासमा अभिवृद्धि गर्नु,

रणनीति तथा कार्यनीति

महिला, बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण उपक्षेत्रमा देहायअनुसारका रणनीति तथा कार्यनीति अवलम्बन गरिनेछः

रणनीति	कार्यनीति
१ महिलाको हक अधिकार संरक्षण तथा लैङ्गिक समानता वृद्धि गर्ने ।	१.१ नीति, कानून, तथा योजना निर्माण र कार्यान्वयनमा महिलाको समान सहभागिता हुनेगरी आवश्यक कानुनी तथा संरचनागत व्यवस्था गरिनेछ । १.२ महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका हिंसा, शोषण र विभेद नियन्त्रण गर्न कानुनी उपचार प्रणालीलाई पहुँचयोग्य बनाइनेछ । १.३ दाइजो प्रथामुक्त तथा महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका हिंसा र विभेद न्यूनीकरणका लागि विभिन्न सामाजिक संघ संस्थासँगको सहकार्यमा सामाजिक अभियान संचालन गरिनेछ । १.४ स्थानीय तहमा हिंसा प्रभावित महिलाको लागि पुनर्स्थापना तथा सुरक्षा गृह स्थापना तथा सञ्चालनका साथै गाउँपालिकामा राहतकोषको सञ्चालन गरिने छ । १.५ सार्वजनिक कार्यालयमा स्तनपान कक्षको व्यवस्था गरिनेछ । १.६ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति तर्जुमा एवम् कार्यान्वयन र लैंगिक अडिटको अभ्यास नियमित गरिनेछ । १.७ सामाजिक तथा आर्थिक रूपले पछाडी परेका र एकल महिलाका लागि रोजगारी मार्फत आत्मनिर्भरताका अवसर सृजना गर्न तुलनात्मक लाभका क्षेत्रको पहिचान गरी सीप विकास तालिम तथा व्यवसाय सञ्चालनका लागि आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराइनेछ । १.८ लैङ्गिक हिंसा विरुद्ध अभियानमूलक कार्यक्रम संचालन गरिनेछ । १.९ बालविवाह, दाइजो प्रथा, बहुविवाह जस्ता कुरीतिको अन्त्य गर्न चेतनामूलक एवं उत्प्रेरणात्मक कार्यक्रम संचालन गरिनेछ । १.१० किशोरीहरूको चेतना, सुरक्षा तथा क्षमता र सहभागिता वृद्धिको लागि कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
२ संविधान प्रदत्त बाल अधिकारको संरक्षण तथा प्रबर्द्धन मार्फत बालमैत्री स्थानीय शासनको प्रत्याभूत गर्ने।	२.१ बालबालिका विरुद्ध हुने हिंसा, यौनदुर्व्यवहार, बालश्रम, बलात्कार, बेचबिखनजस्ता अपराध विरुद्ध सामाजिक संघ संस्थासँगको सहकार्यमा सचेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । २.२ हिंसा प्रभावित बालबालिकाको उचित संरक्षण तथा पुनर्स्थापनाका लागि बाल हेल्पलाइन सेवाको व्यवस्था गरिनेछ ।

	२.३ अनाथ, असहाय, पूर्ण अपाङ्गता भएका र विशेष संरक्षणको आवश्यकता भएका बालबालिकाको लागि पुनर्स्थापना केन्द्र तथा बालकोषको स्थापना मार्फत बाल संरक्षण गरिनेछ । २.४ बालबालिकाहरूको सर्वाङ्गीण विकासका लागि विभिन्न प्रतियोगिता ,बाल संसद, बाल क्लब ,बाल उद्यान स्थापना तथा संचालन गरी बालबालिकाको सहभागिता बढाइनेछ । २.५ बालमैत्री गाउँपालिका घोषणाको लागि बाल प्रोफाइल तयारी लगायतका कार्यहरू सम्पन्न गरी आवश्यक आधारहरू तयार गरिनेछ । २.६ बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक र शैक्षिक विकास तथा बाल अधिकार सुनिश्चित गर्न स्थानीय नीति निर्माणयोजना , तर्जुमा र कार्यान्वयनमा आवश्यक व्यवस्था गरिनेछ ।
३ ज्येष्ठ नागरिकको हक अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्दै ज्ञान, सीप र अनुभवको उपयोग गर्नु	३.१ ज्येष्ठ नागरिकको लागि हेरचाह, स्याहारसुसार र उपयुक्त वातावरण सिर्जना गरिनेछ । ३.२ आवश्यकता अनुसार ज्येष्ठ नागरिकका लागि दिवा सेवा केन्द्र, निःशुल्क स्वास्थ्य उपचार सहयोग र मनोरञ्जनका अवसर उपलब्ध गराइनेछ । ३.३ ज्येष्ठ नागरिकको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई उपयोग गर्न अवसर प्रदान गर्नुका साथै अन्तरपुस्ता ज्ञान हस्तान्तरण कार्यक्रम लागु गरिनेछ । ३.४ ज्येष्ठ नागरिकलाई सम्मान स्वरूप स्थानीय तहबाट प्रदान गरिने सेवा र सुविधामा विशेष सहूलियतको व्यवस्था गरिनेछ । ३.५ ज्येष्ठ नागरिकले समाज र राष्ट्रको लागि पुर्‍याएको योगदानको आधारमा सम्मान गरिनेछ । ३.६ गाउँपालिकाबाट जारी गरिने अपाङ्ग परिचयपत्र, ज्येष्ठ नागरिक परिचय पत्र तथा दर्ता हुने महिला हिंसासंग सम्बन्धित घटनालाई स्वचालित प्रणाली मार्फत वितरण र दर्ता गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
४ अपाङ्गता भएका व्यक्तिकालागि आधारभूत सेवा, स्रोत र प्रविधिमा सहज पहुँचको वृद्धि गर्दै आर्थिक तथा सामाजिक सशक्तीकरण मार्फत् जीवन यापनमा सहजता तथा आत्मसम्मान प्रदान गर्ने ।	४.१ भौतिक संरचना,पूर्वाधार तथा यातायातका साधनहरू अपाङ्गमैत्री बनाई सहज हुने वातावरण निर्माण गरिनेछ । ४.२ शिक्षण सिकाइ पद्धति अपाङ्गमैत्री बनाई गुणस्तरीय शिक्षामा सबै अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको पहुँच वृद्धि गरिनेछ । ४.३ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई सरकारी र निजी क्षेत्रमा रोजगारीको अवसर वृद्धि गरिनेछ । ४.४ अपाङ्ग व्यक्तिप्रति गरिने विभेद र हिंसा निराकरण गर्न कार्यक्रम संचालन गरिनेछ । ४.५ अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सहभागितामा वृद्धिका लागि आवश्यक नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिनेछ । ४.६ अपाङ्गता भएका व्यक्तिको लागि विभिन्न सीपमूलक तथा रोजगारमूलक कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
५ दलित, आदिवासी जनजाति लगायत आर्थिक सामाजिक रुपमा	५.१ सामाजिक तथा आर्थिक रूपले पछाडी परेका महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, दलित, आदिवासी तथा जनजातिका लागि आत्मनिर्भरताका अवसर

पिछडिएको वर्गलाई विकासको मूल प्रवाहमा समाहित गराउन समुदायसँगको सहकार्यमा संस्थागत संरचना तथा व्यावहारिक प्रयत्नलाई प्रभावकारी बनाउने ।	सृजना गर्न तुलनात्मक लाभका क्षेत्रको पहिचान गरी सीप विकास तालिम तथा व्यवसाय सञ्चालनका लागि आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराइनेछ । ५.२ विपन्न तथा आर्थिक सामाजिक रूपले पिछडिएको वर्गका विद्यार्थीलाई केन्द्रित गरी सेवा आयोग तयारी कक्षमा सहभागिताका अवसर सृजना गरिनेछ । ५.३ गाउँपालिकामा उपलब्ध रोजगारीका अवसरहरूमा दलित तथा सिमान्तकृत समुदायका युवाहरूलाई प्राथमिकता दिइनेछ । ५.४ लक्षित वर्गसँग सम्बन्धित बालबालिका, महिला, एकल महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, ज्येष्ठ नागरिक, आदिवासी जनजाति, दलित वर्गको गाउँपालिका तथा वडास्तरीय संजाल/समिति गठन गरी क्रियाशिल बनाइनेछ । ५.५ नागरिक समाज ,समुदायमा आधारित संस्था, टोल विकास संस्था र संजालमार्फत दलित, एकल महिला, ज्येष्ठ नागरिक र पिछडिएको समुदायको अधिकारसम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । ५.६ गाउँपालिकामार्फत कार्यान्वयनमा रहेको सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमलाई सर्वसुलभ र सेवाग्राहीमैत्री बनाउन सबैलाई सुसूचित एवं प्रकृत्यामा सहजीकरण गरिनेछ ।
६ लक्षित वर्गको क्षमता विकास गरी स्थानीय नीति निर्माण तथा निर्णय प्रक्रियामा अर्थपूर्ण सहभागिता गराउने ।	६.१ योजना तर्जुमा, निर्णय निर्माण प्रक्रिया एवं स्थानीय संरचनामा लक्षित वर्गको अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ । ६.२ लक्षित वर्गका हक अधिकारको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि लक्षित वर्गका व्यक्तिहरूको क्षमता विकास, कानूनी सचेतना, अन्तरक्रियाजस्ता कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । ६.३ स्थानीय उपभोक्ता समिति लगायत सार्वजनिक संस्था तथा समितिमा सिमान्तकृत समुदायको अनिवार्य प्रतिनिधित्वको प्रावधान राखिनेछ । ६.४ दलित तथा सिमान्तकृत समुदायका नागरिकलाई शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी लगायत आधारभूत सेवा सुविधा समतामुलक रूपमा वितरण तथा सुविधा प्रदान गर्ने प्रवन्ध मिलाइनेछ । ६.५ सामाजमा विद्यमान विभिन्न स्वरूपका विभेद, हिंसा तथा कुप्रथा अन्त्य गर्न नीतिगत सुधार र व्यावहारिक प्रयत्न प्रभावकारी गराउनेछ ।

५.४.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

महिला, बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण उपक्षेत्रको विषय क्षेत्रगत सूचक र आवधिक लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका: महिला, बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा आवधिक लक्ष्य

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	आवधिक लक्ष्य				० ८ ३/ ८ ४
			०७९/०८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	
नेतृत्वदायी पदमा महिला र लक्षित वर्गको प्रतिनिधित्व भएका स्थानीय समिति/संरचना	संख्या	५०	६०	८०	१२०	१५०	१ ८ ०
सीपमूलक तालिम प्राप्त अपाङ्गता भएका व्यक्ति	संख्या	१८०	२००	२५०	२९०	३१०	३ ५ ०
व्यवसायिक सीपमूलक तालिम प्राप्त महिला	संख्या (वार्षिक)	५०	७०	८०	९२	११०	१ ३ ०
घर व्यवहार तथा कारोबार सम्बन्धी निर्णयमा महिला सहभागिता	प्रतिशत	४५	५०	५५	५८	६२	६ ५
बालक्लब तथा बाल संजाल गठन	संख्या	-	२	७	१०	१४	१ ४
बाल ससद अभ्यास (प्रत्येक वर्ष)	पटक	०	०	१	२	२	२

स्रोत: सम्बन्धित शाखा

५.४.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको आवधिक अनुमान

महिला, बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण उपक्षेत्रको आवधिक खर्चको अनुमान देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका: महिला, बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण उपक्षेत्रको खर्चको आवधिक अनुमान देहाय अनुसार तालिका ५.४.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

स्रोत: प्रस्तावित कार्यक्रम तथा क्रियाकलापको प्राथमिकीकरण र अनुमानित लागत, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा र आर्थिक प्रशासन शाखा ।

५.४.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

महिला, बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण उपक्षेत्रको आगामी तीन वर्ष संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम तथा कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवार निकाय देहाय अनुसार तालिका ५.४.३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ५.४.३ महिला, बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण उपक्षेत्र तर्फका कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	आधार वर्ष (०७८/७९) को अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य	अनुमानित वार्षिक लक्ष्य (रु. लाखमा) आ.ब.					जिम्मेवार निकाय
				०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	
१	लक्षित वर्ग स्वरोजगार र आय आर्जनमूलक कार्यक्रम (महिला एवम सिमान्तिकृत समुदायका नागरिक)	१०	१२५	१५	२५	२६	२९	३०	गाउँ कार्यपालिका, सम्बन्धित शाखा र अन्य सरोकारवाला निकाय
२	मानव बेचबिखन अन्त्य, लैङ्गिक हिंसा तथा घरेलु हिंसा न्यूनीकरण, बाल विवाह न्यूनीकरण कार्यक्रम	३	३८	३	८	८	९	१०	
३	दिवस, समारोह पर्व लगायत कार्यक्रम	१०	८२	१५	१५	१६	१८	१८	
४	बालमैत्री गाउँपालिका तथा स्थानीय शासन प्रवर्द्धन कार्यक्रम (बालक्लब गठन समेत)	१	३१	१	७	७	८	८	
५	लक्षित वर्ग सञ्जाल परिचालन	३	२१	३	४	४	५	५	
६	सामाजिक सुरक्षा (अपांगता भएका नागरिक समेत) कार्यक्रम संचालन	८	६४	११	१२	१३	१४	१५	गाउँ कार्यपालिका, सम्बन्धित शाखा र
७	ज्येष्ठ नागरिक लक्षित कार्यक्रम	७	४२	७	८	८	९	१०	

८	महिला (मुस्लिम महिला समेत) लक्षित सचेतना तथा क्षमता विकास कार्यक्रम	३	२५	३	५	५	६	६	अन्य सरोकारवाला निकाय
९	बिपन्न दलितको लागि आय आर्जनमूलक कार्यक्रम	५	३२	५	६	६	७	७	
१०	ज्येष्ठ नागरिक तथा बालमैत्री उद्घ्यान पार्क निर्माण (अमुवा)	०	२२	०	५	५	६	६	
११	बिभिन्न समिति बैठक तथा कार्यक्रम व्यवस्थापन लगायत	३	२५	३	५	५	६	६	

५.४.८ जोखिम पक्ष तथा अनुगमन

माथि उल्लेखित समस्याहरू तथा चुनौतीहरूलाई सम्बोधन गर्न लागत प्रभावकारी कार्यक्रम तयार गरी लागू गरिनेछ। तिनै तहका सरकार, सरोकारवाला निकाय, अन्तर्राष्ट्रिय, राष्ट्रिय र स्थानीय गैर सरकारी तथा समुदायमा आधारित संस्थाहरू बीच समन्वय, सहकार्य, साझेदारी गरी उपलब्ध स्रोत साधनको उच्चतम परिचालन गरी प्रस्तावित कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन भई अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुने अपेक्षा गरिएको छ। संघीय संरचना अनुसार तर्जुमा हुनु पर्ने नीति, कानून, नियम, कार्यविधि, मापदण्ड, योजना, संस्थागत संयन्त्र तयार हुन नसकेमा तथा समयमा तयार नभएमा प्रस्तावित कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन प्रभावित भई अपेक्षित उपलब्धी हासिल नहुन सक्छ।

५.५ युवा तथा खेलकुद र नवप्रवर्तन

५.५.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानको सामाजिक न्याय र समावेशीकरण सम्बन्धी नीतिमा राष्ट्रिय विकासमा युवा सहभागिता अभिवृद्धि गर्दै राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक अधिकारहरूको पूर्ण उपयोगको वातावरण सिर्जना गर्ने, युवाको सशक्तीकरण र विकासका लागि शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी लगायतका क्षेत्रमा विशेष अवसर प्रदान गर्दै व्यक्तित्व विकास गर्ने तथा राज्यको सर्वांगीण विकासमा योगदानका लागि उपयुक्त अवसर प्रदान गर्ने उल्लेख गरिएको छ। युवा शक्तिको पहिचान र परिचालन गर्नसकेमा समग्र विकास प्रक्रियामा युवाले योगदान गर्न सक्छन्। यसका साथै स्वस्थ, सक्षम र अनुशासित नागरिक तयार गर्न खेलकूद तथा खेलाडीमा योजनाबद्ध लगानी गर्ने र खेलकूदलाई राष्ट्रिय एकतासँग सुदृढ गर्ने एवं अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा राष्ट्रिय सम्मान अभिवृद्धि गर्ने माध्यमको रूपमा विकास गर्ने भनिएको छ ।

५.५.२ संभावना र अवसर

गाउँपालिकाले युवा स्वरोजगारी तथा खेलकुद क्षेत्रको प्रवर्द्धन गर्ने कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिएको छ । युवा स्वरोजगारीका तालिम तथा प्रोत्साहनमुलक कार्यक्रमहरू हरेक वर्ष गाउँकार्यपालिका कार्यालयले सञ्चालन गर्ने गरेको छ। युवा हरुलाई स्थानीयस्तरमा टिकाइ राख्न र रोजगार प्रवर्द्धन गर्न नवप्रवर्तनमा आधारित कार्यक्रम संचालन गर्न गाउँपालिकाले विशेष जोड दिदै आएको छ । गाउँपालिकामा विशेष योजनाका साथ कृषि तथा पर्यटन जस्ता आर्थिक उत्पादनको क्षेत्रमा आर्थिक रूपले सक्रिय युवा जनसङ्ख्या लगाउन सके र वैदेशिक रोजगारीका लागि जनशक्ति पलायन हुनबाट रोकी गाउँपालिकाको विकासमा ठूलो फड्को मार्ने सम्भावना रहेकोछ। त्यसैगरी, युवाशक्ति परिचालनको लागि कानूनी व्यवस्था हुनु, युवा उमेर समूहको (१६-४० वर्ष) जनसङ्ख्या उच्च रहनु, स्थानीय सरकार संचालन ऐनले स्थानीय खेलकूद विकासको जिम्मेवारी स्थानीय सरकारलाई दिनु, खेलकूद प्रति चासो वृद्धि हुँदै जानु, युवाक्लवहरू गठन भई परिचालन हुनु, खेलकूदका सामान्य पूर्वाधार हुनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख सम्भावनाहरू हुन् ।

संविधानमै युवा विकास सम्बन्धी व्यवस्था हुनु, राष्ट्रिय युवा परिषद्को गठन र परिचालन हुनु, देशमा विकास आयोजना, उद्योग सञ्चालन गर्न प्रशस्त युवा शक्ति र श्रम देशमा उपलब्ध हुनु, संविधानले नै खेलकुदलाई राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्ने र अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा सम्मान अभिवृद्धि गर्ने माध्यमको रूपमा लिनु, स्थानीय स्तरमा विभिन्न क्लबहरूद्वारा खेलकुद पूर्वाधार विकास र प्रतियोगिता आयोजनामा योगदान रहनु तथा विद्यालय तहको पाठ्यक्रममा खेलकुदलाई अभिन्न अङ्गका रूपमा लिइनु अवसरका रूपमा रहेका छन् ।

५.५.३ समस्या र चुनौती

रोहिणी क्षेत्रमा युवा बेरोजगारी तथा युवा पलायनको अन्त्य हुन सकेको छैन। युवाका लागि लक्षित कार्यक्रमहरू सञ्चालन भएता पनि बेरोजगारी, पलायन तथा दुर्व्यसन व्याप्त रहेको छ। युवाका लागि रोजगारीका अवसर तथा प्रोत्साहन र उद्यमशीलताको कमी रहेको छ । खेलाडीका प्रशिक्षण, खेल मैदान, खेल सामग्रीको तथा व्यवसायिक खेलका अवसरमा कमी रहेको छ।

वर्षेनी श्रम बजारमा थपिने युवालाई रोजगारमूलक र व्यावसायिक शिक्षा तालिम उपलब्ध गराई रोजगारी प्रदान गर्नु, युवा प्रतिभा पलायन रोक्नु, युवाहरूमा सकारात्मक सोचको वृद्धि गरी श्रम र संस्कृतिप्रति सम्मान गर्ने वातावरणको सिर्जना गर्नु, युवाहरूमा स्वयंसेवी भावनाको जागृत गर्नु, सामाजिक र आर्थिक सेवाहरूमा युवाको पहुँच वृद्धि गर्नु, उपयुक्त खेल पूर्वाधार आधारशीला निर्माण गर्नु तथा समुदायदेखि नै खेलकुदलाई आत्मसात् गरी बालबालिका, युवा, विद्यार्थी, ज्येष्ठ नागरिक लक्षित खेलकुद कार्यक्रम र अनुशिक्षण, प्रशिक्षण तथा विभिन्न

प्रतियोगिताहरूको आयोजना गरी स्वच्छ तथा प्रतिस्पर्धी खेलाडीको विकास एवम् खेल संस्कृतिको विकास गर्नु चुनौतीका रुपमा रहेका छन् ।

५.५.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

दीर्घकालिन सोच

“उद्यमशील, सवाल, प्रतिस्पर्धी तथा आत्मनिर्भर र युवामैत्री सियारी”

लक्ष्य

- युवा जनशक्तिका लागि व्यवसायिकता, नवप्रवर्तनमा आधारित रोजगारी, सदाचार र खेलमैत्री वातावरणको अवसर अभिवृद्धि गर्ने

उद्देश्य

गाउँपालिकाको युवा तथा खेलकुद र नवप्रवर्तन उपक्षेत्रको उद्देश्य देहायअनुसार रहेका छन्:

- १ युवा वर्गको सृजनशिल तथा उद्यमशील क्षमता अभिवृद्धि र उपयोग गर्नु ।
- २ खेलकुद पूर्वाधारको विकास गर्दै युवा खेलाडीलाई उच्च प्रतिस्पर्धी र व्यावसायिक बनाउनु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

युवा तथा खेलकुद र नवप्रवर्तन उपक्षेत्रमा देहायअनुसारका रणनीति तथा कार्यनीति अवलम्बन गरिनेछ:

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १ : युवा वर्गको सृजनशिल तथा उद्यमशील क्षमता अभिवृद्धि र उपयोग गर्नु ।	
१ युवा वर्गमा अग्रसरता, नवप्रवर्तन तथा उद्यमशिल संस्कृतिको विकास गर्ने ।	१.१ युवामा उद्यमशीलता विकासका लागि स्वदेश तथा विदेशको बजारको माग अनुरूप व्यावसायिक तथा प्राविधिक तालिम उपलब्ध गराइनेछ । १.२ वैदेशिक अध्ययन तथा रोजगारीबाट आर्जन भएका पुँजी, ज्ञान, सीप, प्रविधि र अनुभवलाई स्वदेशमा नै नवप्रवर्तनमा आधारित उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगाउन प्रोत्साहन गरिनेछ । १.३ परम्परागत पेशा र व्यवसायको जगेर्ना, आधुनिकीकरण, र व्यवसायीकरण गर्न युवाहरूलाई प्रोत्साहन गरिनेछ । १.४ बेरोजगार युवाको विवरण संकलन गरी विकास निर्माणमा युवाहरूलाई परिचालन गर्न युवा स्वयंसेवा कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । १.५ गाउँपालिकाका नीति-कार्यक्रम निर्माण तथा अनुगमन मूल्यांकनमा युवा सहभागिता वृद्धि गरिनेछ । १.६ रोजगार तथा स्वरोजगार सिर्जनाका लागि सार्वजनिक, निजी, साझेदारीका वित्तीय संस्थाहरू मार्फत् सहूलियत व्याजदरमा ऋण उपलब्ध गराउन युवा स्वरोजगार कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिनेछ ।
	१.७ वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केका दक्ष, अर्धदक्ष र अदक्ष युवाको अभिलेखीकरण गरी युवाको मागको आधारमा नवप्रवर्तनमा आधारित रोजगारमूलक कार्यक्रम संचालन गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ । १.८ युवा प्रतिभा पहिचान गरी सियारीको विकासमा उनीहरूको भूमिका सुनिश्चित गरिनेछ ।
२ क्षमता विकास तथा स्वरोजगारीका अवसरको माध्यमबाट युवा वर्गको आत्मविश्वास र सकारात्मक सोचमा अभिवृद्धि गर्ने ।	२.१ सिर्जनात्मक अन्वेषण र नवप्रवर्तन कार्य गरी राष्ट्रको गौरव बढाउन योगदान दिन युवालाई प्रोत्साहित गरिनेछ । २.२ राष्ट्रिय जीवनका विभिन्न क्षेत्रमा सफलता हासिल गरेका युवाहरूका अनुभव स्थानीय युवाहरूमाझ आदान प्रदान गरी गरिनेछ ।

रणनीति	कार्यनीति
	२.३ विकास वा खेलकुद सम्बन्धी विभिन्न क्लवहरूको स्थापना तथा प्रभावकारी सञ्चालन मार्फत युवाहरूको क्षमता अभिवृद्धिका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २.४ युवा वर्गमा सदाचार तथा उच्च नैतिक भावनाको विकास गरी विकास प्रकृया तथा सामाजिक रूपान्तरण प्रतिको दायित्वबोध गराइनेछ । २.५ युवालाई लागु पदार्थ दुर्व्यसन तथा नियन्त्रण सम्बन्धी चेतना मुलक कार्यक्रम तयारी तथा सञ्चालन गरिनेछ । २.६ युवा क्लब, समूह र संघ/संस्थामार्फत लागु पदार्थ दुर्व्यसन विरुद्ध सचेतना बढाउने तथा दुर्व्यसन त्याग्ने युवालाई सम्मान गर्ने अभियान सञ्चालन गरिनेछ । २.७ वातावरण संरक्षण र दिगो विकासमा युवा सहभागितालाई प्राथमिकता दिइनेछ । २.८ विज्ञान तथा सूचना प्रविधिमा युवाको पहुँचका लागि प्रत्येक वार्डमा सूचना प्रविधि सम्पन्न युवा सूचना केन्द्रको स्थापना गरिनेछ । २.९ युवाहरूको नेतृत्व विकासको लागि क्षमता विकासका कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
उद्देश्य २ :खेलकुद पूर्वाधारको विकास गर्दै युवा खेलाडीलाई उच्च प्रतिस्पर्धी र व्यावसायिक बनाउनु ।	
१ खेलकुदका पूर्वाधार विकास तथा खेलाडी प्रोत्साहनमार्फत युवाको सृजनशिलता विकास गर्ने ।	१.१ गाउँपालिकामा कम्तिमा एउटा न्युनतम सुविधा सम्पन्न बहुउद्देश्यीय खेलकुद रङ्गशाला निर्माण गरिनेछ । १.२ सार्वजनिक निजी साझेदारीमा खेलकुद पूर्वाधार निर्माण र सुदृढ गरिनेछ । १.३ खेलकुद विकासका लागि सरोकारवाला जिल्ला तथा राष्ट्रिय संघ संस्थासँग सहकार्य गरिनेछ । १.४ खेलकुद पूर्वाधारको विकास र खेल क्षेत्रको उत्थानका लागि विज्ञता हाँसिल गरेका राष्ट्रिय खेलाडीसँग ज्ञान र सीपको आदानप्रदान गर्न आवश्यक साझेदारीको व्यवस्था मिलाइनेछ । १.५ योग तथा ध्यान मार्फत युवाहरूमा सकारात्मक विकासका लागि योग तथा ध्यानका प्रशिक्षक तयार गर्नुका साथै जीवन जिउने कलाको प्रशिक्षण संचालन गरिनेछ । १.६ समाजको लागि युवाको १ दिन कार्यक्रम संचालन गरिनेछ । १.७ मनोरञ्जनात्मक तथा संस्कृतिजन्य खेललाई प्रोत्साहन गरिनेछ । १.८ विद्यालय स्तरदेखिनै विभिन्न खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गर्दै प्रतिभावान खेलाडीको पहिचान ,विकाससम्मान तथा प्रोत्साहन , गरिनेछ । १.९ उच्चस्तरको खेल क्षमता भएका खेलाडीको पहिचान गरी विशेष आर्थिक सहयोग तथा प्रोत्साहनको व्यवस्था गरिनेछ । १.१० खेलकुदको विकास र विस्तारमा खेलकुद प्रशिक्षकको व्यवस्था मिलाइनेछ ।

५.५.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

युवा तथा खेलकुद विकास उपक्षेत्रगत सूचक र आवधिक लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका: युवा तथा खेलकुद विकास उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा आवधिक लक्ष्य

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	आवधिक लक्ष्य			०८२/८३	०८३/८४
			०७९/०८०	०८०/८१	०८१/८२		
युवा तथा खेलकुद							
सक्रिय युवाक्लब, सञ्जाल तथा संस्था	संख्या	१०	१२	१७	२०	२१	२१
क्लब, सञ्जाल र संस्थामा आवद्ध युवा	संख्या	५००	५५०	६००	६५०	७००	७५०
उद्यम व्यवसाय र स्वरोजगारीमा संलग्न युवा	प्रतिशत	२३	२५	२८	३४	३८	४५
कभर्ड हल तथा खेलकुद मैदान	संख्या	०	१	२	२	४	७
जिल्ला, प्रदेश, राष्ट्रियस्तरमा प्रतिनिधित्व गर्ने खेलाडी	संख्या	३	१०	१२	१५	२०	२४
स्वरोजगार तथा नवप्रवर्तनमा आधारित व्यवसायमा संलग्न युवाको वार्षिक वृद्धि	प्रतिशत	-	२	५	७	९	१३

स्रोत: मध्यमकालिन खर्च संरचना, योजना तर्जुमा गोष्ठी, प्रस्तावित योजना तथा कार्यक्रम र बजेट एवम सम्बन्धित शाखा

५.५.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको आवधिक अनुगमन

युवा तथा खेलकुद विकास उपक्षेत्रको आवधिक खर्चको अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ५.५.२ युवा तथा खेलकुद विकास उपक्षेत्रको खर्चको आवधिक अनुमान

स्रोत: प्रस्तावित कार्यक्रम तथा क्रियाकलापको प्राथमिकीकरण र अनुमानित लागत, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा र आर्थिक प्रशासन शाखा ।

५.५.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

युवा तथा खेलकुद विकास उपक्षेत्रको आवधिक योजना अबधिमा संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित बजेट, कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवार निकाय देहायअनुसार तालिका ५.५.३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ५.५.३ युवा तथा खेलकुद विकास उपक्षेत्र तर्फका कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	आधार वर्ष (०७८/७९) को अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य	अनुमानित वार्षिक लक्ष्य (रु. लाखमा) आ.व.					जिम्मेवार निकाय
				०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	
१	युवा रोजगार प्रवर्द्धन कार्यक्रम	१०	५९	१०	१०	१२	१३	१४	गाउँ कार्यपालिका, सम्बन्धित शाखा र अन्य सरोकारवाला निकाय
२	युवा नवप्रवर्तन व्यापार तथा व्यवसाय प्रवर्द्धन कार्यक्रम	१५	८९	१५	१५	१८	२०	२१	
३	बैदेशिक रोजगारीवाट फर्केका युवाको लागि कृषि उद्ध्यम सहायता कार्यक्रम	१०	५९	१०	१०	१२	१३	१४	
४	१ वडा १ खेल मैदान र युवा पार्क बास्केट बल कोर्ट निर्माण	७	४१	७	७	८	९	१०	
५	बहु उद्देश्य कभर्डहल निर्माण	०	४८	१५	१५	१८	०	०	
६	खेलाडी प्रशिक्षण तथा प्रोत्साहन कार्यक्रम	५	३०	५	५	६	७	७	गाउँ कार्यपालिका, सम्बन्धित शाखा , र अन्य सरोकारवाला निकाय
७	रनिंगशिल्ड कार्यक्रम	३	१८	३	३	४	४	४	
८	खुला व्यायामशाला निर्माण , क्रिकेट तथा फुटवल खेलकुद विकास र संचालन कार्यक्रम	७	४१	७	७	८	९	१०	
९	युवाको लागि जीवनकला कार्यक्रम	०	२०	०	३	५	६	६	
१०	समाजको लागि युवाको एकदिन	०	८	०	२	२	२	२	

११	गौचरण खेल मैदान तारवार र पानी ढल निकास	०	२२	०	७	८	७	०	गाउँ कार्यपालिका, सम्बन्धित शाखा, र अन्य सरोकारवाला निकाय
----	--	---	----	---	---	---	---	---	---

५.५.८ जोखिम पक्ष तथा अनुगमन

प्रस्तावित कार्यक्रम तथा आयोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन भई अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुने अपेक्षा गरिएको छ। संघीय संरचना अनुसार तर्जुमा हुनु पर्ने नीति, कानून, नियम, कार्यविधि, मापदण्ड, योजना, संस्थागत संयन्त्र तयार हुन नसकेमा तथा समयमा तयार नभएमा प्रस्तावित कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन प्रभावित भई अपेक्षित उपलब्धी हासिल नहुन सक्छ ।

५.६ कला, भाषा, साहित्य र संस्कृति

५.६.१ पृष्ठभूमि

धार्मिक हिसाबले हिन्दुहरूको संख्या अत्यधिक रहेको र अन्य धर्मावलम्बीहरूमा क्रिष्टियन, मुस्लिम र बौद्धहरू रहेका छन्। थारु, मगर लगायत समुदायको संस्कृति भेषभूषा तथा विभिन्न चाडपर्वहरूले सांस्कृतिक विकासमा टेवा पुऱ्याएका छन्। रोहिणी गाउँपालिका साँस्कृतिको हिसाबले धनी गाउँपालिका हो। ब्राह्मण र क्षेत्री, थारु, मगर लगायत विविध जातजाति तथा भाषा साँस्कृतिको धनी यी जातजातिहरूका—आफ्नो परम्परा, रीतिरिवाज, धर्म, भाषा, भेषभूषा, रहनसहन, खानपीन, जात्रापर्वहरू छन्।

साँस्कृतिक पर्यटनको दृष्टिकोणबाट रोहिणी अनुपम रहेको छ। सनातन देखि विभिन्न जातजातिले आफ्नो नित्यपूजा र पर्व अनुसारको पूजा धार्मिक विधि विधान अनुसार गरिन्छ।

५.६.२ संभावना र अवसर

नेपालको संविधानले सभ्य संस्कृतिको विकास र साँस्कृतिक विविधता कायम राख्दै सम्पदाको संरक्षणलाई राज्यको निर्देशक सिद्धान्त तथा नीतिमा समावेश गरेको छ। सभ्य संस्कृतिको विकास गरी सामाजिक सुसम्बन्धमा आधारित समाजको निर्माण गर्नु आजको मुख्य आवश्यकता रहेको छ। साँस्कृतिक विविधता कायम राख्दै ऐतिहासिक, पुरातात्विक तथा साँस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण, संवर्द्धन र विकास गर्ने स्थानीय सरकारको महत्वपूर्ण जिम्मेवारीका रूपमा रहेको देखिन्छ। तसर्थ यस रोहिणी गाउँपालिकाले सम्पदा तथा साँस्कृतिक क्षेत्रमा गाउँपालिका क्षेत्रमा भएका सम्भावना, अवसर र विद्यमान अवस्था सहित तिनीहरूको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्न सकिने संभावना प्रचुर मात्रामा छ।

५.६.३ समस्या र चुनौती

गाउँपालिका भरी यत्रतत्र छरिएर रहेका सम्पदा, कला तथा स्थानीय रीतिरिवाजहरू क्रमशः लोप हुँदै जानु, युवा पुस्ता आधुनिकताकानामा विदेशी संस्कार तथा रिवाज प्रति आकर्षित हुँदै जानु कला तथा संस्कृति क्षेत्रका विशेष चुनौतीहरू हुन्।

५.६.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

दीर्घकालिन सोच

- मौलिक भाषा, कला, संस्कृति गाउँपालिकाको पहिचान

लक्ष्य

- सम्पदा र संस्कृति संरक्षण र प्रवर्द्धन मार्फत सामाजिक बिशिस्टताको पहिचान सिर्जना गर्ने।

उद्देश्य

गाउँपालिकाको कला, भाषा, साहित्य र संस्कृति उपक्षेत्रको उद्देश्य देहायअनुसार रहेका छन्:

- सम्पदा, कला, भाषा र संस्कृतिको संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गर्नु।

रणनीति तथा कार्यनीति

कला, भाषा, साहित्य र संस्कृति उपक्षेत्रमा देहायअनुसारका रणनीति तथा कार्यनीति अवलम्बन गरिनेछः

रणनीति	कार्यनीति
१। स्थानीय साँस्कृतिक, ऐतिहासिक, पुरातात्विक सम्पदाको संरक्षण र प्रवर्द्धन गरी पर्यटन विकाससँग आवद्ध गर्ने	१.१ स्थानीय संस्कृति, कला, सम्पदा र साहित्य सम्बन्धी अध्ययन तथा अनुसन्धान गर्ने १.२ स्थानीय कला तथा संस्कृतिको पहिचान, संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने १.३ सियारी-३ स्थित बौद्ध बिहारलाई पर्यटन, कला तथा संस्कृतिको संगमको रूपमा विकास गरिनेछ।

	१.४ स्थानीय कला, संस्कृति, सम्पदा, भाषा साहित्यमा आधारित प्रकाशन १.५ मौलिक कला तथा संस्कृति सम्बन्धी अध्ययन अनुन्धानलाई प्रोत्साहित गर्ने । १.६ थारु संग्रहालयको स्थापना गरिनेछ । १.७ विभिन्न जात जातिको पर्व (ल्होसार, मगर दिवस, छठ, रक्षाबन्धन लगायत) भेषभुषा संरक्षण र प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
--	---

५.६.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

भाषा, कला, साहित्य तथा संस्कृति विकास उपक्षेत्रगत सूचक र आवधिक लक्ष्य देहाय अनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका: भाषा, कला, साहित्य तथा संस्कृति विकास उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा आवधिक लक्ष्य

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	आवधिक लक्ष्य				
			०७९/०८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४
कला, भाषा, साहित्य तथा संस्कृति							
स्थानीय संस्कृति, कला, सम्पदा र साहित्य सम्बन्धी अध्ययन तथा अनुसन्धान	संख्या	०	१	२	२	३	३
व्यवस्थित रूपले संरक्षित ऐतिहासिक सार्वजनिक स्थल	संख्या	४	५	७	९	११	११
स्थानीय कला, संस्कृति, सम्पदा, भाषा साहित्यमा आधारित प्रकाशन	संख्या	०	१	१	१	१	१
स्थानीय कला संस्कृति झल्कने संग्रहालय स्थापना	संख्या	०	०	०	१	१	१

स्रोत: सम्बन्धित शाखा

५.६.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको आवधिक अनुमान

भाषा, कला, साहित्य तथा संस्कृति विकास उपक्षेत्रको आवधिक खर्चको अनुमान देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका: ५.६.२ भाषा, कला, साहित्य तथा संस्कृति विकास उपक्षेत्रको खर्च तथा स्रोतको आवधिक अनुमान
स्रोत: प्रस्तावित कार्यक्रम तथा क्रियाकलापको प्राथमिकीकरण र अनुमानित लागत, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा र आर्थिक प्रशासन शाखा ।

५.६.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

भाषा, कला, साहित्य तथा संस्कृति विकास उपक्षेत्रको आगामी तीन वर्ष संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित बजेट, जिम्मेवार निकाय देहाय अनुसार तालिका ५.६.३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ५.६.३ भाषा, कला, साहित्य तथा संस्कृति विकास उपक्षेत्र तर्फका कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	आधार वर्ष (०७८/७९) को अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य	अनुमानित वार्षिक लक्ष्य (रु. लाखमा) आ.ब.					जिम्मेवार निकाय
				०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	
१	सांस्कृतिक, धार्मिक तथा ऐतिहासिक सम्पदा संरक्षण, प्रवर्धन तथा पहिचान	६	३४	६	६	७	७	८	गाउँ कार्यपालिका, सम्बन्धित शाखा, स्वास्थ्य संस्था र अन्य सरोकारवाला निकाय
२	मौलिक गीत, साहित्य तथा कला प्रतियोगिता र संरक्षण	३	१७	३	३	३	४	४	
३	संस्कृति प्रवर्द्धन कार्यक्रम (थारु संस्कृति, माघी, भोजपुरी लगायत)	४	२३	४	४	४	५	५	
४	थारु भाषा संरक्षण तथा थारु संग्रहालय निर्माण	०	५०	०	२०	२०	१०	०	

५.६.८ जोखिम पक्ष तथा अनुगमन

माथि उल्लेखित समस्याहरू तथा चुनौतीहरूलाई सम्बोधन गर्न लागत प्रभावकारी कार्यक्रम तयार गरी लागू गरिनेछ। तिनै तहका सरकार, विभिन्न संस्कृति र परम्परा बोकेका समुदाय, सरोकारवाला निकाय, राष्ट्रिय तथा स्थानीय गैर सरकारी तथा समुदायमा आधारित संस्थाहरू बीच समन्वय, सहकार्य, साझेदारी गरी उपलब्ध स्रोत साधनको उच्चतम परिचालन गरी प्रस्तावित कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन भई अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुने अपेक्षा गरिएको छ। संघीय संरचना अनुसार तर्जुमा हुनु पर्ने नीति, कानून, नियम, कार्यविधि, मापदण्ड, योजना, संस्थागत संयन्त्र तयार हुन नसकेमा तथा समयमा तयार नभएमा प्रस्तावित कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन प्रभावित भई अपेक्षित उपलब्धी हासिल नहुन सक्छ।

परिच्छेद ६: पूर्वाधार विकास

६.१ सडक, पूल तथा यातायात

६.१.१ पृष्ठभूमि

दिगो, सन्तुलित, फराकिलो र समावेशी भौतिक पूर्वाधारको विकास बिना आर्थिक, सामाजिक विकास तथा गुणस्तरीय र सहज सेवा प्रवाह सुनिश्चित हुन सक्दैन। भौतिक पूर्वाधारको विकासले अन्तरआवद्धता र अन्तरसम्बन्ध विकास तथा विस्तार गरी सो मार्फत आर्थिक-सामाजिक विकासको नतिजा हासिल गर्न प्रत्यक्ष योगदान पुर्याउदछ। गाउँपालिकाको विकास प्रयासलाई योजनाबद्ध र व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन गरी दिगो सुधार गर्न भौतिक पूर्वाधार विकासले विकास प्रतिफलको प्रवेशद्वारको रूपमा कार्य गर्दछ ।

विकास प्रतिफललाई गाउँ विकासको दीर्घकालिन सोच र लक्ष्य तर्फ उन्मुख गराउन तथा अपेक्षित नतिजा हासिल गर्न मूलतः सडक, पूल तथा यातायात विषय उपक्षेत्रको विकास, विस्तार र दिगो सञ्चालन सम्बन्धी विश्लेषण र विकासको मार्गचित्रलाई पूर्वाधार विकास योजनामा समावेश गरिएको छ।

६.१.२ संभावना तथा अवसर

स्थानीय सरकार गठनसंगै गाउँपालिका क्षेत्रमा भौतिक पूर्वाधार विकासका आयोजना संचालनमा तिब्रता आएको छ। सडक तथा नाली, पेटी निर्माण, विद्युतीकरण जस्ता पूर्वाधार तथा संरचना निर्माण भैरहेका छन्। गाउँपालिकामा स्थानीय बस पार्क तथा सुविधा सम्पन्न पार्किङस्थल निर्माण र सञ्चालनको आवश्यकता देखिएको छ।

यस गाउँपालिका क्षेत्र कृषि तथा औद्योगिक पूर्वाधार विकासको प्रचुर सम्भावना रहेको छ । प्रदेश राजधानी सँग नजिक रहनुका साथै छिमेकी मित्रराष्ट्र भारतको सिमानामा रहेको यस गाउँपालिका क्षेत्रमा सडक तथा पूल निर्माण र स्तरोन्नति कार्य सहज रहेको छ। गाउँपालिकालाई लुम्बिनी प्रदेशकै व्यापारिक र आवासीय शहरको रूपमा विकास गर्न सकिने संभावना रहेको छ ।

६.१.३ समस्या र चुनौति

गाउँपालिकाको क्षेत्रमा व्यवस्थित र सुरक्षित पार्किङ स्थल र यातायातको सहज व्यवस्थापन हुन सकेको छैन। गाउँपालिका क्षेत्रमा सडक मापदण्ड लागू हुन नसक्दा मुख्य सडक बाहेक धेरैजसो भित्री सडकहरू साँघुरो रहेका छन् र सडकको अधिकार क्षेत्र निर्धारण भए पनि स्पष्ट हुन सकेको छैन भने सडकको दायावायाँ वृक्षारोपण गरी सुन्दरता कायम गर्न नसकेको देखिन्छ ।

गाउँपालिकामा पक्की, ग्राभेल र कच्ची सडकहरूमा विभिन्न स्थानमा खाल्डाखुल्टी रहेको र आवश्यक स्थानहरूमा पुल तथा कल्भर्टको व्यवस्था हुन नसकेको देखिन्छ। सडक निर्माण तथा यातायात सञ्चालनमा वातावरणीय पक्ष, गुणस्तर र मापदण्डको पालना हुन सकेको छैन। वातावरणीय संरक्षणको उपाय अवलम्बन नगरी र आर्थिक तथा सामाजिक विश्लेषण बिना सडक निर्माण गर्ने क्रम बढ्दै गईरहेको छ। सडक निर्माणसँग आर्थिक, सामाजिक विकास तथा अन्य विकासका कार्यहरू प्राथमिकता साथ सञ्चालन गर्न सकिएको छैन। गाउँपालिकामा विकास निर्माणका क्षेत्रमा कार्य गर्ने निकायहरू बीचको समन्वय र सहकार्य गाउँ विकासको प्रमुख चुनौतिको रूपमा देखिएको छ।

६.१.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

दीर्घकालीन सोच

- सहज र सघन अन्तरआवद्धताका लागि वातावरणमैत्री, सुरक्षित, र दिगो यातायात पुर्बधार विकास लक्ष्य

- बसोबास, औद्योगिक र शहरी सुविधा तथा अन्तरआवद्धता सहज, सुरक्षित र व्यवस्थित बनाउने

उद्देश्य

गाउँपालिकाका सडक,पूल तथा यातायात विकास उपक्षेत्रको उद्देश्यहरु देहायअनुसार रहेका छन्:

- सुरक्षित एवम् व्यवस्थित यातायात, हरित र सुविधायुक्त सडक पूर्वाधार तथा बसपार्कको विकास र विस्तार गर्नु

रणनीति तथा कार्यनीति

गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई योजनाको समष्टिगत लक्ष्य, उद्देश्य तथा प्रतिफल हासिल गर्न यस उपक्षेत्र अन्तर्गत देहायअनुसारका रणनीति तथा कार्यनीति अवलम्ब गरिनेछ:

रणनीति	कार्यनीति
१ सडक अधिकार क्षेत्र र मापदण्ड तयार गर्ने	१.१ नेपाल सरकारले निर्धारण गरे बमोजिम सडकको न्यूनतम मापदण्ड निर्धारण गरी सोको पालना गरी सडकको गुणस्तर कायम गरिनेछ । १.२ गाउँपालिका क्षेत्रभित्रका सडकहरूको मापदण्ड र स्तर निर्धारण, नक्शाकन, वर्गीकरण, नामाकरण र प्राथमिकता निर्धारण सहित सडक, पुल र यातायातको विकास र विस्तारलाई सुव्यवस्थित बनाउन यातायात गुरुयोजना तर्जुमा तथा अद्यावधिक गरी सोअनुसार सडक पुल निर्माण तथा यातायात सञ्चालनलाई व्यवस्थित गरिनेछ । १.३ गाउँपालिका क्षेत्रभित्रनिर्माण हुने सडकको न्यूनतम क्षेत्राधिकार निर्धारण गरी सोहि बमोजिम रेखांकन गरी कार्यान्वयन गर्न एक समिति बनाई सो समितिको सिफारिस कार्यान्वयन गरिनेछ। १.४ समुदाय ,नागरिक समाज र सम्बन्धित निकायसँगको समन्वय र सहकार्यमा आवश्यकता अनुसार बैकल्पिक व्यवस्था सहित सडक अधिकार क्षेत्रको अतिक्रमण हटाइनेछ । १.५ गाउँपालिका क्षेत्रभित्रको सडकलाई जिआईएस) भौगोलिक सूचना प्रणाली(मा आवद्ध गरी नामाकरण, सांकेतिकरण तथा अभिलेखीकरण गरिनेछ । १.६ सडक तथा सार्वजनिक स्थानमा निर्माण सामग्री तथा अवरोध पुऱ्याउने खालका अन्य सामग्रीहरू राखेलाई कानूनअनुसार कारवाही गरी आवागमनलाई सहज बनाइनेछ ।
२ दिगो यातायात पूर्वाधारको विकास, विस्तार र स्तरोन्नति मार्फत नागरिकको पहुँच बृद्धि गर्ने।	२.१ गाउँपालिकाका प्राथमिकता प्राप्त रणनीतिक सडकहरूको क्रमशः ग्राभेल, सोलिड र पिच-डलान गर्दै स्तरोन्नति गरिनेछ । २.२ सडक तथा यातायात सञ्जाल निर्माण र विस्तार गर्दा बजारसँग अन्तरआवद्धता कायम गरी आर्थिक प्रणाली) कृषि, पर्यटन तथा उद्योग व्यवसाय (को समेत प्रवर्द्धन हुने गरी प्राथमिकताको साथ निर्माण गरिनेछ । २.३ वातावरणीय अध्ययन पश्चात विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार गरेर मात्र ठुला सडक परियोजना निर्माण र स्तरोन्नति गरिनेछ । २.४ स्थानीय श्रोतसाधन तथा सीपको प्रयोगबाट सञ्चालन हुने, स्थानीय जनतालाई प्रत्यक्ष लाभ पुग्ने आयोजना र उपभोक्ताको लागत साझेदारी हुने आयोजनालाई प्राथमिकता दिई निर्माण तथा सञ्चालन गरिनेछ । २.५ छिटो, भरपर्दो र वातावरण मैत्री सडक सञ्जाल विकास गर्न सहयोगी हुने प्रविधि तथा उपायहरू अवलम्बन गरिनेछ । २.६ निर्माण भइसकेका पूर्वाधारहरूको संरक्षण, विस्तार तथा नियमित मर्मतकोलागि मर्मतसम्भार कोषको व्यवस्था गरिनेछ ।

रणनीति	कार्यनीति
	२.७ गाउँपालिका तथा वडाको केन्द्र एवम् एक भन्दा बढी वडाहरू जोड्ने रणनीतिक सडकहरूलाई प्राथमिकीकरण गरी सहायक संरचना सहित चरणबद्ध रूपमा ग्राभेल, कालोपत्रे र ढलान गरिनेछ। २.८ बसपार्क तथा बिसौनी, सवारी साधन पार्किङ्ग स्थल, सवारी साधन सेवा केन्द्र समेत सवारी साधन व्यवस्थापनको लागि उपयुक्त स्थानमा पूर्वाधार निर्माण र व्यवस्थापन गरिनेछ। २.९ गाउँपालिकाको सडक सञ्जाल स्तरोन्नती र सडक नपुगेका स्थानहरूमा सडकको पहुँच पुऱ्याउन सडक विस्तार गरिनेछ।
३ समग्र सेवा प्रवाहलाई सहज र सुलभ हुने गरी गुणस्तरीय ,वातावरणमैत्री र उत्थानशिल पूर्वाधारको विकास र विस्तार गर्ने।	३.१ बजार क्षेत्रमा सडक ,पानी निकास र ढल, खानेपानी पाइप, बिजुली तथा इन्टरनेट वितरण लाइन, फूटपाथ आदिको एकीकृत रूपमा निर्माण गरिनेछ। ३.२ बजार क्षेत्र तथा जोखिमयुक्त सडक खण्डहरूमा आवश्यकताका आधारमा बैकल्पिक पूर्वाधार सहितको सडक निर्माण कार्यलाई प्राथमिकताका साथ अगाडि बढाइनेछ। ३.३ मापदण्डअनुसार नाला, सडक पेटी, पुल तथा कल्भर्ट लगायतका सडकको सहायक संरचना समेतको वातावरण मैत्री प्रविधिहरूको प्रयोग गरी सडकको स्तरोन्नति गरिनेछ। ३.४ गाउँपालिका क्षेत्र भित्रको मूल तथा सहायक सडकहरूको दायाँ बायाँ दुवै तर्फ वृक्षारोपण गरी सडक संरक्षण र सुन्दरता अभिवृद्धि गरिनेछ। ३.५ स्थानीय यातायातलाई सर्वसुलभ, भरपर्दो, सुरक्षित, समावेशी र व्यवस्थित बनाउनुका साथै विद्युतीय सवारी साधन प्रयोगको लागि प्रोत्साहन गरिनेछ। ३.६ सबै वडाको केन्द्र, बजार क्षेत्र, औद्योगिक तथा पर्यटकीय केन्द्रहरूमा पक्की सडक सञ्जालमा आवद्ध गरी आवागमन सहज र सुलभ हुनेगरी सुचारु गरिनेछ।

६.१.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

सडक,पूल तथा यातायात विकास उपक्षेत्रको विषय क्षेत्रगत सूचक र आवधिक लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ६.१.१ सडक,पूल तथा यातायात विकास उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा आवधिक लक्ष्य

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	आवधिक लक्ष्य				
			०७९/०८०	०८०/०८१	०८१/०८२	०८२/०८३	०८३/०८४
पक्की सडकमा पुग्न लाग्ने औषत समय	मिनेट	७	५	४	३	२	२
व्यवस्थित नालाको लम्बाई	कि.मि.	५	६	७	९	११	१३
पक्की सडक	कि.मि.	५०	६५	७०	७५	८०	८५
ग्राभेल सडक	कि.मि.	६५	८०	८५	९२	९०	८५
पक्की पुल	संख्या	२	३	३	४	५	६
नियमित मर्मत संभार भएको सडक	संख्या	१०	१२	१५	१९	२५	३०

स्रोत: योजना तर्जुमा गोष्ठी, प्रस्तावित आयोजना तथा कार्यक्रम, सम्बन्धित शाखा

६.१.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको अनुमान

सडक,पूल तथा यातायात विकास उपक्षेत्रको आवधिक योजना अबधिको खर्चको अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ

तालिका ६.१.१ सडक,पूल तथा यातायात विकास उपक्षेत्रको खर्चको अनुमान

स्रोत: प्रस्तावित कार्यक्रम तथा क्रियाकलापको प्राथमिकीकरण र अनुमानित लागत, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा र आर्थिक प्रशासन शाखा ।

६.१.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सडक,पुल तथा यातायात विकास उपक्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत आगामी पाँच वर्ष संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल लागत, उद्देश्य तथा उपलब्धि सूचक देहाय अनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका: सडक, पुल तथा यातायात उपक्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण (आयोजना/क्रियाकलापको विस्तृत विवरण अनुसूची ४ मा प्रस्तुत गरिएको छ)

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	आधार वर्ष (०७८/७९) को अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य	अनुमानित वार्षिक लक्ष्य (रु. लाखमा) आ.ब.					जिम्मेवार निकाय
				०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	
१	कालोपत्रे/ ढलान सडक निर्माण कार्यक्रम (गाउँपालिका क्षेत्रमा अनुसूची ४ मा रहेका आयोजना मध्येका सडक क्रमश कार्यान्वयन)	६५०	५२५०	९००	१०००	१०५०	११००	१२००	गाउँ कार्यपालिका, सम्बन्धित शाखा , वडा कार्यालय र अन्य सरोकारवाला निकाय
२	खण्डास्मिथ सडक निर्माण कार्यक्रम (गाउँपालिका क्षेत्रमा अनुसूची ३ मा रहेका आयोजना मध्येका सडक क्रमश कार्यान्वयन)	२५०	२०० ०	३००	३५०	४००	४५०	५००	
३	सबै वडाका सडक नियमित मर्मत सुधार तथा स्तरोन्नति	१४०	८६५	१४०	१६०	१७५	१९०	२००	
४	पुल तथा कल्भर्ट निर्माण एवम मर्मत सम्भार कार्यक्रम	५०	४८५	५०	७५	१००	१२०	१४०	
५	सडक सौन्दर्यकरण कार्यक्रम	५	११५	१०	१५	२५	३०	३५	
६	सडक सुरक्षा प्रबर्द्धन कार्यक्रम	०	७५	५	१०	१५	२०	२५	

७	विद्यालय विद्यार्थी तथा सामुदायिक संघ संस्थालाई सडक सुरक्षा तथा ट्राफिक सचेतना कार्यक्रम	०	२६	३	५	५	६	७	
८	सडक विस्तार कार्यक्रम	४०	१९०	२५	३०	४०	४५	५०	

६.१.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

वातावरणमैत्री भौतिक पूर्वाधार विकास गर्न प्राविधिक, आर्थिक र सामाजिक संभाव्यता अध्ययन, विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार आयोजना बैंक तयार गर्ने र आयोजना बैंकमा सूचीकृत आयोजनाको प्राथमिकताक्रम अनुसार मध्यमकालीन खर्च संरचनामा बजेट विनियोजन गरी आयोजना कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ । यस प्रकार आयोजना छनौट र स्रोत विनियोजन नहुँदा गुणस्तरीय रूपमा कार्य सम्पन्न गर्न जग्गाको प्राप्ति, वन तथा वातावरणीय श्रोतको संरक्षण र विपद जोखिम न्यूनीकरणका कार्यक्रम समावेश गर्दा आयोजनाको लागत र समय बढ्न सक्ने जोखिम रहन्छ । जलवायु परिवर्तनको असर, वातावरणीय प्रभाव र जग्गा व्यवस्थापन लगायत स्थानीय सरोकारका विषयलाई सम्बोधन गर्न नसक्दा यसबाट अपेक्षित हासिल गर्न नसकिने अवस्था समेत रहेको छ ।

उपलब्ध प्रविधिको उपयोग, जग्गा प्राप्ति, बजेटको सुनिश्चिता, नदीजन्य निर्माण सामग्रीको सहज उपलब्धता, मानव संशाधन उपलब्ध भएमा र विपद तथा अन्य विवादको कारण आयोजनाका लागत बढ्न नगएमा उल्लिखित उपलब्धी हासिल हुनेछ । सो हुन नसकेमा योजनाको लक्ष्य तथा उद्देश्य प्राप्त नहुने जोखिम रहन सक्छ ।

६.२ आवास, बस्ती, भवन तथा शहरी विकास

६.२.१ पृष्ठभूमि

दिगो, सन्तुलित, फराकिलो र समावेशी भौतिक पूर्वाधारको विकास बिना आर्थिक, सामाजिक विकास तथा गुणस्तरीय र सहज सेवा प्रवाह सुनिश्चित हुन सक्दैन। भौतिक पूर्वाधारको विकासले अन्तरआवद्धता र अन्तरसम्बन्ध विकास तथा विस्तार गरी सो मार्फत आर्थिक-सामाजिक विकासको नतिजा हासिल गर्न प्रत्यक्ष योगदान पुर्याउदछ। विकास प्रतिफललाई गाउँ विकासको दीर्घकालिन सोच र लक्ष्य तर्फ उन्मुख गराउन तथा अपेक्षित नतिजा हासिल गर्न मूलतः आवास, बस्ती तथा शहरी विकास जस्ता विषय उपक्षेत्रको विकास, विस्तार र दिगो सञ्चालन सम्बन्धी विश्लेषण र विकासको मार्गचित्रलाई पूर्वाधार विकास योजनामा समावेश गरिएको छ ।

६.२.२ संभावना तथा अवसर

स्थानीय सरकार गठन संगै गाउँपालिका क्षेत्रमा भौतिक पूर्वाधार विकासका आयोजना संचालनमा तिव्रता आएको छ । गाउँपालिकामा बस्ती विकास तथा भवन निर्माण सम्बन्धी आधारभूत मापदण्ड २०७२ को मापदण्डमा आधारित भई गाउँपालिकाले योजना तथा भवन निर्माण मापदण्ड तयार गरी स्विकृत गरेको छ । साथै गाउँपालिकामा यातायात गुरुयोजना अनुसार सडकको मापदण्ड तयार भई कार्यान्वयनमा रहेको छ र यसै अनुसार घरनक्शा पास र भवन तथा भौतिक विकास निर्माणको कार्य सञ्चालनमा रहेको छ ।

राष्ट्रिय भूउपयोग नीति २०७२ तथा राष्ट्रिय भूमि ऐन, २०७६ बमोजिम गाउँपालिकालाई कृषि क्षेत्र, आवास क्षेत्र, औद्योगिक तथा व्यवसायिक क्षेत्र, संस्थागत क्षेत्र र सो क्षेत्रहरूको बिचमा ग्रीन वेल्डको अवधारणा सहितको भूउपयोग क्षेत्रको खाका गर्न जरूरी देखिएको छ। यसको आधारमा भूउपयोग योजना र सो को आधारमा बस्ती विकास तथा भौतिक विकास गुरुयोजना तर्जुमा गरी बस्ती विकास तथा भौतिक निर्माणका कार्यहरू कार्यान्वयन गर्नु पर्ने देखिएको छ। गाउँपालिका क्षेत्रबाट विसर्जन हुने फोहोरमैला सुरक्षित व्यवस्थापन गर्न वडा ल्याण्डफिल साइट निर्माण गर्ने प्रस्ताव तयार गरिएको छ।

यस गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने कुल ७४६२ घरपरिवार मध्ये ४९.८९ प्रतिशत पक्की, १६.८३ प्रतिशत अर्धकच्ची र बाँकी ३३.२८ प्रतिशत घर कच्ची रहेको देखिन्छ । कुल घरपरिवार मध्ये ९८.९६ प्रतिशतको परिवार आफ्नै घर भएको बाँकी १.०४ प्रतिशत भाडामा बसोबास गरेको स्थिति पत्रमा उल्लिखित तथ्याङ्कले देखाएको छ । रोहिणी गाउँपालिका नेपालको औद्योगिक, पर्यटकीय, आवासीय र व्यापारिक केन्द्रको विकासोन्मुख रहेको छ। यस गाउँपालिका क्षेत्र कृषि तथा औद्योगिक पूर्वाधार विकासको प्रचुर सम्भावना रहेको छ प्रदेश राजधानी सँग नजिक रहनुका साथै छिमेकी मित्रराष्ट्र भारतको सिमानामा रहेको यस गाउँपालिका क्षेत्रमा पूर्वाधार विकास कार्य सहज रहेको छ। गाउँपालिकालाई लुम्बिनी प्रदेशकै व्यापारिक र आवासीय शहरको रुपमा विकास गर्न सकिने संभावना रहेको छ ।

५.२.३ समस्या र चुनौति

गाउँपालिकाको क्षेत्रमा व्यवस्थित र सुरक्षित बस्ती तथा आवास निर्माणमा चुनौति रहेको छ । यस गाउँपालिका क्षेत्रमा भवन संहिता २०७२ लागू हुनु भन्दा अगाडि बनेका निजी, व्यवसायिक, सरकारी र सार्वजनिक भवनहरू भूकम्प प्रतिरोधी भए नभएको एकिन गरी सो अनुसार नियमन हुन सकेको छैन । गाउँपालिकाको ग्रामीण क्षेत्रको विकास निर्माण र सेवा प्रवाहलाई उपलब्धीमूलक र प्रभावकारी बनाउन गाउँ कार्यपालिकाको एकीकृत भवन, वडा कार्यालय भवन, सभा हल, पार्क, मनोरञ्जन स्थल लगायतका भौतिक पूर्वाधारहरूको कमी रहेको छ ।

६.२.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

दीर्घकालीन सोच

- वातावरणमैत्री पूर्वाधारयुक्त, व्यवस्थित, औद्योगिक र सहज र सवाल शहरको विकास

लक्ष्य

- बसोबास, औद्योगिक र शहरी सुविधा तथा अन्तरआवद्धता सहज, सुरक्षित र व्यवस्थित बनाउने

उद्देश्य

गाउँपालिकाका आवास, वस्ती, भवन तथा शहरी विकास उपक्षेत्रको उद्देश्यहरू देहाय अनुसार रहेका छन्:

- वातावरणमैत्री र व्यवस्थित बस्ती, सुरक्षित आवास र औद्योगिक तथा पर्यटकीय सुविधामा अभिवृद्धि गर्नु,
- सुविधायुक्त सवाल शहरी पूर्वाधार तथा बजार सुविधाको विकास र विस्तार गर्नु,

रणनीति तथा कार्यनीति

गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई योजनाको समष्टिगत लक्ष्य, उद्देश्य तथा प्रतिफल हासिल गर्न आवास, वस्ती, भवन तथा शहरी विकास उपक्षेत्रको देहाय अनुसारका रणनीति तथा कार्यनीति अवलम्ब गरिनेछ:

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: वातावरणमैत्री र व्यवस्थित	बस्ती, सुरक्षित आवास र औद्योगिक तथा पर्यटकीय सुविधामा अभिवृद्धि गर्नु,
१ भवन संहिता पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन गर्ने ।	१.१ भौतिक पूर्वाधार विकास आयोजनाको निर्माण र सञ्चालनमा सार्वजनिक निजी साझेदारीको अवधारणा लागू गर्न कानूनी र संस्थागत व्यवस्था गरिनेछ । १.२ राष्ट्रिय भवन संहिता, २०७२ र रोहिणी गाउँपालिकाको भवन निर्माण मापदण्ड प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न भवन डिजाइन, निर्माण तथा सुपरीवेक्षणका कार्यमा संलग्न जनशक्तिको क्षमता विकास गरिनेछ । १.३ तालिम प्राप्त प्राविधिक र दक्ष जनशक्तिबाट मात्र निर्माण कार्य गर्ने गराउने व्यवस्था मिलाइनेछ । १.४ स्थानीय वास्तुकला र नवीनतम प्रविधि मिश्रित सुरक्षित र किफायती निजी भवन निर्माण गर्न निजी क्षेत्र तथा समुदायलाई प्राविधिक सहयोग गरिनेछ । १.५ सुरक्षित, किफायती, वातावरणमैत्री र पहिचानयुक्त भवन निर्माण बारे जनचेतना वृद्धि गर्न समुदाय लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । १.६ स्थानीय रूपमा उपलब्ध निर्माण सामग्रीहरूको प्रयोगलाई अधिकतम प्रयोग गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।
२ भूउपयोग योजना क्षेत्र निर्धारण गरी सो अनुसार आवास क्षेत्र, कृषि क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्र, व्यवसायिक क्षेत्र, संस्थागत, संरक्षण क्षेत्रको निर्धारण गरी व्यवस्थित वस्ती विकास गर्ने ।	२.१ जोखिम सम्बेदनशील भू-उपयोग योजना तर्जुमा गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ । २.२ विपदको दृष्टिले जोखिममा रहेका, विकट र छरिएर रहेका दलित तथा आर्थिक सामाजिक रूपले विपन्न घर परिवारकालागि सुरक्षित, वातावरणमैत्री, सुलभ, आधारभूत सुविधायुक्त बस्ती निर्माण गरिनेछ । २.३ विपदको उच्च जोखिममा रहेका स्थानमा हुन सक्ने थप वस्ती विस्तारलाई निरुत्साहित गरिनेछ ।

रणनीति	कार्यनीति
	२.४ ग्रामीण क्षेत्र र छरिएर रहेका घरपरिवारलाई आधारभूत शहरी सुविधा सहितको बस्ती निर्माण गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ । २.५ बजारी क्षेत्र तथा घना बस्ती रहेका र राजमार्ग क्षेत्रको बस्तीलाई व्यवस्थित गरिनेछ । २.६ कृषियोग्य जमिनमा हुने गरेको जग्गा प्लटिङ्ग र बस्ती विकासलाई नियन्त्रण गरी व्यवस्थित गरिनेछ र कृषि कार्यमा प्रयोग गर्नेलाई प्रोत्साहन तथा सहूलियतको व्यवस्था गरिनेछ । २.७ एकीकृत बस्ती विकास गर्न जग्गा प्राप्ति व्यवस्थालाई सरल र सहज बनाउन आवश्यक समन्वय र सहजीकरण गरिनेछ । २.८ भू-उपयोग क्षेत्रहरूको विचमा ग्लिनवेल्टको विकास गरिनेछ ।
३ व्यवस्थित, गुणस्तरीय, वातावरणमैत्री तथा उत्थानशिल बस्ती र पूर्वाधारको विकास एबम् विस्तार गर्न सहजताको लागि सार्वजनिक जग्गाको संरक्षण गर्ने ।	३.१ गाउँपालिका क्षेत्र भित्रको सार्वजनिक तथा पर्ती जग्गाहरूको पहिचान, नक्शाकन र अभिलेख तयार गरी पार्क, खुल्ला क्षेत्र, पोखरी, खेलमैदान र अन्य व्यावसायिक आयोजनामा उपयोग गरी सार्वजनिक जग्गाको संरक्षण गरिनेछ । ३.२ गाउँपालिका क्षेत्रमा नापी नक्शा, घरजग्गा, धनीपुर्जा, सडक र घर नम्बरलाई मिलान गरी भौगोलिक सूचना प्रणालीमा आधारित अद्यावधिक अभिलेख तयार गरिनेछ । ३.३ नमूनाको रूपमा योजनाबद्ध रूपमा जग्गा एकीकरण, विकास र पूर्वाधार निर्माण गरी आवास र बस्ती विकास सुरक्षित र व्यवस्थित बनाइनेछ ३.४ एकीकृत सेवा प्रदायक बहुपयोगी र बहुउद्देश्यीय भवन निर्माण गरी एकीकृत जनसेवा प्रदान गरिनेछ ।
उद्देश्य: २ सुविधायुक्त शहरी पूर्वाधार तथा बजार सुविधाको विकास र विस्तार गर्नु,	
१ भूउपयोग क्षेत्र र भौतिक विकास गुरुयोजनाको आधारमा सार्वजनिक निर्माण कार्यलाई व्यवस्थित गर्ने ।	१.१ गाउँपालिका क्षेत्रभित्र सार्वजनिक निर्माण कार्यलाई सम्भाव्यताको आधारमा पर्यटकीय, शैक्षिक, खेलकूद र अन्य क्षेत्रको रूपमा विकास गर्न पूर्वाधार लगायत सेवा सुविधाको विकास र विस्तार गरिनेछ । १.२ गाउँपालिका क्षेत्रभित्रका सडकको मुख्यचोक तथा टोल/बस्तीमा प्रतिकालय र चौतारो निर्माण र हरियाली निर्माण कार्यलाई विकास र विस्तार गरिनेछ ।
२ गाउँपालिकाको शहर उन्मुख क्षेत्रमा भौतिक योजना सहित शहरी/बजारको पूर्वाधार विकास गर्ने ।	२.१ गाउँपालिका क्षेत्रभित्र रहेको सार्वजनिक जग्गाको लगत संकलन, नक्शाकन, अभिलेखकरण गरी कानूनअनुसार उत्पादन तथा आयमूलक क्षेत्रमा परिचालनको व्यवस्था गरिनेछ । २.२ व्यवस्थित तथा योजनाबद्ध शहरी पूर्वाधार विकासलाई सुनिश्चित गर्न बस्ती विकास योजना तर्जुमा तथा कार्यन्वयन गरिनेछ । २.३ औद्योगिक ग्राम, बजार, पार्क, खुल्ला क्षेत्र, आपतकालीन सामग्री भण्डार गृह लगायत सार्वजनिक पूर्वाधार विकासको लागि स्थान र जग्गाको व्यवस्था गरी निर्माण कार्य क्रमशः सञ्चालन गरिनेछ । २.४ व्यवस्थित बस्ती विकास र बजार व्यवस्थापनका लागि आधारभूत पूर्वाधारहरूको निर्माण गरी नमूना बस्ती र बजारको विकास गरिनेछ ।
३ वडा कार्यालयलाई सेवा प्रवाह केन्द्रको रूपमा विकास गर्ने ।	३.१ सबै वडा कार्यालयहरूमा पूर्वाधार तथा संरचनाको विकास गरी आफ्नै भवनबाट प्रमुख विषय क्षेत्रको सेवा सुचारु गरिनेछ । ३.२ मापदण्डअनुसार वडा कार्यालय भवन अपाङ्गमैत्री, बालमैत्री, ज्येष्ठ नागरिकमैत्री, महिलामैत्री र वातावरणमैत्री रूपमा निर्माण र सञ्चालन गरिनेछ ।

६.२.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

आवास,वस्ती, भवन तथा शहरी विकास उपक्षेत्रको सूचक र आवधिक लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका: आवास,वस्ती, भवन तथा शहरी विकास उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा आवधिक लक्ष्य

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	आवधिक लक्ष्य				
			०७९/०८०	०८०/०८१	०८१/०८२	०८२/०८३	०८३/०८४
आधारभूत पूर्वाधारयुक्त व्यवस्थित बजार	स्थान	७	८	९	९	९	१०
भूकम्प प्रतिरोधी भवन निर्माण दक्ष व्यक्ति	जना	१३	१७	२५	३३	३७	४५
भूकम्प प्रतिरोधी प्रविधि र मापदण्ड अनुसार निर्माण भएका सार्वजनिक भवन र संरचना	संख्या	१०	११	१२	१४	१७	२१
भूकम्प प्रतिरोधी प्रविधि भएका सार्वजनिक भवन र संरचना	संख्या	२५	२८	३१	३५	४५	५५
भूकम्प प्रतिरोधी प्रविधि र मापदण्ड अनुसार निर्माण भएका आवास घर	प्रतिशत	१०	१५	२०	३०	३५	४०
पक्की/सुरक्षित घरमा बसोबास गर्ने परिवार	प्रतिशत	५१	५३	५४	५५	६०	६८
व्यवस्थित नालाको लम्बाई	कि.मि.	६	८	१२	१७	२२	२८
चट्याङ रहित घर निर्माण	प्रतिशत	३०	४२	४५	४७	४९	५१

स्रोत: योजना तर्जुमा गोष्ठी, प्रस्तावित आयोजना तथा कार्यक्रम, सम्बन्धित शाखा

६.२.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको अनुमान

आवास,वस्ती, भवन तथा शहरी विकास उपक्षेत्रको आवधिक योजना अबधिको खर्चको अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ

तालिका ६.७ आवास,वस्ती, भवन तथा शहरी विकास उपक्षेत्रको खर्चको अनुमान

स्रोत: प्रस्तावित कार्यक्रम तथा क्रियाकलापको प्राथमिकीकरण र अनुमानित लागत, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा र आर्थिक प्रशासन शाखा ।

६.२.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

आवास,वस्ती, भवन तथा शहरी विकास उपक्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत आगामी पाँच वर्ष संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल बजेट कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवार निकाय लगायत विवरण देहाय अनुसार तालिका ६.२.१ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका:६.२.१ आवास,वस्ती, भवन तथा शहरी विकास उपक्षेत्रको कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण (रु. लाखमा)

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	आधार वर्ष (०७८/७९) को अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य	अनुमानित वार्षिक लक्ष्य आ.ब.					जिम्मेवार निकाय
				०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	
१	स्थानीय बसपार्क तथा पार्किङस्थल (छापिया र अमुवा/मिलनचोक) निर्माण र संचालन	५	२१०	२०	४०	५०	६०	४०	
२	सबै वडा तथा मुख्य बजार केन्द्रमा हाट बजार मर्मत, निर्माण, स्तरोन्नति र संचालन	१५	७४	२५	१०	१२	१२	१५	
३	वडा कार्यालय निर्माण (वडा न.१,२,३,४ र ७) तथा वडा कार्यालय भवन मर्मत र स्तरोन्नति	-	४७६	२५	१२५	१२५	१२५	१००	
४	सुरक्षित आवास विकास कार्यक्रम वार्षिक (तराई मधेश समृद्धि)	५०	२६५	५०	५०	५०	५५	६०	
५	भवन निर्माण संहिता योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन	३	११	३	२	२	२	२	
६	विभिन्न वडामा सामुदायिक भवन निर्माण	१५	११५	१५	२५	२५	२५	२५	
७	ज्योतिनगर सामुदायिक भवन	०	५०	०	२५	२५	०	०	
८	विपन्न नागरिक भवन निर्माण (वडा न.३)	२५	१२५	२५	२५	२५	२५	२५	
९	गाउँपालिकाको बजार क्षेत्रमा नाली निर्माण तथा ढल व्यवस्थापन	२५	३५०	२५	५०	७५	१००	१००	
१०	दयानगर सामुदायिक सिकाइ केन्द्र जग्गा व्यवस्थापन र भवन निर्माण	०	२५	०	०	२५	०	०	
११	गुरुङ्ग स्वर्गद्वारी भवन	०	५०	०	१०	१५	२५	०	
१२	दलित आवास निर्माण योजना (वडा न.७)	०	१००	०	२५	२५	२५	२५	
१३	दुर्गा सामुदायिक भवनको अधुरो कार्य निर्माण	०	३५	०	१०	१५	१०	०	
१४	तिनाउ नदी शवदाह केन्द्र निर्माण	०	७५	०	२५	२५	२५	०	
१५	१५ शैयाको अस्पताल निर्माण १९ करोड								

६.२.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

वातावरणमैत्री भौतिक पूर्वाधार विकास गर्न प्राविधिक, आर्थिक र सामाजिक संभाव्यता अध्ययन, विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार आयोजना बैंक तयार गर्ने र आयोजना बैंकमा सूचीकृत आयोजनाको प्राथमिकताक्रम अनुसार आवधिक खर्च संरचनामा बजेट विनियोजन गरी आयोजना कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ। यस प्रकार आयोजना छनौट र स्रोत विनियोजन नहुँदा गुणस्तरीय रूपमा कार्य सम्पन्न गर्न जग्गाको प्राप्ति, वन तथा वातावरणीय श्रोतको संरक्षण र विपद जोखिम न्यूनीकरणका कार्यक्रम समावेश गर्दा आयोजनाको लागत र समय बढ्न सक्ने जोखिम रहन्छ । जलवायु परिवर्तनको असर, वातावरणीय प्रभाव र जग्गा व्यवस्थापन लगायत स्थानीय सरोकारका विषयलाई सम्बोधन गर्न नसक्दा यसबाट अपेक्षित हासिल गर्न नसकिने अवस्था समेत रहेको छ ।

उपलब्ध प्रविधिको उपयोग, जग्गा प्राप्ति, बजेटको सुनिश्चिता, नदीजन्य निर्माण सामग्रीको सहज उपलब्धता, मानव संशाधन उपलब्ध भएमा र विपद तथा अन्य विवादको कारण आयोजनाका लागत बढ्न नगएमा उल्लिखित उपलब्धी हासिल हुनेछ। सो हुन नसकेमा योजनाको लक्ष्य तथा उद्देश्य प्राप्त नहुने जोखिम रहन सक्छ ।

६.३ विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा

६.३.१ पृष्ठभूमि

जल विद्युत आर्थिक वृद्धि र आर्थिक रूपान्तरणको एक महत्वपूर्ण साधन हो। नेपालको संविधानले जनसहभागितामा आधारित स्वदेशी लगानीलाई प्राथमिकता दिंदै जलस्रोतको बहुउपयोगी विकास गर्ने नीतिगत व्यवस्था गरेको छ। दिगो, सन्तुलित, फराकिलो र समावेशी भौतिक पूर्वाधारको विकास बिना आर्थिक, सामाजिक विकास तथा गुणस्तरीय र सहज सेवा प्रवाह सुनिश्चित हुन सक्दैन। भौतिक पूर्वाधारको विकासको लागि सर्व सुलभ र दिगो विद्युत आपूर्ति अनिवार्य शर्त हो। गाउँपालिकाको विकास प्रयासलाई योजनाबद्ध र व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन गरी दिगो सुधार गर्न विद्युत उर्जालाई प्रतिफलको प्रवेशद्वारको रूपमा कार्य गर्दछ।

विकास प्रतिफललाई गाउँ विकासको दीर्घकालिन सोच र लक्ष्य तर्फ उन्मुख गराउन तथा अपेक्षित नतिजा हासिल गर्न विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा विषय उपक्षेत्रको विकास, विस्तार र दिगो सञ्चालन सम्बन्धी विश्लेषण र विकासको मार्गचित्रलाई पूर्वाधार विकास योजनामा समावेश गरिएको छ।

६.३.२ संभावना तथा अवसर

स्थानीय सरकार गठनसंगै गाउँपालिका क्षेत्रमा भौतिक पूर्वाधार विकासका आयोजना संचालनमा तिव्रता आएको छ। रोहिणी गाउँपालिका नेपालको औद्योगिक, पर्यटकीय, आवासीय र व्यापारिक केन्द्रको विकासोन्मुख रहेको छ। यस गाउँ क्षेत्रका सबै वडा र बस्तीहरूमा विद्युत सेवा उपलब्ध रहेको छ। गाउँपालिकाको लगभग शतप्रतिशत घरपरिवारले राष्ट्रिय प्रसारण लाईनबाट वितरित विद्युत सेवा उपयोग गरिरहेको देखिन्छ। गाउँपालिका क्षेत्रका विभिन्न स्थानहरूमा सोलार तथा विद्युतिय स्ट्रीट लाइट रहेको छ। गाउँपालिकाको विभिन्न क्षेत्रमा सडक बत्ती जडान गरिएको छ। एलपि ग्यास, बायोग्यास, विद्युत हिटर समेत खाना पकाउन स्वच्छ उर्जा प्रयोग गर्ने वा धुवाँमुक्त घर करिव ५३ प्रतिशत रहेको गाउँ वस्तुस्थिति विवरणबाट देखिन्छ। ऊर्जा विकासबाट भौतिक, आर्थिक तथा सामाजिक संरचनाको विकास भई आर्थिक समुन्नति तथा रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना हुने देखिन्छ।

आधुनिक प्रविधिको प्रयोग गरी परम्परागत व्यवहारलाई परिवर्तन गरी उत्पादनलाई वृद्धि गर्न सकिन्छ। ऊर्जा विकासबाट साना तथा घरेलु र ठूला उद्योग स्थापना तथा सञ्चालनमा सहजता भै औद्योगिक विकास गर्न सहज हुनेछ। फोहरमैला व्यवस्थापनका लागि ठोस फोहरको प्रशोधनबाट मिथेन ग्याँस उत्पादन गरी विक्री गर्ने सम्भावना रहेको छ।

६.३.३ समस्या र चुनौति

गाउँपालिका क्षेत्रमा बायोग्यास, सुधारिएको चुल्हो तथा स्वस्थ उर्जा प्रयोगको अवस्था न्यून रहेको देखिन्छ। गाउँपालिकाको शहरी तथा व्यापारिक क्षेत्रमा विद्युत पोलहरू पुराना रहेको, तारहरू यत्रतत्र छरिएर रहेको र विद्युत लाईनलाई हालसम्म भूमिगत रूपमा प्रसारण र वितरण हुन सकेको छैन। ग्रामीण क्षेत्रहरूमा उद्योग व्यवसाय सञ्चालन, सिंचाईको लागि प्रयोग गर्न आवश्यक पर्ने थ्रिफेजको विद्युत लाईनको कमी रहेको छ। गाउँपालिकाको प्रमुख सडक, चोक र स्थानमा सोलार प्रणालीमा आधारित सडक बत्तीको सुविधा उपलब्ध हुन सकेको छैन। गाउँ क्षेत्रमा विकास निर्माणका क्षेत्रमा कार्य गर्ने निकायहरू बीचको समन्वय र सहकार्य गाउँ विकासको प्रमुख चुनौतिको रूपमा देखिएको छ। उपलब्ध विद्युत सेवा पनि नियमित र व्यवस्थित हुन सकेको छैन। स्वच्छ उर्जाको रूपमा गोबर ग्यास, बायो विक्रेट र धुवाँ रहित सुधारिएको चुलोको उपयोग पर्याप्त मात्रामा हुन सकेको छैन। वस्ती विकास, शहरीकरण तथा आर्थिक गतिविधिको विस्तारका कारण बढ्दै गएको विद्युतको माग बढ्दै गए अनुसार विद्युत आपूर्ति गर्नु र ग्रामीणस्तरमा छरिएको बस्तीहरूमा सुरक्षित तथा दिगो विद्युतीकरण गर्नु चुनौतीको रूपमा रहेका छन्।

६.३.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

दीर्घकालीन सोच

“स्वच्छ ऊर्जाको सहज तथा नियमित उपलब्धता र दिगो उपयोग”

लक्ष्य

“नवीकरणीय तथा वैकल्पिक ऊर्जाको उत्पादन र उपभोगमा दक्षता बढाई वातावरण मैत्री, दिगो, भरपर्दो, गुणस्तरीय र स्वच्छ ऊर्जामा सबैको पहुँच वृद्धि गर्ने”।

उद्देश्य

गाउँपालिकाका विद्युत तथा वैकल्पिक ऊर्जा क्षेत्रको उद्देश्यहरु देहायअनुसार रहेको छः

- नियमित विद्युत र स्वच्छ ऊर्जाको उपलब्धता, गुणस्तर र उपभोगमा वृद्धि गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई योजनाको समष्टिगत लक्ष्य, उद्देश्य तथा प्रतिफल हासिल गर्न विद्युत तथा वैकल्पिक ऊर्जा देहायअनुसारका रणनीति अवलम्ब गरिनेछ ।

रणनीति	कार्यनीति
१ विद्युत आपूर्ति क्षमता र गुणस्तर वृद्धि गर्न आवश्यक समन्वय र सहजीकरण गर्ने	१.१ विद्युत प्राधिकरणसँग समन्वय र लागत साझेदारीमा विद्युत लाईनको क्षमता विस्तार, जिर्ण पोल् र तार मर्मत गरिनेछ । १.२ खुलातार प्रणालीलाई केबल प्रणालीमा रूपान्तरणको लागि सम्बन्धित निकायसँग पैरवी र साझेदारी गरिनेछ । १.३ वडा कार्यालय, स्वास्थ्य संस्था, विद्यालयहरूमा पावर व्याकअप, सर्भर, इन्टरनेट र इन्ट्रानेटको व्यवस्था गरिनेछ । १.४ नेपाल विद्युत प्राविधिकरणसँग समन्वय तथा साझेदारी गरी विद्युत क्षमता कम भएको कारण विद्युत सेवा अवरुद्ध हुने स्थानहरूमा विद्युतको क्षमता विस्तार गरिनेछ । १.५ ओभर ग्राउण्ड विद्युत लाईनलाई अण्डरग्राउण्ड प्रणालीमा रूपान्तरण गर्न विद्युत प्राधिकरण र नेपाल सरकारसँग पैरवी गरिनेछ । १.६ घरायसी प्रयोजनकालागि अधिकतम् ऊर्जा प्रयोग गर्ने परिवारलाई सम्मान/प्रोत्साहनको व्यवस्था गरिनेछ । १.७ गाउँपालिकामा ऊर्जाको वर्तमान तथा भविष्यको माग र आपूर्तिको तथ्याङ्क सङ्कलन गरी डाटाबेस तयार गरिनेछ ।
२ नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधिको विस्तार र प्रवर्धन गरी स्वच्छ ऊर्जाको पहुँच र उपयोग वृद्धि गर्ने	२.१ वैकल्पिक ऊर्जासम्बन्धी स्थानीय नीति, कानून, मापदण्ड र योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन र नियमनको व्यवस्था गरी स्वच्छ ऊर्जामा पहुँच वृद्धि गरिनेछ । २.२ सार्वजनिक संस्था वा स्थानहरू जस्तै, अस्पताल, विद्यालय, धार्मिकस्थल, सडक, पर्यटक्य स्थल, आदिमा आधारभूत ऊर्जाको नियमित आपूर्ति गर्न सौर्य ऊर्जा जडान गरिनेछ । २.३ कृषि तथा शहरी क्षेत्रबाट निस्कने फोहरजन्य वस्तुबाट बायोग्यास तथा प्राङ्गारिक मल उत्पादन तथा प्रयोग गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ । २.४ सिँचाइ तथा खानेपानीको सहज पहुँच र आपूर्तिको लागि विद्युत तथा सौर्य ऊर्जाको प्रयोग गरी लिफ्ट प्रणाली सञ्चालन गरिनेछ । २.५ दाउरा र जैविक ऊर्जाको प्रयोगलाई कम गर्दै लैजान बायोग्यास, सुधारिएको चुलो, बायो ब्रिकेट, विद्युत चुल्हो र सोलार उपयोगको प्रवर्धन एवं विस्तार गरिनेछ । २.६ दलित तथा आर्थिक सामाजिक रूपले विपन्न वर्गसम्म नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधिको सुलभ पहुँच पुऱ्याउन प्रवर्धनात्मक र प्रोत्साहन कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २.७ नवीकरणीय ऊर्जाको प्रयोगलाई प्रोत्साहन दिई प्रवर्धन गरिनेछ ।

६.३.५ विषय क्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा उपक्षेत्रगत सूचक र आवधिक लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ६.३.१ पू विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा क्षेत्रको नतिजा सूचक तथा आवधिक लक्ष्य

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	आवधिक लक्ष्य				
			०७९/०८०	०८०/०८१	०८१/०८२	०८२/०८३	०८३/०८४
सडक वत्ती जडान भएका स्थान	संख्या	४	५	६	८	१०	११
सुधारिएको ऊर्जा प्रयोग गर्ने परिवार	प्रतिशत	३०	३६	४०	४५	५१	५९
धुवारहित चुल्हो जडान भएका परिवार	प्रतिशत	४०	४५	४८	५१	४८	३८
सोलार प्रणाली भएका घरपरिवार	प्रतिशत	२	३	५	७	९	११

स्रोत: योजना तर्जुमा गोष्ठी, प्रस्तावित आयोजना तथा कार्यक्रम, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा

६.३.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा श्रोतको अनुमान

विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा क्षेत्रको आवधिक योजना अबधिको खर्चको अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ तालिका ६.३.२ विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा क्षेत्रको खर्चको अनुमान ।

स्रोत: प्रस्तावित कार्यक्रम तथा क्रियाकलापको प्राथमिकीकरण र अनुमानित लागत, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा र आर्थिक प्रशासन शाखा ।

६.३.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा क्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत आगामी पाँच वर्ष संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल बजेट कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवार निकाय लगायत विवरण देहाय अनुसार तालिका मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका:६.३.२ विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा उपक्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	आधार वर्ष (०७८/७९) को अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य	अनुमानित वार्षिक लक्ष्य (रु. लाखमा) आ.ब.					जिम्मेवार निकाय
				०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	
१	सबै वडाको सबै टोल बस्तीमा विद्युतीकरण	१५	१५८	३०	३०	३२	३३	३३	कार्यपालिका, सम्बन्धित शाखा, स्थानीय समुदाय र सरोकारवाला निकाय
२	गोबर ग्यास प्लान्ट उर्जा निर्माण तथा मर्मत अनुदान	१०	१०५	२०	२०	२१	२२	२२	
३	सडक बत्ती मर्मत, विकास र विस्तार	२४	१५८	३०	३०	३२	३३	३३	
४	सडक तथा सार्वजनिक स्थलमा सोलार बत्ति जडान कार्यक्रम	८	४२	८	८	८	९	९	
५	सुधारिएको चुलो प्रवर्द्धन कार्यक्रम	७	३७	७	७	७	८	८	
६	उज्यालो र सुरक्षित रोहिणी अभियान कार्यक्रम	५	२६	५	५	५	६	६	
७	विद्युत तथा स्वच्छ उर्जा अन्य सालबसाली कार्यक्रम	१०	५३	१०	१०	११	११	११	

६.३.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

वातावरणमैत्री भौतिक पूर्वाधार विकास गर्न प्राविधिक, आर्थिक र सामाजिक संभाव्यता अध्ययन, विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार आयोजना बैंक तयार गर्ने र आयोजना बैंकमा सूचीकृत आयोजनाको प्राथमिकताक्रम अनुसार आवधिक खर्च संरचनामा बजेट विनियोजन गरी आयोजना कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ । यस प्रकार आयोजना छनौट र स्रोत विनियोजन नहुँदा गुणस्तरीय रूपमा कार्य सम्पन्न गर्न जग्गाको प्राप्ति, वन तथा वातावरणीय श्रोतको संरक्षण र विपद जोखिम न्यूनीकरणका कार्यक्रम समावेश गर्दा आयोजनाको लागत र समय बढ्न सक्ने जोखिम रहन्छ । जलवायु परिवर्तनको असर, वातावरणीय प्रभाव र जग्गा व्यवस्थापन लगायत स्थानीय सरोकारका विषयलाई सम्बोधन गर्न नसक्दा यसबाट अपेक्षित हासिल गर्न नसकिने अवस्था समेत रहेको छ ।

६.४ सूचना, संचार र प्रविधि

६.४.१ पृष्ठभूमि

गाउँपालिकाको सबै क्षेत्रमा मोबाइल टेलिफोनको सुविधा पुगेको छ। गाउँपालिकाको कुल जनसंख्या मध्ये ९० प्रतिशत जनसंख्यासँग मोबाइल तथा टेलिफोन उपलब्ध रहेको अनुमान गरिएको छ। यसैगरी कूल घरपरिवार मध्ये ४० प्रतिशतसँग कम्प्युटर र ८० प्रतिशत इन्टरनेट सेवाको पहुँच उपलब्ध रहेको देखिन्छ । गाउँपालिकाको योजनामा इन्टरनेट सेवाको पहुँच बढाउनुको साथै अन्य सूचना तथा सञ्चारमा सुविधाको विकासलाई बढोत्तरी गर्ने कार्यक्रम तय गरिएका छन् । गाउँ कार्यपालिका कार्यालय, ७ वटै वडा कार्यालय र स्वास्थ्य संस्था र सबै माध्यमिक विद्यालयमा इन्टरनेट सेवा विस्तार गरिएको छ ।

गाउँपालिकामा वेबसाइट, मोबाइल एप्स र विभिन्न ६ प्रकारका सूचना व्यवस्थापन प्रणाली तथा सफ्टवेयर जडान भई शासन सञ्चालन र सेवा प्रवाहलाई विद्युतीय प्रणालीमा आधारित बनाउँदै लाने प्रयास गरिएको छ। गाउँपालिकाको इन्टरएक्टिभ वेबसाइट र मोबाइल एप्स, स्थानीय रेडियो तथा टेलिभिजन तथा राष्ट्रियस्तरका रेडियो र टेलिभिजन, पत्रपत्रिका र अनलाईनमार्फत सूचनाहरू नियमित रूपमा अद्यावधिक, प्रकाशन र प्रसारण भैरहेको छ। टेलिभिजन, केवल नेटवर्क, र इन्टरनेटको सरल पहुँचका कारण सूचना तथा संचार विकास दिनानुदिन बढ्दै गइरहेको छ ।

६.४.२ संभावना तथा अवसर

गाउँपालिकाको लगभग सबै क्षेत्र सूचना तथा संचारमा सुविधाको पहुँचको रहेको देखिन्छ । गाउँपालिका क्षेत्र भित्र कार्यपालिका कार्यालय, सबै वडा कार्यालयहरू, माध्यमिक विद्यालय अस्पताल, स्वास्थ्य चौकीहरूमा इन्टरनेट सुविधा उपलब्ध रहेको छ । गाउँपालिकामा वेबसाइट, मोबाइल एप्स र विभिन्न प्रकारका सूचना व्यवस्थापन प्रणाली तथा सफ्टवेयर जडान भई शासन सञ्चालन र सेवा प्रवाहलाई विद्युतीय प्रणालीमा आधारित बनाउँदै लाने प्रयास गरिएको छ । गाउँपालिकाको वेबसाइट र मोबाइल एप्स, स्थानीय रेडियो तथा टेलिभिजन र राष्ट्रियस्तरका संचार माध्यममार्फत समेत सूचनाहरू नियमित रूपमा अद्यावधिक, प्रकाशन र प्रसारण भैरहेको छ ।

५.४.३ समस्या र चुनौति

अष्टिकल फाइबर विस्तारमा गति दिने कार्य, सूचना तथा सञ्चार क्षेत्रमा विकसित नवीनतम प्रविधि समय सापेक्ष प्रयोगमा ल्याउने कार्य, विद्युत प्रसारण भरपर्दो बनाउने कार्य, गाउँ क्षेत्रको ऐतिहासिक महत्वका वस्तु र सेवाहरूलाई डिजिटल अर्काइभमा सुरक्षित राख्ने कार्य, साइबर सुरक्षा सम्बन्धी संस्थागत संरचना तयार गरी आम जनतामा यस सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने कार्य, र सामाजिक सञ्जालको वृद्धिसँगै यसमा बढ्दै गएको दुरुपयोग तथा विकृतिलाई रोक्ने कार्य चुनौती पूर्ण देखिएको छ ।

गाउँपालिका क्षेत्रभित्र सबै विद्यालय तथा सार्वजनिक निकाय र स्थलमा इन्टरनेट सुविधा उपलब्ध हुन सकेको छैन र उपलब्ध भएका केन्द्र र कार्यालयमा सेवाको गुणस्तर कमजोर रहेको छ। सबै विद्यालय, स्वास्थ्य संस्था र वडा कार्यालयहरूमा पावर व्याकअप सहित सूचना प्रविधिमा आधारित सेवा सुचारु हुन सकेको छैन।

६.४.४ विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

दीर्घकालीन सोच

- “सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमैत्री सार्वजनिक सेवा प्रवाह”

लक्ष्य

- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास गर्दै सबै नागरिकको पहुँच तथा उपयोग सुनिश्चित गरी सूचना प्रविधिमैत्री सेवा प्रवाह सुनिश्चित गर्ने।

उद्देश्य

गाउँपालिकाका सूचना, संचार र प्रविधि उपक्षेत्रको उद्देश्य देहायअनुसार रहेको छः

- सूचना तथा संचार सुविधाको दिगो र विश्वसनीय उपभोगमा अभिवृद्धि गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई योजनाको समष्टिगत लक्ष्य, उद्देश्य तथा प्रतिफल हासिल गर्न सूचना, संचार र प्रविधि उपक्षेत्रमा देहायअनुसारका रणनीति तथा कार्यनीति अवलम्ब गरिनेछः

रणनीति	कार्यनीति
१.१: . विद्युतीय सुशासनको प्रवर्द्धन गर्ने ।	१.१ गाउँपालिका तथा वडा कार्यालयमा सूचना केन्द्र स्थापना तथा सूचना संकलन, विश्लेषण र भण्डारण गरी सूचना प्रवाहलाई व्यवस्थित बनाइने तथा एकीकृत रूपमा स्थानीय तथ्याङ्कको व्यवस्थापन गरिनेछ । १.२ सार्वजनिक तथा निजी सेवाहरू क्रमशः सफ्टवेयर अनलाइन मार्फत सूचना तथा सेवा प्रदान गरिनेछ । १.३ गाउँपालिका अन्तर्गतका सबै कार्यालयका वेबसाइट, ईमेल, ट्वीटर, भाइबरजस्ता माध्यमबाट नागरिकको गुनासो प्राप्त तथा सुनुवाइ हुने व्यवस्था मिलाइनेछ । १.४ सबै वडामा डिजिटल सूचना पाटीको व्यवस्था गरी सम्पूर्ण सूचना तथा क्रियाकलाप बारेमा सुसूचित हुने अधिकारको सुनिश्चितता गरिनेछ । १.५ हेल्लो स्थानीय सरकार कार्यक्रम संचालन गरिनेछ । १.५ गाउँपालिकाका सम्पूर्ण क्रियाकलापलाई सूचना प्रविधि मैत्री बनाई सबैकालागि सहज एवम् सर्वसुलभ सेवाको सुनिश्चितता गरिनेछ । १.६ आयोजना तथा कार्यक्रम सम्झौता, अनुगमन तथा सुपरीवेक्षण र प्रगति प्रतिवेदन लगायतका कार्यलाई अनलाईन योजना सफ्टवेयर प्रणाली माध्यमबाट थप प्रभावकारी बनाइनेछ । १.७ टेलीमेडिसिन केन्द्रको स्थापना गरी नागरिकलाई घरमै बसी स्वास्थ्य उपचार सम्बन्धी परामर्श सेवा लिने अवसरको सुनिश्चितता गरिनेछ ।
२ सार्वजनिक सेवा, सुरक्षा, रोजगारी, विपद जोखिम न्यूनीकरण लगायतका विषयमा पहुँच अभिवृद्धि गर्न स्थानीय सञ्चार तथा सूचना प्रविधिको उच्चतम प्रयोग गर्ने ।	२.१ यस क्षेत्रको कला संस्कृतिको पहिचानमा जोड दिई मौलिक, सामाजिक लघु चलचित्र तथा डकुमेन्ट्री निर्माणलाई प्रोत्साहन गरिनेछ । २.२ आधारभूत तह देखि नै हरेक विद्यार्थीले कम्प्युटर तथा सूचना प्रविधि सम्बन्धी अध्ययन गर्न पाउने अवसरको सुनिश्चितता गरिनेछ । २.३ डिजिटल साक्षरता र सचेतना अभिवृद्धिलाई अभियानको रूपमा सञ्चालन गरिनेछ । २.४ सूचना प्रविधिमा आधारित पठनपाठन कार्यलाई बैकल्पिक तथा सिकाई माध्यमको रूपमा व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाइनेछ । २.५ गाउँ कार्यपालिका, वडा कार्यालय, स्वास्थ्य संस्था र विद्यालयमा उपलब्ध इन्टरनेटको क्षमता वृद्धि गरी सेवाको विस्तार र गुणस्तरमा सुधार गरिनेछ । २.६ गाउँपालिका कार्यालय, सार्वजनिक सेवा प्रवाह हुने स्थल तथा बजार र मुख्य चोकमा सिमिटिभी क्यामेरा जडान गरिनेछ । २.७ गाउँपालिकाबाट सञ्चालित सबै आयोजनाहरूमा सूचनापाटी, त्रैमासिक सार्वजनिक सुनुवाई र सार्वजनिक परीक्षणलाई अनिवार्य गरी प्रत्येक वडामा गाउँपालिका स्तरीय त्रैमासिक सार्वजनिक सुनुवाईलाई नियमित गरिनेछ । २.८ स्थानीय सञ्चार माध्यमसँग समन्वय गरेर स्वास्थ्य, शिक्षा, सरसफाई, कृषि, उद्यम विकास र विपद् व्यवस्थापन लगायतका विषय क्षेत्रमा सूचना प्रविधि प्रणालीमा आधारित जनउपयोगी सूचना सम्प्रेषण गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।

रणनीति	कार्यनीति
	२.९ गाउँपालिकाको विशेषता झल्कने भाषिक, सांस्कृतिक, भौगोलिक तथा सामाजिक पृष्ठभूमि सहितको प्रवर्धनात्मक सूचना सामग्रीको निर्माण र डिजिटलाइजेशन गरी यस क्षेत्रको विकासलाई टेवा पुऱ्याउन सूचना तथा सञ्चार प्रविधि युक्त पर्यटकीय योजना बनाइनेछ ।
३ सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सेवालाई सर्वसुलभ, गुणस्तरीय र भरपर्दो बनाई प्रविधिको उच्चतम सेवा प्रयोग गर्नु ।	३.१ राजस्व, प्रशासन, योजना, खरिद व्यवस्थापन तथा स्थानीय तथ्याङ्कसम्बन्धी सूचना व्यवस्थापन प्रणाली तयार गरी सूचना प्रविधिमा आधारित भई सेवा प्रवाह र विकास कार्य सञ्चालनको व्यवस्था गरिनेछ । ३.२ मोबाइल एप्स, एफएम रेडियो, पत्रपत्रिका र वेबसाइटको माध्यमबाट सम्पादित योजना, कार्यक्रम, गतिविधि, उपलब्धि प्रकाशन र प्रसारणको लागि सूचना र सञ्चार प्रविधिको अधिकतम उपयोग गरिनेछ । ३.३ गाउँपालिकाको मुखपत्र कम्तिमा वार्षिक रूपमा प्रकाशन गर्ने व्यवस्था गरिनेछ । ३.४ जनप्रतिनिधि र सेवाग्राही विच रेडियो, टिभी तथा अनलाईन सूचना प्रणालीका माध्यमबाट संवाद कार्यक्रम नियमित रूपमा सञ्चालन गरिनेछ । ३.५ स्थानीय नीति, कानून, नियम र कार्यविधि, निर्णय, विकास कार्य सञ्चालन, उपलब्धि, सफल अभ्यासबारे संवाद, पत्रपत्रिका, रेडियो र टिभिमा नियमित प्रकाशन र प्रसारणको व्यवस्था गरिनेछ । ३.६ सामाजिक सञ्जालको प्रयोगलाई समाज अनुकूल र रचनात्मक बनाउन पहल र प्रयास गरिनेछ । ३.७ कार्यपालिका तथा वडा कार्यालयलाई प्रविधिमैत्री बनाई र गाउँपालिकाको निश्चित क्षेत्रलाई फ्री वाईफाई जोन बनाउन आवश्यक व्यवस्था गरिनेछ ।

६.४.५ विषय क्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

सूचना, संचार र प्रविधि उपक्षेत्रको सूचक र आवधिक लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका सूचना, संचार र प्रविधि क्षेत्रको नतिजा सूचक तथा आवधिक लक्ष्य

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	आवधिक लक्ष				
			०७९/०८०	०८०/०८१	०८१/०८२	०८२/०८३	०८३/०८४
इन्टरनेट सेवा प्रयोगगर्ने जनसंख्या	प्रतिशत	३८	४२	४४	४७	५१	५८
स्थानीय स्तरका प्रकाशन र प्रसारण	संख्या	३	४	४	५	६	७
ईन्टरनेट सञ्चालन रहेका वडा कार्यालय, स्वास्थ्य चौकी र विद्यालय	वटा	२४	२६	२८	सबै	सबै	सबै

स्रोत: योजना तर्जुमा गोष्ठी, प्रस्तावित आयोजना तथा कार्यक्रम, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा

६.४.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको अनुमान

सूचना, संचार र प्रविधि उपक्षेत्रको आवधिक योजना अबधिको खर्चको अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ

तालिका ६.४.२ सूचना, संचार र प्रविधि उपक्षेत्रको खर्चको अनुमान

स्रोत: प्रस्तावित कार्यक्रम तथा क्रियाकलापको प्राथमिकीकरण र अनुमानित लागत, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा र आर्थिक प्रशासन शाखा ।

६.४.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सूचना, संचार र प्रविधि क्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत आगामी पाँच वर्ष संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल बजेट कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवार निकाय लगायत विवरण देहाय अनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका : सूचना, संचार र प्रविधि कार्यक्रम / आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	आधार वर्ष (०७८/७९) को अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य	अनुमानित वार्षिक लक्ष्य (रु. लाखमा) आ.ब.					जिम्मेवार निकाय
				०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	
१	गाउँपालिका क्षेत्र भित्रका मुख्य चोक मा सि सि क्यामरा जडान		७५	१०	१५	१६	१७	१८	गाउँकार्यपालिका, पूर्वाधार शाखा, सूचना प्रविधि शाखा, वडा कार्यालय
२	इन्टरनेट र टेलिफोन सेवाको क्षमता विस्तारको लागि समन्वय तथा सहजीकरण कार्यक्रम(वडा, स्वास्थ्य संस्था, मा.वि)		२७	५	५	५	६	७	
३	प्रकाशन, प्रसारण र मिडिया परिचालन कार्यक्रम		५४	१०	१०	११	११	१२	
४	डिजिटल रोहिणी प्रबर्द्धन कार्यक्रम (मुख्य सार्वजनिक स्थलमा निशुल्क इन्टरनेट जडान समेत)		५१	१२	१२	१३	७	८	गाउँकार्यपालिका, पूर्वाधार शाखा, सूचना प्रविधि शाखा, वडा कार्यालय
५	centralize software		४१	१०	१०	११	५	५	
६	सबै सार्वजनिक विद्यालयमा इन्टरनेट सेवाको पहुँच र क्षमता विस्तार		७५	१४	१४	१५	१५	१७	
७	एक विद्यालय एक शिक्षक ल्यापटप साझेदारी कार्यक्रम		५४	१०	१०	११	११	१२	

६.४.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

वातावरणमैत्री भौतिक पूर्वाधार विकास गर्न प्राविधिक, आर्थिक र सामाजिक संभाव्यता अध्ययन, विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार आयोजना बैंक तयार गर्ने र आयोजना बैंकमा सूचीकृत आयोजनाको प्राथमिकताक्रम अनुसार आवधिक खर्च संरचनामा बजेट विनियोजन गरी आयोजना कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ । उपलब्ध प्रविधिको उपयोग, बजेटको सुनिश्चिता, तथा अन्तरतह वित्तीय हस्तान्तरण अपेक्षाकृत रूपमा उपलब्ध भयमा उल्लिखित उपलब्धी हासिल हुनेछ । सो हुन नसकेमा योजनाको लक्ष्य तथा उद्देश्य प्राप्त नहुने जोखिम रहन सक्छ ।

परिच्छेद ७: वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन योजना

७.१ वन तथा जैविक विविधता

७.१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने मौलिक हकको व्यवस्था गरेको छ। उल्लिखित संबैधानिक व्यवस्था कार्यान्वयन गर्न संघीय सरकारबाट राष्ट्रिय वन नीति २०७५ र राष्ट्रिय वातावरण नीति र राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीति, २०७६ र वन ऐन, २०७६ तथा वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६, वातावरण संरक्षण नियमावली २०७७ लगायतका नीति, ऐन र नियम जारी भएका छन्। उपरोक्त नीति तथा कानूनको उद्देश्य स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने प्रत्येक नागरिकको मौलिक अधिकारको संरक्षण गर्न, वातावरणीय प्रदूषणबाट हुने क्षति बापत पीडितलाई प्रदूषकबाट क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन, वातावरण र विकास बीच समुचित सन्तुलन कायम गर्न, प्रकृति, वातावरण र जैविक विविधतामा पर्ने प्रतिकूल वातावरणीय प्रभाव न्यूनीकरण गर्न तथा जलवायु परिवर्तनको चुनौतीलाई सामाना गर्ने रहेको छ।

७.१.२ संभावना र अवसर

बजारीकरणको दृष्टिकोणले गाउँपालिकाको ग्रामीण क्षेत्र अत्यन्त सम्पन्न रहेको छ। नेपाल सरकारले तोकेको मापदण्ड बमोजिम किसान तथा उद्यमीले निजी तथा आवादी जग्गामा वृक्षरोपण गरी हुर्काएका रुखहरु कटान गरी विक्री वितरण गरे बापत गाउँपालिकाले राजस्व बढाउन सक्ने स्थिति समेत देखिन्छ। वन, जमीन र जलश्रोत लगायत जलाधारका श्रोतको संरक्षण र व्यवस्थापनद्वारा गाउँपालिकामा आर्थिक विकास तथा वातावरणीय सन्तुलन कायम गर्न सकिने प्रचुर संभावना रहेको छ।

यस गाउँपालिकालाई हरित पालिकाको रूपमा विकास गर्ने लक्ष्य राखिएको छ। यस गाउँपालिकाले हरियाली प्रवर्द्धनको निमित्त एक घर दुई विरुवाको अवधारणा लागू गर्न सक्तछ। संघीय संरचना अनुसार वातावरण, स्वच्छता र हरियाली प्रवर्द्धन सम्बन्धी नीति, ऐन, नियम र निर्देशिका उपलब्ध रहेको र आवश्यकता अनुसार बन्ने क्रममा समेत रहेका छन्। राजनैतिक नेतृत्व तथा जनप्रतिनिधि र समुदायमा समेत वातावरण संरक्षण र हरियाली व्यवस्थापनमा सचेतना वृद्धि हुँदै गएको छ। जैविक विविधताको दृष्टिकोणबाट महत्वपूर्ण रहेको रोहिणी गाउँपालिका हरियालीयुक्त क्षेत्र अधिक रहेको तथा कृषि विकास लागि समेत उपयुक्त क्षेत्र रहेको यस गाउँपालिकामा पर्यापर्यटन तथा कृषि पर्यटन विकासको प्रचुर संभावना देखिन्छ।

७.१.३ समस्या तथा चुनौती

यस गाउँपालिका क्षेत्रको मुख्य वनको रूपमा रहेको चिलिया सामुदायिक वनको उचित संरक्षण र प्रवर्द्धनको अभावले यथोचित विकास हुन सकेको छैन। वन, जैविक विविधताका श्रोतहरुको व्यवस्थापनमा स्थानीय जनप्रतिनिधि, उपभोक्ता समिति तथा आम उपभोक्ताहरुमा सचेतना र क्रियाशीलताको कमी रहेकोछ। विकास निर्माण कार्यमा हरित पर्वर्द्धन तथा वातावरण संरक्षणको क्षेत्रमा लगानी हुन सकेको छैन। नदि तथा सडक किनार र गाउँपालिका क्षेत्रको खालि तथा सार्वजनिक स्थलमा फलफुलजन्य तथा अन्य वृक्षरोपण कार्यले मूर्तरूप पाउन सकेको छैन। गाउँपालिकामा संचालित विभिन्न ढुङ्गा खानी तथा क्रसर उद्योगले हरियाली विनाशमा सहयोगी भूमिका खेलेको छ। सरकार, नागरिक समाज र समुदायमा वन तथा वातावरण संरक्षण र व्यवस्थापन प्रतिको जिम्मेवारी बोधको कमी देखिएको छ। वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन गरी काठ दाउराको उत्पादन र उपलब्धता बढाउनु, वन तथा कृषि क्षेत्रमा जडिबुटी लगायत आयमूलक क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु तथा वन क्षेत्रलाई ग्रामीण तथा पर्यापर्यटनको आकर्षण केन्द्र बनाउनु यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौतिहरु हुन्।

७.१.४ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य तथा रणनीति

यस गाउँपालिकाका वन तथा जैविक विविधता उपक्षेत्रको उद्देश्य, परिमाणात्मक लक्ष्य, रणनीति तथा प्रमुख कार्यक्रमलाई देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

सोच

- “वन, जलाधार तथा जैविक विविधताको दिगो संरक्षण र उपयोग”

लक्ष्य

- वन, जैविक विविधता तथा जलाधार क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन र उपयोग मार्फत वातावरण संरक्षण र आर्थिक लाभ हासिल गर्ने ।

उद्देश्य

गाउँपालिकाका वन तथा जैविक विविधता उपक्षेत्रको उद्देश्यहरू देहायअनुसार रहेका छन्:

- वन, हरियाली र जैविक विविधताको दिगो व्यवस्थापन र उपयोग गर्नु ।
- वन क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ हासिल गर्न केन्द्रित रही वन तथा जैविक विविधता उपक्षेत्रको समष्टिगत लक्ष्य, उद्देश्य तथा प्रतिफल हासिल गर्न देहायअनुसारका रणनीति तथा कार्यनीति अवलम्बन गरिनेछ ।

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: वन, हरियाली र जैविक विविधताको दिगो व्यवस्थापन र उपयोग गर्नु ।	
१. समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन प्रणाली अनुसार वनको संरक्षण र हरियाली प्रवर्द्धन गर्ने ।	१.१ स्थानीय जनतासँग वनको महत्त्व र यसका संरक्षण तथा प्रवर्द्धनका उपायबारे अन्तरक्रिया तथा छलफल गरिनेछ । १.२ गाउँपालिका क्षेत्रको वनको सीमा निर्धारण गरी तारबार तथा खाली भूभागमा वृक्षारोपण गरिनेछ । १.३ संघ तथा प्रदेश सरकार र वन उपभोक्ता समितिहरूसँग समन्वय र सहकार्यमार्फत् वन क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापनमा सहजीकरण गरी वन क्षेत्रको गुणस्तर वृद्धि गरिनेछ । १.४ सामुदायिक वन व्यवस्थापन तथा खालि स्थलमा उपयुक्त प्रजातिको बिरुवा पहिचान गरी वृक्षारोपण र व्यवस्थापनका साथै वन नर्सरी स्थापनाका लागि सामुदायिक वन एवम उपभोक्ता समितिसँग समन्वय, सहकार्य गरिनेछ । १.५ प्रचलित नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्थाअनुसार आयोजनाहरूको वातावरणीय अध्ययन सम्बन्धी व्यवस्थाको नियमपालन गर्ने-गराउने कडाइका साथ कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था गरिनेछ । १.६ सार्वजनिक निर्माण र सडक निर्माणमा वृक्ष रोपण कार्यलाई एकै प्याकेजमा अगाडी बढाइनेछ । १.७ प्रतिवर्ष कम्तिमा १० बिघा क्षेत्रमा फलफूलको बिरुवा रोप्न विशेष कार्यक्रम संचालन गरिनेछ । १.७ गाउँपालिका क्षेत्रभित्र कम्तिमा एक घर दुई रुखको अवधारणा लागु गरिनेछ । १.८ वन संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धी राष्ट्रिय तथा प्रदेश नीति कार्यान्वयन गर्न सहयोग गर्ने
२ जैविक विविधताको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने ।	२.१ जैविक विविधता र जलाधार क्षेत्रको अभिलेख व्यवस्थापनको लागि संघीय र प्रादेशिक निकायहरूसँग सहकार्य गरिनेछ । २.२ जैविक विविधताले सम्पन्न क्षेत्रहरू पहिचान गरी संरक्षण तथा प्रवर्द्धनका लागि सम्बन्धित निकायसँग समन्वय, सहकार्यको पद्धति अवलम्बन गरिनेछ ।

रणनीति	कार्यनीति
	२.३ वनमा आधारित उपभोक्ता समितिहरू मार्फत मिचाहा प्रजातिको बोट विरूवालाई नियन्त्रण गर्दै नर्सरी विस्तार, वृक्षारोपण, रिचार्ज पोखरी निर्माण, अग्निरिखा, झाडी सफाई जस्ता क्रियाकलापहरूबाट जैविक सम्पदाको संरक्षण गरिनेछ । २.४ वन्य जन्तुहरूबाट हुनसक्ने सम्भावित क्षति न्यूनीकरण गर्न जंगल क्षेत्रमै उपयुक्त हुने घाँस, विरूवा, फलफूलहरू रोपण गरी वन्यजन्तुको आहारा व्यवस्था मिलाइनेछ । २.५ व्यावसायिक मूल्य भएका जडीबुटी लगायतका बोट विरूवाहरूको व्यापक वृक्षारोपण गरी जैविक विविधताको संरक्षण गर्दै दिगो उपयोगमा जोड दिइनेछ । २.६ छाडा चरिचरन, वन फाडनी गरी वस्ती विकास, आगलागी जस्ता क्रियाकलापहरूलाई पूर्ण नियन्त्रण र व्यवस्थित गरिनेछ । २.७ रैथाने प्रजातिका कृषिवालीहरू संरक्षणका लागि कृषकहरूलाई प्रोत्साहित गरिनेछ । २.८ विद्यमान प्रजातिको संख्या कायम राख्ने र यथासंभव नयाँ प्रजातिको प्रवर्द्धनको लागि अध्ययन अनूसन्धान गरिनेछ ।
उद्देश्य २: वन क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्नु ।	
१. वनमा आधारित उद्यम सिर्जना र आयमूलक कार्यक्रम संचालन गरी रोजगारी र आमदानीको श्रोत वृद्धि गर्ने	१.१ वन सम्पदाको सञ्चिती र दिगो उपयोग सम्बन्धि आवश्यक नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्था गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । १.२ वन क्षेत्र पैदावारको उपयोगलाई स्थानीय जीविकोपार्जनसँग आवद्ध गरिनेछ । १.३ उपलब्धता र सम्भाव्यताका आधारमा जडीबुटी खेती प्रवर्द्धन र गैरकाष्ठ वन पैदावारको सदुपयोग गरी वन क्षेत्रलाई स्थानीय जनताको जीविकोपार्जनसँग जोडिनेछ । १.४ लामो समयदेखि बाँझो रहँदै आएका निजी जमिनमा उपयुक्त फलफूल खेति तथा निजी वन विस्तार गर्न समुदायलाई प्रोत्साहित गरिनेछ । १.५ गैरसरकारी संस्थाहरूलाई वन तथा जैविक विविधताको संरक्षणका कार्यक्रमहरूमा लगानी गर्न आह्वान गरिनेछ । १.६ वार्षिक बजेटको निश्चित प्रतिशत रकम वन तथा भूसंरक्षण क्षेत्रमा छुट्याइनेछ । १.७ वनजन्य उद्योगको विकास र व्यवसायीकरण मार्फत नयाँ रोजगारी र उत्पादनका क्षेत्र सिर्जना गर्न समन्वय र सहजीकरण गरिनेछ । १.९ वन्यजन्तु पालन, प्रजनन तथा व्यवसायीकरणकालागि स्थानीय जनतालाई प्रेरित गरिनेछ ।

७.१.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

वन तथा जैविक विविधता उपक्षेत्रको विषय क्षेत्रगत सूचक र आवधिक लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ७.१.१ वन तथा जैविक विविधता उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोत: योजना तर्जुमा गोष्ठी, प्रस्तावित आयोजना तथा कार्यक्रम, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	आवधिक लक्ष्य				
			०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/०८४
वन तथा जैविक विविधता							
हरियाली क्षेत्र	हेक्टर	६	७	९	१२	१५	१८
वनमा आधारित उद्यमबाट रोजगारी	संख्या	२५	३०	३५	४०	४५	५०

वनमा आधारित उद्योग व्यवसाय	संख्या	४	४	५	६	७	८
वृक्षरोपण गरिएको क्षेत्रफल	हेक्टर	६.२	६.२	६.५	७	८	९.५
वनमा आधारित उद्यम र आयआर्जन कार्यक्रमबाट लाभान्वित परिवार	परिवार	२००	२६७	३००	३२०	३५०	३८०

७.१.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको आवधिक अनुमान

वन तथा जैविक विविधता उपक्षेत्रको आवधिक योजना अबधिको खर्चको अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ७.१.२ वन तथा जैविक विविधता उपक्षेत्रको खर्च कोअनुमान

स्रोत: प्रस्तावित कार्यक्रम तथा क्रियाकलापको प्राथमिकीकरण र अनुमानित लागत, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा र आर्थिक प्रशासन शाखा ।

७.१.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

वन तथा जैविक विविधता उपक्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत आगामी पाँच वर्ष संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित बजेट कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवार निकाय लगायत विवरण देहाय अनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ७.१.३ वन तथा जैविक विविधता उपक्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.नं .	कार्यक्रम तथा आयोजना	आधार वर्ष (०७८/७९) को अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य	अनुमानित बार्षिक लक्ष्य (रु. लाखमा) आ.ब.					जिम्मेवार निकाय
				०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	
१	सारस संरक्षण कार्यक्रम	३	१८	३	३	४	४	४	कार्यपालिका कार्यालय, वडा कार्यालय, सम्बन्धित शाखा, टोल सुधार समिति र नागरिक
२	हरियाली प्रवर्द्धन र वृक्षारोपण कार्यक्रम	४	४१	७	८	८	९	९	
३	वन पैदावार चोरी निकासी नियन्त्रण अभियान	३	१८	३	३	४	४	४	
४	जैविक विविधता अनुकूलन कार्यक्रम	३	१८	३	३	४	४	४	
५	सरसफाई, वन तथा वातावरण व्यवस्थापन कार्यविधि र मापदण्ड तर्जुमा तथा अध्यावधिक	५	३०	५	६	६	६	७	

७.१.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

जलवायु परिवर्तनको असर, विपद जोखिममा बृद्धि, स्रोतको अनियन्त्रित दोहन र उत्खनन तथा अनियन्त्रित निर्माण जस्ता जोखिम पक्षहरू रहेका छन् । बढ्दो वस्ती विस्तार तथा शहरीकरणसंगै हरियाली नोक्सान हुदै गएको छ भने रुख विरुवा रोप्ने पर्याप्त अग्रसरता नहुनु चुनौतिको रूपमा रहेको छ । उल्लिखित जोखिम पक्षको सम्बोधन भएमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन सक्ने देखिन्छ । संघीय संरचना अनुसारको नीतिगत, कानूनी र संरचनागत व्यवस्था, समुदाय तथा सरोकारवालाको सहभागिता, यस क्षेत्रमा श्रोत साधनको लगानीमा प्राथमिकता प्राप्त भएमा अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुने अनुमान गरिएको छ ।

७.२ वातावरण संरक्षण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन

७.२.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने मौलिक हकको व्यवस्था गरेको छ। उल्लिखित संबैधानिक व्यवस्था व्यवस्था कार्यान्वयन गर्न संघीय सरकारबाट राष्ट्रिय वातावरण नीति र राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीति, २०७६, वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६, वातावरण संरक्षण नियमावली २०७७ लगायतका नीति, ऐन र नियम जारी भएका छन्। उपरोक्त नीति तथा कानूनको उद्देश्य स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने प्रत्येक नागरिकको मौलिक अधिकारको संरक्षण गर्न, वातावरणीय प्रदुषणबाट हुने क्षति बापत पीडितलाई प्रदुषकबाट क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन, वातावरण र विकास बीच समुचित सन्तुलन कायम गर्न, प्रकृति, वातावरण र जैविक विविधतामा पर्ने प्रतिकूल वातावरणीय प्रभाव न्यूनीकरण गर्न तथा जलवायु परिवर्तनको चुनौतीलाई सामना गर्ने रहेको छ।

७.२.२ संभावना र अवसर

यस गाउँपालिकालाई हरित पालिकाको रूपमा विकास गर्ने लक्ष्य राखिएको छ। गाउँपालिकाको शहरी क्षेत्रमा ठोस तथा तरल फोहोरमैलाको मात्रा बढ्दै गएको देखिन्छ। गाउँपालिकाको मुख्य गरी शहरी क्षेत्रमा प्लाष्टिक लगायत प्रदुषणजन्य पदार्थको प्रयोग बढ्दै गईरहेको छ। तसर्थ प्लाष्टिकजन्य सामग्रीको प्रयोगलाई समयमै प्रतिस्थापन र व्यवस्थापन गरी वातावरणीय स्वच्छता कायम राख्न सकिने अवस्था छ। यसैगरी अस्पताल र मेडिकल सेवाको वृद्धिसँगै अस्पतालजन्य फोहोर पनि बढ्दो क्रममा रहेको छ।

इन्धनको उपयोगमा विद्युत तथा एलपी ग्यासको प्रयोग बढ्दै गएता पनि गाउँपालिकाका ग्रामीण क्षेत्रका परिवारले अझैपनि इन्धनको प्रमुख स्रोतको रूपमा दाउराको प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ। दाउरा प्रयोग गर्ने घर परिवारले सुधारीएको चुलो प्रयोग गर्ने गरेका छन्। गाउँपालिकामा नीजि घर तथा संस्थागत फोहोर व्यवस्थापन र विसर्जनको लागि कम्पोष्ट विन, पिट, प्रशोधन केन्द्र, घरभित्र फोहोरमैला व्यवस्थापनको अति न्यून रहेको छ। संघीय संरचना अनुसार वातावरण, स्वच्छता र हरियाली प्रवर्द्धन सम्बन्धी नीति, ऐन, नियम र निर्देशिका उपलब्ध रहेको र आवश्यकता अनुसार बन्ने क्रममा समेत रहेका छन्। राजनैतिक नेतृत्व तथा जनप्रतिनिधि र समुदायमा समेत वातावरण संरक्षण र हरियाली व्यवस्थापनमा सचेतना वृद्धि हुँदै गएको छ।

७.२.३ समस्या तथा चुनौती

गाउँपालिकामा संचालित विभिन्न ढुङ्गा खानी तथा क्रसर उद्योगले वातावरण प्रदुषणमा सहयोगी भूमिका खेलेको छ। सरकार, नागरिक समाज र समुदायमा वन तथा वातावरण संरक्षण र व्यवस्थापन प्रतिको जिम्मेवारी बोधको कमी देखिएको छ। स्थानीय आयोजना संचालनको सन्दर्भमा वातावरण ऐन र नियमको व्यवस्था बमोजिम वातावरणीय अध्ययन सम्बन्धी व्यवस्था पूर्ण पालना हुन सकेको छैन। सरोकारवाला निकायहरु बीच समन्वय कमी हुनु र यस सम्बन्धमा स्थानीय सरकारका निर्वाचित पदाधिकारी, कर्मचारी र स्थानीय समुदायको ज्ञान, सीप र अनुभवमा कमी यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौतिको रूपमा रहेका छन्। यसै गरी फोहोरमैलाको उचित व्यवस्थापनको लागि आवश्यक नीति तथा योजना कार्यान्वयन, संरचना निर्माण र व्यापक जनचेतना अभिवृद्धि गर्नु प्रमुख चुनौतिका रूपमा रहेको छ।

७.२.४ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य तथा रणनीति

यस गाउँपालिकाका वातावरण संरक्षण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी अधिकार क्षेत्र बमोजिमको उद्देश्य, परिमाणात्मक लक्ष्य, रणनीति तथा प्रमुख कार्यक्रमलाई देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ।

सोच

- “वातावरण संरक्षण तथा वातावरणमैत्री निर्माण: सन्तुलित तथा स्वच्छ सियारीको सान”

लक्ष्य

- स्वच्छ वातावरण तथा दिगो फोहोरमैला व्यवस्थापन प्रबर्द्धन गर्ने

उद्देश्य

गाउँपालिकाका वातावरण संरक्षण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन उपक्षेत्रको उद्देश्य देहाय अनुसार रहेको छः

- पर्यावरणीय सन्तुलन, सुन्दरता र वातावरणीय स्वच्छतामा अभिवृद्धि गर्नु, र
- फोहोरमैलाको बैज्ञानिक व्यवस्थापन गर्नु,

रणनीति तथा कार्यनीति

गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोच हासिल गर्न केन्द्रित रही वातावरण संरक्षण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन उपक्षेत्रको समष्टिगत लक्ष्य, उद्देश्य हासिल गर्न देहायअनुसारका रणनीति तथा कार्यनीति अबलम्बन गरिनेछ ।

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: पर्यावरणीय सन्तुलन, सुन्दरता र वातावरणीय स्वच्छतामा अभिवृद्धि गर्नु ।	
१ वातावरण अनुकूलित विकास, स्वच्छ उर्जा तथा प्रविधि र हरियाली अभिवृद्धि गर्ने	१.१ वातावरण मैत्री स्थानीय शासनको प्रारूप तयार गरी लागु गरिनेछ । १.२ वातावरणमैत्री स्थानीय शासनको सूचक र निर्वाह गर्नुपर्ने भूमिका बारेमा बस्ती, टोल र वडास्तर सम्म जनचेतना मूलक कार्यक्रम अभियानको रुपमा संचालन गरिनेछ । १.३ वातावरणमैत्री स्थानीय शासनको सूचकको कार्यान्वयन अवस्था र सुधार सम्बन्धमा निरन्तर अनुगमन तथा पृष्ठपोषणको लागि वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन शाखालाई जिम्मेवार तुल्याइनेछ । १.४ विकास निर्माण तथा उद्यम विकास र श्रोत परिचालन सम्बन्धी कार्य संचालन गर्दा कानून अनुसार प्रारम्भिक वातावरणीय अध्ययन गरिनेछ । १.५ नागरिकलाई नवीकरणीय तथा स्वच्छ उर्जा प्रयोगमा प्रोत्साहित गरिनेछ १.६ सडक किनार, खालि जग्गा तथा सार्वजनिक स्थलमा वृक्ष रोपन गरी हरियाली प्रबर्द्धन गर्ने कार्यलाई अभियानको रुपमा संचालन गरिनेछ । १.७ घरको नक्सा पास गर्दा अनिवार्य २ विरुवा रोप्नु पर्ने कार्यलाई अनिवार्य गरिनेछ । १.८ गाउँपालिका क्षेत्र भित्रका पार्क तथा चौतारीमा हरियाली परबर्द्धन कार्यक्रम संचालन गरिनेछ । १.९ पूर्वाधार विकासको सन्दर्भमा वातावरण संरक्षण र वृक्ष रोपन कार्यलाई अभिन्न अंगको रुपमा अगाडी बढाउन नीतिगत व्यवस्था र मापदण्ड बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।
२ सचेतना र व्यक्तिगत व्यवहार परिवर्तनको माध्यमबाट वातावरणीय स्वच्छता अभिवृद्धि गर्ने	२.१ टोल सरसफाईका लागि अन्तर वडा प्रतिस्पर्धात्मक टोल सरसफाई कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २.२ वातावरणमैत्री घर, टोल, वडा घोषणा कार्यक्रम सञ्चालन गरी वातावरण संरक्षण र फोहोरमैला व्यवस्थापन अभियान सञ्चालन गरिनेछ । २.३ टोल सरसफाईका लागि जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू एवम् टोलस्तरीय नागरिक आचार—संहिता जारी गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ । २.४ शहरी क्षेत्र तथा मानिसको बढी आवत जावत हुने सार्वजनिक स्थलका लागि फोहोर संकलन भाँडो राख्ने व्यवस्था मिलाई फोहोरमैला संकलन, वर्गीकरण र प्रशोधनको व्यवस्थापन सम्बन्धमा सूचना सहितको कार्यक्रम संचालन गरिनेछ । २.५ गाउँपालिका क्षेत्रभित्र प्लाष्टिकजन्य वस्तुको उपयोगमा न्यूनीकरण गरि दुना टपरीजस्ता स्थानीय वातावरणमैत्री वस्तुहरूको प्रवर्द्धनमा जोड दिइनेछ ।

रणनीति	कार्यनीति
	२.६समुदायमा आधारित वातावरणमैत्री झोला, प्लेटजस्ता सामग्री उत्पादनलाई प्रोत्साहन गर्न उपयुक्त कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
उद्देश्य २: फोहोरमैलाको बैज्ञानिक व्यवस्थापन गर्नु । १ फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी व्यवस्था नियम पालनामा जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने	१.१ फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी गुरुयोजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । १.२ फोहोरमैलाको दिगो व्यवस्थापनको लागि आवश्यक नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्था गरी कडाईको साथ कार्यान्वयन गरिनेछ । १.३ लक्षित समुदायमा फोहरको उचित व्यवस्थापनकोलागि जनचेतना सञ्चालन गरिनेछ । १.४ बस्ती, टोल सरसफाइकोलागि उपभोक्ताहरूबाटै समिति गठन गरी सरसफाइ गरिनेछ । १.५ फोहोरमैला सङ्कलन र व्यवस्थापनकोलागि सामूहिक कोषको व्यवस्था गरी फोहोरमैला व्यवस्थापन कार्यलाई दिगो बनाइनेछ । १.६ फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी नागरिकको दायित्व सम्बन्धमा विद्यालयस्तर देखि टोल तथा बस्तीसम्म जनचेतना मूलक कार्यक्रम संचालन गरिनेछ । १.७ घरहरूबाट निस्कने फोहर पानीलाई प्रशोधन गरे पछि मात्र नदी खोला तथा खोल्सामा प्रवाह गर्न मापदण्ड बनाई लागु गरिनेछ ।
२ फोहोरमैलाको दिगो व्यवस्थापनको लागि संस्थागत संरचना र पूर्वाधारको विकास गर्ने।	२.१ सबै सामुदायिक भवन तथा सार्वजनिक स्थलहरूमा शौचालयको व्यवस्था गरिनेछ । २.२ फोहोर संकलन तथा व्यवस्थापनमा गाउँपालिकाको संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ । २.४ शहरन्मुख तथा बजार क्षेत्रमा सरसफाइ सेवाको स्तरवृद्धि गरिनेछ । २.५ निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा बजार क्षेत्रको फोहोरमैलाबाट बायोग्यास र प्राङ्गारिक मल उत्पादन गर्ने प्रक्रियालाई अगाडि बढाइनेछ । फोहोरमैला व्यवस्थापनमा निजी क्षेत्रको सहकार्य र लगानीको सम्भावना खोजी गरिनेछ । २.६ पूर्ण सरसफाइ कार्यक्रम अन्तर्गत अपाङ्गमैत्री महिलामैत्री शौचालयको निर्माण गरिनेछ । २.७ समुदायका फोहोरमैलालाई जम्मा गर्ने, प्रशोधन गर्ने र डिस्पोज गर्ने पूर्वाधारहरू बनाइनेछ । २.८ प्रत्येक घनाबस्ती, बजार र बजार-उन्मुख ठाउँहरूमा डम्पिङ साइटको व्यवस्था गरी फोहोरमैला व्यवस्थापन गरिनेछ । २.९ वडाका बस्ती र फोहोरमैलाको अनुमानित उत्सर्जनको हिसाबले त्यस्ता ठाउँहरूको अध्ययन गरी विवरण तयार पारिनेछ ।

७.२.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

वातावरण संरक्षण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन उपक्षेत्रको सूचक र आवधिक लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ७.२.१ नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोत: योजना तर्जुमा गोष्ठी, प्रस्तावित आयोजना तथा कार्यक्रम, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	आवधिक लक्ष्य				
			०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/०८४

मनोरञ्जनस्थल, पार्क र हरित क्षेत्र	स्थान	२	३	४	५	६	८
कम्पोष्ट—विन प्रयोग गर्ने तथा फोहोर वर्गीकरणको अभ्यास गर्ने परिवार	प्रतिशत	४५	५०	५५	६०	६५	७०
परम्परागत उर्जा प्रयोग गर्ने घरधुरीको संख्या वार्षिक घट्ने दर	प्रतिशत	५	१०	१२	१५	१६	१८
फोहोरमैला व्यवस्थापनको लागि स्रोतमा वर्गीकरण गर्ने परिवार	प्रतिशत	९	१५	२०	२५	३०	३५
वातावरण मैत्री स्थानीय प्रारूप तयार भई सूचक पूर्ण लागु हुने वडा	संख्या	१	३	४	५	७	७

७.२.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको आवधिक अनुमान

वातावरण संरक्षण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन उपक्षेत्रको आवधिक योजना अबधिको खर्चको अनुमान देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ७.२.२ वातावरण संरक्षण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन उपक्षेत्रको खर्च तथा स्रोत

स्रोत: प्रस्तावित कार्यक्रम तथा क्रियाकलापको प्राथमिकीकरण र अनुमानित लागत, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा र आर्थिक प्रशासन शाखा ।

७.२.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

वातावरण संरक्षण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन उपक्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत आगामी पाँच वर्ष संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित बजेट कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवार निकाय लगायत विवरण देहाय अनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ७.२.३ वातावरण संरक्षण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन उपक्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.नं	कार्यक्रम तथा आयोजना	आधार बर्ष (०७८/७९) को अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य	अनुमानित वार्षिक लक्ष्य (रु. लाखमा) आ.व.					जिम्मेवार निकाय
				०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	
१	फोहोरमैला प्रशोधन केन्द्र निर्माण तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम	३	६६	५	१५	२३	१४	१०	
२	वरपिपल, समी, लागायत बढी अक्सिजन उत्सर्जन गर्ने बिरुवा रोपण, पार्क तथा उद्यानको निमाण कार्यक्रम	०	२३	४	४	४	५	५	कार्यपालिका कार्यालय, वडा कार्यालय, सम्बन्धित शाखा, टोल सुधार समिति र नागरिक
३	विद्यालयस्तरमा वातावरण, जलवायु, फोहोरमैला व्यवस्थापनसम्बन्धी सचेतीकरण कार्यक्रम	३	१७	३	३	३	४	४	
४	समुदायस्तरमा वातावरण प्रवर्द्धन कार्यक्रमलाई सहयोग	२	११	२	२	२	२	३	
५	वन तथा वातावरण संरक्षण र प्रवर्द्धन सम्बन्धि सशर्त सहितका सालबसाली कार्यक्रम	५	४६	८	८	९	१०	११	
६	रोहिणी सडक सौन्दर्यकरण (वृक्ष रोपन तथा सडक वृत्ति)	०	११२	०	२५	२६	२९	३२	कार्यपालिका कार्यालय, वडा कार्यालय, सम्बन्धित शाखा, टोल सुधार समिति र नागरिक
७	डस्विन, होडिङ्ग बोर्ड र सरसफाईका सामग्री वितरण सबै टोल विकास संस्थाको लागि	१०	७०	२०	१५	१५	१०	१०	
८	टोल विकास संस्थाको क्षमता अभिवृद्धि	५	२९	५	५	६	६	७	

७.२.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

जलवायु परिवर्तनको असर, विपद जोखिममा बृद्धि, स्रोतको अनियन्त्रित दोहन र उत्खनन तथा अनियन्त्रित निर्माण, जनचेतनाको अभाव, समुदायस्तरको परिचालनमा कमी जस्ता जोखिम पक्षहरू रहेका छन् । उल्लिखित जोखिम पक्षको सम्बोधन भएमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन सक्ने देखिन्छ । संघीय संरचना अनुसारको नीतिगत, कानूनी र संरचनागत व्यवस्था, समुदाय तथा सरोकारवालाको सहभागिता, यस क्षेत्रमा श्रोत साधनको लगानीमा प्राथमिकता प्राप्त भएमा अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुने अनुमान गरिएको छ ।

७.३ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन

७.३.१ पृष्ठभूमि

गाउँपालिका क्षेत्र भित्र रहेका खोला तथा नदिबाट प्रसस्त मात्रामा सिंचाईको सम्भावना साथै नदी जन्य उत्पादन वालुवा, गिट्टी, ढुङ्गा र माछाको सम्भावना रहेको छ । नदी तथा खोलाको कटान क्षेत्र तथा जोखिमयुक्त स्थानमा तटबन्ध निर्माणको काम निरन्तर भइरहेको छ । सडक निर्माणमा नाला निर्माण गर्ने अभ्यासका साथै आवश्यक क्षेत्रमा जमिनको वर्तमान अवस्थामा हास आउन नदिन रिटेनिड वाल, ग्याबियन वाल, ब्रेष्ट वाल लगाउने अभ्यास हुँदै गएकोले बाटो निर्माणपश्चात् सुरु हुने भू-क्षय नियन्त्रणमा कमी आउन सहयोग पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ । भू-संरक्षण, तटबन्धन तथा जमिनको स्थिरीकरणमा बायोइन्जिनिरिङ विधिलाई प्रयोगमा ल्याउने योजना रहेको छ ।

७.३.२ संभावना र अवसर

गाउँपालिकामा माटोको बनावट, खेतीयोग्य जमिन, संरक्षित क्षेत्र, बस्तीयोग्य क्षेत्र आदिको विस्तृत अध्ययन गरी भुउपयोग योजनाका आधारमा समग्र गाउँपालिकाको बस्ती विकास तथा गाउँबासीहरूको आर्थिक स्तर वृद्धि गर्न र जलाधार क्षेत्रहरूको संरक्षण गरी नमुना गाउँपालिका बनाउने ठूलो संभावना रहेको छ । गाउँक्षेत्रमा उपलब्ध जलाधार तथा सिमसार क्षेत्रको संरक्षण सहित स्थानीय समुदायलाई भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापनमा थप जिम्मेवार र जवाफदेही बनाउन सकिने सम्भावना रहेको छ ।

७.३.३ समस्या तथा चुनौती

परापूर्वकाल देखि प्रचलन र उपयोगमा रहेका ताल तलैया तथा पोखरीहरू संरक्षण र पुननिर्माणको अभावमा विस्तारै नासिदै जान थालेको छन । जलाधार क्षेत्र संरक्षणका लागि अध्ययन अनुसन्धानमा आधारित रही कुनै काम हुन सकेको छैन । विभिन्न स्थानमा सडक निर्माणपश्चात् सडकको किनार तथा नजिक रहेका जमिन कम्जोर हुने तथा पोखरी सुक्ने समस्या रहदै आएको छ । सडक लगायत अन्य साना निर्माण कार्यमा वातावरणीय परीक्षण हुने गरेको छैन । कृषिमा रासायनिक मलको बढ्दो प्रयोगले माटोको गुणस्तर निरन्तर खस्कँदै जाँदा जमिनको उत्पादन र उत्पादकत्वमा निरन्तर हास आइरहेको छ । गाउँपालिकाको जोखिम सम्बेदनशील भू-उपयोग योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन नसक्दा भू-संरक्षण, भूमि व्यवस्थापन, विपद् जोखिम व्यवस्थापन, जलाधार व्यवस्थापन लगायतका विभिन्न महत्वपूर्ण क्षेत्रमा दिगोपनको सुनिश्चितता गर्न कठिनाई परेको छ । जलवायु परिवर्तनको प्रभाव संगै अतिवृष्टि, अनावृष्टि, खडेरी जस्ता जलवायुजन्य अनिश्चितता निरन्तर बढ्दै गएको छ ।

७.३.४ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य तथा रणनीति

यस गाउँपालिकाका भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन उपक्षेत्रको उद्देश्य, परिमाणात्मक लक्ष्य, रणनीति तथा प्रमुख कार्यक्रमलाई देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

सोच

"दिगो संरक्षित जमिन तथा जलाधार, सुरक्षित सियारीको आधार"

लक्ष्य

- भू-संरक्षण तथा जलाधार क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन मार्फत उत्थानशिलता प्रवर्द्धन गर्नु ।

उद्देश्य

गाउँपालिकाका भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन उपक्षेत्रको उद्देश्यहरू देहायअनुसार रहेका छन्:

- जल, जमीन र जलाधारको दिगो संरक्षण तथा उपयोगमा वृद्धि गर्नु,

रणनीति तथा कार्यनीति

गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ हासिल गर्न केन्द्रित रही भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन उपक्षेत्रको समष्टिगत लक्ष्य, उद्देश्य तथा प्रतिफल हासिल गर्न देहायअनुसारका रणनीति तथा कार्यनीति अवलम्बन गरिनेछ:

रणनीति	कार्यनीति
१ सार्वजनिक पूर्वाधार निर्माण, भूमि व्यवस्थापन, खेती प्रणाली र वन व्यवस्थापनसँग एकीकृत गरी भू-संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्य संचालन गर्ने	१.१ भूमि तथा जलाधार क्षेत्र संरक्षण क्षेत्रसँग सम्बन्धीत स्थानीय नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा नियमन गर्ने गरिनेछ । १.२ गाउँपालिकाले भूमि संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापनको ठोस तथा दीर्घकासलन नीति तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । १.३ जलाधार र भू-संरक्षण व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्यत्रका सफल अभ्यासहरूलाई स्थानीय स्तरमा अनुसरण गरिनेछ । १.४ स्थानीय समुदायसमेतको सहभागितामा भूमिगत पानीको पुनर्भरणका लागि भूमिगत पानी पुनर्भरण पोखरीहरू निर्माण गरिनेछ । १.५ नदीजन्य लगायत प्राकृतिक श्रोतमा आधारित कच्चा पदार्थको उत्खनन् प्रशोधन तथा निकासी कार्यलाई मापदण्ड बनाई कार्यान्वयनमा सहजीकरण गरिनेछ । १.६ वन सम्पदाको उपयोगको अवस्था अध्ययन गरी वन विकास तथा सिमसार क्षेत्रको गुरुयोजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । १.७ भूमि संरक्षणका लागि वृक्षारोपण र मुहान संरक्षणको क्रियाकलाप मार्फत जलाधार व्यवस्थापन गरिनेछ । १.८ स्थानीय जलाधार क्षेत्रको व्यवस्थापनमा जल, जमिन र जंगलको एकीकृत व्यवस्थापन पद्धति अवलम्बन गर्न नेतृत्व र सहजीकरण गरिनेछ ।
२ जलाधार व्यवस्थापन योजना अनुसार भू-क्षय हुने जमिनको स्थायीकरण, भूक्षय तथा गल्छी नियन्त्रण तथा विकासका पूर्वाधारहरूको संरक्षण गर्ने ।	२.१ भू-क्षय, बाढी, नदी कटान, जल प्रवाह प्रणालीको आधारमा जलाधार क्षेत्रहरूको अध्ययन, पहिचान, वर्गीकरण र प्राथमिकीकरण गरी छनोट गरिएका जलाधार क्षेत्रमा एकीकृत जलाधार व्यवस्थापन कार्यक्रम सञ्चालनको पहल गरिनेछ । २.२ भू तथा जलाधार व्यवस्थापनमा जल, जमीन र जंगलको संरक्षण र उत्पादकत्व वृद्धिमा विशेष जोड दिइनेछ । २.३ जलाधार व्यवस्थापनमा महिला, दलितलगायत सबै वर्गको समानुपातिक सहभागिता कायम गरिनेछ । २.४ भू-संरक्षण तथा लघु जलाधार व्यवस्थापनलाई एकीकृत गरी सञ्चालन गरिनेछ । २.५ पैरो जाने तथा नदी कटान हुन विभिन्न वडाहरूमा बास, निगालो खेती तथा बायोइन्जिनियरिड विधि प्रवर्द्धन गरी नदी कटान न्यूनीकरणमा दिगोपन सुनिश्चित गर्ने प्रयास गरिनेछ । २.६ वडा स्तरमा नर्सरी व्यवस्थापन गरी वृक्षारोपण कार्यक्रम विस्तार गरी खाली जमिन, भिरालोक्षेत्र तथा नदी किनारमा वृक्षारोपण गरिनेछ ।

७.३.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन उपक्षेत्रको विषय क्षेत्रगत सूचक र आवधिक लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नतिजा सूचक तथा लक्ष्य

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	आवधिक लक्ष				
			०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४
नदीमा तटबन्ध निर्माण	मिटर	२००	२५०	३५०	५००	७००	९००
पोखरी संरक्षण तथा पुनरभरण (बार्षिक)	संख्या	०	१	२	३	३	३

स्रोत: योजना तर्जुमा गोष्ठी, प्रस्तावित आयोजना तथा कार्यक्रम, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा

७.३.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा श्रोतको आवधिक अनुमान

भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन उपक्षेत्रको आवधिक योजना अबधिको खर्चको अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन उपक्षेत्रको खर्चको अनुमान

स्रोत: प्रस्तावित कार्यक्रम तथा क्रियाकलापको प्राथमिकीकरण र अनुमानित लागत, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा र आर्थिक प्रशासन शाखा ।

७.३.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन उपक्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत आगामी पाँच वर्ष संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित बजेट कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवार निकाय लगायत विवरण देहायअनुसार तालिका ७.३.३.मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ७.३ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन उपक्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	आधार वर्ष (०७८/७९) को अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य	अनुमानित वार्षिक लक्ष्य (रु. लाखमा) आ.ब.					जिम्मेवार निकाय
				०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	
१	भूसंरक्षण र जलाधारका व्यवस्थापन								
१	खोलाको कटान नियन्त्रणको लागि तटबन्धन निर्माण (तटबन्धन कार्यक्रमसँगको सहकार्यमा)	१२०	६३७	१२०	१२०	१२०	१३२	१४५	कार्यपालिका कार्यालय, वडा कार्यालय, सम्बन्धित शाखा, टोल सुधार समिति र नागरिक
२	प्राकृतिक पोखरी एबम् ताल तलैया संरक्षण कार्यक्रम (सबै वडामा)	२५	१३८	२५	२५	२७	२९	३२	
३	भू-उपयोग क्षेत्र पहिचान, निर्धारण तथा योजना तर्जुमा, अध्यावधिक र कार्यान्वयन	१५	३२	१५	५	५	४	३	
४	जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम	२	१२	०	३	५	२	२	

७.३.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

जलवायु परिवर्तनको असर, विपद जोखिममा बृद्धि, स्रोतको अनियन्त्रित दोहन र उत्खनन तथा अनियन्त्रित निर्माण, जलाधार क्षेत्रको पहिचान र संरक्षण अभाव, बढ्दो नदि कटान जस्ता जोखिम पक्षहरू रहेका छन्। उल्लिखित जोखिम पक्षको सम्बोधन भएमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन सक्ने देखिन्छ। संघीय संरचना अनुसारको नीतिगत, कानूनी र संरचनागत व्यवस्था, समुदाय तथा सरोकारवालाको सहभागिता, यस क्षेत्रमा श्रोत साधनको लगानीमा प्राथमिकता प्राप्त भएमा अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुने अनुमान गरिएको छ।

७.४ विपद व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकुलन

७.४.१ पृष्ठभूमि

विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय नीति, २०७५ ले लिएको मूल उद्देश्यलाई टेवा पुग्ने गरी स्थानीय सरकारले समेत विपद् जोखिमबाट सुरक्षित, जलवायु अनुकुलित तथा विपद् उत्थानशील स्थानीय तह निर्माण गर्दै दीगो विकासमा योगदान पुऱ्याउने दीर्घकालिन सोच, ध्येय र लक्ष्य सहित प्राकृतिक र गैर प्राकृतिक विपदबाट हुने क्षति उल्लेख्य रूपमा कम गर्ने मुल उद्देश्य अनुरूप आयोजना तथा कार्यक्रम तय गर्ने र सोहि मुताबिक बजेट सुनिश्चितता गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ । विपद व्यवस्थापन विषय उपक्षेत्रसँग सम्बन्धीत संभावना, अवसर, समस्या तथा चुनौती सहित विद्यमान अवस्था, विषय क्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति एवम् रणनीतिक महत्वका कार्यक्रम तथा आयोजनाहरु समेत संलग्न गरी तर्जुमा गरिएको छ ।

७.४.२ संभावना र अवसर

यस गाउँपालिका क्षेत्रमा पार्ने प्रभावका आधारमा विभिन्न विपद जोखिमहरु मध्ये आगलागी, सडक दुर्घटना र बाढी प्रमुख रूपमा देखिएका छन। उपरोक्त विपद जोखिमहरुमा हाल विश्वव्यापी महामारीको रूपमा रहेको कोभिड १९ को असर मुख्य हुन गएको छ। विपदको रोकथाम तथा पूर्व तयारी, प्रतिकार्य र पुनःस्थापना तथा पुनःलाभि सम्बन्धी नीतिगत र व्यवहारिक सम्बोधनको लागि गाउँपालिकामा गाउँस्तरीय विपद व्यवस्थापन समिति गठन भएको छ भने स्थानीय आपतकालिन कार्यसञ्चालन केन्द्र स्थापना भई सञ्चालनमा रहेको छ।

विपदमा परेकालाई तत्काल राहत सहयोगका लागि विपद व्यवस्थापन कोष स्थापना गरी सोको परिचालनको लागि कार्यविधि समेत तयार गरिएको छ। साथै गाउँपालिका स्तरीय विपद् व्यवस्थापन समिति गठन गरी नियमित बैठक गर्ने र समितिको काम, कर्तव्य र अधिकारका विषयमा अभिमुखीकरण समेत सञ्चालन गरिएको छ। नेपाल रेडक्रस सोसाइटीको सहयोगमा वडा स्तरीय जोखिम नक्शा तयार गरी सर्वसाधारणका लागि सार्वजनिक गरिएको छ। यसैगरी गाउँपालिकाको स्थानीय विपद व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशिल योजना तर्जुमा गरिएको छ। प्रत्येक वडाहरुमा रेडक्रसकर्मी तथा स्वयंसेवकहरु परिचालन गरिएको छ। कोभिड १९ महामारीको रोकथाम, नियन्त्रणको लागि क्वारेन्टाईन र आइसोलेशन वार्डको व्यवस्थापन गरिएको छ। जलवायुजन्य प्रकोप रोकथाम तथा नियन्त्रणका लागि मौसमी क्यालेण्डर तयार गरी सार्वजनिक गरिएको छ। स्थानीय समुदायमा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी ज्ञान, सीप र सचेतनामा वृद्धि हुँदै गएको छ यसबाट सिँचाई सुविधा उपलब्ध हुनुको साथै कृषि पर्यटनको समेत विकास हुने र सुख्खा खडेरी जस्ता विपदको असरलाई समेत कम गर्न सहयोग पुग्ने संभावना रहेको छ।

७.४.३ समस्या तथा चुनौती

सरोकारवाला निकायहरु बीच समन्वय कमी हुनु र यस सम्बन्धमा स्थानीय सरकारका निर्वाचित पदाधिकारी, कर्मचारी र स्थानीय समुदायको ज्ञान, सीप र अनुभवमा कमी यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौतिको रूपमा रहेका छन्। गाउँपालिकामा शितलहर, भूकम्प, सर्पदंस, आगलागी, बाढी-डुवान, लु, हावाहुरी, सवारी दुर्घटना, पशुजन्य तथा अन्य स्वास्थ्यसंग सम्बन्धित महामारी जस्ता विपदको जोखिम रहेको छ । विपद् प्रतिकार्यका लागि संस्थागत तथा सामुदायिक क्षमता कम हुनु विपद् व्यवस्थापनका लागि गाउँपालिकाको प्रमुख चुनौतिका रूपमा रहेको छ।

७.४.४ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य तथा रणनीति

यस गाउँपालिकाका विपद व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकुलन सम्बन्धी उपक्षेत्रको उद्देश्य, परिमाणात्मक लक्ष्य, रणनीति तथा प्रमुख कार्यक्रमलाई देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

सोच

- “विपद व्यवस्थापनमा सवल तथा जलवायु उत्थानशील गाउँको स्थापना”

लक्ष्य

“विपद उत्थानशिलता र जलवायु परिवर्तनका अनुकुलन कार्यक्रमको प्रवर्द्धन गर्नु”।

उद्देश्य

विपद व्यवस्थापन तथा जलवायू परिवर्तन अनुकूलन उपक्षेत्रको उद्देश्य देहाय अनुसार रहेका छन्:

- विपद् जोखिम तथा विपद्जन्य क्षति नोकसानीको दर न्यूनीकरण गर्नु,
- जलवायू परिवर्तन अनुकूलनका कार्यक्रमको प्रबर्द्धन गर्नु ।

७.५.४ रणनीति तथा कार्यनीति

गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोच हासिल गर्न केन्द्रित रही विपद व्यवस्थापन तथा जलवायू परिवर्तन अनुकूलन उपक्षेत्रको समष्टिगत लक्ष्य, उद्देश्य तथा प्रतिफल हासिल गर्न देहाय अनुसारका रणनीति तथा कार्यनीति अवलम्बन गरिनेछ ।

रणनीति	कार्यनीति
उद्देश्य १: विपद् जोखिम तथा विपद्जन्य क्षति नोकसानीको दर न्यूनीकरण गर्नु, । १ विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनकालागि आवश्यक नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्था सहित विकास व्यवस्थापन प्रक्रियामा मूलप्रवाहीकरण गर्ने	१.१ स्थानीय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी ऐन, नियम तथा कार्यविधि तर्जुमा गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ । १.२ स्थानीय आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र सञ्चालन सम्बन्धी कार्यविधि तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । १.३ विपद् व्यवस्थापन कोष सञ्चालन कार्यविधि तर्जुमा गरी प्रभावकारी विपद् व्यवस्थापनको लागि कोष परिचालन गरिनेछ। १.४ विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी क्रियाकलापलाई स्थानीय तहको नीति, योजना तथा कार्यक्रममा मूलप्रवाहीकरण र क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ । १.५ विपद् उत्थानशील समुदायहरूको प्रवर्धन गर्ने कार्यक्रम संचालन गरिनेछ । १.६ विपद् पूर्वानुमान तथा पूर्व चेतावनी प्रणालीको विकास तथा सञ्चालन गरिनेछ । १.७ विपद् सूचना केन्द्र, आपत्कालीन कार्य सञ्चालन केन्द्र, खोज तथा उद्धार, जोखिम लगायतका कार्यहरू गर्न अधिकार सम्पन्न विपद् व्यवस्थापन समिति स्थापना गरी एक द्वार प्रणालीबाट उक्त कार्यहरू सञ्चालन गरिनेछ । १.८ विपद्को उच्च जोखिममा रहेका क्षेत्रका बस्तीहरूलाई स्थानान्तरण गरिनेछ । १.९ स्थानीय विपद् व्यवस्थापन संयन्त्रलाई स्थानीय सामाजिक संरचनाअनुरूप समावेशी बनाइ क्षमता विकास सहित क्रियाशील गराइनेछ । १.१० आधारभूत पूर्वाधारसहित सामुदायिक भवन निर्माण गरी आपत्कालका लागि सामुदायिक आश्रयस्थल र कोभिड—१९ जस्ता महामारीको लागि सुरक्षित व्यवस्थानको लागि आवश्यक समग्रीको व्यवस्था गरिने छ । १.११ क्षमता विकास योजनामा विपद् व्यवस्थापनसम्बन्धी विषय अनिवार्य रूपमा समावेश गरी सञ्चालन गरिनेछ । १.१२ भूकम्पको जोखिमलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी नयाँ निर्माण हुने सम्पूर्ण भौतिक संरचनालाई भूकम्प प्रतिरोधी बनाइनेछ ।
२ विपद् तथा जलवायुजन्य जोखिम न्यूनीकरण, विपद् व्यवस्थापनका लागि समुदाय तथा सरोकारवालासँग साझेदारी तथा सहकार्य अभिवृद्धि गर्ने	२.१ विपद् सम्बन्धी जोखिम तथा प्रकोपबारे जानकारी एवम् तथाङ्क सङ्कलन, प्रशोधन, प्रक्षेपण अद्यावधिक गर्न विपद् व्यवस्थापन इकाई स्थापना गरि क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ २.२ गाउँपालिका तथा वडास्तरमा गठन भएका स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिलाई तालिम लगायत क्षमता अभिवृद्धिका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २.३ सबै वडामा आपत्कालीन उद्धार सामग्रीहरू भण्डारण गरिनेछ । २.४ गाउँपालिका तथा वडास्तरमा आपत्कालीन व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित दक्ष जनशक्ति तयार गरिनुका साथै तालिम प्राप्त दक्ष जनशक्तिको अभिलेख तयार गरी आपत्कालीन परिचालनका लागि तयारी हालतमा राखिनेछ । २.५ विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी गोष्ठी, अन्तर्क्रिया र विचार आदान प्रदानका कार्यहरू सञ्चालन गरिनेछ । २.६ विपद् व्यवस्थापनलाई विद्यालय तथा शैक्षिक संस्थाहरूमा सरोकारवाला निकायसँगको सहकार्यमा चेतनामूलक कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।

रणनीति	कार्यनीति
	२.७ विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने प्रभावकारी प्रचार/प्रसारका कार्यहरू सञ्चालन गरिनेछ । २.८ बाढीपहिरो, चट्याङ, डुबान, खानी तथा उद्योग क्षेत्र आदिका आधारमा बढी विपद् संवेदनशील क्षेत्रहरूको पहिचान गरी त्यस्ता क्षेत्रहरूबाट बस्ती अन्यत्र सारी व्यवस्थित एवम् सुविधा सम्पन्न बनाइनेछ । २.९ जोखिमयुक्त क्षेत्रहरूको पहिचान गरी सम्भाव्यता अध्ययनका आधारमा पुनः स्थापना तथा स्थानान्तरण गरिनेछ । २.१० विपद्को समयमा उद्धार कार्यमा खटिने उद्धारकर्ताहरूलाई प्रोत्साहनको व्यवस्था गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: जलवायु परिवर्तन अनुकूलनका कार्यक्रमको प्रवर्द्धन गर्नु ।	
१ जलवायु परिवर्तन अनुकूलन लाई विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनसँग एकीकृत गरी स्थानीय विकास प्रक्रियामा मूलप्रवाहीकरण गर्ने ।	१.१ रोहिणी गाउँपालिकालाई वातावरण मैत्री गाउँको रूपमा विकास गरिनेछ । १.२ पूर्वाधारका योजनाहरूमा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव न्यूनीकरण तथा अनुकूलन गर्न उत्थानशील योजना कार्यान्वयन गरिनेछ । १.३ खडेरी एवम् अधिक पानी जम्ने क्षेत्रहरूका लागि उपयुक्त हुने कृषि बालीहरूको पहिचान एवम् प्रवर्द्धन गरिनेछ । १.४ बाँझो रहने गरेको कृषियोग्य जमिनमा बहुउपयोगी वृक्ष प्रजातिसहितको कृषिवन प्रणालीको विकास गरिनेछ । १.५ कृषि तथा पशुपालन क्षेत्रमा जलवायुजन्य प्रकोपहरूबाट हुने विपद् जोखिमको बीमा सुनिश्चित गरिनेछ । १.६ विद्युत, बायोग्याँस, सोलार, सुधारिएको चुल्हो जस्ता स्वच्छ ऊर्जाको प्रयोग; प्रदुषण कम गर्ने निर्माण प्रविधि र सामग्रीको प्रयोग; जलवायु परिवर्तन अनुकूलन प्रवर्द्धन गर्ने आयोजनाहरूलाई स्थानीय तहको योजना तर्जुमा प्रक्रियामा प्राथमिकता दिइनेछ । १.७ सौर्यऊर्जा प्रणालीमा आधारित सडक बत्ती प्रयोगलाई प्राथमिकता दिइनेछ । १.८ मानवीय क्रियाकलापका कारण जल, जमिन, जंगलको स्वच्छतामा आउन सक्ने हासलाई आवश्यक नीति तथा आचार—संहितासहित नियमन गरिनेछ ।

७.४.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन उपक्षेत्रको सूचक र आवधिक लक्ष्य देहायअनुसार तालिका मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ७.४.१ नतिजा सूचक तथा लक्ष्य

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	आवधिक लक्ष्य				
			०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४
विपद् व्यवस्थापन							
तालिम प्राप्त स्थानीय खोज उद्धार र प्राथमिक उपचार कार्यकर्ता	संख्या	२५	३०	४०	४५	५०	५०
नदि कटान र डुबानबाट प्रभावित क्षेत्र	हे.	५००	५००	४३०	३२०	२५०	२००
सुरक्षित खुल्ला स्थान तथा आपत्कालीन सामुहिक आश्रयस्थल	संख्या	७	९	१३	१५	१५	१६

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	आवधिक लक्ष				
			०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४
विपद् व्यवस्थापन कोष रकम (वार्षिक)	रु.हजार	५०००	६०००	७०००	८०००	८०००	९०००
सुरक्षित, आवास क्षेत्र/वस्ती	प्रतिशत	५०	५५	६०	६८	७२	७८
अति जोखिममा रहेका घरपरिवार	प्रतिशत	२८	२५	२३	१८	१५	१२
स्थानीय विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु अनुकूलन कार्ययोजना तर्जुमा र कार्यान्वयन	भए/नभएको	नभएको	नभएको	भएको	भएको	भएको	भएको

स्रोत: योजना तर्जुमा गोष्ठी, प्रस्तावित आयोजना तथा कार्यक्रम, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा

७.४.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको आवधिक अनुमान

विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन उपक्षेत्रको आवधिक योजना अवधिको खर्च र स्रोतको अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका विपद् व्यवस्थापन उपक्षेत्रको खर्च तथा स्रोत (रकम रु. हजारमा)

बजेट तथा खर्च अनुमान (रु.लाखमा)					
आ.ब.०७९/०८०	आ.ब.०८०/०८१	आ.ब.०८१/०८२	आ.ब.०८२/०८३	आ.ब.०८३/०८४	जम्मा
११८	१७१	१४८	१४२	१४४	७२४

स्रोत: प्रस्तावित कार्यक्रम तथा क्रियाकलापको प्राथमिकीकरण र अनुमानित लागत, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा र आर्थिक प्रशासन शाखा।

७.४.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन उपक्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत आगामी पाँच वर्ष संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित बजेट कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवार निकाय लगायत विवरण देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ७.४.३ विपद व्यवस्थापन उपक्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	आधार बर्ष (०७८/७९) को अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य	अनुमानित वार्षिक लक्ष्य (रु. लाखमा) आ.ब.					जिम्मेवार निकाय
				०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	
१	गाउँ विपद व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशिल योजना तर्जुमा तथा अद्यावधिक	३	११	३	४	२	१	१	कार्यपालिका कार्यालय, वडा कार्यालय, सम्बन्धित शाखा, टोल सुधार समिति र नागरिक
२	वडा तथा टोलस्तरमा विपद् व्यवस्थापन समिति गठन र क्षमता विकास तालिम तथा सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन	५	२९	५	५	५	७	७	
३	प्रत्येक वडामा विपद व्यवस्थापन सम्बन्धि सामग्री व्यवस्थापन लगायत कार्यक्रम	१०	६२	१५	२१	१२	७	७	
४	गाउँपालिकामा आपत्कालीन सामग्री भण्डारण तथा गोदाम घर निर्माण	१०	७५	१५	३०	१५	१०	५	
५	विपद प्रभावित नागरिकको लागि विपद व्यवस्थान भवन (होल्डिंग केन्द्र)	०	३३	०	१५	१०	५	३	कार्यपालिका कार्यालय, वडा कार्यालय, सम्बन्धित शाखा, टोल सुधार समिति र नागरिक
६	दमकल (साझेदारीमा) तथा एम्बुलेन्सको व्यवस्थापन	१०	७०	१०	१५	१५	१५	१५	
७	गाउँ विपद व्यवस्थापन समिति र वडा विपद व्यवस्थापन समितिको क्षमता विकास र परिचालन	५	२९	५	५	६	६	७	
८	विपद व्यवस्थापनमा परिचालनको लागि विपद व्यवस्थापन कोष वृद्धि तथा सञ्चालन (राहत र पुनर्स्थापना समेत)	३०	३२८	५०	६०	६६	७३	८०	
९	बिभिन्न जलवायु अनुकुलन कार्यक्रम	५	८६	१५	१६	१७	१९	२०	

७.४.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

जलवायु परिवर्तनको असर, विपद जोखिममा वृद्धि, स्रोतको अनियन्त्रित दोहन र उत्खनन तथा अनियन्त्रित निर्माण जस्ता जोखिम पक्षहरू रहेका छन्। उल्लिखित जोखिम पक्षको सम्बोधन भएमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन सक्ने देखिन्छ। संघीय संरचना अनुसारको नीतिगत, कानूनी र संरचनागत व्यवस्था, समुदाय तथा सरोकारवालाको सहभागिता, यस क्षेत्रमा श्रोत साधनको लगानीमा प्राथमिकता प्राप्त भएमा अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुने अनुमान गरिएको छ।

परिच्छेद- ८ सुशासन तथा संस्थागत क्षमता विकास र सेवा प्रवाह

८.१ नीति, ऐन तथा सुशासन

८.१.१ पृष्ठभूमि

संवैधानिक व्यवस्था, कानूनी शासन र जनअपेक्षा अनुसार कुशल, पारदर्शी, जवाफदेही ढंगले स्थानीय शासन सञ्चालन गरी सेवा प्रवाह र विकास कार्यलाई प्रभावकारी बनाउने अहम् दायित्व स्थानीय सरकारहरूको रहेको हुन्छ । संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र स्थापना पश्चात स्थानीय सरकारको फराकिलो संवैधानिक अधिकार क्षेत्र र साधन स्रोतमा बढोत्तरीसँगै जनआकांक्षा र समस्याहरू पनि निरन्तर बढी रहेका छन् । यसलाई मध्यनजर गर्दै गाउँपालिकाको सेवा प्रवाह र कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता अभिवृद्धि गरी स्थानीय सुशासन कायम गर्न स्थानीय नीति, कानून तथा कार्यविधि र सेवा प्रवाह मापदण्ड तर्जुमा र कार्यान्वयन मार्फत जनआकांक्षा सम्बोधन गर्नुपर्ने छ ।

८.१.२ विद्यमान स्थिति तथा संभावना

संविधानको अनुसूची ८ मा रहेको स्थानीय तहको एकल अधिकार सूची र धारा ९ मा रहेका सांझा अधिकार सूची तथा सो को आधारमा नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदबाट स्वीकृत कार्य विस्तृतिकरण समेतको आधारमा स्थानीय तहको अधिकार तथा कार्य कार्यान्वयनका लागि गाउँपालिकाले आवश्यकता र पहिचानको आधारमा विभिन्न ऐन, नियम, कार्यविधि, निर्देशिका र मापदण्ड स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा रहेका छन् । संविधान तथा प्रचलित कानून अनुसार गाउँ सभाबाट न्यायिक समिति, विधायन समिति, लेखा समिति र कार्यपालिकाबाट विषयगत समितिहरू गठन भई तत्सम्बन्धी विषयमा क्रियाशीलता उन्मुख रहेका छन् । साथै समुदाय र नागरिक समाज समेतको सहभागितामा सहभागितामूलक योजना तर्जुमाको अभ्यास गरी सभाबाट स्वीकृत बजेट तथा नीति कार्यक्रमलाई वेबसाइट र सूचना पाटी मार्फत सार्वजनिक गर्ने अभ्यास भैरहेको छ ।

८.१.३ समस्या तथा चुनौति

संविधान तथा स्थानीय सरकार संचालनले स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र भित्रका विषयमा नीति, कानून, योजना तथा बजेट तर्जुमा गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने साथै जनमैत्री सेवा प्रवाहको लागि सुशासन प्रवर्धन गर्ने समस्या तथा चुनौतिहरू विद्यमान रहेका छन् । तर्जुमा भएका ऐन, नीति, नियम, कार्यविधिको बारेमा सबै निर्वाचित जनप्रतिनिधि, वडा समिति, आम नागरिक विशेष गरी विपन्न तथा लक्षित वर्गलाई सूचित गराउने, प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने र सो को पालना हुन सकिरहेको छैन ।

८.१.४ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति तथा प्रमुख कार्यक्रम

यस गाउँपालिकाको नीति, कानून तथा सुशासन उपक्षेत्रको लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति र प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजनालाई देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

सोच

- सुशासन प्रवर्द्धनको आधार कानूनी शासनको स्थापना

लक्ष्य

- नीति तथा कानूनको तर्जुमा र सबल कार्यान्वयन मार्फत सुशासन प्रवर्धन, लाभको न्यायिक वितरण र जवाफदेहितामा गुणात्मक वृद्धि गर्नु ।

उद्देश्य

गाउँपालिकाको नीति, कानून तथा सुशासन उपक्षेत्रको उद्देश्य देहायअनुसार रहेका छन्:

- स्थानीय सुशासन प्रवर्द्धनका लागि आवश्यक नीति, कानून तथा मापदण्ड तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्नु।

रणनीति तथा कार्यनीति

नीति, कानून तथा सुशासन उपक्षेत्रको देहायअनुसारका रणनीति तथा कार्यनीति अवलम्बन गरिनेछ ।

रणनीति	कार्यनीति
१ स्थानीय शासन संचालनको लागि आवश्यक नीति, कानून तथा प्रणालीको विकास र कार्यान्वयन गरी निर्णय, कार्यसम्पादन र सेवा प्रवाहलाई गुणस्तरीय, पारदर्शी र जनमुखी बनाउने	१.१ संविधान र स्थानीय सरकार संचालन ऐन तथा नेपाल सरकार कार्यविस्तृतिकरण प्रतिवेदन अनुरूप स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रका विषयमा नीति, ऐन, नियम, कार्यविधि तथा मापदण्ड निर्माण, अद्यावधिक र प्रबोधीकरण गरी सुशासन अभिवृद्धि गरिनेछ । १.२ गाउँपालिकाको सेवा प्रवाह र विकास व्यवस्थापनमा जवाफदेहिता वृद्धि गर्न एकीकृत संयन्त्रको विकास गरी नियमित अभ्यास गरिनेछ । १.३ गाउँपालिकाका पदाधिकारीको आचारसंहितालाई थप परिष्कृत बनाई सोको पालनाको अनुगमन प्रणाली सुदृढ गराइनेछ । १.४ आयोजनाको अनुगमन तथा सुपरीवेक्षणसम्बन्धी स्तरीय कार्यविधि तयार गरी टोल विकास संस्था, आमा समूह, युवा क्लब, बालक्लब तथा नागरिक संस्थामार्फत सेवाग्राहीलाई जानकारी गराउने तथा सचेतना अभिवृद्धि गरी कार्य सम्पादन प्रक्रियामा र उपलब्धिमा जवाफदेहिता वृद्धि गरिनेछ । १.५ सुशासन तथा सेवा प्रवाहलाई चुस्त र प्रभावकारी बनाउन स्वीकृत नीति, ऐन, नियम, कार्यविधि, निर्देशिका तथा मापदण्डको पालना गरिनेछ र सेवा प्रवाहमा कर्मचारीको मनोबल बढाउन प्रोत्साहनको कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । १.६ गुनासो सुनुवाइ संयन्त्र र सूचना अधिकारीको भूमिकालाई प्रभावकारी तुल्याइनेछ । १.७ आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीका साथै वित्तीय जोखिम नियन्त्रण प्रणालीको अवलम्बन गरिनेछ । १.८ बेरुजुलाई सार्वजनिक गरिनुका साथै बेरुजुको प्रकृतिका आधारमा कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनसँग आवद्ध गरिनेछ । १.९ पालिकाको कार्यक्रमगत क्षेत्र र बजेट, कार्ययोजना, अद्यावधिक प्रगति र जनसरोकारका निर्णयहरू वेबसाइटमार्फत नियमित रूपमा सार्वजनिक गरिनेछ ।
२ सहभागितामूलक नीति, कानून तथा निर्णय तर्जुमा र कार्यान्वयन प्रणाली अवलम्बन गर्ने	२.१ नीति, कानून तथा मापदण्ड तर्जुमा, सेवा प्रवाह, कार्यसम्पादनका सन्दर्भमा सरोकारवालासँग सुझाव तथा पृष्ठपोषण प्राप्त गरिनेछ । प्राप्त सुझाव कार्यान्वयन गरिनेछ । २.२ नीति, ऐन, नियम, कार्यविधि र मापदण्ड तर्जुमा तथा कार्यान्वयन सम्बन्धमा पदाधिकारी तथा कर्मचारीको क्षमता विकास गरिनेछ । २.३ गैसस, टोल विकास संस्था तथा अन्य समुदायमा आधारित संस्थामार्फत नागरिक शिक्षा सञ्चालन गरी स्थानीय नीति, कानून, नियम, मापदण्ड, कार्यविधि, सेवा र सुविधा बारे प्रबोधीकरण गरिनेछ ।

८.१.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

नीति, कानून तथा सुशासन उपक्षेत्रको सूचक र आवधिक लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ८.१.१ नतिजा सूचक तथा आवधिक लक्ष्य (स्रोत: योजना तर्जुमा गोष्ठी, प्रस्तावित आयोजना तथा कार्यक्रम, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार बर्ष उपलब्धी	आवधिक लक्ष्य				
			०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४
नीति, ऐन तथा सुशासन							
नीति, कानून तथा निर्णय र सेवा प्रवाहबाट सन्तुष्ट सेवाग्राही	प्रतिशत	८९	९१	९२	९३	९४	९५
सीपमूलक र क्षमता विकास कार्यक्रमबाट लाभान्वित सिमान्तिकृत वर्ग/ समुदाय	प्रतिशत	१६	२०	२२	२४	२७	२९

जवाफदेहिता क्षमता विकास कार्यमा सहभागी जनप्रतिनिधि र नागरिक समाज	वटा	०	२	३	४	६	७
बिधायन समितिको बैठक	संख्या	१	२	३	४	५	६
विषयगत समितिको बैठक	संख्या	३	३	४	४	५	६
स्थानीय कानून, नीति र योजना तर्जुमा प्रक्रियामा नागरिक पृष्ठपोषण र सुझाव लिने माध्यम	प्रकार	३	४	५	६	७	७
नीति, योजना र सेवा प्रवाह सम्बन्धी गुनासो र सोको सुनुवाई	प्रतिशत	७०	७५	७७	८३	८५	९०

८.१.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको अनुमान

नीति, कानून तथा सुशासन उपक्षेत्रको आवधिक योजना अबधिको खर्च र स्रोतको अनुमान देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ८.१.२ नीति, कानून तथा सुशासन उपक्षेत्रको खर्च र स्रोत अनुमान

बजेट तथा खर्च अनुमान (रु.लाखमा)					
आ.ब.०७९/०८०	आ.ब.०८०/०८१	आ.ब.०८१/०८२	आ.ब.०८२/०८३	आ.ब.०८३/०८४	जम्मा
१०७	१८४	१९४	२०१	२१९	९०५

स्रोत: प्रस्तावित कार्यक्रम तथा क्रियाकलापको प्राथमिकीकरण र अनुमानित लागत, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा र आर्थिक प्रशासन शाखा ।

८.१.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

नीति, कानून तथा सुशासन उपक्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत आगामी पाँच वर्ष संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित बजेट कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवार निकाय लगायत विवरण देहाय अनुसार तालिका ८.१.३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ८.३ नीति, कानून तथा सुशासन उपक्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	आधार बर्ष (०७८/७९) को अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य	अनुमानित वार्षिक लक्ष्य (रु. लाखमा) आ.ब.					जिम्मेवार निकाय
				०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	
	नीति, कानून तथा सुशासन								
१	नीति, ऐन, नियम, कार्यविधि, निर्देशिका मापदण्ड निर्माण, परिमार्जन तथा प्रकाशन र कार्यान्वयन	५	२९	५	५	६	६	७	कार्यपालिका कार्यालय, वडा कार्यालय, सम्बन्धित शाखा,
२	सुशासन तथा जवाफदेहिता प्रवर्धन कार्यक्रम	५	२८	५	५	५	६	७	
३	सूचना प्रविधिमैत्री शासन प्रवर्धन (paperless Governance प्रवर्द्धन सहित)	१०	९५	१०	२०	२५	२०	२०	
४	नगर प्रहरी व्यवस्थापन कार्यक्रम	१०	३१७	१०	७०	७२	८०	८५	
५	मध्यस्थता, कानूनी साक्षरता तथा मेलमिलाप, न्यायिक समितिको बैठक व्यवस्थापन तथा क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम	१५	८५	१५	१५	१७	१८	२०	कार्यपालिका कार्यालय, वडा कार्यालय, सम्बन्धित शाखा
६	न्यायिक समितिको निर्णयको अभिलेख व्यवस्थापन	५	३०	५	१०	५	५	५	
७	गाउँ कार्यपालिका बैठक, सभा र विभिन्न समितिको बैठक व्यवस्थापन	३०	१७०	३०	३०	३५	३५	४०	
८	वडा कार्यालय व्यवस्थापन	१२	६८	१२	१४	१४	१४	१४	
९	हेलो रोहिणी कार्यक्रम संचालन	२	१४	२	३	३	३	३	
१०	गुनासो पोर्टल व्यवस्थापन कार्यक्रम	३	१२	३	२	२	२	३	

११	सार्वजनिक सुनुवाई, सामाजिक परिक्षण, सार्वजनिक सर्वेक्षण तथा नागरिक सन्तुष्टि सर्वेक्षण कार्यक्रम	१०	५७	१०	१०	१०	१२	१५	कार्यपालिका कार्यालय, वडा कार्यालय, सम्बन्धित शाखा
----	--	----	----	----	----	----	----	----	--

८.१.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

संवैधानिक ब्यवस्था बमोजिम तीनै तहको सरकारको प्रचलित नीति तथा कानून बमोजिम अन्तरतह समन्वय र सहकार्य प्रभावकारी हुनुका साथै सुशासन प्रवर्धनमा साझेदारी हुन सकेको खण्डमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन सक्दछ । यसै गरी स्थानीय तह र बिकास साझेदार, गैसस, समुदाय, सहकारी र नीजि क्षेत्र बीचको समन्वय, स्रोत साधन, प्रविधि र दक्ष मानव संशाधन परिचालनमा स्थानीय आवश्यकता अनुसार सहकार्य हुन सकेमा अपेक्षित नतिजा प्राप्त हुनेछ। उपरोक्त व्यवस्थाको अभावमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन नसक्ने जोखिम रहेकोछ ।

८.२ संगठन तथा क्षमता विकास

८.२.१ पृष्ठभूमि

संवैधानिक व्यवस्था, कानूनी शासन र जनअपेक्षा अनुसार कुशल, पारदर्शी, जवाफदेही ढंगले स्थानीय शासन सञ्चालन गरी सेवा प्रवाह र विकास कार्यलाई प्रभावकारी बनाउने अहम् दायित्व स्थानीय सरकारको रहेको हुन्छ । संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र स्थापना पश्चात स्थानीय सरकारको फराकिलो संवैधानिक अधिकार क्षेत्र र साधन स्रोतमा बढोत्तरीसँगै जनआकांक्षा र समस्याहरू पनि निरन्तर बढी रहेका छन् ।

बदलिदो परिवेशसँगै विकास व्यवस्थापन र सेवा प्रवाह प्रक्रियामा सिर्जनशिलता र वैकल्पिक उपायहरू अबलम्बन गर्न जरुरी छ । अबका दिनमा गाउँपालिकाले संगठन तथा क्षमता विकास, कर्मचारी व्यवस्थापन र अन्तर सरकार, समुदाय, नीजि तथा गैर सरकारी संस्था साझेदारीको माध्यमबाट सेवा प्रवाह र विकास व्यवस्थापनलाई नतिजामूलक र प्रभावकारी बनाउने तर्फ विशेष ध्यान दिन आवश्यक देखिन्छ । यसलाई मध्यनजर गर्दै गाउँपालिकाको सेवा प्रवाह र कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्न संगठन तथा क्षमता विकासमा विशेष जोड दिनुपर्ने आवश्यकता रहेको छ । संगठन तथा क्षमता विकास उपक्षेत्रको वस्तुस्थिति विश्लेषण देहायअनुसार गरिएको छ ।

८.२.२ विद्यमान स्थिति तथा संभावना

संविधान तथा प्रचलित कानून अनुसार गाउँ सभाबाट न्यायिक समिति, विधायन समिति, लेखा समिति र कार्यपालिकाबाट विषयगत समितिहरू गठन भई तत्सम्बन्धी विषयमा क्रियाशिलता उन्मुख रहेका छन् । साथै समुदाय र नागरिक समाज समेतको सहभागितामा सहभागितामूलक योजना तर्जुमाको अभ्यास गरी सभाबाट स्वीकृत बजेट तथा नीति कार्यक्रमलाई वेवसाइट र सूचना पाटी मार्फत सार्वजनिक गर्ने अभ्यास भैरहेको छ ।

गाउँपालिकाको प्रशासनिक भवन निर्माण सम्पन्न भई सहज सेवा प्रवाह भैरहेको अवस्था छ भने वडावाट हुने सेवा प्रवाहलाई व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउने प्रयास भैरहेको छ । एकीकृत सेवा सहितको गाउँकार्यपालिका, वडाको केन्द्रमा आधारभूत सुविधा सहित वडा कार्यालय, स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट सेवा प्रवाह भैरहेको र उपरोक्त कार्यालयहरूको स्तरोन्नतिको लागि प्रयास भैरहेको छ । कार्यालयमा इन्टरनेट, विषयगत सेवा प्रवाहको लागि न्यूनतम कार्यक्षम र भौतिक सामग्रीको व्यवस्थापन गरिएको छ । संघीय संरचना अनुसार कर्मचारीको समायोजन प्रक्रियासँगै हाल गाउँपालिकामा विषय क्षेत्रसँग सम्बन्धित कर्मचारी कार्यरत रहेका छन् तर प्राविधिक कर्मचारी दरबन्दी अनुरूप पदपूर्ति हुन सकेको छैन ।

८.२.३ समस्या तथा चुनौति

गाउँ कार्यपालिका कार्यालय, विषयगत शाखा, वडा कार्यालय र इकाईहरूमा आवश्यकता र दरबन्दी अनुसार प्राविधिक, तथा विषयगत कर्मचारीहरूका पदपूर्ति नहुँदा सेवा प्रवाह र कार्यसम्पादन कठिनाई भैरहेको छ । कार्यपालिका कार्यालयमा विषयगत शाखाहरू सञ्चालनमा आएको भएता पनि एकीकृत सेवा प्रवाहमा कठिनाई रहेको छ । गाउँकार्यपालिका र अन्तर्गतका कार्यालयबाट हुने कतिपय सेवा प्रवाहलाई प्रविधिमा आधारित बनाइएको भएता पनि सबै सेवालाई सूचना प्रविधिमा आधारित बनाउनु चुनौती रहेको छ । यसै गरि संस्थागत क्षमता विकासको लागि पर्याप्त लगानु बढाउन नसक्नु अर्को समस्याको रूपमा रहेको छ ।

८.२.४ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति तथा प्रमुख कार्यक्रम

यस गाउँपालिकाको संगठन तथा क्षमता विकास उपक्षेत्रको लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति र प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजनालाई देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

सोच

- सवल, जनमैत्री, र सुशासनयुक्त गाउँ सरकारको स्थापना

लक्ष्य

- संस्थागत क्षमता विकास, तथा उच्च मनोबलयुक्त र नतिजामुखी मानव संसाधन व्यवस्थापन मार्फत सार्वजनिक सेवा प्रवाह एबम् सुशासन प्रवर्धनमा गुणात्मक वृद्धि गर्नु

उद्देश्य

गाउँपालिकाको संगठन तथा क्षमता विकास उपक्षेत्रको उद्देश्यहरु देहायअनुसार रहेको छः

- स्थानीय सेवाको व्यवस्थापन, संस्थागत क्षमता, गुणस्तरीय मानव संसाधन र कार्य दक्षतामा अभिवृद्धि गर्नु

८.५.४ रणनीति तथा कार्यनीति

संगठन तथा क्षमता विकास उपक्षेत्रको देहायअनुसार रणनीति तथा कार्यनीति अबलम्बन गरिनेछ।

रणनीति	कार्यनीति
१ सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई पारदर्शी, गुणस्तरीय र जनमैत्री बनाउने	१.१ गाउँपालिका कार्यालय तथा वडा कार्यालयबाट एकीकृत सेवा प्रवाह गर्न सुविधा सम्पन्न भवन निर्माण गरी भौतिक सुविधा अभिवृद्धि गरिनेछ । १.२ एकीकृत सेवा सञ्चालनको लागि सूचना प्रविधि समेत भौतिक सुविधा र विषयगत क्षेत्रका कर्मचारीहरूको समेत व्यवस्थापन गरी वडा कार्यालयलाई सेवा केन्द्रको रूपमा विकास तथा सुदृढ गरिनेछ । १.३ राजस्व संकलन, घटना दर्ता, विभिन्न सिफारिस, उपभोक्ता समिति गठन तथा आयोजना व्यवस्थापनलाई सूचना प्रविधि मैत्री बनाई अनलाइन सेवा उपलब्ध गराउने व्यवस्था मिलाइनेछ । १.४ सेवा प्रवाहको सहजता र सुविधाको लागि सरोकारवालाको समन्वयमा घुम्टि सेवा शिविरको सञ्चालन गरिनेछ । १.५ विकास कार्यमा समुदायको सहभागिता वृद्धि गर्न, संचालित आयोजना सञ्चालन प्रक्रिया तथा गुणस्तरमा समुदायको निगरानी बढाउन प्रत्येक टोलमा टोल सुधार समिति गठन गरी परिचालन गरिनेछ । १.६ सेवाको स्थानीयकरण गरी आम नागरिकलाई सहजता प्रदान गर्न, कृषि, पशुपंक्षी तथा खानेपानी र सरसफाई क्षेत्रमा सेवा केन्द्र तथा एकाई स्थापना गरिनेछ । १.७ सार्वजनिक निर्माणलाई बालबालिकामैत्री , अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा ज्येष्ठ नागरिमैत्री र महिलामैत्री रूपमा बनाइनेछ । १.८ गाउँपालिकाबाट प्रवाह गरिने सेवा जनउत्तरदायी र नागरिकमैत्री बनाउन कार्यपालिका र वडा कार्यालयहरूमा क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक वडापत्र, हेलपडेक्स, सेवाग्राही प्रतिक्रिया, सोधपुछ कक्ष, स्तनपान कक्ष र पृष्ठपोषण संयन्त्रको व्यवस्था गरिनेछ । १.९ गाउँपालिका स्तरीय विकास समस्या समाधान समिति गठन तथा कार्यविधि निर्माण गरी समस्या समाधान तथा सहजीकरण संयन्त्रको रूपमा विकास गरिनेछ ।
२ गाउँ कार्यपालिका तथा वडा कार्यालय र अन्तर्गत कार्यालयमा कार्यरत कर्मचारी तथा संगठनको क्षमता विकास गर्ने	२.१ एकीकृत क्षमता विकास योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । २.२ गाउँपालिका र अन्तर्गतका कार्यालयमा कार्यरत कर्मचारीहरूमा क्षमता विकास, प्रोत्साहन र वृत्ति विकासको माध्यमद्वारा विषयगत दक्षता, कार्यकुशलता, जवाफदेहिता र उच्च मनोबलको विकास गरिनेछ । २.३ सेवा प्रवाह र व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि र विद्युतीय सञ्चार माध्यमको प्रयोग क्रमशः वृद्धि गरिनेछ । २.४ जनप्रतिनिधि र कर्मचारीको आवश्यकता र माग अनुसार अभिमुखीकरण र क्षमता विकास तालिम संचालन गरिनेछ । २.५ वार्षिक बजेटको निश्चित प्रतिशत तालिम तथा क्षमता विकास र आवश्यक अनुसन्धानकालागि विनियोजन गरिनेछ ।

रणनीति	कार्यनीति
	२.६ सार्वजनिक सेवा प्रवाह तथा विकास व्यवस्थापनलाई सहज र नागरिकमैत्री बनाउन आवश्यक भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्था गरिनेछ ।
३ सक्षम र उच्च मनोबलयुक्त जनशक्ति विकास गर्ने ।	३.१ एकीकृत जनशक्ति विकास योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । ३.२ कर्मचारीको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनलाई वैज्ञानिक तथा नतिजामा आधारित, सेवामूखी र जवाफदेही बनाइ दण्ड र पुरस्कारसँग जोड्न नीतिगत व्यवस्था गरिनेछ । ३.३ कार्यविभाजन र कार्यसम्पादन नियमावली तथा संगठन एवम् व्यवस्थापन सर्वेक्षण प्रतिवेदन अनुसार संगठन संरचना, दरबन्दी र कार्यविवरणको व्यवस्था कार्यान्वयन गर्न प्रचलित कानून बमोजिम कर्मचारी पदपूर्तिका लागि नियमित रूपमा माग पेश गर्ने र अत्यावश्यक सेवाका लागि करारमा नियुक्ति गरी सेवा सञ्चालन गरिनेछ । ३.४ कर्मचारीको वृत्ति विकास, सरुवा, तथा पदस्थापन र क्षमता विकासको अवसरलाई कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनमा आधारित बनाइनेछ ।

८.२.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

संगठन तथा क्षमता विकास उपक्षेत्रको विषय क्षेत्रगत सूचक र आवधिक लक्ष्य देहाय अनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ८.२.१ संगठन तथा क्षमता विकास उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोत: योजना तर्जुमा गोष्ठी, प्रस्तावित आयोजना तथा कार्यक्रम, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष उपलब्धी	आवधिक लक्ष्य				
			०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४
संगठन तथा क्षमता विकास							
गाउँपालिका तथा वडा कार्यालयको आफ्नै आधुनिक भवन	संख्या	४	४	५	६	७	८
बार्षिक क्षमता विकास तालिम (कर्मचारी)	संख्या	१	२	३	४	५	६
टोल विकास संस्था, आमा समुह लगायतका संघ संस्थाको क्षमता विकास	संख्या	५	७	९	११	१४	१६
बार्षिक क्षमता विकास तालिम (जनप्रतिनिधि) विषयगत समिति, राजस्व परामर्श समिति, न्यायिक समिति समेत	संख्या	२	३	५	७	७	७
श्रेणी बिहिन कर्मचारी तालिम	संख्या	०	०	१	१	२	२

८.२.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको अनुमान

संगठन तथा क्षमता विकास उपक्षेत्रको आवधिक योजना अबधिको खर्चको अनुमान देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ८.२.२ संगठन तथा क्षमता विकास उपक्षेत्रको खर्चको अनुमान

बजेट तथा खर्च अनुमान (रु.लाखमा)					
आ.ब.०७९/०८०	आ.ब.०८०/०८१	आ.ब.०८१/०८२	आ.ब.०८२/०८३	आ.ब.०८३/०८४	जम्मा
७१०	७५०	८२६	८६५	९५९	४१११

स्रोत: प्रस्तावित कार्यक्रम तथा क्रियाकलापको प्राथमिकीकरण र अनुमानित लागत, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा र आर्थिक प्रशासन शाखा ।

८.२.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

संगठन तथा क्षमता विकास उपक्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत आगामी पाँच वर्ष संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कून अनुमानित बजेट कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवार निकाय लगायत विवरण देहाय अनुसार तालिका ८.२.३ मा प्रस्तुत गरिएको छ

तालिका ८.२.३ संगठन तथा क्षमता विकास उपक्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	आधार वर्ष (०७८/७९) को अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य	अनुमानित वार्षिक लक्ष्य (रु. लाखमा) आ.ब.					जिम्मेवार निकाय
				०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	
१	कार्यालय व्यवस्थापन एवम् भौतिक निर्माण तथा सुधार कार्यक्रम	९०	४९७	९०	९०	९९	१०४	११४	कार्यपालिका कार्यालय, वडा कार्यालय, सम्बन्धित शाखा
२	स्थानीय सरकारको कार्य सम्पादन तथा संस्थागत स्वमूल्याङ्कन कार्यक्रम	५	२९	५	५	६	६	७	
३	जनप्रतिनिधि, कर्मचारी, नागरिक संस्था क्षमता अभिवृद्धि, अध्ययन अवलोकन कार्यक्रम	२५	१५०	२५	२५	३०	३०	४०	
४	स्थानीय पञ्चाधिकारीको क्षमता विकास तथा प्रोत्साहन कार्यक्रम	०	२१	०	५	५	५	६	कार्यपालिका कार्यालय, वडा कार्यालय, सम्बन्धित शाखा
५	कार्यालय सहायक एवम् कम्प्यूटर अपरेटर क्षमता विकास कार्यक्रम	०	२०	०	५	५	५	५	
६	सालबसाली प्रशासनिक खर्च (तलब भत्ता समेत)	५९०	३३९४	५९०	६२०	६८१	७१६	७८७	

८.२.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

संविधान र तीनै तहको सरकारको प्रचलित नीति तथा कानून बमोजिम अन्तरतह समन्वय र सहकार्य प्रभावकारी हुनुका साथै सुशासन प्रवर्धन, मानव संसाधन विकासमा लगानी, संस्थागत क्षमता विकास र संगठनको सवलिकरणका लागि साझेदारी हुन सकेको खण्डमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन सक्दछ । यसै गरी गाउँपालिका, प्रदेश सरकार र संघीय सरकार बीचको समन्वय, स्रोत साधन, प्रविधि र दक्ष मानव संसाधन परिचालनमा स्थानीय आवश्यकता अनुसार सहकार्य हुन सकेमा अपेक्षित नतिजा प्राप्त हुनेछ । उपरोक्त व्यवस्थाको अभावमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन नसक्ने जोखिम रहेकोछ ।

८.३ राजस्व तथा स्रोत परिचालन

८.३.१ पृष्ठभूमि

सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र स्थापना पश्चात स्थानीय सरकारको फराकिलो संवैधानिक अधिकार क्षेत्र र साधन स्रोतमा बढोत्तरीसँगै जनआकांक्षा र समस्याहरू पनि निरन्तर बढी रहेका छन्। बदलिदो परिवेशसँगै विकास व्यवस्थापन र सेवा प्रवाह प्रक्रियामा सिर्जनशिलता र वैकल्पिक उपायहरू अबलम्बन गर्न जरुरी छ। गाउँपालिकाको आन्तरिक राजस्वलाई थप व्यवस्थित गरी बिस्तृत योजना मार्फत आन्तरिक आय वृद्धि गर्नु पर्नेछ। राजस्व तथा स्रोत परिचालन उपक्षेत्रको वस्तुस्थिति विश्लेषण देहायअनुसार गरिएको छ।

८.३.२ विद्यमान स्थिति तथा संभावना

स्थानीय राजस्व परामर्श समितिको अध्ययन र शिफारिशका आधारमा सम्पत्ती कर, मालपोत, व्यवसाय कर, घरवहाल कर तथा वहाल विटोरी शुल्क लगायत सिफारिस तथा प्रमाणित शुल्क तथा दस्तुरका दर निर्धारण गरी सो अनुसार कर तथा गैरकर राजस्व संकलन हुदै आएको छ। गाउँपालिकाको स्रोतसाधन, सेवा प्रवाह र कार्यसम्पादन स्तरमा स्थानीय समुदायको चासो र निगरानीमा वृद्धि हुँदै गएको छ। गाउँपालिकाको वित्तीय स्रोत बढ्दै गएको र गाउँपालिकाको संस्थागत सबलीकरण र क्षमता विकासमा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार तथा विकास साझेदारहरूको सहयोग र तदारूपता पनि क्रमशः बढ्दै गएको छ।

८.३.३ समस्या तथा चुनौति

संविधान तथा स्थानीय सरकार संचालनले स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र भित्रका विषयमा नीति, कानून, योजना तथा बजेट तर्जुमा गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने, उपलब्ध सिमित स्रोत —साधनको उच्चतम प्रतिफलयुक्त क्षेत्रमा परिचालन गर्ने, प्रभावकारी र गुणस्तरीय विकास व्यवस्थापन गर्ने साथै जनमैत्री सेवा प्रवाहको लागि मानव स्रोत परिचालन गर्ने समस्या तथा चुनौतिहरू विद्यमान रहेका छन्। स्थानीय तहको राजस्व अधिकार क्षेत्रका विषयमा राजस्वको संभाव्यता विश्लेषण तथा राजस्व प्रशासन सम्बन्धी ज्ञान, सीप, दक्षताको कमी रहेको छ। गाउँपालिकाको आन्तरिक आय न्यून हुँदा विकासमा सङ्घीय र प्रदेश सरकारको अनुदानमा भर पर्नु पर्ने अवस्था रहेको छ।

८.३.४ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति तथा प्रमुख कार्यक्रम

यस गाउँपालिकाको राजस्व तथा स्रोत परिचालन उपक्षेत्रको लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति र प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजनालाई देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ।

सोच

“सवल गाउँ सरकार स्थापना: साधन स्रोतको उच्चतम व्यवस्थापन”

लक्ष्य

- आन्तरिक आम्दानी वृद्धि तथा उपलब्ध वित्तीय स्रोत साधनको विवेकपूर्ण र प्रतिफलयुक्त परिचालन मार्फत सार्वजनिक वित्तको समुचित व्यवस्थापन गर्ने

उद्देश्य

गाउँपालिकाको राजस्व तथा स्रोत परिचालन उपक्षेत्रको उद्देश्यहरू देहायअनुसार रहेका छन्:

- आन्तरिक तथा बाह्य स्रोत परिचालनमा गुणस्तरीय वृद्धि गर्नु र राजस्व प्रणाली सुदृढ बनाउनु।

रणनीति तथा कार्यनीति

राजस्व तथा स्रोत परिचालन उपक्षेत्रमा देहायअनुसारका रणनीति तथा कार्यनीति अबलम्बन गरिनेछ।

रणनीति	कार्यनीति
१ राजस्वको दायरा बृद्धि गरी आन्तरिक आयमा वृद्धि	१.१ राजस्व सुधार गुर्योजना तर्जुमा, अध्यावधिक तथा कार्यान्वयन गरिनेछ। आन्तरिक राजस्व व्यवस्थापनसम्बन्धी एकीकृत ऐन र कार्यविधि तयार गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ।

रणनीति	कार्यनीति
तथा सवलिकरणमा जोड गर्ने	१.२ नियमित बैठक, तालिम तथा क्षमता विकास गरी राजस्व परामर्श समितिको क्रियाशिलतामा अझ वृद्धि गरिनेछ । १.३ आन्तरिक र बाह्य स्रोत परिचालनका लागि अन्तर स्थानीय तह, प्रदेश तथा संघीय सरकारका निकायसँग नियमित समन्वय गरिनेछ । १.४ राजस्व प्रशासन बारे जनप्रतिनिधि, कर्मचारी र करदाताको क्षमता विकास गरिनेछ । १.५ राजस्व स्रोतको सम्भाव्यता अध्ययन, विश्लेषण र प्रक्षेपणको व्यवस्था गरिनेछ । १.६ व्यवसाय दर्ता तथा नविकरण कार्यविधि तर्जुमा गरी यसबारे जानकारी र प्रचार प्रसारद्वारा व्यवसाय दर्ता र वार्षिक कर संकलनलाई सहज बनाइनेछ ।
२ स्रोतको प्राप्ति, राजस्वको स्रोत, आधार, दर र प्रशासनलाई सूचना प्रविधिमा आधारित गरी व्यवस्थित गर्ने ।	२.१ स्थानीय राजस्व प्रशासनलाई सहज, व्यवस्थित र पारदर्शी बनाउन तथा सूचना प्रविधिमा आधारित राजस्व व्यवस्थापन प्रणाली लागू गर्न राजस्व शाखामा कार्यरत कर्मचारीको सीप तथा दक्षता अभिवृद्धि गरिनेछ । २.२ सूचना प्रविधिमा आधारित भई आन्तरिक आयको संकलन, दाखिला तथा अभिलेखनलाई नियमित र व्यवस्थित गरिनेछ । २.३ राजस्वसम्बन्धी आधार सूचना, अभिलेख, राजस्व संकलन, प्रशासन र खर्च व्यवस्थापनमा समसामयिक सुधार गरिनेछ । २.४ वार्षिक खर्चको आन्तरिक लेखा परीक्षण र सार्वजनिक परीक्षण गरी खर्चको लेखाजोखा र वित्तीय जोखिम न्यूनीकरण गरिनेछ । २.५ सूचना प्रविधिको उपयोग गरी बजेट तर्जुमा, आम्दानी र खर्चको लेखाङ्कन, अभिलेख तथा प्रतिवेदन प्रणालीको विकास गरी वित्तीय अनुशासन कायम गरिनेछ । २.६ राजस्व संकलनमा प्रोत्साहित गर्न बढी राजस्व संकलन गर्ने वडा तथा वडाका कर्मचारीलाई पुरस्कृत गरिनेछ र सबैभन्दा बढी कर तिर्ने करदातालाई सहूलियतको व्यवस्था गरिनेछ ।
३ सार्वजनिक सम्पत्तीको अभिलेख तयार गरी संरक्षण र उपयोग गर्ने ।	३.१ सार्वजनिक सम्पत्ती (जग्गा, भवन तथा अन्य भौतिक संरचना) अभिलेख तयार गरी संरक्षण र सार्वजनिक हित तथा आयस्रोतको लागि समोचित व्यवस्थापन गरिनेछ । ३.२ प्राकृतिक, धार्मिक, सांस्कृतिक र पुरातात्विक महत्वका सम्पदाहरूको पहिचान, सर्वेक्षण, नक्शाकन र अभिलेखीकरण गर्नुका साथै प्रचलित कानूनअनुसार आम्दानीको स्रोतको रूपमा विकास र परिचालन गरिनेछ ।
४ स्रोत परिचालनका लागि गैसस, सरकारी तथा गैरसरकारी र निजी क्षेत्रका निकायसँग समन्वय साझेदारी विकास गर्ने ।	४.१ निजी क्षेत्र, समुदायमा आधारित संस्था, गैसससँग गाउँपालिकाको समग्र विकासको लागि समन्वय र साझेदारी गरी स्रोत परिचालनमा अभिवृद्धि गरिनेछ । ४.२ प्रतिफलयुक्त र जनअपेक्षा अनुरूप बढी भन्दा बढी सार्वजनिक स्रोत परिचालनका लागि प्रदेश र संघीय सरकारसँग नियमित समन्वय, सहकार्य, साझेदारी गरिनेछ । ४.३ गाउँपालिकामा उत्पादन र रोजगारमूलक औद्योगिक क्षेत्रमा निजी क्षेत्रसँग नियमित परामर्श र समन्वय गरी लगानीको लागि प्रोत्साहन गरिनेछ ।

८.३.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

राजस्व तथा स्रोत परिचालन उपक्षेत्रको विषय क्षेत्रगत सूचक र आवधिक लक्ष्य देहाय अनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ८.३.१ नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोत: योजना तर्जुमा गोष्ठी, प्रस्तावित आयोजना तथा कार्यक्रम, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार बर्ष उपलब्धी	आवधिक लक्ष्य				
			०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४
आन्तरिक आय वृद्धि	प्रतिशत	०	५	१२	१६	१८	२५

राजस्व संकलन प्रविधि विकास सबै वडामा	भएको/नभएको	नभएको	नभएको	भएको	भएको	भएको	भएको
स्थानीय कर सम्बन्धि सचेतना तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम	वटा	०	१	२	४	६	७
राजस्व परामर्श समितिको बैठक	संख्या	१	१	२	४	४	४

८.३.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको अनुमान

राजस्व तथा श्रोत परिचालन उपक्षेत्रको आवधिक योजना अबधिको खर्चको अनुमान देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।
तालिका ८.३.२ राजस्व तथा श्रोत परिचालन उपक्षेत्रको खर्च अनुमान

बजेट तथा खर्च अनुमान (रु.लाखमा)					
आ.ब.०७९/०८०	आ.ब.०८०/०८१	आ.ब.०८१/०८२	आ.ब.०८२/०८३	आ.ब.०८३/०८४	जम्मा
२९	२८	२७	२६	२६	१३६

स्रोत: प्रस्तावित कार्यक्रम तथा क्रियाकलापको प्राथमिकीकरण र अनुमानित लागत, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा र आर्थिक प्रशासन शाखा ।

८.३.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

राजस्व तथा श्रोत परिचालन उपक्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत आगामी पाँच वर्ष संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कून अनुमानित बजेट कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवार निकाय लगायत विवरण देहाय अनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका राजस्व तथा स्रोत परिचालन उपक्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.नं .	कार्यक्रम तथा आयोजना	आ.ब.(०७८/७९) को अवस्था	जनाको लक्ष्य	अनुमानित वार्षिक लक्ष्य (रु. लाखमा) आ.ब.					जिम्मेवार निकाय
				०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	
१	आन्तरिक आयको संभाव्यता अध्ययन तथा प्रक्षेपण (राजस्व सुधार कार्ययोजना परिमार्जन र कार्यान्वयन)	७	२७	७	५	५	५	५	
२	राजस्व व्यवस्थापन सूचना प्रणाली विकास तथा संचालन र करदाता शिक्षा तथा प्रोत्साहन कार्यक्रम	५	४८	१२	१२	१०	७	७	
३	स्थानीय राजस्व परामर्श समिति र शाखाको क्षमता विकास, संचालन तथा राजस्व परिचालन तथा अनुगमन	४	३२	६	६	६	७	७	
४	नियमित तथा समयमै राजस्व उठाउने तथा दाखिला गर्ने वडा र शाखालाई प्रोत्साहन	०	७	०	१	२	२	२	
५	वित्तीय जोखिम न्यूनीकरण सचेतना कार्यक्रम	३	२२	४	४	४	५	५	

८.३.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

संविधान र तीनै तहको सरकारको प्रचलित नीति तथा कानून बमोजिम अन्तरतह समन्वय र सहकार्य प्रभावकारी हुनुका साथै सुशासन प्रवर्धनमा साझेदारी हुन सकेको खण्डमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन सक्दछ । यसै गरी स्थानीय तहको स्रोत परिचालन क्षमता विकासका लागि तालिम, आन्तरिक आय वृद्धिका लागि सहकारी र संघीय सरकार तथा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने विभिन्न किसिमका अनुदान शिर्षकका रकम सिलिग बमोजिम प्राप्त हुन सकेमा र विकास साझेदार, गैसस, समुदाय, सहकारी र नीजि क्षेत्र बीचको समन्वय, स्रोत साधन, प्रविधि र दक्ष मानव संसाधन परिचालनमा स्थानीय आवश्यकता अनुसार सहकार्य हुन सकेमा अपेक्षित नतिजा प्राप्त हुनेछ । उपरोक्त व्यवस्थाको अभावमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन नसक्ने जोखिम रहेकोछ ।

८.४ योजना र विकास व्यवस्थापन

८.४.१ पृष्ठभूमि

संवैधानिक व्यवस्था, कानूनी शासन र जनअपेक्षा अनुसार कुशल, पारदर्शी, जवाफदेही ढंगले स्थानीय शासन सञ्चालन गरी सेवा प्रवाह र विकास कार्यलाई प्रभावकारी बनाउने अहम् दायित्व स्थानीय सरकारहरूको रहेको हुन्छ । संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र स्थापना पश्चात स्थानीय सरकारको फराकिलो संवैधानिक अधिकार क्षेत्र र साधन स्रोतमा बढोत्तरीसँगै जनआकांक्षा र समस्याहरू पनि निरन्तर बढी रहेका छन् ।

बदलिदो परिवेशसँगै विकास व्यवस्थापन र सेवा प्रवाह प्रक्रियामा सिर्जनशिलता र वैकल्पिक उपायहरू अबलम्बन गर्न जरुरी छ । अबका दिनमा गाउँपालिकाले सगठन तथा क्षमता विकास, कर्मचारी व्यवस्थापन र अन्तर सरकार, समुदाय, नीजि तथा गैर सरकारी संस्था साझेदारीको माध्यमबाट सेवा प्रवाह र विकास व्यवस्थापनलाई नतिजामूलक र प्रभावकारी बनाउने तर्फ विशेष ध्यान दिन आवश्यक देखिन्छ । यसलाई मध्यनजर गर्दै गाउँपालिकाको सेवा प्रवाह र कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता अभिवृद्धि गरी स्थानीय सुशासन कायम गर्न स्थानीय योजना तथा विकास व्यवस्थापनलाई उच्चतम महत्व दिएको छ । योजना र विकास व्यवस्थापन उपक्षेत्रको वस्तुस्थिति विश्लेषण देहायअनुसार गरिएको छ ।

८.४.२ विद्यमान स्थिति तथा संभावना

स्थानीय तहको अधिकार तथा जिम्मेवारी कार्यान्वयनका लागि गाउँपालिकाले आवश्यकता र पहिचानको आधारमा विभिन्न योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिरहेको छ । साथै समुदाय र नागरिक समाज समेतको सहभागितामा सहभागितामूलक योजना तर्जुमाको अभ्यास गरी सभाबाट स्वीकृत बजेट तथा नीति कार्यक्रमलाई वेवसाइट र सूचना पाटी मार्फत सार्वजनिक गर्ने अभ्यास भैरहेको छ ।

गाउँपालिकाको विशिष्टता, आवश्यकता, प्राथमिकता, उपलब्ध स्रोत र संभावनालाई व्यवस्थित गर्न विभिन्न क्षेत्रगत गुरुयोजना, तथा योजना तर्जुमा चरणमा रहेका छन् भने शिक्षा क्षेत्रको समग्र विकासको लागि १० वर्षे रणनीतिक गुरुयोजना तर्जुमा गरि कार्यान्वयनमा रहेको छ । वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा प्रक्रियामा जनसहभागिता सुनिश्चित हुने गरी टोल एबम् बस्तीस्तरबाटै सहभागितामूलक योजना छनौट प्रक्रियाको अभ्यास भैरहेको छ । गाउँपालिकामा संचालित स्थानीय संचित कोष र अन्य स्रोतबाट संचालित आयोजना तथा कार्यक्रमको प्रगति तथा गुणस्तर कायम गर्न स्थलगत अनुगमन तथा प्रगति विवरण समीक्षा कार्यलाई नियमित गरिएको छ । गाउँपालिकामा योजना तर्जुमा र विकास गतिविधिको कार्यान्वयन, अनुगमन तथा नतिजा मापन प्रणालीमा समावेशी, सहभागितामूलक, परामर्श तथा सहकार्यमा आधारित पद्धतिहरूको विकास तथा अनुशरण हुँदै गएको छ ।

८.४.३ समस्या तथा चुनौति

संविधान तथा स्थानीय सरकार संचालनले स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र भित्रका विषयमा योजना तथा बजेट तर्जुमा गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने, उपलब्ध सिमित श्रोत —साधनको उच्चतम प्रतिफलयुक्त क्षेत्रमा परिचालन गर्ने, प्रभावकारी र गुणस्तरीय विकास व्यवस्थापन गर्ने साथै जनमैत्री सेवा प्रवाहको लागि मानव स्रोत परिचालन गर्ने समस्या तथा चुनौतिहरू विद्यमान रहेका छन् ।

विषय क्षेत्रगत रुपमा बजेट विनियोजन सन्तुलित नभई पूर्वाधार क्षेत्र अधिक हुने गरेको र रोजगार, उत्पादनमूलक तथा आयमूलक आयोजना तथा कार्यक्रममा लगानी अपेक्षाकृत कमजोर रहेको छ । संस्थागत संरचना, मानव श्रोत, योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन पद्धति अवैज्ञानिक र परम्परागत देखिन्छ ।

गाउँपालिकाको दीर्घकालिन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, प्राथमिकता तथा रणनीति सहित आवधिक योजना, गाउँपालिकाको विकासको अग्रणी क्षेत्रहरू पर्यटन विकास, बस्ती तथा भौतिक विकास, यातायात, उद्यम विकास तथा कृषि सम्बन्धी गुरुयोजना आदीको तर्जुमा नहुँदा ठोस तथा नतिजामुखी योजना तर्जुमाका साथै प्राथमिकताका आधार र प्रक्रिया निर्धारण नहुँदा वितरणमुखी हिसाबले आयोजना तथा कार्यक्रम छनौट र बजेट विनियोजन हुने गरेको छ ।

फलस्वरूप आयोजना तथा कार्यक्रमलाई समयमा सम्पन्न गर्न र गुणस्तर कायम गरी ठोस उपलब्धी हासिल गर्न सकिएको छैन ।

८.४.४ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति तथा प्रमुख कार्यक्रम

यस गाउँपालिकाको योजना तथा विकास ब्यबस्थापन उपक्षेत्रको लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति र प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजनालाई देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

सोच

- सवल, जनमैत्री, र सुशासनयुक् गाउँ सरकारको स्थापना

लक्ष्य

- योजना तथा विकास ब्यबस्थापनको प्रभावकारितामा गुणात्मक वृद्धि गर्ने

उद्देश्य

गाउँपालिकाको योजना तथा विकास ब्यबस्थापन उपक्षेत्रको उद्देश्यहरु देहायअनुसार रहेका छन्:

- योजना तथा विकास ब्यबस्थापन प्रणाली सूचना प्रविधिमा आधारित बनाउने,

रणनीति तथा कार्यनीति

योजना तथा विकास ब्यबस्थापन उपक्षेत्रको देहायअनुसारका रणनीति तथा कार्यनीति अबलम्बन गरिनेछ ।

रणनीति	कार्यनीति
१ योजना व्यवस्थापन प्रक्रिया लाई सरल, सूचना प्रविधि तथा नागरिकमैत्री, सहभागितामूलक र पारदर्शी बनाउने ।	१.१ स्थानीय आयोजना वैकसम्बन्धी प्रणाली विकास गरी योजना तथा कार्यक्रम पहिचान, छनौट, बजेट विनियोजन र कार्यान्वयन तथा अनुगमन मूल्यांकन प्रणालीलाई व्यवस्थित गरिनेछ । १.२ प्रति इकाई लागतको आधारमा कुल लागत एकिन भएका, डिपिआर तयार भएका, तुलनात्मक लाभको क्षेत्र, नवप्रवर्तनमा आधारित आयोजनामा मात्र बजेट विनियोजनको व्यवस्था गरिनेछ । १.३ पुर्वाधार विकास गर्दा ज्येष्ठ नागरिकमैत्री, अपाङ्ग तथा बालमैत्री अवधारणा लागु गरिनेछ । १.४ आयोजना तथा कार्यक्रमको अनुगमन, सार्वजनिक सुनुवाई तथा सामाजिक परीक्षण लगायत सामाजिक उत्तरदायित्व संयन्त्रलाई नियमित र प्रभावकारी बनाइनेछ । १.५ उपभोक्ता समिति गठन, अनुगमन तथा भुक्तानी प्रणालीलाई सूचना प्रविधिमा आधारित बनाइनेछ । १.६ योजना तर्जुमा तथा सञ्चालन गर्दा स्थानीय समुदायको जनसहभागिता अभिवृद्धि गरिनेछ । १.७ आवधिक योजना र मध्यमकालीन खर्च संरचनाअनुसार नतिजामूलक ढाँचामा वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरिनेछ । १.८ स्वीकृत अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यविधिअनुसार नीति, योजना तथा कार्यक्रमका नियमित, वार्षिक, मध्यावधि र आवधिक रूपमा प्रक्रिया तथा नतिजा अनुगमन एवं चौमासिक र वार्षिक समीक्षा तथा प्रमुख आयोजनाको प्रभाव मूल्याङ्कन गरिनेछ ।
२ विकास ब्यबस्थापनका लागि गैसस, निजी क्षेत्र, समुदायमा आधारित संस्थासँग	२.१ गैसस तथा समुदायमा आधारित संस्था समन्वय र परिचालन कार्यविधि तयार गरी नियमित बैठक तथा अन्तरक्रिया सञ्चालन गरिनेछ ।

रणनीति	कार्यनीति
समन्वय र साझेदारीमा अभिवृद्धि गन	२.२ गैसस, समुदाय, विकास साझेदार, निजी क्षेत्र, प्रदेश र संघीय सरकारका निकायसँग समन्वय बैठक तथा साझेदारीका क्षेत्रबारे अन्तरक्रिया गरिनेछ । २.३ टोल विकास संस्था गठन गरी सामाजिक परिचालनलाई प्रभावकारी बनाइनेछ । २.४ सेवा निवृत्त शिक्षक, प्राध्यापक, सैनिक, प्रहरी र राष्ट्रसेवक कर्मचारीहरूको अनुभव, ज्ञान, सीप र दक्षतालाई विकासको प्रक्रियामा परिचालन गरिनेछ ।

८.४.५ विषय उपक्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

योजना तथा विकास व्यवस्थापन उपक्षेत्रको विषय क्षेत्रगत सूचक र आवधिक लक्ष्य देहाय अनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ८.४.१ नतिजा सूचक तथा लक्ष्य (स्रोत: योजना तर्जुमा गोष्ठी, प्रस्तावित आयोजना तथा कार्यक्रम, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा)

सूचक	इकाई	आधार वर्ष उपलब्धी	आवधिक लक्ष्य				
			०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४
स्वीकृत स्थानीय गौरवका आयोजना	संख्या	०	१	२	२	३	३
खण्डीकृत विषयगत र स्रोत नक्सा सहित बस्तुगत विवरण तयारी तथा अध्यावधिक	भए/नभएको	०	नभएको	भएको	भएको	भएको	भएको
स्वीकृत स्थानीय विषयक्षेत्रगत रणनीतिक योजना/गुरुयोजना	संख्या	०	१	२	२	३	४
योजना तर्जुमाका सबै चरण अवलम्बन	प्रतिशत	६५	७०	८०	९०	९५	९५
अनुगमन तथा मूल्याङ्कन ढाँचा र योजना	भए/नभएको	भएको	भएको	भएको	भएको	भएको	भएको
समयमा सम्पन्न आयोजनाको अनुपात	प्रतिशत	६५	७०	७७	८०	८५	८८
आयोजना/कार्यक्रम अनुगमन प्रतिवेदन संख्या (पटके, मासिक)	पटक	२	३	५	६	८	९
योजना तर्जुमा तथा अनुगमन प्रक्रियामा लक्षित वर्ग/समुदायको प्रतिनिधित्व	प्रतिशत	५०	६०	६५	६८	७०	७३

८.४.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्चको अनुमान

योजना तथा विकास व्यवस्थापन उपक्षेत्रको आवधिक योजना अबधिको खर्चको अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ८.४.२ योजना तथा विकास व्यवस्थापन उपक्षेत्रको खर्च अनुमान

बजेट तथा खर्च अनुमान (रु.लाखमा)					
आ.व.०७९/०८०	आ.व.०८०/०८१	आ.व.०८१/०८२	आ.व.०८२/०८३	आ.व.०८३/०८४	जम्मा
११८	१४१	१५९	१६२	१७६	७५६

स्रोत: प्रस्तावित कार्यक्रम तथा क्रियाकलापको प्राथमिकीकरण र अनुमानित लागत, मध्यमकालीन खर्च संरचना, सम्बन्धित शाखा र आर्थिक प्रशासन शाखा ।

८.४.७ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

योजना तथा विकास व्यवस्थापन उपक्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत आगामी पाँच वर्ष संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कून अनुमानित बजेट कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवार निकाय लगायत विवरण देहायअनुसार तालिका ८.४.३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ८.४.३ योजना तथा विकास व्यवस्थापन उपक्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	आधार बर्ष (०७८/७९) को अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य	अनुमानित वार्षिक लक्ष्य (रु. लाखमा) आ.व.					जिम्मेवार निकाय
				०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	
	योजना र विकास व्यवस्थापन								
१	आवधिक योजना, मध्यमकालीन खर्च संरचना तथा विभिन्न विषयगत रणनीतिक योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन, समिक्षा, अध्यावधिक र पूर्व संभाव्यता अध्ययन एवम् डिपिआर तयारी	३०	२२०	४०	४०	४५	४५	५०	
२	योजना एवम् वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन सम्बन्धि क्षमता विकास र प्रणाली संचालन	१०	७८	१५	१५	१५	१६	१७	
३	उपभोक्ता समिति र टोल विकास संस्था गठन, क्षमता विकास तथा परिचालन कार्यक्रम	१०	८७	१५	१५	१८	१९	२०	
४	आकस्मिक कोष, मर्मतसंभार कोष र अन्य कोष स्थापना तथा संचालन	२५	२६५	३०	५०	६०	६०	६५	
५	सेवा प्रवाह सम्बन्धी सफ्टवेयर प्रणाली सञ्चालन र सेवा प्रवाह, सुशासन तथा संस्थागत क्षमता विकास सम्बन्धि विविध कार्यक्रम	५	३६	५	८	८	७	८	
६	कार्ययोजना बमोजिम योजना सम्झौता तथा सम्पन्न गर्ने शाखा, वडा र उपभोक्ता समितिलाई प्रोत्साहन	३	२२	३	३	५	५	६	
७	आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली, परियोजना बैंक लगायत सुशासनसंग सम्बन्धित प्रणाली निर्माण तथा कार्यान्वयन	१०	४८	१०	१०	८	१०	१०	

८.४.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

संविधान एवम प्रचलित कानुनि व्यवस्था बमोजिम योजना तर्जुमा तथा विकास व्यवस्थापन, बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा, विभिन्न विषय क्षेत्रगत रणनीतिक योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन, अनुगमन मूल्यांकन र समग्र स्रोत व्यवस्थापनको क्षेत्रमा तीनै तहको सरकारविच कानुन बमोजिम अन्तरतह समन्वय र सहकार्य प्रभावकारी हुनुका साथै सुशासन प्रवर्धनमा साझेदारी हुन सकेको खण्डमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन सक्दछ भने अर्को तर्फ समन्वय, स्रोत साधन, प्रविधि र दक्ष मानव संसाधन परिचालनमा स्थानीय आवश्यकता अनुसार सहकार्य हुन सकेमा अपेक्षित नतिजा प्राप्त हुनेछ। उपरोक्त व्यवस्थाको अभावमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन नसक्ने जोखिम रहेकोछ।

परिच्छेद ९: कार्यान्वयन एवम् अनुगमन तथा मूल्यांकन

९.१ स्रोत व्यवस्थापन तथा योजना कार्यान्वयन

९.१.१ पृष्ठभूमि

योजनाबद्ध विकासका रोहिणी गाउँपालिकाले लागि गाउँको वस्तुगत विवरण, तथ्यको विश्लेषण, सरोकारवाला तथा समुदाय संगको अन्तरक्रिया, छलफल तथा गोष्ठीबाट आफ्नो प्रथम आवधिक योजना (२०७९/८०-०८३/८४) तर्जुमा गरेको छ। योजना तर्जुमा सन्दर्भमा स्थानीय तहको ५ वटा विषय क्षेत्र भित्रको २४ वटा उपक्षेत्रको वर्तमान अवस्था, समस्या, चुनौती, सम्भावना र अवसरको पहिचान एवम् त्यसका आधारमा गाउँपालिकाको दीर्घकालिन सोच, समष्टिगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा परिमाणात्मक लक्ष्य हासिल गर्ने गरी विषय उपक्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति, आवधिक लक्ष्य, अनुमानित खर्च, प्रस्तावित आयोजना तथा कार्यक्रमको संक्षिप्त विवरण समेत तयार गरी एको छ । योजना तर्जुमाको क्रममा गाउँपालिकाले नेपालको संबिधान, स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४, नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदद्वारा स्वीकृत कार्यविस्तृतिकरण प्रतिवेदन, नेपाल सरकारको पन्ध्रौं योजना तथा लुम्बिनी प्रदेश सरकारको प्रथम आवधिक योजना ,दिगो विकास लक्ष्यलाई समेत आधारको रूपमा लिएको छ भने स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन २०७८ ले निर्दिष्ट गरेको ढाँचा र प्रक्रिया एवम् चरण अवलम्बन गरेको छ। गाउँपालिकाले आवधिक विकास योजनालाई तथ्य र प्रमाणमा आधारित विश्लेषण सहित सहभागितामूलक ढङ्गबाट नतिजा खाका तयार गरेकोछ । यस नतिजा खाकाबाट योजनाको नियमित अनुगमन गर्न तथा आवधिक मूल्याङ्कन गर्न आधार तयार भएकोछ ।

आवधिक गाउँ विकास योजनाको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र प्रतिफलहरू हासिल गर्न र निर्धारित कार्यक्रम तथा आयोजनाको प्रतिफलयुक्त कार्यान्वयन गर्न स्रोत परिचालनको आवश्यकता पर्दछ। स्रोत परिचालनमा गाउँपालिकाले मुलत वित्तीय स्रोत र मानव संसाधनको यथोचित प्रबन्ध गर्नु पर्ने हुन्छ । प्रस्तावित कार्यक्रम तथा आयोजना कार्यान्वयन मार्फत निर्धारित लक्ष्य हासिल गर्न गाउँपालिकाको आफ्नो आन्तरिक श्रोत र संघ तथा प्रदेश सरकारले उपलब्ध गराउने विभिन्न किसिमका अनुदानहरू मात्रै पर्याप्त हुँदैन। तसर्थ आवश्यक श्रोत परिचालनका लागि नीजि क्षेत्र, सहकारी, गैरसरकारी संघ संस्था, समुदाय, विषयगत कार्यालयहरू, अन्य विकास साझेदार संस्थासँगको सहकार्य र साझेदारी महत्वपूर्ण हुन्छ ।

९.१.२ संस्थागत व्यवस्था तथा मानव संसाधन योजना

संघीय शासन व्यवस्था अनुसार राज्यको पुनःसंरचना प्रक्रियाबाट नवगठित यस गाउँपालिकाको सम्पन्न स्थानीय तहको निर्वाचतबाट निर्वाचित गाउँ कार्यपालिका मार्फत गाउँपालिकाको कार्य संचालन हुँदै आएको छ। गाउँपालिकाको विद्यमान कर्मचारी दरबन्दी विवरण अनुसार प्राविधिक र अप्राविधिक दुवै प्रकृतिका कर्मचारीहरूको दरबन्दी यस कार्यालयमा रहेका छन् । विद्यमान संगठन संरचना र कार्यविभाजनबाट आवधिक योजनाको प्रभावकारी हुन सक्तछ वा सक्तैन विश्लेषण गरी तथ्य र आवश्यकताको आधारमा शाखा/उपशाखागत कार्य विभाजन तथा कार्यरत रहने कर्मचारीको कार्यविवरण तयार गरी सोहि बमोजिम कार्यसम्पादन हुने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।

९.१.३ विषयक्षेत्र अनुसार अनुमानित बजेट

यस आवधिक योजनामा प्रस्तावित स्थानीय गौरभको आयोजना तथा विभिन्न पाँचवटा विषयगत क्षेत्रको २४ वटा उपक्षेत्रमा आवधिक योजना अबधिमा कार्यान्वयन गर्ने गरी प्रस्ताव गरिएको आयोजना/कार्यक्रम मध्यमकालीन खर्च संरचनामा स्रोत सुनिश्चितता गरी बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम मार्फत कार्यान्वयन गर्न

सम्बन्धित शाखा तथा वडाले **अनुसूची-१** मा उल्लेखित ढाँचामा प्रति एकाई लागत तयार गरि जम्मा लागत प्रस्ताव गर्नुपर्नेछ । यस आवधिक योजनामा प्रस्ताव गरिएका कार्यक्रम/आयोजना/क्रियाकलापको लागत एकीकृत गरी तयार गरिएको विषय क्षेत्रगत अनुमानित खर्च अनुमान **अनुसूची- २** मा प्रस्तुत गरिएको छ । कार्यक्रम तथा बजेट आवश्यकताको अनुमान प्रति एकाइ लागतको मुख्य आधार तथा जनप्रतिनिधि, सम्बन्धित शाखाका कर्मचारी र सरोकारवालाहरूको कार्यशाला तथा वडास्तरीय छलफलबाट प्रस्ताव गरिएको हो । प्रस्ताव गरिएको जम्मा लागत गाउँपालिकाको आन्तरिक आय, संघ तथा प्रदेशबाट प्राप्त हुने विभिन्न प्रकारका अनुदान, गैसस सँगको साझेदारी, निजी क्षेत्रबाट हुन सक्ने लगानी र जनसहभागिता स्वरूप प्राप्त हुन सक्ने लगानी अनुमानका आधारमा निर्धारण गरिएको छ

९.१.४ स्रोत अनुमान तथा प्रक्षेपण

गाउँपालिकाको ५ वटा विषय क्षेत्रको २४ वटा उपक्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजना र क्रियाकलापको प्रतिफलयुक्त तथा प्रभावकारी कार्यान्वयन मार्फत गाउँपालिका रणनीति, उद्देश्य, लक्ष्य र सोच हासिल गर्न वित्तीय स्रोतको सुनिश्चितता महत्वपूर्ण हुन्छ । यसका लागि गाउँपालिकाको आफ्नो आन्तरिक स्रोत र संघ तथा प्रदेश सरकारले उपलब्ध गराउने विभिन्न किसिमका अनुदानका अतिरिक्त अन्तरतह साझेदारी, निजी क्षेत्र, सहकारी, गैरसरकारी संघ संस्था, समुदाय, सेवा प्रदायक विषयगत कार्यालयहरू, अन्य सहयोगी संघ संस्थाहरू र विकास साझेदारसँगको सहकार्य साझेदारी महत्वपूर्ण हुन्छ । साथै राजस्व परिचालनलाई अझै बढी प्रभावकारी बनाउन स्थानीय राजस्व परामर्श समितिलाई थप जिम्मेवारी र प्रभावकारी बनाइनु पर्दछ । गाउँपालिकाको आवधिक योजना अबधिको खर्च अनुमान तथा स्रोत आँकलन गर्दा देहायका आधार अपनाइएको छ;

१. आर्थिक वर्ष २०७७/७८ र २०७८/७९ को वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमको विवरण र खर्च को आधारमा आर्थिक वर्ष ०७९/८० को खर्च तथा आयको प्रक्षेपण गरिएको छ । दोस्रो, तेस्रो, चौथो र पाँचौ वर्षको प्रक्षेपण गर्दा गाउँपालिकाको नीति तथा कार्यक्रम, लक्ष्य, प्रस्तावित रणनीति तथा कार्यनीति र सो अनुसार संचालन हुने कार्यक्रम तथा आयोजना एवम् हासिल गर्ने नतिजा एवम् पाँच वर्ष अबधिमा गाउँपालिकामा मुख्य गरी गाउँपालिका र गाउँपालिका क्षेत्रभित्र निजी तथा सहकारी क्षेत्रबाट हुन सक्ने सम्भावित लगानीको स्रोतलाई प्रमुख आधार मानिएको छ ।

२. यसै गरी ५ आर्थिक वर्षको गाउँपालिकाको स्रोत अनुमानको सन्दर्भमा सङ्घ सरकारबाट ५ आर्थिक वर्षको विभिन्न अनुदान शिर्षकमा प्राप्त हुने बजेट सिलिङ्ग, सङ्घ र प्रदेशको राजस्व बाँडबौटबाट प्राप्त हुने रकम, प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने अनुदान, आन्तरिक आय र उपलब्ध हुने अन्य स्रोत को अनुमान तथा प्रक्षेपण गरिएको छ भने सोहि आधारमा आयोजना/कार्यक्रम तथा प्रशासनिक खर्चको लागि आवश्यक पुँजीगत खर्च अनुमान गरिएको छ ।

३. रोयल्टी (वन, खानी तथा खनिज, जलश्रोत तथा अन्य प्राकृतिक स्रोत) बाट प्राप्त हुने राजस्व अनुमान गरी गणना गरिने भएतापनि रोहिणी गाउँपालिकामाहालसम्म रोयल्टी बापतको रकम प्राप्त नभएकोले उल्लेख गरिएको छैन ।

४ . उल्लेखित आधारलाई विश्लेषण गर्दा आगामी ५ वर्षको अवधिमा कुल बजेट रु. ३ अर्ब ९६ करोड ११ लाख (सशर्त अनुदान समेत गरी प्रचलित मूल्यमा) रहने प्रक्षेपण सहितको विस्तृत विवरण **अनुसूची-३** मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

९.१.५ समग्र स्रोत व्यवस्थापन प्रक्षेपण

आवधिक विकास योजना कार्यान्वयनका लागि कुल लगानी बजेट रु. ४ अर्ब ४९ करोड ९५ लाख अनुमान गरिएको छ । गत आ.व.२०७६/०७७ र २०७७/०७८ को यथार्थ र चालू आ.व.को अनुमानित र आ.व. २०७९/८० को प्रस्तावित आयका आधारमा आगामी पाँच वर्षको गाउँपालिकाको अनुमानित आय ३ अर्ब ९६ करोड ११ लाख हुने देखिन्छ । यसरी कुल लगानी अनुमान र स्रोत परिचालनबाट प्राप्त हुने बजेट विच करिब रु. ५३ करोड ८४ लाख बजेट अपुग देखिन्छ ।

क) तालिका ९.१.१ अपुग स्रोत व्यवस्थापन

शिर्षक	आर्थिक वर्ष र अनुमानित रकम रु. लाखमा					जम्मा
	०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	
जम्मा व्यय अनुमान	७२२०	८४५२	९१७८	९७९१	१०४७५	४४९९५
जम्मा आय अनुमान	६८६३	७२९६	७७०४	८४५९	९२८९	३९६११
जम्मा नपुगरकम	३५७	११५६	१४७४	१३३२	११८६	५३८४

९.१.६ स्रोत परिचालन रणनीति

रोहिणी गाउँपालिकाको आवधिक गाउँ विकास योजना (आ.व. २०७९/०८० देखि २०८३/०८४ सम्म) को लागि विभिन्न स्रोतहरूबाट उपलब्ध हुन सक्ने बजेटलाई आधार मानेर कार्यक्रमहरूको अनुमान गरिएको छ । यस आवधिक योजना अवधिमा कुल रु. ४ अर्ब ४९ करोड ९५ लाख खर्च हुने अनुमान गरिएको छ भने करिब ३ अर्ब ९६ करोड ११ लाख विभिन्न स्रोतहरूबाट रकम प्राप्त हुने अनुमान गरिएको छ । कुल अनुमानित खर्च गर्न अपुग हुने रकम करिब रु. ५३ करोड ८४ लाख बजेटका लागि गाउँपालिकाले थप श्रोत परिचालन गर्नुपर्ने हुन्छ जसका लागि गाउँपालिकाले निम्नानुसारका रणनीतिहरू अवलम्बन गरी श्रोत व्यवस्थापन गर्न सकिने देखिन्छ ।

- १ आन्तरिक राजस्व वृद्धिको लागि कर तथा गैर राजस्व परिचालनमा करको दरभन्दा पनि दायरा वृद्धि गरी गाउँपालिकाको राजस्व क्षमता वृद्धि गरी स्रोतको व्यवस्था मिलाइने छ ।
- २ स्थानीय टोल सुधार समिति, सामुदायिक संघ संस्थासँगको साझेदारीमा कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
- ३ सङ्घीय तथा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने विभिन्न अनुदानलाई प्रभावकारी रूपमा परिचालन गरिनेछ ।
- ४ गाउँ क्षेत्रभित्र राष्ट्रिय र प्रदेशस्तरीय महत्वका योजनाहरू छनोट र कार्यान्वयन गर्न गाउँपालिकाले संघ र प्रदेश सरकारसँग पहल गरी स्थानीय गौरभको आयोजना, बसपार्क निर्माण जस्ता ठूला आयोजनामा गाउँपालिकाको लगानी न्यूनीकरण गरीने छ ।
- ५ गाउँपालिकाको स्थानीय श्रम, श्रोत र साधन परिचालन र जनसहभागिता वृद्धि गरी गाउँपालिकाको स्रोत वृद्धि गरीने छ ।
- ६ सांस्कृतिक सम्पदाको पुनर्निर्माणमा निजी क्षेत्र, समुदाय र सम्भावित स्थलहरूमा पुरातत्व विभागको सहभागिता वृद्धि गरी ने छ ।
- ७ स्थानीय सरकारलाई प्राप्त ऋण लिने अधिकारको उपयोग गरी थप सम्भाव्यताको आधारमा ऋण समेत परिचालन गरी ने छ ।

- ८ पर्यटन पूर्वाधार, कृषि क्षेत्रको विकास, सहरी संरचना निर्माण, उद्योग व्यापार व्यवसाय पर्वद्धन तथा स्थापना जस्ता आयोजनामा निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहित गरिनेछ । गैर सरकारी संस्था तथा निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
- ९ विकास साझेदारबाट प्राप्त हुने सहयोगलाई वृद्धि गर्न समन्वय र पहल गरिनेछ ।

९.१.७ योजना कार्यान्वयन

आवधिक योजनालाई दीर्घकालीन सोच उन्मुख रही आगामी पाँच वर्षको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम मार्फत कार्यान्वयन गरिनेछ । योजनाको मध्यावधि मूल्यांकनका आधारमा यसका नीति, कार्यक्रम र प्राथमिकताहरूमा समयोचित परिमार्जन गरिनेछ । गाउँपालिकाको समग्र समृद्धि गाउँपालिका वा सरकारी क्षेत्रको एकल प्रयासले मात्र संभव छैन । त्यसैले यो योजना कार्यान्वयनमा निम्नानुसारका अनुसार विभिन्न क्षेत्रको भूमिका अपेक्षा गरी एको छ ।

सार्वजनिक क्षेत्र

यस आवधिक योजनालाई कार्यान्वयन गराउने प्रमुख भूमिका सरकारी क्षेत्र अर्थात गाउँपालिकाको हो । गाउँपालिकाले नै सबै क्षेत्रसँगको समन्वय र साझेदारीमा योजना कार्यान्वयन गराउनेछ । गाउँपालिकाले निजी क्षेत्रलाई आकर्षित गर्न संघीय र प्रदेश सरकार समेतको सहयोगमा पूर्वाधार विकास गरी विकासको आधार तयार गर्ने, नीतिगत, कानूनी, संरचनागत तथा प्रक्रियागत सुधार गरी निजी क्षेत्रलाई लगानी मैत्री वातावरण तयार गर्ने र सो अनुसार प्रभावकारी अनुगमन र नियमन गर्ने कार्य गर्नेछ । मौलिक हक अधिकार र मानव अधिकार संरक्षण, गरिबी निवारण, शिक्षा, स्वास्थ्य लगायत सामाजिक विकास, महिला पिछडिएका वर्गको संरक्षण र विकास, समावेशिता, वातावरण संरक्षण, सामाजिक सुरक्षा, आदि निजी क्षेत्र आकर्षण नहुने क्षेत्र र सरकारको भूमिका नभइ नहुने क्षेत्रमा गाउँपालिका आफैले कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नेछ । यस क्षेत्रबाट करिव ८० प्रतिशत लगानी हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

निजीक्षेत्र

यो योजना कार्यान्वयनमा निजीक्षेत्रले महत्वपूर्ण साझेदारको रूपमा भूमिका खेल्ने अपेक्षा गरी एको छ । विशेष गरी कृषि तथा पशुविकास, उद्योग, पर्यटन तथा विभिन्न सेवा क्षेत्रमा निजी क्षेत्रको भूमिका महत्वपूर्ण हुनेछ । सरकारबाट भएको नीतिगत, कानूनी र संरचनागत सुधारको लाभ लिई प्रतिस्पर्धात्मक क्षमताको विकास गर्दै उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गर्ने, आय र रोजगारीका अवसर सृजना गर्ने, गुणस्तरीय उत्पादन र वजारीकरण गर्ने, वजारमा अत्यावश्यक वस्तु तथा सेवाको अभाव हुन नदिने, जिम्मेवारी र दायित्व बोधका साथ नियमित कर तथा अन्य राजस्व बुझाउने जस्ता महत्वपूर्ण भूमिकाको अपेक्षा निजी क्षेत्रबाट गरी एको छ । यस क्षेत्रबाट करिव १५ प्रतिशत लगानी हुने अपेक्षा गरी एको छ ।

सहकारी क्षेत्र

सहकारीले संस्थामा आवद्ध सदस्यहरूको आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक समृद्धि हासिल गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ । ससाना वचत र ऋण परिचालन गर्न, स्थानीय समुदायलाई संगठित रूपमा आर्थिक सामाजिक विकासमा परिचालन गर्न, स्थानीय श्रोत र साधनको उपयोग गर्न, सहकारीताको धारणा अभिवृद्धि गर्न सहकारी संस्थाहरूले महत्वपूर्ण योगदान दिएका छन । गाउँपालिकाले उद्यम विकास, रोजगारी सृजना,

समावेशी आर्थिक वृद्धि, गरीबी निवारण आदिमा सहकारीक्षेत्रको विशेष भूमिका अपेक्षा गरी यसक्षेत्रबाट योजना अवधिमा १.५६ प्रतिशत लगानी प्रक्षेपण गरी एकोछ ।

गैह सरकारी क्षेत्र (गैसस)

समूह परिचालन, सचेतना मूलक कार्यक्रम, ससाना पूर्वाधार विकास, समुदायमा आधारित सेवा प्रवाह, लैङ्गिक तथा सामाजिक सशक्तिकरण, समूह वचत तथा ऋण परिचालन, ससाना आयमूलक कार्यक्रम संचालन, रोजगारी सृजना, नीतिगत पृष्ठपोषण आदि कार्यमा गैससले गाउँपालिकासंग महत्वपूर्ण साझेदारको रूपमा काम गर्दै आएका छन्। आफ्ना विशिष्टताका क्षेत्रमा गैससले प्रमुख साझेदारको रूपमा काम गर्ने र यस क्षेत्रबाट करिब १.०४ प्रतिशत लगानी हुने अपेक्षा गरिएको छ।

उपभोक्ता समूह, नागरिक समुदाय र सामुदायिक संघसस्था

विकास प्रदायकले जतिसुकै प्रयास गरेता पनि यसका प्रापक अर्थात उपभोक्ताको सहभागिता, सहयोग, सहकार्य र अपनत्व ग्रहण भई दिगो व्यवस्थापन नगरे सम्म विकाशलाई गति दिन सम्भव छैन। त्यसकारण यिनीहरूबाट विकास कार्यमा व्यापक सहयोग सहभागिता र निगरानी हुने अपेक्षा गरिएको छ। विकास कार्यमा उपभोक्ता समूह र स्थानीय समुदायको योगदान करिब २.४० प्रतिशत हुने अनुमान गरिएको छ।

९.१.८ कार्यान्वयन प्रकृया

सूची तयारी

गाउँपालिकाले आवधिक योजनाले निर्धारण गरेका प्राथमिकताका कार्यक्रमहरू आफैले कार्यान्वयन गर्ने, संघीय सरकारबाट कार्यान्वयन हुने, प्रदेश सरकारबाट कार्यान्वयन हुने, तीनै तहका सरकारबाट संयुक्त लगानीमा कार्यान्वयन हुने, प्रदेश वा संघ सरकारको साझेदारीमा कार्यान्वयन गर्ने, अन्य स्थानीय सरकारको साझेदारीमा संचालन हुने, गैसस तथा अन्तराष्ट्रिय गैसस मार्फत कार्यान्वयन हुने, विकास साझेदारबाट कार्यान्वयन हुने तथा निजी क्षेत्रबाट कार्यान्वयन गरीने छुट्टा छुट्टै सूची तयार गर्नेछ ।

छलफल एवं अन्तर्क्रिया

सूची तयार गरेपछि निजीक्षेत्र, गैसस, सहकारीक्षेत्र र सामुदायिक क्षेत्रले संचालन गर्ने कार्यका लागि गाउँपालिकाले सम्बन्धित क्षेत्रहरूसंग छलफल र अन्तरक्रिया गरी लगानी गर्न सहयोग एवं सहजिकरण गर्नेछ । छलफल र अन्तर्क्रियालाई नियमित गराई उनीहरूलाई सरकारको असल सहयोगीको रूपमा विकास गर्दै लगिनेछ ।

मध्यकालिन खर्च संरचना तयारी

गाउँपालिकाले संचालन गर्ने कार्यक्रमलाई आवधिक योजना र वार्षिक कार्यक्रम बीच अन्तरसम्बन्ध स्थापित गर्न तथा योजनाको प्राथमिकीकरण गर्दै प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाहरूमा लगानी सुनिश्चित गर्न मध्यमकालिन खर्च संरचना तर्जुमा गरी वार्षिक रूपमा परिमार्जन गर्दै लगिनेछ । मध्यमकालिन खर्च संरचनाले निर्धारण गरेको योजना र बजेटको प्राथमिकताका आधारमा क्रमशः आयोजन तथा क्रियाकलाप वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम मार्फत कार्यान्वयन गर्दै लगिनेछ ।

नतिजामा आधारित अनुगमन ढाँचा अनुसार वार्षिक समीक्षा

आवधिक योजनाको सफल कार्यान्वयन मार्फत लक्षित उपलब्धि हासिल गर्न मध्यमकालिन खर्च संरचना तर्जुमा गरि आवधिक योजनालाई मध्यमकालीन खर्च संरचना मार्फत वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रममा कार्यान्वयन गर्ने गरी अन्तरसम्बन्ध स्थापित गरिनु पर्दछ । यस कार्यको लागि सम्बन्धित बिषयगत शाखाले आफ्नो शाखाको क्रियाकलाप बमोजिमको कार्यक्रम कार्यान्वयन ढाँचा/कार्ययोजना स्वीकृत गरी सोहि बमोजिम कार्यान्वयन गर्ने तथा अनुगमन मूल्यांकन गर्ने प्रणालीको विकास गर्नुपर्दछ।

९.२ अनुगमन तथा मूल्यांकन

९.२.१ पृष्ठभूमि

योजना तथा कार्यक्रमको सफल र नातिजामूखी कार्यान्वयनका लागि अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ। आयोजनाहरूमा भएको लगानी तथा साधनको प्रवाह समूचित ढङ्गले भएको छ वा छैन, निर्धारित आयोजना तथा कार्यक्रम र बजेट कार्यान्वयन मार्फत लक्ष्य हासिल उन्मुख छ वा छैन, कार्यतालिका अनुसार क्रियाकलापहरू सुचारु भएका छन् वा छैनन् साथै प्राविधिक तथा व्यवस्थापकीय कमजोरीहरू के के छन् भन्ने जानकारी प्राप्त गर्नुपर्ने हुन्छ, सम्पादित काम तोकिएको लागत र गुणस्तरमा भए नभएको सुनिश्चित गर्नुपर्ने हुन्छ। गाउँपालिकाले आफ्नो स्विकृत कार्यक्रम अनुसारका आयोजना अलावा आफ्नो भूगोलभित्र सञ्चालित अन्य विकास कार्यक्रमहरूको समेत अनुगमन गरी तत् तत् निकायमा जानकारी पठाउने गर्दछ।

९.२.२ वर्तमान अवस्था

स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४, स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७८ मा भएको व्यवस्था बमोजिम गाउँपालिकामा अनुगमन समिति तथा वडा स्तरमा समेत वडा स्तरीय अनुगमन समिति गठन भई गाउँपालिका बाट संचालित आयोजना तथा कार्यक्रमको अनुगमन गर्ने गरिएको भयता पनि निश्चित ढाँचामा र योजनाबद्ध रूपमा अनुगमन व्यवस्थापन हुन सकेको देखिँदैन भने अर्को तर्फ अनुगमन समितिले प्रतिवेदन पेस गरि त्यस्तो प्रतिवेदन उपर कार्यपालिका बैठकमा छलफल भई कार्यपालिकाले आवश्यक मार्गदर्शन दिने कार्यको अभ्यास भएको देखिँदैन। वार्षिक समीक्षामा प्रगतिको स्थितिको समीक्षा हुने गरेको छ। अनुगमनलाई पर्याप्त बजेट विनियोजन भएको देखिँदैन। स्थानीय योजना तथा कार्यक्रमहरूको नियमित र व्यवस्थित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापन गरी विकास योजनाको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्न आवश्यक छ।

९.२.३ प्रमुख समस्या र चुनौती

अनुगमन समिति गठन भए तापनि नियमित अनुगमन हुन नसक्नु, ससाना टुक्रे आयोजनाको बर्चस्व र अत्यधिक छरिएर रहेका आयोजनाले गर्दा सबै आयोजना अनुगमन गर्न सम्भव नभएको, अनुगमनका नतिजा सूचकहरू निर्धारण हुन नसक्नु, अनुगमनको प्रतिवेदन प्रणाली नियमित र व्यवस्थित नहुनु, कमजोर अनुगमन प्रतिवेदन, कार्यपालिकाको बैठकमा छलफलको नियमित प्रक्रिया नहुनु, समयबद्ध समीक्षा नहुनु, प्राविधिक मूल्याङ्कनलाई अन्तिम भुक्तानीको आधारको रूपमा मात्र लिइनु, योजना मूल्यांकन नहुनु, जनप्रतिनिधिहरूलाई अनुगमनको महत्वबोध गराउन नसकिँदा अनुगमनले उचित प्राथमिकता प्राप्त गर्न नसक्नु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्याका रूपमा रहेका छन्।

अनुगमन मूल्याङ्कन सम्बन्धी संस्थागत विकास गर्नु, कार्यक्रमअनुसारका चरणगत अनुगमन गरी पूर्वनिर्धारित समय, गुणस्तर, लागतमा कार्य भए नभएको यकिन गर्न कार्यान्वय चरणदेखि नै प्रभावकारी अनुगमन प्रणाली स्थापित गरी नतिजामुखी अनुगमन प्रणालीको स्थापना गर्नु, स्वतन्त्र तेस्रो पक्ष मार्फत आयोजना कार्यक्रमको मूल्याङ्कन गर्नु आदि यसक्षेत्रका प्रमुख चुनौतीको रूपमा रहेका छन्।

९.२.४ सम्भावना र अवसर

गाउँपालिकास्तरमा उपाध्यक्ष र वडा तहमा वडा अध्यक्षको संयोजकत्वमा योजना तथा कार्यक्रमको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण गरी सोको प्रतिवेदन बैठकमा पेस गर्नुपर्ने कानुननी व्यवस्था रहेको, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतले प्रमुखको निर्देशनमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने गराउने कानुनी व्यवस्था रहनु, स्थानीय सरकार सञ्चालन

ऐनले गाउँपालिकालाई आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने विकास योजनाको अनुगमनसम्बन्धी कानुनी संस्थागत तथा कार्यविधिगत जिम्मेवारी समेत किटानी व्यवस्थाको साथै अनुगमन मूल्यांकनको लागि विभिन्न ढाँचा र निर्देशिका तर्जुमा भई सकेको अवस्थामा आगामी दिनमा अनुगमन तथा मूल्यांकन प्रणालीलाई थप व्यवस्थित प्रतिफलयुक्त र प्रभावकारी अनुगमन प्रणाली स्थापना गर्ने अवसरको रूपमा लिनुपर्ने हुन्छ ।

लक्ष्य

नतिजामुखी अनुगमन तथा मूल्यांकन प्रणाली स्थापित गर्ने ।

उद्देश्य

- १। नतिजामुखी अनुगमन प्रणालीको विकास गर्नु,
- २। कार्यान्वयनयोग्य मूल्यांकन प्रणालीको स्थापित गर्नु।

रणनीति र कार्यनीति

क्र.सं.	रणनीति	कार्यनीति
१	आवधिक योजनाको कार्यान्वयनको निरन्तर अनुगमन र मूल्यांकन गर्ने ।	१. आवधिक योजनाका आधारमा मध्यमकालीन खर्च संरचना तथा वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरी आवधिक योजनाले निर्दिष्ट गरेका लक्ष्यहरू प्राप्त उन्मुख भए नभएकोसमिक्षा एबम अनुगमन गरिनेछ । २. आवधिक योजनाले निर्दिष्ट गरेका लक्ष्य, उद्देश, रणनीति तथा कार्यनीति अनुरूप प्रगति हासिल नभएको मूल्यांकन गर्न उपलब्धि र नतिजा सूचकको विकास गरी मध्यावधि मूल्यांकन गरिनेछ । ३. आवधिक विकास योजनाको तेस्रो वर्षमा मध्यावधि मूल्यांकन र अन्तिम मूल्यांकन आवधिक योजनाको समाप्ति पछि गरिनेछ ।
२.	अनुगमन तथा मूल्यांकन प्रणालीलाई सुदृढ बनाउने ।	१. अनुगमन समितिको क्षमता विकास गर्दै संस्थागत र क्रियाशील गराइनेछ । २. वार्षिक अनुगमन तालिका तर्जुमा गरी तदनुसार अनुगमन गरिने छ तदनुसार क्षमता विकासका साथै बजेटको व्यवस्था गरिनेछ । ३. विषयगत कार्यक्रमहरूको कार्यक्रमगत सूचकहरूको निर्माण गरी तदनुसार अनुगमन गरिनेछ । ४. आयोजनाको नियमित अनुगमनको जिम्मेवारी तोकिनेछ । ५. अनुगमन पश्चात अनुगमनकर्ताबाट लिखित रूपमा अनुगमन प्रतिवेदन लिने, यसलाई कार्यपालिकाको नियमित बैठकमा छलफल गरी देखिएका बाधा अड्चन फुकाइनेछ । ६. अनुगमन समितिको प्रतिवेदनहरू कार्यपालिकाको नियमित बैठकमा प्रस्तुत र छलफल हुने व्यवस्था गरिनेछ । ७. अनुगमन र मूल्यांकन प्रतिवेदन गाउँपालिकाको वेबसाइटमा राखिनुका साथै सार्वजनिक समेत गरिनेछ ।
३.	आवधिक तथा वार्षिक योजना र कार्यक्रम आयोजनाको समीक्षा र प्रतिवेदन प्रणाली प्रभावकारी बनाउने ।	१. चौमासिक तथा वार्षिक समीक्षा र स्थानीय समस्या समाधान समितिको बैठक राखी वार्षिक विकास योजना तथा कार्यक्रमको नियमित प्रगति समीक्षा गरिनेछ । २. समीक्षा बैठकमा अनुगमन समितिबाट समष्टिगत अनुगमन प्रतिवेदनमा छलफल गरी समस्याको समाधान गर्ने प्रणालीको स्थापना गरिनेछ ।

		३. चौमासिक र वार्षिक समीक्षामा नियमित रूपमा गाउँपालिकामा सबै सरोकारवालाहरूको संलग्नतामा गरिनेछ र तत्काल समस्याको समाधान गरी योजना समयमा नै सम्पन्न गर्न तदारुकता लिइनेछ । ४. योजनाको आर्थिक तथा भौतिक प्रगतिको प्रतिवेदन सम्बन्धित तह, निकायमा तोकिएको समयमा पठाइनेछ । यसका लागि संघ र प्रदेशसँग समन्वय गरी कम्प्युटरमा आधारित एकीकृत सूचना प्रणालीका फर्मेटहरू विकास गरी आवद्ध गरिनेछ । ५. विकास आयोजनाको प्रगति नियमित रूपमा सम्बन्धित निकायहरूमा पठाइनेछ ।
--	--	--

९.२.५ प्रमुख कार्यक्रम

अनुगमन तथा मूल्यांकन सम्बन्धमा रणनीति तथा कार्यनीति एवम् कार्यान्वयन गरिने कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप र सोको लागि लाग्ने अनुमानित लागत परिच्छेद-८ को ८.४ (८.४.८) मा उल्लेख गरिएको छ ।

९.२.६ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको जिम्मेवारी

(क) आवधिक विकास योजना

आवधिक योजनाको असर, प्रतिफलको नतिजा मापन तथा सञ्चालित कार्यक्रमको प्रक्रिया अनुगमन गरिनेछ । प्रक्रिया अनुगमन तथा प्राप्त नतिजाको मापन गर्ने जिम्मेवारी गाउँ कार्यपालिकाको हुनेछ भने यस कार्यमा अध्यक्षको मार्गनिर्दर्शनमा रही गाउँ पालिका बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समिति परिचालन गरिनेछ ।

आवधिक योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया देहाय बमोजिम हुनेछ-

आवधिक योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया			
विवरण	जिम्मेवारी	अनुगमनका समय	अनुगमनको तरिका
१. मध्यकालीन खर्च संरचना एवम् आवधिक योजनाको अन्तरसम्बन्ध	गाउँ कार्यपालिका	१. वार्षिक योजना तथा कार्यक्रमको मस्यौदा निर्माणका चरणमा ।	१. आवधिक योजनाको प्राथमिकता र लक्ष्य सूचकसँग तादात्म्यता भए नभएका तुलनात्मक विश्लेषणमा आधारित, २. आवधिक योजनाका नीति र सिद्धान्त कार्यरूपमा/आयोजनामा रूपान्तरण भए नभएको
२. वार्षिक कार्यक्रम र मध्यकालीन खर्च संरचनाको अन्तरसम्बन्ध	गाउँ कार्यपालिका	१. वार्षिक योजना तथा कार्यक्रमको तर्जुमाका चरणमा । २. वार्षिक समीक्षामा आवधिक योजनाको परिमाण ३. वार्षिक कार्यक्रम कार्यान्वयनका चरणमा नतिजा सूचकमा आधारित भई नतिजालाई परिमाणात्मक र	१. मध्यमकालीन खर्च संरचनामा आधारित वार्षिक कार्यक्रम भए नभएका मूल्याङ्कन गर्ने २. आयोजनाका लागि मध्यमकालीन खर्च संरचनामा सुनिश्चित गरिएको रकम वार्षिक कार्यक्रममा विनियोजन भए नभएको ।

		गुणात्मक रूपमा अनुगमन गरी समीक्षा गर्ने ।	
२. आवधिक योजनाका मध्यावधि समीक्षा	गाउँ कार्यपालिका	कार्यान्वयनको दुई वर्षपश्चात् अर्थात् आ.व. २०८१/८२	सहभागितामूलक मध्यावधि समीक्षा (तेस्रो पक्षबाट स्वतन्त्र मूल्याङ्कन) बाट समष्टि योजनाको अपेक्षित उपलब्धिको अवस्था र यसका समुचित वितरणको अवस्था समीक्षा गरी पृष्ठपोषण गर्ने ।
३. आवधिक योजनाको अन्तिम मूल्याङ्कन	गाउँ कार्यपालिका	आ.व २०८३/८४	योजनले अपेक्षित उपलब्धि र यसका प्रभाव मूल्याङ्कन हुने गरी सहभागितामूलक अन्तिम समीक्षा (तेस्रो पक्षबाट स्वतन्त्र मूल्याङ्कन)

(ख) वार्षिक योजनामा संलग्न कार्यक्रम तथा आयोजना

वार्षिक योजनामा समावेश कार्यक्रम तथा आयोजना कार्यान्वयनको क्रममा समयमा गुणस्तर कायम गर्न र जाँच वा निरीक्षण गरी कार्यसम्पादन सुनिश्चित गर्न अनुगमन कार्यसञ्चालन गरिनेछ। अनुगमनका क्रममा कार्यान्वयनमा भएका गल्ती कमजोरी तत्काल सुधार गरी समयमै आयोजना सम्पन्न गर्नका साथै गाउँपालिकाको कोषको अपव्यय हुनबाट रोकिनेछ।

(अ) अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली

- **नियमित अनुगमन:** सम्बन्धित शाखा प्रमुख वा प्राविधिक वा तोकिएको कर्मचारीबाट कार्यक्रम/ आयोजनाको नियमित सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
- **अनुगमन समितिबाट हुने अनुगमन:** स्वीकृत अनुगमन कार्ययोजना अनुसार गाउँपालिका उपाध्यक्षको संयोजकत्वमा रहेको अनुगमन समितिबाट गरिने कार्यक्रम/आयोजनाको अनुगमन ।
- **कार्यपालिकाबाट अनुगमन:** कार्यपालिकाबाट आवश्यकता अनुसार वार्षिक कार्यक्रम तथा आयोजना र गाउँपालिकाको भूगोलभित्र सञ्चालित कार्यक्रमहरूको अनुगमन । गाउँपालिकाभित्र अन्य निकायबाट सञ्चालित कार्यक्रमको अनुगमनपश्चात् सो सम्बन्धमा केही गर्नुपर्ने देखिएमा सम्बन्धित निकायमा समेत जानकारी गराइनेछ ।

(आ) मूल्याङ्कन

गाउँपालिकाले सम्पन्न गरेका कार्यक्रम/आयोजनाले अपेक्षित प्रतिफल प्राप्त भयो भएन, लगानी र उद्देश्य अनुरूप प्रभाव रह्यो रहेन भनि सामान्यतः तेस्रो पक्षबाट मूल्यांकन गर्ने गरिन्छ । नतिजा उन्मुख कार्यक्रम/आयोजनाहरूको मूल्याङ्कन गरिनेछ । यसरी मूल्याङ्कन गर्दा आन्तरिक वा स्वमूल्याङ्कन वा स्वतन्त्र वा तेस्रो पक्षमार्फत समेत गराइनेछ । आयोजनाको मूल्यांकनपश्चात् प्राप्त नतिजा कार्यपालिकाको बैठकमा प्रस्तुत गरी सरोकारवालाई समेत जानकारी गराइनेछ । यसरी मूल्यांकनबाट प्राप्त प्रतिवेदन तथा निचोडका आधारमा भावि कार्यक्रम/ आयोजनामा सुधार गर्न सहज हुन्छ ।

९.२.७ अपेक्षित उपलब्धि

आवधिक योजना कार्यान्वयन सम्पन्न हुँदासम्म वार्षिक अनुगमन कार्यतालिका तयार गरी कार्यान्वयनमा आएको हुने, सबै आयोजनाको कार्यान्वयन चरणमा कम्तीमा तीन पटक अनुगमन भएको हुने, प्रत्येक वर्ष एक

आयोजनाको तेस्रो पक्ष मूल्याङ्क भएको हुने, ठूला पूर्वाधार तथा लक्षित कार्यक्रमहरूको प्रभाव मूल्यांकन प्रारम्भ भएको हुने, प्रतिवेदन प्रणाली नियमित र विद्युतीय प्रणालीमा आवद्ध भएको हुने।

अनुसूचीहरू

अनुसूची १: कार्यक्रम/आयोजना तथा क्रियाकलापको प्रति इकाई लागत निकाल्ने ढाँचा

प्रतिफल	एकाई	प्रति एकाई लागत	कैफियत	
कृषि वन तथा भुमि सुधार				
रासायनिक मल			अन्तराष्ट्रिय मुल्य, र विनिमय दर ओभरहेड खर्चको आधारमा औषत लागत	
युरिया	मे.टन			
डी.ए.पी.	मे.टन			
पोटास	मे.टन			
प्राङ्गारिक मल	मे.टन	बजार मुल्यको आधारमा निर्धारण हुने		
कम्पोष्ट (धुलो)	क्विन्टल		बजारमा उपलब्ध विभिन्न ब्रान्ड तथा गुणको प्राङ्गारिक मलको औषत मुल्यको आधारमा	
कम्पोष्ट (दानादर)	क्विन्टल			
भर्मी कम्पोस्ट	क्विन्टल			
बीउ	/के.जी क्विन्टल		विभिन्न तरकारी तथा खाद्यन्न बिउहरुको उत्पादन लागत औषतको आधारमा	बिउको प्रकार उल्लेख गर्ने)
फलफुल तथा तरकारी बिरुवा	गोटा		विभिन्न फलफुल बिरुवाहरुको सरकारी मूल्यको औषतको आधारमा	बिरुवाको प्रकार उल्लेख गर्ने
साना कृषि यन्त्रहरु	गोटा			यन्त्रको प्रकार उल्लेख गर्ने
चिलिंग भ्याट	गोटा/लिटर			
विभिन्न प्रजातिका जनावर तथा कुखुरा वितरण	गोटा			प्रकार उल्लेख गर्ने
विभिन्न खोर तथा गोठ निर्माण	संख्या			प्रकार अनुसार लागत गणना गर्ने

बिभिन्न तालिम तथा प्रशिक्षण कार्यक्रम संचालन	वटा		कार्यक्रमको अवधि, सहभागी संख्या, संचालन स्थल तथा स्रोत व्यक्तिको उपलब्धता समेतको आधारमा आर्थिक प्रस्ताव तयार गरी यकिन गर्ने	
व्यवसायीक तथा सीप विकास तालिम	पटक		कार्यक्रमको अवधि, सहभागी संख्या, संचालन स्थल तथा स्रोत व्यक्तिको उपलब्धता समेतको आधारमा आर्थिक प्रस्ताव तयार गरी यकिन गर्ने	
बिभिन्न चेतनामुलक कार्यक्रम	पटक /संख्या			
भौतिक पुर्वाधार तथा यातायत				
पिच सडक	कि.मि		डबल लेन	
ग्रावेल सडक	कि.मि		डबल लेन	
नयाँ ट्रयाक खोल्ने सडक	कि.मि		डबल	
पुल	प्रति मि.		डबल लेन	
सिंचित क्षेत्र विकास कार्य	कि.मि			
नहर संचालन तथा र्ममत	प्र.श			
तटबन्ध निर्माण	कि.मि			

अनुसूचि २: विषय क्षेत्रगत खर्चको अनुमान तथा प्रक्षेपण

१.आर्थिक विकास क्षेत्र

प्रत्येक आर्थिक वर्षको लगानी अनुमान तथा प्रक्षेपण (रकम रु.लाखमा)						
उपक्षेत्र	०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/०८४	५ आ.व को जम्मा
कृषि	२०२	२४०	२६४	२७१	२९८	१२५४
पशुपंक्षी तथा मत्स्य पालन	१८०	२४९	२५५	२७१	२९२	१२४७
पर्यटन	८०	९७	१०१	१११	११७	५०६
सिंचाई	१८५	१८३	१७५	२०२	२१०	९५५
उद्योग, ब्यापार तथा व्यवसाय	७३	७२	७६	७९	८७	३८७
रोजगार	९३	१३४	१३९	१४६	१५८	६७०
सहकारी तथा वित्तीय सेवा	९	५३	७०	७७	९१	३००
जम्मा	८२२	१०२८	१०८०	११५७	१२५३	५३१९

२.सामाजिक विकास क्षेत्र

प्रत्येक आर्थिक वर्षको लगानी अनुमान तथा प्रक्षेपण (रकम रु.लाखमा)						
उपक्षेत्र	०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/०८४	५ आ.व को जम्मा
शिक्षा	२३१४	२५४६	२८०२	३०८२	३३८८	१४१३२
स्वास्थ्य	६४६	६५०	६७२	७१४	७१९	३४१६
महिला तथा बालबालिका	६६	१००	१०५	११५	१२१	५०७
खानेपानी	१२०	१४३	१५०	१६५	१८२	७६०
युवा	७२	८४	१०१	९०	८७	४३५
कला भाषा संस्कृति र साहित्य	१३	३४	३४	२६	१७	१२४
जम्मा	३२३१	३५५७	३८६४	४१९२	४५१४	१९३७४

३.भौतिक विकास क्षेत्र

प्रत्येक आर्थिक वर्षको लगानी अनुमान तथा प्रक्षेपण (रकम रु.लाखमा)						
उपक्षेत्र	०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/०८४	५ आ.ब को जम्मा
सडक तथा यातयात	१४३३	१६४५	१८१०	१९६१	२१५७	९००६
वस्ती, भवन तथा शहरी विकास	१६४	४२२	४९४	४८९	३९२	१९६१
विद्युत तथा बैकल्पिक उर्जा	११०	११०	११६	१२१	१२२	५७९
सूचना तथा संचार प्रविधि	१४९	१८३	१९२	२०२	२२२	८१०
जम्मा	१८५६	२३६०	२६१२	२७७३	२८९३	१२३५६

४.वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र

प्रत्येक आर्थिक वर्षको लगानी अनुमान तथा प्रक्षेपण (रकम रु.लाखमा)						
उपक्षेत्र	०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/०८४	५ आ.ब को जम्मा
बन तथा जैविक विविधता	२२	२५	२८	२९	३०	१३४
वातावरण संरक्षण र फोहर मैला व्यवस्थापन	४७	७८	८८	७९	८१	३७३
भूसंरक्षण तथा जलाधार संरक्षण	१६०	१५०	१५२	१६५	१८०	८०७
विपद व्यवस्थापन तथा जलवायु अनुकुलन	११८	१७१	१४८	१४२	१४४	७२४
जम्मा	३४७	४२४	४१६	४१५	४३५	२०३८

५.सुशासन तथा संस्थागत क्षमता विकास

प्रत्येक आर्थिक वर्षको लगानी अनुमान तथा प्रक्षेपण (रकम रु.लाखमा)						
उपक्षेत्र	०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/०८४	५ आ.व को जम्मा
नीति तथा ऐन र सुशासन	१०७	१८४	१९४	२०१	२१९	९०५
संगठन तथा क्षमता विकास	७१०	७५०	८२६	८६५	९५९	४१११
राजस्व तथा स्रोत परिचालन	२९	२८	२७	२६	२६	१३६
योजना र विकास व्यवस्थापन	११८	१४१	१५९	१६२	१७६	७५६
जम्मा	९६४	११०३	१२०६	१२५४	१३८०	५९०८

आवधिक योजना अबधिको बिषयक्षेत्रगत जम्मा व्यय तथा आय प्रक्षेपण र नपुग रकम (रकम रु.लाखमा)

क्र. स.	बिषय क्षेत्र	पहिलो वर्ष	दोश्रो वर्ष	तेश्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाचौ वर्ष	जम्मा
१	आर्थिक	८२२	१०२८	१०८०	११५७	१२५३	५३१९
२	सामाजिक	३२३१	३५३७	३८६४	४१९२	४५१४	१९३७४
३	भौतिक पूर्वाधार	१८५६	२३६०	२६१२	२७७३	२८९३	१२३५६
४	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन	३४७	४२४	४१६	४१५	४३५	२०३८
५	सुशासन तथा संस्थागत क्षमता विकास	९६४	११०३	१२०६	१२५४	१३८०	५९०८
६	स्थानीय गौरभको आयोजना	०	२००	५००	७००	७००	२१००
जम्मा खर्च प्रक्षेपण		७२२०	८६५२	९६७८	१०४९१	१११७५	४७०९५
जम्मा आय प्रक्षेपण		६८६३	७२९६	७७०४	८४५९	९२८९	३९६११
जम्मा नपुग रकम		३५७	१३५६	१९७४	२०३२	१८८६	७४८४

अनुसूचि : भौतिक पूर्वाधार आयोजना/क्रियाकलापको स्थानगत विवरण

रणनीतिक कार्यक्रम तथा आयोजना
१.१ कृषि
उत्पादन पकेट विकास कार्यक्रम (कृषि फार्म स्थापना समेत)
जैविक मल तथा विषादी प्रयोग प्रवर्द्धन कार्यक्रम (भकारी सुधार कार्यक्रम समेत)
बहुउद्देश्यीय कृषि नर्सरी स्थापना र सञ्चालन गर्ने
फलफूल तथा उच्च मूल्ययुक्त बाली प्रवर्द्धन कार्यक्रम
संकलन तथा प्रशोधन केन्द्र स्थापना गर्ने
कृषि यान्त्रिकीकरण (पम्पसेट, मोटर, ट्र्याक्टर, स्प्रे, ट्र्याक्टरमा अनुदान०
विउमा अनुदान
किटनासक र जिंक एवं बोरनको आपूर्ति सहज
बिउ विजनमा अनुदान/व्यवस्था
कृषि बिमा
तरकारी खेतिमा उन्नते बिउको व्यावस्था
खाद्यन्नबाली उन्नते बिउको व्यावस्था
खाद्यन्नबाली र तरकारी खेति तालिम
कृषि ज्ञान केन्द्र मार्फत कृषि यान्त्रिकीकरण,
उत्कृष्ट कृषक पुरस्कार कार्यक्रम
पम्पसेट, स्प्रे टैंकी, अनुदान
विउविजनमा अनुदान
स्प्रे टैंकी अनुदान
कृषि सम्बन्धी सालबसाली कार्यक्रम
मोटको परिक्षणको व्यवस्था
च्याउ र तरकारी खेति तालिम
तालिम र प्रशिक्षक
माछा
नयाँ पोखरी निर्माणमा अनुदान
पोखरीमर्मतमा अनुदान दिने
भूराहरूमा सहजीकरण गर्ने
दाना सहज उपलब्ध
माछापोखरी को सफाई गर्न चुनामा अनुदान
पशुपन्छी
श्रीनगर भैंसी फारम (२ वटा)
मैनिहवा बाखा भारम (७ वटा) प्रदेश सरकारको लगनी
उत्कृष्ट पशु कृषक पुरस्कार कार्यक्रम
पशु विक्रियको व्यवस्था
नश्ल सुधार
गोठसुधार कार्यक्रम
कुखुरा पालानको लागि अनुदान
पशु औषधिमा अनुदान
पशुपालन को लागि घासको बिउमा अनुदान
पशु विमा

चोकर मेसिनमा अनुदान
पुरानो पोल्ट्री मर्मतमा अनुदान
नयाँ पोल्ट्री निर्माणमा अनुदान
पशुदानामा अनुदान
उत्कृष्ट कृषक पुरस्कार कार्यक्रम
पशु प्राविधिकको व्यावस्था गर्ने
सिंचाइ
सिंचाइको लागि माटो २ बोरिङ्ग वितरण गर्ने
रोहिणी, महा खोला र अन्य खोलाको वृहत सिंचाई गर्ने
डिप बोरीङ्ग
सानो ट्युब
बोरीङ्ग (GOFE)
डिप फुवेल/सोलर आर्टिजन बोरीङ्ग बढउने
पम्पसेटमा अनुदानमा
सोलर ट्युबेल
लिफ्टिङ्ग सिंचाई गर्न पम्पसेट र सेक्सन पाइप र डेलिभरी पाईप अनुदानमा हुनुपर्ने ।
गोनैहा सिंचाईयोजना चैनपुर, वसन्तपुर सिमानासम्म
रोहीको खोलाको पानी लिफ्टिङ्ग गर्न बोरीङ्ग गर्ने २० टोलको सिंचाइ हुने
नहर बनाउने (मुल नहर)
भैलीभुजाको भूमिगत ट्युबेल मर्मत गर्ने
आपूर्ति
मल वितरण सुलभ
खाद्यमल को आपूर्ति समयमा पाउने व्यवस्था गर्ने
सहकारीमार्फत विउ र मल वितरण
सहकारीमार्फत विउवितरण र मल वितरण
उद्योग, व्यापार तथा पर्यटन
व्यापार-व्यवसाय क्षेत्रमा संलग्न भएका लक्षित समूहहरूको खण्डीकृत तथ्याङ्क संकलन, विश्लेषण तथा अद्यावधिक गर्ने
बैंक, वित्तीय संस्था तथा अति विपन्न उद्यमीहरूबीच सहूलियत व्याजदरमा आधारित कर्जा सम्बन्धि कार्यशाला गोष्ठी
कृषि तथा अन्य उद्यमीहरूले उत्पादन गरेको विक्री सामाग्रीको परिमाणमा आधारित अनुदान कार्यक्रम
स्थानीय उद्यमीहरूले उत्पादन गरेको सामाग्रीहरूको वजारिकरण प्रवर्द्धन कार्यक्रम
परम्परागत ज्ञान तथा सीप युवापुस्तालाई हस्तान्तरण गर्ने कार्यक्रम
युवाहरूका लागि लघु उद्यमशीलता सम्बन्धी क्षमता विकास कार्यक्रम
एक स्थानीय तह एक उद्योगग्राम कार्यक्रम
कृषि तथा उद्योग मेला तथा प्रदर्शनी
पालिकास्तरीय उद्यमी तथा व्यवसायीहरूको सञ्जाल स्थापना, सञ्चालन तथा व्यवस्थापन
उद्योगको संभाव्यता अध्ययन
कृषि र पशुपंक्षीजन्य उपजको प्रशोधन उद्योग स्थापना
दक्ष जनशक्ति उत्पादन कार्यक्रम
बजार अनुगमन
व्यवसाय अनुगमन कार्यक्रम

रोजगार प्रवर्द्धन		
गाउँपालिकाभित्र रहेका शैक्षिक बेरोजगारहरूको प्रोफाइल तयार तथा अद्यावधिकीकरण		
गाउँपालिकाभित्र भएका वैदेशिक रोजगारबाट फर्की उद्यम व्यवसायमा लगानी गर्न इच्छुक व्यक्तिहरूको प्रोफाइल तयारी तथा अद्यावधिक		
शैक्षिक बेरोजगार तथा वैदेशिक रोजगारबाट फर्केकाहरूलाई उद्यमीशिलता सम्बन्धि तालिम		
बेरोजगारहरूको सूचनाका लागि वडास्तरीय अभियान सञ्चालन गरी सूचिकृत गर्ने व्यवस्था गर्ने		
विप्रेषण आयको उत्पादनमूलक कार्यमा उपयोग सम्बन्धी अभिमुखीकरण तथा कार्यशाला गोष्ठी सञ्चालन गर्ने		
विप्रेषण आयको उत्पादनमूलक कार्यमा उपयोग सम्बन्धि नीति तथा कार्यक्रम निर्माण		
ज्याला दर रेट सम्बन्धि नीति निर्माणका लागि कार्यशाला गोष्ठी गरी ज्याला दर रेट निर्धारण गर्ने		
विप्रेषणको स्रोतबाट उत्पादनमूलक कार्यमा संलग्न युवा उद्यम व्यवसायीहरूलाई पुरस्कृत गर्ने		
वैदेशिक रोजगारबाट फर्केर स्वदेशमा केही गर्न चाहने युवाहरूलाई सहूलियत कर्जा कार्यक्रम		
जैविक विषादी, जैविक मलमा आधारित कृषि प्रवर्द्धन कार्यक्रम		
निःशुल्क माटो परीक्षण तथा उपचार		
बैंक, सहकारी तथा वित्तीय सेवा		
उत्पादन, प्रशोधन र बजारीकरणका लागि सहकारी विकास कार्यक्रम		
बैंकिङ सेवा विस्तार कार्यक्रम		
विप्रेषण पूँजी परिचालन कार्यक्रम		
कृषि, पशुपालन, उद्योग, पर्यटन, निर्माण व्यवसाय बेरोजगार उद्यमशिलता विकास कार्यक्रम		
पर्यटन गुरुयोजना तयारी		
गाउँपालिका/ वडास्तरमा पर्यटन विकास सम्बन्धी नीति, समिति निर्माण तथा अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन तथा व्यवस्थापन ।		
पर्यटन सूचना केन्द्रको स्थापना गर्ने		
संस्कृति सम्पदा सम्बन्धि डकुमेन्ट्री तयार गर्ने ।		
होमस्टे तालिम		
समुदायस्तरमा होमस्टे प्रवर्द्धन कार्यक्रम		
ट्रेकिङ गाईड तालिम		
स्थानीयस्तरमा सांस्कृतिक महोत्सवको आयोजना गर्ने ।		
पर्यटकीय पदमार्ग विकास (महाभारत श्रृंखला)		
पर्यटकीय पूर्वाधार विकास कार्यक्रम		
पर्यटन पूर्वाधार, सुविधा सम्बन्धी सालबसाली कार्यक्रम		
साँस्कृतिक सम्पदा संरक्षण र प्रवर्द्धन		
स्थानीयस्तरमा सांस्कृतिक महोत्सवको आयोजना गर्ने ।		
सम्पदा अध्ययन तथा वृत्तचित्र		
स्थानीय सम्पदा संरक्षण		
साँस्कृतिक सम्बन्धी सालबसाली कार्यक्रम		

रणनीतिक कार्यक्रम तथा आयोजना	एकाइ	आधार वर्ष (०७९/८०)	कुल भौतिक लक्ष्य
स्वास्थ्य तथा पोषण			
जनस्वास्थ्य संस्था पूर्वाधार कार्यक्रम			
स्वास्थ्य संस्थामा विद्युतीय सूचना प्रविधि विस्तार			
स्वास्थ्य सेवा विस्तार			
जनस्वास्थ्य सबलीकरण कार्यक्रम			
जनस्वास्थ्य सचेतना कार्यक्रम			
पोषण सुधार कार्यक्रम			
स्वास्थ्य संस्था जनशक्ति व्यवस्थापन कार्यक्रम			
जनस्वास्थ्य तथा पोषण प्रवर्द्धन कार्यक्रम			
मातृशिशु तथा गर्भवती स्याहार कार्यक्रम			
स्वस्थ आचरण प्रवर्द्धन कार्यक्रम			
स्वास्थ्य बीमा प्रवर्द्धन			
आधारभूत तथा माध्यमिक तहका स्वीकृत दरवन्दीका शिक्षक, राहत कोटाअनुदान शिक्षक एवं पूर्वआधारभूत तहका शिक्षक तथा सहायक शिक्षकका लागि तलब भत्ता अनुदान			
वार्ड भरिका व्यक्तिहरुको निशुल्क स्वास्थ्य जांच कार्यक्रम लागु गर्ने			
सम्मन्य बिदमा सेवा निशुल्क गर्ने			
सम्मन्य औसधि निशुल्क व्यवस्थापन कार्य प्रभावकारी रुपमा लागु गर्ने			
सुत्केरी विशेष कार्यक्रम अन्तर्गत			
कसमय समयमा गर्भवती चेकजांच कार्यक्रम			
ख३ मिहिना पुस्तीक आहार कार्यक्रम कर्नोयन गर्ने			
जेष्ठ नागरिकलाई घरघरमै स्वास्थ्य जांच कार्यक्रम गर्ने			
क्यान्सर पिडित कार्यक्रम अन्तर्गत वडाले थप सेवा दिने			
शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन			
ललितपुर मदर्समा भवन तथा शिक्षण सामाग्री प्रदान गर्ने			
बोधवार मदर्समा भवन तथा शिक्षण सामाग्री प्रदान गर्ने			
आधारभूत विद्यालय थप गर्ने			
गरिब तथा जेहेन्दार विध्यार्थीलाई १२ कक्षा सम्म छात्रवृत्ति तथा निशुल्क शिक्षा कार्यक्रम गर्ने			
छात्राहरुलाई निशुल्क स्यानिटरी प्याड बितरण कार्यक्रम गर्ने			
जनचेतना विद्यालयमा कम्प्युटर विद, शौचालय, भवन थप तथा फरक क्षेमताका विध्यार्थीहरुको लागी वातावरण मैत्री शिक्षा तथा प्रोत्साह कार्यक्रम गर्ने			
बाल बिकास स्कुलमा थप फर्निचर, थप भवन, पर्खाल, गेट तथा खानेपानि निर्माण गर्ने			
वार्ड भरिका व्यक्तिहरुको निशुल्क स्वास्थ्य जांच कार्यक्रम लागु गर्ने			
सम्मन्य औसधि निशुल्क व्यवस्थापन कार्य प्रभावकारी रुपमा लागु गर्ने			
सुत्केरी विशेष कार्यक्रम अन्तर्गत			
कसमय समयमा गर्भवती चेकजांच कार्यक्रम			

ख३ मिहिना पुस्तीक आहार कार्यक्रम कर्नोयन गर्ने			
जेष्ठ नागरिकलाई घरघरमै स्वास्थ्य जांच कार्यक्रम गर्ने			
क्यान्सर पिडित कार्यक्रम अन्तर्गत वडाले थप सेवा दिने			
सरसफाई तर्फका कार्यक्रम			
डम्पिन साइडको निर्माण गरि फोहर व्यवस्थापन गर्ने			
फोहरलाई छुटाई मल तथा रि-साइकलिंग गर्ने			
बैकुण्ठपुरमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण गर्ने			
खानेपानी तर्फका कार्यक्रम			
घर घरमा स्वस्थ धाराको खानेपानी को व्यवस्थापन गर्ने			
लक्षित वर्ग कार्यक्रम तर्फका कार्यक्रम			
लक्षित वर्गको पहिचान गर्ने र सुपथ मूल्य पसल सेवा संचालन गर्ने			
सिपमुलक तालिम कार्यक्रम गर्ने			
साना उद्योगमुखी कर्नकोलागी औजार बितरण कार्यक्रम गर्न			

भौतिक पूर्वाधारहरूको नाम र ठेगाना	लम्बाई (कि.मि)	चौडाई (मिटर)	बतमानको अवस्था (सतह)	अव गर्ने कार्य
सडक पूर्वाधार				
सबै कृषि मार्गहरूमा नाला निर्माण गर्ने				
परासी भुमा मन्दिरदेखि दक्षिण टोल सम्म PCC ढलान रोड निर्माण (१ फ) गर्ने				
रेडक्रस जाने बाटो PCC ढलान गर्ने (३०० मि.)				
कृषि बाटो सिसहनिय देखि आनन्द फ्याक्ट्री सम्मको बाटो स्तर उनती गर्ने (४०० मि.)				
लक्ष्मीनगर गाँउ देखि सन्तोष कुहारको घरसम्म PCC ढलान नालासहित निर्माण गर्ने (१५० मि.)				
रोहिणी मल्ल बाटो (हुलाकी मार्ग) देखि रोहिणी मल्लको घर सम्म PCC ढलान गर्ने (२५० मि.)				
परासी भुमा मा कृषिबाटो निर्माण गर्ने (बिस्व एगो देखि नम ब. घर्तिको घरसम्म २ फ)				
सकिमुन घर देखि आँप बगैचा सम्म पिच गर्ने (१.५ फ)				
लक्ष्मीपर किशोर यादवको घर सम्म ग्रावेल गर्ने (५०० मि.)				
विशुनपुरादेखि सडकसम्म	500	1d=	स्तरोनन्ती	
ललितपूर फरीहवासन	500	1d=	कालो पत्रे	

पर्सादेखि चम्कीपुर	1500 ld=		कालो पत्रे	
पर्सा गाउँदेखि पुरक कोरही माईसम्म	500 ld=		कालो पत्रे	
वोदवारदेखि दक्षिण वोडासम्म	600 ld=		कालो पत्रे	
वोदवार गाउँदेखि दक्षिण पक्की सडकसम्म	400 ld		कालो पत्रे	
पशुपति विद्यालयदेखि उत्तरभट्टिसम्म	600 ld=		कालो पत्रे	
पकडीहवादेखि विष्णु पूरासम्म	600 ld=		कालो पत्रे	
पकडीहवादेखि गाउँदेखि वधेला सडकसम्म	800 ld=		कालो पत्रे	
पिपरहीयादेखि बाधेलासम्म	1 ls=ld=	30 F	कच्ची	कलभर्ट
पिपरहीयादेखि बोर्डरसम्म	1 ls=ld=	12	नयाँ बनाउने	कलभर्ट
पिपरहीयादेखि मनोहरपुर	500 ld=	15 F	ग्राभेल	पक्की
पिपरहीया दुर्गा मन्दिरदेखि बधिलासम्म	1 ls=ld=	12	गोरेटो	नयाँ बनाउने
कृषि सडक पिपरहवा मोतिको घर देखि बोधवार मा.विसम्म	2 ls=ld=			कालोपत्रे गर्ने योजना
तरकुलहा, घनश्याम यादवको घरदेखि पूर्व जाने सडक	2=5 ls=ld=			कालोपत्रे गर्ने योजना
नौडिहवा देखि बगैचासम्म	1 ls=ld=			कालोपत्रे गर्ने योजना
वरवा नौलखा पुलदेखि दीक्षणातिर जाने सडक-बोडरसम्म	1 ls=ld=			कालोपत्रे गर्ने योजना
तरकुलहा तुरिया पुलदेखि नदीको छेउहुँदै बोडरसम्म	3=5 ls=ld=			सडक कालोपत्रे
इमीलीहवा सशस्त्र क्याम्पदेखि पश्चिम जानेसबाटो इमलीपा गाउँसम्म	0=5 ls=ld=			कालोपत्रे गर्ने योजना
पिपरहवा पूर्वी टोलभर कालोपत्रे सडक निर्माण	220 ld=			
पिपरहवा पश्चिम टोलमा लक्ष्मण नाथको घरदेखि दक्षिणतर्फ मदरसासम्म सडक कालोपत्रे गर्ने	1 ls=ld=			
सतह नालाहरू				
बुधवार गाउँको सडकसम्म	२०० मि.			
विष्णुपुर गाउँमा	१५० मि.			
वसन्तपुरमा	१०० मि.			
ललितपुरदेखि बोधावारसम्म	२०० मि.			
पर्साकोरही माई गाउँदेखि कोरहीमाई स्थानसम्म	३०० मि.			
पुल तथा कलभर्ट				
पिपरहवा पूर्व टोलमा सडकको दुवैतर्फ पक्की नाला निर्माण	२२० मि.× २			
मेभनु चोकदेखि दक्षिण तर्फ सडकको दुवैतिर नाला निर्माण	३०० मि.× २			

घनश्याम यादवको घरदेखि दुवै तर्फ	४०० मि.× २			
तरकुलहा इन्द्रसहानी टोलमा सडकको पूर्वतर्फ पक्की नाला निर्माण	४०० मि. एकतर्फ			
वरहवा गाउँको सडकको दुवैतर्फ पक्की नाली निर्माण	२ कि.मि×२			
इमीलहवा गाउँमा सडकको दुवै तर्फ पक्की नाला निर्माण	१ कि.मि×२			
पकडीहवादेखि विष्णुपूराको बाटोमा भटानेर	१ कलमट			
पशुपति विद्यालय नेट कलमट	१			
पशुपति विद्यालयदेखि २०० मि पश्चिम	१ कलमट			
पशुपति विद्यालयदेखि ४०० मि पश्चिम	१ कलमट			
वडाका मा.ल.प.को अगाडि	१ कलमट			
बुधवार गाउँको पूर्व कबरस्थान	१ कलमट			
वडाका बाट उत्तरतर्फ	१ कलमट			
ललितपुर पर्शाको बिच कुलोमा	१ कलमट			
दुर्गामन्दिर देखि पिपरहिवासम्मको बाटोमा				
तरकुलहा घनश्याम यादवको घरदेखि पूर्व जाने सडकमा कलभेट निर्माण	१			
बाबा रामजितको घरदेखि उत्तरजाने सडकमा कलभेट	२			
पिपरहवा मोतीको घरदेखि पश्चिम	१			
जगतपुर जाने बाटो मा पुल निर्माण गर्ने				
सिसहनिया बाटोमा कलभेट निर्माण गर्ने				
मन्दिर मस्जित तथा साँस्कृतिक स्थल तर्फका कार्यक्रम				
बैकुण्ठपुरमा घाट प्रतिक्षालय निर्माण गर्ने				
परासीभुमा मा मदरसा भवन निर्माण गर्ने				
नेपाली जामा मस्जित भवन निर्माण गर्ने				
रामजानकी मन्दिर रामनगरमा मन्दिरको बाउनडरि वाल निर्माण गर्ने				
थर्क ब. रायमाभी (धकधार्ड) धर्मशाला निर्माण गर्ने				
बैकुण्ठपुरमा धर्मशाला निर्माण गर्ने				

लक्षित वर्ग कार्यक्रम तर्फका कार्यक्रम				
लक्षित वर्गको पहिचान गर्ने र सुपथ मूल्य पसल सेवा संचालन गर्ने				
सिपमुलक तालिम कार्यक्रम गर्ने				
साना उद्योगमुखी कर्मकोलागी औजार बितरण कार्यक्रम गर्न				
युवा तथा खेलकुद तर्फका कार्यक्रम				
युवाको लागि स्वरोजगार मुखी कार्यक्रम गर्ने				
वार्डमा पालिका स्तरीय खेल मैदानको निर्माण गर्ने				
युवा उधम कार्यक्रम गर्ने				
भवन, वस्ती तथा आवास तर्फका कार्यक्रम				
नकैया टोल मा सामुदायिक भवन निर्माण गर्ने				
वार्डमा रहेका सुकुम्बसिहरुकोलागी बस्ति व्यवस्थापन गर्ने				

